

VÁGÓ PÁL RÓL ÉS MŰVÉSZETÉRŐL

Egyetlen alkotó sem választható el a maga korától, nem függetlenítheti magát a kor ízlésáramlataitól, művészi igényétől, a társadalmi követelményektől. Más szóval: a közönség csakúgy, mint a megrendelő (mecénás, állam, egyház) igenis beleszólhat és bele is szól a művész munkájába. Már azzal, hogy ő a megrendelő, igényeket támaszt mind tartalmi, mind formai, művészi tekintetben. A művésztől függ aztán, hogy az alkalmazkodás mennyiben jár a mű önmagában vett esztétikai értékeinek rovására. A műalkotás fogalmába beletartozik a maradandóság képzete is, a műalkotás ne múljon el a divattal, mert ez az utóbbi is lehet egy-egy évadra szóló művészi alkotás, de jaj a műtárgynak, ha a divat múltán "a lomtanítás" végez vele.

A Jászapátiban született Vágó Pál (1853-1928) oly korban élte alkotó éveinek tizedeit, amelyekben a magyar történeti festészet óriásai alkottak, akik közül itt a legismertebbeket azért említjük, hogy ezáltal is érzékeltesük azt a művészeti környezetet, amelyben Vágó Pál létrehozta műveit. Kikhez mérhető az ő művészete oly korban, amely az ezer éves főnállás dicsőségétől nem alap nélkül úszott mámorban. Mert az ország hatalmas méretekben épült. Volt kivándorlás, mert volt népfelesleg s a történeti Magyarország 20 millió lakosát véve alapul, a hazai kivándorlási adatokat összehasonlítva más népekével, a másfél millió kivándorló - ha tudjuk, hogy a fele visszajött - egyáltalán nem tűnik soknak. Arról nem is beszélve, hogy számos népcsoportnak - főleg keletről és délről - Magyarország volt Amerika.

Kik éltek Vágó Pál korában a nagy magyar történeti festők közül. Kezdjük Molnár Józseffel, (1821-1899) akinek a Róbert Károly királyunk megmenekülését ábrázoló festményét (Dezső önfeláldozása) mi még elemi iskolás korunkban ismertük meg. Madarász Viktor (1830-1917) nevéről kinek nem jut eszébe olyan festmény, mint a II. Rákóczi Ferenc elfogása, vagy a Hunyadi László a ravatalon. Lotz Károly (1833-1904) munkásságának ide vonatkozó termését néhány város és épület nevével jelezzük: Tihany, Pécs, Budapesten az Országház, a Bazilika, az Operaház, a Magyar Tudományos Akadémia, a Keleti pályaudvar stb. Székely Bertalan (1835-1910) neve elválaszthatatlan az Egri nők című festménytől és Gárdonyi Gézától. II. Lajos holttestének megtalálása a Csele patakban közismert kép. Benczúr Gyula (1844-1920) monumentális méretű festményei közül elég, ha utalunk a Budavár visszafoglalása című festményére, vagy a Vajk megkeresztelésére, és a Hunyadi László búcsúja című festményeire. Wágner Sándor (1838-1919) festményei közül legismertebb a Dugovics Titusz önfeláldozása, valamint a Zápolya és Izabella búcsúja. Lyezen-Mayer Sándor (1839-1898) Árpád házi Szent Erzsébet című festménye ugyancsak e kor szülöttje. Feszty Árpádot (1856-1914) talán fölösleges itt említenünk, hisz a Magyarok bejövetele című hatalmas körképe minden valamirevaló magyar előtt mondhatni közismert. Kőrösfői Kriesch Aladár (1863-1920) alkotásaival, ha máshol nem, a Liszt Ferenc Zeneakadémián találkozhatunk. Dudits Andor (1866-1944) legismertebb munkái az Országos Levéltárban láthatók. Nagy Sándor (1869-1950) pesterzsébeti templomban látható freskói, Bernáth Aurél szerint a műfaj legnagyobb teljesítményei közé sorolhatók.

Kiegészítésül a fentiekhez megjegyezzük, hogy a Feszty-körképen számos magyar művész dolgozott, köztük Vágó Pál is. Az a festőművész, akinek a főnti korszakban született legjelentősebb festményének szinte a sírból történt visszahozatala és újra közkinccsé tétele szolgáltatja az alkalmat megemlékezésünkre.

Vágó Pál jogásznak készült s festőművész lett belőle. Münchenben többek közt Wágner Sándor mellett dolgozott. Onnan Párizsba ment, ahol J.P.Laurens mellett is dolgozott de Párizs

festőművészete nem tett rá különösebb benyomást. Az egyetlen tanulság, amit magával hozott: a fény fölfedezése, de abban hogy ez művészetén különösebben nem érződik talán az is szerepet játszott, hogy a 20. század első évtizedei - az első világháború, Trianon, összeomlás - nem sok okot szolgáltatottak a lélek derűjére, fényben csillogó, derűs festmények alkotására.

A művész történelmi tárgyú festményei révén vált ismertté, de nem hagyható figyelmen kívül az életkép (zsánerkép), valamint illusztráló művészete sem. Az utóbbi fejezetbe tartoznak a Petőfi verseihez készült illusztrációi, valamint az Osztrák-Magyar Monarchia kötetibe készült rajzai. A tíz kötetes Magyar történet valamennyi díszkötését Vágó Pál honfoglaló kürtöst ábrázoló rajza díszíti. Önarcképét a híres múzeomalapító, művészek önarcképeit gyűjtő Ernst Lajos vásárolta meg.

Kétségtelen, hogy olyan életképei, mint a Menekülők, a Húsvéti locsolkodás, a Jár a baba a mai ember művészeti ízlésétől kissé távol állnak. De aki a művészettörténetet, mint egy hatalmas folyamat képzele magáé, annak illik tudnia, hogy - amivel kezdtük írásunkat - minden kornak megvan a maga jogos igénye a művészettel szemben. Ez alól nem kivétel az irodalom, az építészet, az ipar- és képzőművészet sem. Az életkép jogos igénye volt annak a társadalomnak. A kérdés, hogy a művész milyen színvonalon oldotta meg feladatát. Akiben ma is él az igény, hogy ti. a művész született tehetség legyen, s rendelkezék a kifejezéshez szükséges tudással, az a maga korának ízlésétől függetlenül tudja értékelni az elmúlt stílusirányzatok alkotásait. Vágó Pál életképei ma is tiszteletet parancsolnak a műbarát részéről, mert a fönti követelmények tagadhatatlanul érvényesülnek alkotásain.

Külön fel kell hívnunk a figyelmet a Szegedi árvíz című festményére. Korábban az impresszionista stílusirányzat is megjelent, amikor is a levegő és a fény egymáshoz való viszonya - mint a valóság tagadhatatlan jelensége - megjelent Vágónak ezen a festményén. Az árvíz kontúrokkal nem körülhatárolható jelenség. A víz állandóan mozog, felszínének megvilágítása csak pillanatnyilag rögzíthető, annyira ki van téve a fény hatásának, a levegő és a légkör változásainak. Az árvíz egyenesen kínálja magát az impresszionisztikus megörökítésre.

Vágó Pál körülményei úgy alakultak, hogy neki a történelmi festészet területén jutott a legnagyobb lehetőség a nevéhez fűződő legmaradandóbb alkotás létrehozására. A művészt tehetsége, mesterségbeli tudása, a nagy méretekhez való érzéke s ugyanakkor a kifejezés iránti alázata arra rendelte, hogy a történelmi festészet legnagyobbjai között a realista festészet akkori követelményei szerint hozza létre alkotásait. Ezen a ponton érdemes megjegyeznünk, hogy egy-egy alkotás elfogadása azon is múlik, már ti. a néző, a közönség részéről, hogy a kép témája milyen húrokat rezdít meg emlékezetében. Nagyszében 1848-as bevétele, vagy Budavár 1849-es bevétele (ez állítólag Szolnok vármegye tulajdona) eszébe juttatja-e a nézőnek Bem tábornokot, vele kapcsolatban Petőfit... A magyarok Kijev előtt című képe (MNG) talán keveseknek juttatja eszébe a kijevi fejedelem tanácsát Álmos és Árpád népének: menjetek nyugatra, őseitek hazájába! Erről eszébe juthat László Gyula régészünk nézete a második magyar honfoglalásról, sőt számosan vannak - s nem alap nélkül, akiknek a hun-magyar rokonság is megjelenik a tudatukban. Így vagyunk Vágó leghíresebb festményének a Huszárság történetének szemlélésekor.

A művész e festményét az 1900-as párizsi világkiállításra készítette, ahol a Magyar Ház Huszár termének szolgált faldíszéül. A lovak ábrázolásában egyike volt kora legkitűnőbb festőinek - mint már említettük, a Feszty körkép lovas jeleneteinek jelentős része fűződik nevéhez. Tehát e műve megalkotásához megfelelő tapasztalatokkal és tanulságokkal láthatott hozzá. Teljesítményét a hivatalos körök is méltányolták. Idehaza megkapta a Lotz Károly-díjat, Párizsban pedig elnyerte a Világkiállítás aranyérmét és a Francia Becsületrend Tiszti Keresztjét.

A kép tartalma az, amire a cím utal. Mátyás Fekete Seregétől Bercsényi és Napóleon huszárságain át koráig örökíti meg századok huszárságának történetét. A magyar szívekhez azért is közel áll e téma, mert a magyar huszárság számos alkalommal írta be Európa történetébe a maga dicsőségét, amely szakmai körökben ismert. Ahol e kép címe megjelenik, ott a magyarság van jelen.

A világtárlás után ez a hatalmas festmény - 30 m hosszú, 3 m magas - a Ludovika Akadémiára került s annak előcsarnokát díszítette 1944 végéig. A szovjet megszállás után a magyar múlt deheroizálására irányuló törekvések miatt ezt a képet is elrejtették a közönség szeme elől. A Trockij-Berija-féle előírásnak megfelelően a nemzeti múlt eredményeit lebecsülni, a tehetségtelenséget és a hazaárulást dicsőíteni kellett. Eltüntetni mindent, ami ezer év eredményeire emlékeztethette a magyar népet. A Ludovika faláról Vágó Pál festménye a Hadtörténeti Múzeum pincéjébe száműzetett. Ott "rothasztották" évtizedeken át, de szerencsére csak 15-20 százalékos károsodást szenvedett. Továbbá az is szerencse, hogy nem jutott Aba-Novák freskóinak sorsára, amelyeket részben levakartak, részben lefestettek. Viszont Aba-Novák pannóit csak falnak fordították Székesfehérvárott, míg Vágó Pál festményéről a festék egy része lepergett.

Ilyen állapotban talált rá a művész unokájának, az orvos doktor Vágó Pálnak özvegye, Judith asszony, aki valóságos mozgalmat szervezett a kép megmentése végett. Nem könnyű feladatra vállalkozott: 1960 után évtizedeken át tartott a magyar művészet, s ezen belül éppen a legmagyarabb irányzatoknak eláztatása. Mindent ócsárolni kellett, ami magyar, vagy magyaros jellegű volt. Nemcsak Rudnayt és társait, hanem egész festőiskolákat: Szolnokot, Szentendrét, Nagybányát, az Alföldi Iskolát, Hódmezővásárhelyt. Egyáltalán mindent, amiben a magyar lélek, ízlés, észjárás gondolat kifejezést nyert, amit e nép magáénak érezhetett. De Vágó Pálné, Judith asszony személyében olyan ember szállt síkra a festmény restaurálásáért, aki semmiféle nehézségtől nem riadt vissza.

A kép restaurálása végett Judith asszony A Huszárság 400 éve címen alapítványt létesített. A Nemzeti Kulturális Alap adott, másfélmillió vissza nem térítendő forintot, ami elég volt a munkálatok megindításához.

A huszárság történetét kezdetben a Feszty-körkép szomszédságában tervezték elhelyezni az Ópusztaszeri Emlékparkban. Ehhez a maguk részéről mind Trogmayer Ottó, mind Nagy László igazgatók hozzájárultak. Menet közben azonban rá kellett jönniük, hogy az adott keretek között nem találnak megfelelő helyet a festmény kiállítására. Így aztán meg kellett elégedni a Hadtörténeti Múzeum ajánlatával, hogy ti. a festményt a Múzeum Márvány-termében helyezték el. Ez meg is történt. Nem lehet állítani, hogy a legeszményibb hely, mert hiszen a terem egyúttal előadóterem s ilyen alkalmakkor a látogatónak kevés lehetősége van az egész kép belátására, de amíg kedvezőbb elhelyezést nem sikerül biztosítani, be kell érni e megoldással. A restaurálás közben, valamint a kép elhelyezése ügyében bármennyi vita zajlott is le a különféle bizottságok és a múzeum illetékesei között, a végeredmény a döntő. Nem sorolhatunk föl mindenkit, akinek kisebb-nagyobb része volt a végső győzelem kivívásában, az ellenzők neve is megérne egy-két misét - de akik mégiscsak számottevő segítséget nyújtottak, a múzeum főigazgatójának, Korsós László tábornoknak neve nem hagyható említés nélkül. A küzdelem és az áldozat nem volt hiábavaló. A festmény a körülményekhez képest mégiscsak méltó helyen látható.

Még valamit erkölcsi kötelességünk megemlíteni, mivel láttuk azt a lankadatlan küzdelmet, amit Vágó Judith asszony folytatott a szemünk láttára a festmény megmentéséért, valamint azt az anyagi áldozatot, amit hozott a maga részéről az ügy érdekében, mindezért korántsem kapta meg azt a társadalmi és állami elismerését, ami sokszorosan kijárt volna neki. Nagyon is igaz a munkájáról szóló jelentés: "A restaurálás bravúros vállalásával minden akadályt leküzdve, önzetlenül és a

megérdemelt anyagi, erkölcsi elismerés nélkül jelentős nemzeti kultúrkincset mentett meg. Elhivatott küzdelmes és fáradhatatlan kultúrmissziójával elért eredmény a legmerészebb álmokat is fölülmúlta. Küzdelmes öt év fáradozásával ezt a hatalmas művet megmentette az enyészettől."

Még csak annyit, hogy 1997-ben a jászapáti Damjanich úti iskola fölvette Vágó Pál nevét, és hogy mi mindent kellene még e témakörben megemlíteni, mi történt és minek kell még történnie Vágó Pál művészeti örökségének ápolásáért, az megérdemelne egy másik összefoglaló írást.

Macsi Sándor:

GÖRBE JÁNOS A SZÍNPADON ÉS A HÉTKÖZNAPOKBAN

Húsz éve, hogy a Farkasréti tölgyek árnyékában ezrek búcsúztak egy örökké nyugtalan színésztől, akiben benne élt a büszke jáász betyár, Balga, Márton csikósgazda, Bak Jóska, Petőfi vagy éppen Tiborc ... és nincs, aki elsorolni tudná szerepei sokaságát. Változásainkkal egyre halványul képe, ám technikánk jóvoltából egy-egy filmszalag újra feleleveníti vonásait. Érdeemes végig megismerni életét, s benne most csak színpadi alakításainak világát, majd más alkalommal pedig filmre rögzített értékeit a kortársak ítélete szerint.

A kor, amelyben emberré vált

A két világháború közötti hatalom a nemzeti tartalmú gondolkodásra és a feljövő polgárságra, a középosztályra épít s elvárja, hogy a művészeti alkotások is ezt szolgálják. A társadalom felelős gondolkodói, az írók irányzatai között a társadalomkritikai mozgalom erősödik fel a népi írók hangjában. Ezek a figyelmet a paraszti tömegekre irányítják, mint ősi eredeti műveltségi értéket, tehetséget hordozó osztályra. Divattá válik a tehetségkutatás a művelődés szinte minden ágában. A színházi társulatok a könnyű fajsúlyú polgári darabokkal nyerik meg a közönséget. A népszínművekben sem a társadalmi él, hanem az érzelgős hatások érvényesülnek.

A Csörszárok mellett

Jászárokszálláson - 13 000 lakosú nagyközség - a századfordulótól eleven társasági élet alakul. A „városi” - a múlt századi városi rang még él a közbeszédben - előkelőség (világi, egyházi vezetők, tisztviselők) könnyed találkozóhelye az úri kaszinó, a redemptus gazdák a közbirtokossági székházban kaszinóznak (ez szűknek bizonyul, és emeletet húznak rá, s ezután úgy becézik: „megyünk a padlásra...”). Az ipartestületi tagok téglajegyeből is mutatós székház emelkedik. Nem maradhat ház nélkül a feltörekvő szervezett munkásság sem, akik a kultúra értékeit is mohón gyűjtik, ezért kicsit odébb felépítik a munkáskört. Mindegyik helyen könyvtár, büfé, játéktér, színpad, így minden feltétel megvan, hogy egymást ériék a „vigalmi gárdák” rendezvényei. Még a vándor színtársulatokkal is vetélkednek... Hivatásos színészek is indultak Árokszállásról: a Vígszínházban 1896-925 között Balassa Jenő, a Nemzeti Színházban (1906-1924) Pethes Imre. Ők a színészképzésben is tekintélyesek. Kaszab Anna 1919-től főként a vidék nagy városainak kiváló drámai színésze. 1928-ban a Czettler Jenő vezette Jászok Egyesülete Pethes Imre szülőhelyét emlékoszloppal jelölte meg, az ünnepélyes leleplezéskor a tizenhat éves Görbe János is ott szorong a tömegben.

Eszerint Görbe Jánosnak volt helyben műkedvelői előiskolája és jó példaként voltak hivatásos elődei. Őt az ország számára a 30-as évek tehetségkutatása fedezte fel.

Az árokszállási Görbe família redemptus jáász elődökkel dicsekedhet. Talán ebből is adódik természetes örökségként bennük egyfajta rátartiság. Görbe János apjának már csekély a földje, de cséplőgépe jól jövedelmez a nyári szezonban. Három fia van, őket iparos szakmára irányítja, így lesz János is szobafestő a polgári iskolai tanulmányok után. Bátyjával kettesben járják a kenyérkereset eme szabad útját, gyakran a gazdag tanyavilágban. A Görbe gyerekek kedvenc festők voltak - beszélnek. Egyszer is a Kenyérvári nagyságos úr tanyáján dolgoztak. S ahogy szokták, ha beindulnak, fütyülnek-dalolnak. Erre felfigyelt az éppen ott időző pesti vendég, szoba elegyedett a fiatalabb érces hangúval. Mondta is neki, hogy érdemes lenne iskoláznia ezt a hangot, kincset érne.

Ha felmenne Pestre, keresse fel őt, majd segítségére lesz. Ez a felfedező, ahogy később kiderült, Székelyhídi Ferenc, az Operaház kiváló tenoristája volt.

Telt-múlt az idő, János élte tovább a kisvárosi fiatalok életét. Hétfvégeken nem maradt ki a korszó forgatagából, vonzotta a társaság. A nagyobb népünnepélyeken szívesen részt vett. Ilyenek voltak az arató-, szüreti felvonulások, bálók. A vigalmi gárdák pedig a jóvágású legényt szívesen látták a színpadon is. A fiatalok élete is gazdagodott a közösségekben. Formálódott egyéniségük, jellemük, meg egy kis bohémság a siker után, szövődtek a barátságok, szerelmi kapcsolatok.

János is megtalálta első párját Faragó Ilonka személyében. 1935. október 1-jén a szép barokk templomban Krakker: Szentháromság oltárképe alatt mondták ki az igent. Páros életük a mai Széchenyi u. 24. sz. ház egyik szűk helyiségében indult. Eltartották magukat, az új asszony varrónő volt, János pedig folytatta a szakmáját. És amikor elmaradt a rendelés? - hisz holt szezon is van. Ilyenkor aztán gyakran cseng vissza Székelyhídi varázsos ígérete. Menni kellene, legalább megpróbálni, kincs van a torkában, élni kell vele. De mit szólnak ahhoz barátai, az Iparoskör vezetői?

Próbatétel

Hosszú vívódás előzi meg a döntést. „Menjél, legyél híres ember, mi is segítünk. Különben is, ha nem sikerül, Árokszállásra mindig visszajöhetsz, van mesterséged”.

1936-ban felköltözik Pestre. Fizikai munkát vállal és Rózsavölgyi Kálmán magániskolájában tanulja a színészi mesterséget, sőt hamarosan siker kíséri útját. Az árokszállásiak hetilapja a következőket írta: „Szülővárosunkat eltöltő örömmel regisztráljuk most, hogy nevezett színészjelölt mindkét vizsgáját sikerrel letette... 23-án vizsgázott a Belvárosi Színházban. Ez alkalommal három kisebb színdarabban majd saját külön énekszámával lépett fel. Hogy a színdarabban milyen tökéletesen alakított, ennek dokumentálására csak azt szögezzük le, hogy egyik alakítása során a közönség sírt, zokogott, ami színiiskolai előadáson még sohasem fordult elő.

Az összes fővárosi lapok mind a legnagyobb elismerés hangján írtak Görbe Jánosról. Rózsahegy, a kiváló művészprofesszor őt a jövő Rózsahegyijének tartja.”¹

Hasonló sikerrel tette le énekművészi vizsgáját a Zeneművészeti Főiskola kamaratermében, ahol az Obsitos című operettből Az utolsó kívánságom, majd Huszka-Martos: Gül baba operettjéből Gábor diák dalát, Ott túl a rácson, énekelte utolérhetetlen sikerrel.

„Szívből gratulálunk azzal, hogy elhunyt szülöttünk Pethes Imre után dicsőséget hozna ő is Árokszállásra. Éppen ezért, hogy szárnyra kelhessen kiváló művésznk, gyűjtést indítunk részére.”²

Egy évvel később: „A Belvárosi Színház a volt szobafestőt városunk szülöttét tagjának szerződtette... Jancsikám! Így tovább tanulással, szorgalommal előre.”³

Kodolányi Földindulásában kap komoly feladatot. Páger Antal szerepét veszi át. 1939. októberében a másik Kodolányi drámát A végrendeletet mutatják be, természetesen, hogy ebben is ott van fiatal színésznk és remekel szerepében.

Az árokszállási műkedvelők is előadják a Földindulást a legjobb gárdával Görbe rendezésében és vendégszereplésével 1940 őszén. Sikeres, többször is meg kell ismételni. A bevételt a színházterem építésére fordítják. János máris viszonzza az előlegezett bizalmat és anyagi támogatást az otthoniaknak.

¹ Jászvidék 1938. június 26.

² Jászvidék 1938 június 26.

³ Jászvidék 1938 július 22.

A könnyű polgári témájú darabokban is sikeres, példái: a Magyar Színházban Vaszary Gábor zenés vígjátéka a Pest, a Belvárosi Színház Vécsey Leo: Espresso című darabja, Matolcsy Andor: Illetlenség darabja az Andrássy Színházban, az Angolpark Színházban a Mágneses vonal és végül a Madách Színház darabja: Móricz Zsigmond.: Kismadár. Itt Dajka Margit a partnere. Így írják róla: „*Görbe Jánosban annyi erő van és annyi svung, mint egy sudár kútágásban, ha egyszer kiengedi a műfalusi stílus fojtásait, egyszerre kirobban belőle a siker.*”⁴

Erdélyi csillogás

Ebben az időben már a második világháború folyik Európában. Magyarországon pedig a nemzeti lelkesedés lángja szökik magasra. A két évtizedes revízióra törekvés, nevelés mintha gyümölcsöt hozna. Az első, majd második bécsi döntés megnöveli az ország területét. Ez a nemzeti kultúrában hoz is eredményeket, és ideig-óráig a közelgő halálos viharfelhőkről eltereli a figyelmet. Különösen Észak-Erdély visszacsatolása kelt nagy reményeket.

Véget ér az elzártság, s új áramok indulnak mindkét irányba. Érvényes ez a művészeti életre is. Görbe János is átszerződik a Kolozsvári Nemzeti Színházhoz. Új környezetben ez nagy kihívás, igazi próbatétel, ha tehetsége és az eddig hallott sok dicséret igaz, akkor csak a szorgalom szükséges... a jáász és a székely hogyan fog találkozni, tudnak-e azonosulni? Talán már ismerőse is van ott? Kaszab Annuska néni? Ő is Árokszállásról indult el... de jó is volna...

Csomagolnak és a vonat máris kanyarog velük Kolozsvárra. Ifjú feleségével, Faragó Ilonával, aki hűséges segítője, gyakran anyagi támasza is. Gyönyörködnek a csodálatos tájban. Örömeire Kaszab Anna már több éve ott él, ám Görbét még nem ismerhette személyesen, hiszen jóval idősebb nála és már 1920 óta járja a színesztet „aranyporos országútját” a különböző társulatokkal.

Most 1941-ben első dolga volt Jánosnak és Ilonának, hogy bemutatkozó látogatáson jelenjen meg a nagytekintélyű drámai színésznőnél. Kölcsönös öröm és kellemes együttlét a három jáász összetalálkozása. Az új kollégának ez már megadja az indulási nagyobb biztonságot a nem könnyű hónapokra. Több darabban együtt is játszottak. Így a Zenélő óra, Ellák s a Mátyás király című történelmi darabban. A két jáászárokszállási színész a már törzstag Kaszab Anna és az ifjú Görbe János kitűnő alakításáról csak a legjobbat írták a lapok. Az utóbbival kapcsolatban Kaszab Anna feljegyezte, hogy együtt lesték a pompásan feldíszített bársony függöny kémlélőjén az ünnepélyesen, pazarul öltözött előkelő közönséget. „*Csupa csipke, virág, ékszer volt az egész nézőtér. Nem is élő világ ez, hanem mesebeli káprázat.*” Az előadás szinte minden jelenetét tapsvihar követte. S a kiváló alakítások hatalmas, tomboló elismerést nyertek. Az egyik szünetben Görbe János bekopogott Kaszab Anna öltözője ajtaján, s kipirult örömsugárzó arccal gratulált Szilágyi Erzsébet alakítójának. Annuska pezsgővel kínálta ifjú művésztársát.⁵

De valóban lássuk mit mond Görbe János alakításairól Kolozsvár! Molter Károly életképében: az Örökmozgó, Bedő Pali-ja. „... *Ő a láthatóan vagy láthatatlanul, de minden időpontban felemelkedő nép, az élet friss lendülete és hajtása, aki áttöri a megcsontosodottak, az állott vízben evező „vezető osztály” gögijéből és tehetetlenségéből emelt sorompót. Maga volt a megtestesült okos, ha kell, fúrfangos, de szerény, méltányos és emberséges, kellő pillanatban azonban emberi méltóságának megvédésére bicskát is ragadó paraszt.*”

⁴ A művész hagyatékából egy album a Jáászárokszálláson a Jáász Ház gyűjteményében található. A továbbiakban Album címszó alatt hivatkozom rá- M:S.

⁵ Kaszab Anna naplójából, amely Tösér Béla jáászárokszállási örökös birtokában van.

Fényes, tehetséges alakítása őszinte sikert hozott... ”⁶

Zilahy Lajos: Süt a nap című színművében: „Görbe János Sámson Mihály kellemes meglepetést keltet. A kolozsvári sajtó megállapítása szerint ezt a paraszti figurát - Kiss Ferenctől eltekintve kevés színésztől látták ilyen jó alakításban. ... Az előadásból messze kimagasló színészi teljesítmény Görbe János Sámson Mihály. Hogy milyen nehéz magyar parasztot színpadon ábrázolni, ezt mindenki tudja, aki valaha látott műparasztot ágálni a deszkákon. A magyarság lényegében antiteatrális. Nincsenek olyan színes és tetszetős mozdulatai és hanglejtése, mint a latinnak, nem tud úgy hősi pózokba merevülni, mint a germán. A magyar paraszt csöndes és komor, még akkor is sötét színű, ha figurázik. Fukar a beszéddel és mozdulattal. Görbe János ezt a figurát vitte a színpadra. S mennyire rátapint a színpad igazságára, amikor a sároscsizmájú realizmus és a cifraszűrös népszínműfigura között megtalálja az egyetlen helyes megoldást. Mert Sámson Mihály hős, csak éppen magyar hős, aki nem koturnuson ágál és hexameterben szaval, hanem csizmát visel s időnként cifrán káromkodik. A magyar nép a mi fajtánk, úgy ahogy álmainkban várjuk, szeretjük, s amilyené tenni akarjuk. Görbe János nyugalmas biztonsága, sima, egyszerű játéka mindezt életre tudta kelteni s ezért kell immár legjobb színészeink vonalába számítani.”⁷

Szigligeti Ede népszínművét A Csikós-t Móricz Zsigmond által átigazított formájában mutatta be a Kolozsvári Nemzeti Színház premier bérletben. „A Görbe János Andris csikósbojtárja nagyon eredeti,... viharzó, égő fellobbanás, konokság, kedves éretlenség: új életet adott a jól ismert figurának.”⁸

Csongor és Tünde. „legkiemelkedőbb színészi alakítás a Görbe Jánosé, aki Balga szerepében a magyar népmese ősi parasztfiguráját építette fel. Nemes stílusú, egyszerű, ízes versmondása a legjobb volt az egész együttesben.”⁹

Tamási Áron írásait mindig szeretettel élte át. Csalóka szivárvány-ában a levélhordó-szerep alapja lett növekvő népszerűségének. Az Énekes Madár vénlegény Bakk Lukácsa, „...Ebben a szerepben mutathatta meg ez a kitűnő színész igazi képességeit. Bakk Lukácsa vidám és goromba, tréfacsináló és gyilkosan gonosz legény szerepében rávillantott az emberi jellem örök kettősségére. Vele nevtünk, de ugyanakkor gyűlöltük is. Nem mókázta el magát, drámai tudott lenni, anélkül, hogy a szerep eredeti vonaláról letért volna. Nagyszerű, kifejező mozgása, s hangjának kifejező ereje segítette a figura felépítésében. Őszinte, nagy sikere volt.”¹⁰

Kovács Aladár:Téli zsoltár című drámai játék kolozsvári bemutatója. A 17. sz.-i szellemforraló „Apáczai Csere János megrendítő sorsa és tragédiájából felénk áradó katarzis arra tanít, hogy nagy áldozatot vállal az, aki Nyugat-szellemének a fényeit akarja e hazában kigyújtani, de áldozata nem hiábavaló, csak tragikus és ebben van a nagy és felemelő, tisztító hatás...Az előadást Tompa Miklós elmélyült munkára valló rendezése hangolta egységbe. Görbe János játszotta a főszerepet. Jól érzékeltette a lelkében a nyugati műveltség tüzeivel hazatért Apáczai Csere János megrendítő vívódásait, szellemformáló, törhetetlen akaratát és tragikus sorsát...Az átfűtött lélek izzását élményszerűen juttatta el a nézőtérig... A második felvonásbeli nagy jelenete a fejedelemmel, csúcspontja a darabnak és a szerepnek is. Görbe János értelmezésében a maga igazának, hivatásának tudatában levő szellem mérkőzik ebben a jelenetben a földi hatalom képviselőjével... A közönség halálos csendben figyelte a jelenetet és szomjasan itta indulatai

⁶ Album

⁷ Album

⁸Album

⁹ Album

¹⁰ Album

szárnyán Erdély lelkiismereteként kitörő Csere János korholó szavait. A színjátszás remeke volt ez a felvonás. Görbe János hatalmas alakítást nyújtott.... Hangja korbácsütésként ostromolta a fejedelem alvó lelkiismeretét és megdöbbenő volt, amint egy élet hitét, álmát és törekvéseit harsogó szavai visszhang nélkül haltak el a fejedelem üres, lágy viasz lelkén.” írja Heszke Béla.¹¹

Kacsóh Pongrác János vitézében Bagó szerepét kapta. No, ez a közönséget már eleve izgalomba hozta, hisz János prózai színész. Vajon ezt - a már kedvenc, - hogyan oldja meg? Zsúfolt a ház, nagy a feszültség, a lélegzet visszafojtott figyelmet csak a kellemes énekhang oldotta ... „Görbe János pedig úgy játszotta és énekelte Bagót, hogy szem nem maradt szárazon a nézőtéren.”¹²

Klasszikus darabokat is szívesen játszott. Shakespeare: Makrancos hölgy Petrucchio- ja kedvenc szerepe, amit az akkori legjobb partnernő Sallay Kornélia társaságában vitt színpadra.

Ezzel zárul 1944-ben a kolozsvári színi évad és itt ér véget művészi pályájának első nagy felvonása, s talán az életének legszebb 32 éve.

Új utakon

Amikor a második világháború vérzivatarra Erdélyen áthömpölygött, bizony az ottani magyar színjátszás is darabokra esett. Törzstagok vonultak nyugat felé, Budapesten pedig az óvóhelyek homályában, veszélyében már egy új időszak igényéről álmodoznak, és szerveződnek is. Bizony, újra kell a színházi elemeket rendezni a technikai romokból, a változó társadalmi körülményekben megmaradt és mozgósítható művészekből. Görbe János is ott van köztük.

A demokratizmus és munkásmozgalom kezd teret nyerni, természetes, hogy a színpadok világát is ezek határozzák meg. A Szabad Színház például Ernst Toller: Géprombolók című színművével nyitotta meg kapuit az Erzsébetvárosi Színház helyiségében. A színészek közül magasan kiemelkedik Görbe János, aki Jimmy Cobbet szerepében szuggesztív művészi alakítást nyújtott...” írja Staud Géza. Más helyen olvassuk: ...”a címszerepet játszó Görbe János alakításáról, mennyi jót mondhatunk erről a kitűnő művészeiről: kedvesség és drámai erő változatlanul ható, de mélyen átélt kifejező mozdulatok és tudatos hangváltás teszik egészen jelentőssé alakítását.”¹³

Július közepén a Színházi hírek új bemutatót értékel a Szabad Színházból: G.B.Shaw: Blanco Posnet elárultatását. Matiné sorozat első darabja ez. „Biztos kézzel egybefogott előadásban, ami Gellért Lajos rendezői érdeme, került felújításra a nem egy tanulsággal szolgáló Shaw-színháték. Görbe János, mint Blanco Posnet erőteljes közvetlenséggel és színes árnyalókészséggel mintázta meg előttünk a kötél árnyékában önmagára eszmélő ... az élet nagy választójára találó, a döntő sors- és lélekfordulót felismerő, lóköttő legény alakját... elárultatásából így lesz Blanco Posnet lelki felszabadulása. Megmenti a holt gyermekét sirató anya hálája, ... mert a lopott lovat átengedte neki, hogy gyermekével orvoshoz vágta, és megmenti a céda lány, a vád koronatanúja, mert megérintette az emberszeretet szárnyuhanása...” (Várkonyi Titusz) Dicséri a kitűnő alakítást Kristóf Károly is: „A mákos téstás és rántott csirkés pesti színházi világban: ... szinte az egyetlen, igazán jó színházi falat”. - fejezi be találóan.¹⁴

¹¹ Album

¹² Album

¹³ Album

¹⁴ Album

Érdekes még egy korabeli szövegrészlet: „... Már észrevették. Már el is vitte a Nemzeti Színház a ma legigazibban Shaw-színészünket, akitől látni szeretnénk az Androkles komédiát is az oroszlánnal. Görbe mintha Clarke Gable tizedik ősét hozta volna a színpadra, külsejében is olyan szavahihető volt. Egy csodaszép michelangelói profil gondolateredőivel árkoltan a halálfélelemtől remegő szemek s a mindhalálig visszavágó száj körül az érzések minden fokozatát érzékeltette. Döbbenetes volt...”¹⁵

A Nemzeti Színház plakátja novemberre már bemutató díszelőadást hirdet. K. Szimonov: Orosz emberek című színművében Görbe János neve elöl van, s őt követi Gobbi Hilda, Mészáros Ági, Major Tamás, Rátkai Márton, Péchy Blanka társaságában. A főhős Szafonov kapitány - Görbe János tengely szereplő teljesítményéről felsőfokban írnak: „Nem játssza, éli-- játszani eddig is játszott. Nem egyszer felfedezték már. Amire nincs többé szüksége. Beérkezett. Természetes, hogy szerep nélkül nincs beérkezés... Színész és szerep ideális találkozása... vezérszólam ... csupa ellentét és talán éppen ezért - ember. Bátor, vakmerő, hős, amíg a saját életét kockáztatja. Csupa meggondolás, önmarcangolás, lelki vívódás, amikor más életét kell, hogy vásárra vigye. Vad férfiindulat és gyermeki szelidség, harsogó parancs és halk engedelmesség, kard és szív: együtt ember. ... Nélküle az egész darab úgy járna, mint a zenekar hangos filmen, amikor a hangszalag elszakad. Csak mozgó kezeket és instrumentumokat látnánk - hang nélkül, muzsika nélkül” (Pelle Pál) „A vad kitörések Görbe János alakításában mindig érzelmes gyöngédséget takarnak. Szerelmesét Mészáros Ági játssza színesen sok kedvességgel. Külön dísze az előadásnak Rátkai Márton játéka...” (MBB)¹⁶ Talán már sok esetben túlzott is ez a játék, ahogy a kor legnagyobb kritikusától, Balázs Bélától olvastuk.

Déry Tibor Itthon című darabjában a hadifogságból hazaérkező katona sorsát tárja a néző elé. Ebben Gobbi Hilda a partnere. Ez egyúttal iskolapélda is a Színművészeti Főiskola hallgatóinak, hogyan kell együttműködni a színrevitelben a szerzőnek, rendezőnek és szereplőnek. A Nemzetiben sorra a szükség szerinti szerepeket kapja, pl. Csongor és Tünde, Jegor Bulicsov, vagy Shakespeare Antonius és Kleopátra, Bánk bán, Sári bíró és egyéb darabokban.

A háború minden megszokottat szétziláló évei után vagyunk. Olyan korban, mely világrengető nemes eszmék valóra váltását tervezi, melyben a régi társadalmi választófalak fellazulnak, leomlanak. Ezt a célt kell szolgálnia politikának, gazdaságnak, művészetnek egyaránt. Ezt várják el a színháztól is. Ez természetesen keményen rányomja bélyegét az élni akarókra. A régi „nagyok” sorai alaposan megritkultak, új tehetségeket kell sorba állítani, akiket a „fényes szelek” világa hoz is, Horváth Teri, Soós Imre, Szirtes Ádám.

A fiatal felfedezett tehetségek bámulják Görbe János sokoldalú természetességét. „Jaj de szerettük mi Görbe Jánost! Talán száz év múlva lesz olyan, aki hozzá hasonló. Ahogy megállt, szavak nélkül, mint egy ősi magvető, megvetette a lábát. Kezét combközépre helyezte, mint egy remekbe faragott szobor. Állt mozdulatlan. Félelmetes erő és vadság lakott benne. Nem csodálom, hogy leszögezte magát jellegzetes Görbe - egyenesállásba, mert ha össze nem fogja indulatát, szétveti a világot. Jaj de szerettük Görbe János művészetét! Imrével akkor is leselkedtünk, ha aznap nem volt felvételünk. Hogyan játszanak a nagyok?...”¹⁷

1949-től ismét a Belvárosi Színházban van Görbe János. A Vetés-ben szerepel, ahol „dózsa györgyi tüzével maga a megtettesült földéhség, évszázadok lázadása.. maga a ... mindent legyűrni

¹⁵ Album

¹⁶ Album

¹⁷ Horváth Teri: Sári gyöp 209. o.

képes akaraterő, a megelevenedett igazság, mely a férfias harag s a gyermeki mosoly színkeverékével ível szivárványként a kemény földi játék fölött.”

1950-ben Mádl Éva: Hétköznapiak hősei-ben aktuálisan munkásból lett vezérigazgatót formál. Ám a következő, Földes Mihály: Mélyszántás című darabjában, már zsellérgyereket, játszik, Bak Jóskát. A kritika hangját idézzük: „*Görbe János magasrendű művészi élményt nyújt a szolgáltegyen alakitásában: olyan alázatos, szolgáltegyen meghajló s mégis nyílt és ártatlan arckifejezéssel állítja elénk ezt a múltból annyira ismerős parasztselédet. Rendkívül gazdag színészi tehetség elementáris erejű kisugárzása ez az alakítás: ezekben a pillanatokban boldog szemtanúi lehetünk a szavakkal alig kifejezhető csodának, így születik, eszmél a szabadság az elnyomott emberben... Bánhidi László a töprengő újgazdát alakítja: némajátéka az első jelenetben hatásos, amint belép villogó szemekkel, s csak átvonul a színen, szótlánul, már megvan az alak, s körülötte érezhetően vibrálni kezd a feszültség.*”¹⁸ Mintha csak egy görbei jelenet volna. Különben ő volt Görbe János egyik legjobb barátja, úgy látszik, követte is tanácsait. Görbe János művészi teljesítménye legmagasabb elismerése ekkor születik: a Kossuth-díj. Vele együtt kapják meg az ezüst fokozatot Balázs Samu és Gyurkovics Mária szakmabeliek is.

Ekkor 1951-et írunk. A Jászságban is visszhangzik a jó hír, végre egy jász Kossuth-díjas! Árokszálláson különösen felerősödik a meglevő jász büszkeség... mégiscsak beérett a gyümölcs, mármint az egykor emlegetett, várt hírnév. Volt ám más hang is: bezzeg, amikor Erdélyben halmozta a sikereket, elfelejtett bennünket... meztagadta, hogy ő is jász ... Pedig dehogy is, hisz most is hazamegy a szülők, a rokonság közé, hogy együtt örüljenek, hogy eloszlassa a köré fonódott kétségeket. Jász és székely közös sorsú népek... mindkettőért doboghat az ember szíve. Ám amiről nem nagyon beszél, emészt egy belső ügye: felbomlott első házassága, amely életének egy biztos pillére volt eddig. S ezt a pillért vajon pótolja-e hasonló valaha is?... Ehhez társul a magas kitüntetést követő országos hírnév felerősödő árnyéka: a sok együtt örülő alkalmi „barátság” ... „isten-isten”... a velejáró egészségromlás ... veszélyes személyiségi lejtő ez. Vajon lehet-e megállni ezen a lejtőn?

Ritkulnak és kisebbednek a szerepek. Örül ha kap. A Moszkvai jellem és a Leszámolás egy-egy jelenete csillog ugyan, de ez még nem a gyógyulás jele.

A Szolnoki Szigligeti Színház első önálló szezónja az 1954-55-ös évad. Januárban a Szendrő József rendezte Jókai Aranyember-e kerül színre, melyben a két árokszállási színész ismét találkozik. Görbe Tímár Mihály és Kaszab Anna Teréza mamája szép összhangú játékot hoz. Sajnos Görbe csak néhány hónapig marad. A mindig példásan fegyelmezett drámai hős egészsége, lelki egyensúlya tovább romlik, szembekerül a színház vezetésével. Életének nehéz válságából van-e kiút? Talán... Ennek a reménye csillan fel, amikor az ELTE-Színpad egyik előadása alkalmával véletlenül megismerkedik Megyeri Éva majdani tanítónővel. Néhány presszóbeli találkozás, s már lángol az új szerelem. Rövidesen házasságkötés és itt az élete megújulása. Új körülmények, új hely szükséges. Debrecenben Téry Árpád fogadja is a Csokonai Színházhoz. Minden szépen indul. Albérlet a Tímár utcában, készséggel beilleszkedik a színházi környezetbe is, operettben is játszik. Barta Lajos: Zsuzsi című darabját Andaházy Margittal az oldalán viszi sikerre...

1956 szeptemberében gyorsan híre megy Árokszálláson is, hogy kimondhatatlan öröme megszületik a kis Nóra. Ez szárnyakat ad alkotói akaratának is. Még szeptemberben egy időszzerű és sok vitát kiváltó társadalmi dráma, Nyíri Tibortól a Húsfafazék kerül bemutatásra. Ebben ő a kulcsszereplő, Virgula József, akinek két ellensége van: Boros az egykori birtokos és Muzslay, az

¹⁸ Album

önkényeskedő és erőszakos tsz-elnök. A szövetkezet tagsága mindkettőt elkergeti. ebben a zavaros helyzetben - hisz 1953 után és 1956 október között vagyunk - olyan dolgok hangzanak el, amelyeket addig ki sem mertek mondani, amit a közönség legfeljebb suttogásból hallgatott. „*A nyilteszű, keménykötésű Virgula ... pedig olyan főhős, kivált Görbe János alakításában, akire sokáig emlékezünk.*” - írja Sebestyén György. „*És mégis! Amikor ott jártunk, félig ha tele volt a színház...*” Az okot keresve bírálja az író, aki túloz és túlbonyolít dolgokat és „*a színészeket olykor elkapja a játék szenvedélye, máskor elejti, s ilyenkor nincs egy lélekkel teli szavuk. Görbe János az egyetlen, aki mindvégig kitűnő: erős és egyszerű, s ami játékában friss és örvendetes szín: az értelem belső fénye világítja meg. Márkus László új oldaláról mutatkozik be kiválóan: Borost játssza...*”¹⁹

Úgy látszik, a Húsosfazék vitája nem ült el, sőt társadalmi szintre erősödött az október végi forradalmi lobbanásban. Az elején még Görbe János lelkesítő talpra magyarja is elhangzott, ám hónapokon keresztül örvénylik a bizonytalanság a színházban is. Több budapesti színész visszamegy a fővárosba. Görbe János kis családja október 4.-től a színház alagsorában húzódik meg, majd alkalmi lehetőség adódik, és Éva a kicsi lánnyal Szarvasra, szüleihez költözik. János sem bírja sokáig, s a kilátástalan helyzetben a távozás mellett dönt. Magához veszi legszükségesebb holmijait, nyakába köti a gyermek kis fürdőkádját, s gyalog, stoppal megy a szerettei után.

Élni kell, dolgozni kell, folytatni, megújulni, hisz családja van... A múlt másfél évtized sikerei köteleznek. November végén a békéscsabai Jókai Színházhoz szerződik, ahol ismét bizonyítja sokoldalúságát. A Lili bárónő-be is be kell ugrania, Malomszegi báró szerepe nem kevés szövegével közben készül Bánk bánra. „*Nem buffónak termett. De ebben a szerepben is remekelt. Egyszerűen azért, mert színpadra született. Bármit játszott, élményt adott. Még rekedt hangján eldörmögött sanzon estje (!) is óriási sikert aratott.*”

Mindig tudta, mit kell tennie a színpadon. Hogy mondania mit kell, nos, azt csak a sugó tudta. De ezt a közönség nem vette észre...” írja többek között élcelődő barátja Szuhai Balázs.²⁰

A Jókai Színházban már januárban újra születik a mindig időszerű Bánk bán. Nem is találni jobb Tiborcot, mint ő, Kiss Ferenc meg a meghívott színész Bánk szerepére. Ahogy Sass Ervin írja róluk, hogy képesek voltak a régi hagyományokat jól felhasználni, sőt még gyarapítani is a színrevitelben. „*Görbe János Kossuth-díjas Tiborca Biharié mellett a legjobb Tiborc ma Magyarországon. Elkeseredett, végsőkéig megkínzott, de a nép ereje is ott él, harsog a szavaiban. A harmadik felvonás harmadik jelenetében felejthetetlen.*”²¹

1957 tavasza már Budapesten éri. A Jókai Színház és a könyvkiadás egyidőben hozza közönség elé Illés Endre és Vas István Trisztán-ját. Gellért Endre nagy igényt támasztó rendezése Bánki Zsuzsát, Bitskey Tibort teszi a főszerepre, akik meg is oldják magas szinten feladatukat. Meglepő, hogy a sok átlagos epizodista között egyet kiemel írásában Földes Mihály: „*... Görbe (Pelot vadász) mindössze egy jelenetben szerepel a színpadon, de drámai levegőt teremt maga körül. Duzzad az erőtől, természetes és mélyen emberi. Egyébként újra bebizonyította azt is, hogy az összes versformák közül a tiszta jambus a legelfogadhatóbb színpadon... Királyától rettegő jobbágy: minduntalan jobbra-balra figyel: nehogy fenséges avatatlan fül hallja, mit mond el ő Fehérkezű Izoldának. Derék férfi: sebesülten is megmenti a súlyosan sérült Trisztánt. Férj és apa: meleg mosoly fénylik fel arcán, mihelyt feleségét s leányát emlegetik. Egy kissé Tiborc, aki nem a maga nyomorúságát emlegeti ezúttal, de az urak különös dolgai miatt csóválja meg a fejét. Aztán - az*

¹⁹ Hajdú-Bhari Napló 1956 október

²⁰ Szuhai Balázs: kiadom magam 109. o.

²¹ Album

arannyal telt kis zacskót csörgetve - elmegy ... Görbe János hosszú útról jött meg. Örömmel köszöntjük."²²

Az egykori csodáló Horváth Teri most pályatárs, ezt jegyzi fel: „... ha bejött a színre, villogott fekete szeme, megállt a kés a levegőben.”²³

A Petőfi Színházban Visnyevszkij: Optimista tragédia című darabjában Görbe János ismét jól érzi magát: „... Olyan kedvvel, belső tűzzel kelti életre Alexej alakját, hogy csak felső fokú jelzőkkel lehetne illetni. Erő, humor, hetyke szilajság, értelmi s erkölcsi fejlődés izzik ebben az Alexejben. Alexej szerepe persze a leghálásabb, ő viszi, néha segíti magával az egész együtttest...” írja Falus Róbert.²⁴

1958. április: Dobozy Imre: Szélvihar című drámája a Jókai Színházban - közli a Film Színház Muzsika címlap fotójával. A napilapok nagybetűs híradása: „Új siker, nagyszerű premier”.

„Akinék szívesen tapsolunk” karikatúra grafika (Sándor) aláírása: „Görbe János a - Szélvihar - ban”. A szereposztásból: Csendes Imre: Görbe János, felesége Gobbi Hilda, Juliska: Horváth Teri. Aktuális darab, szükséges is a közönség gondolatainak nyugtatására. A történelmi 1956-os helyzet sok drámai összeütközése az írónak tálcán nyújtotta a motívumokat, s ő válogatott bátran. Görbének pedig a paraszti gondolkodás és ábrázolás igazán jól fekszik már pályakezdése óta. Remekel is.

A Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya az említett főszereplőket nívódíjban részesítette. Az imént Pelot jelenete méltatásában D.L. örömmel szól Görbe visszatéréséről. Bizony alkalmi óhajnak vehetjük ezt csak. Egészsége sem javult, sőt válságosra fordult. 1959-ben be kell feküdnie a MÁV Budakeszi Tbc szanatóriumába, ahol Kerényi Imre főorvos meg is műti, eltávolítja egyik tüdőlebenyét. Ez súlyos egészségi károsodás és a javíthatatlannak tűnő életmódja miatt szétszakadt a boldognak indult családi élete is. Ő ugyan minden áron - sokszor drámai helyzeteket teremtve is - próbálja védeni a végsőkig (gyermekrablás, rendőrség, bíróság)...

1960 januárjában címszerepet kap a Betyár című darabban. A sikeres premier után még abban a hónapban leveszik a műsorról, s ennek Görbe az oka. Nem is lép fel többé fővárosi színpadon. A szerződés nélküli Kossuth-díjas fél évig KTSZ-ben dolgozott...

Vidéken és végül

1961-ben a veszprémi Petőfi Színház először saját társulattal nyit. A díszelőadásban A köszívű ember fiai megy Görbe János Haynau tábornokával. Talán tévesnek bizonyult a kiválasztása? Molnár Gál Péter 36 év után így jellemzi: „... Meggyulladt a színpad, amikor Görbe a dramatizálás egyetlen jelenetében az osztrák tábornoki egyenruhát magára öltve, kínzó migrénnel kegyelmet gyakorolni vagy császári golyó elé állítani kényszerült szerepe szerint. Félőrirten a fájdalomtól nem színpadias kínládással, hanem falat kaparó szenvedéssel fájlalta fejét. Erős volt, lenyűgöző, akár egy expresszionista színész. Nem Jókait játszott, hanem Haynaut. Nemzeti mesedarab helyett a várcafatos valóságot. A színész haldoklott a fájdalomtól, noha a szerepnek volt migrénje”...²⁵

²² Album

²³ Horváth Teri id. mű

²⁴ Album

²⁵ 168 óra hetilap 1997. nov. 11.

Színpadon midig szerepének él, de ez nem örök életű, ahogy kesergett... Talán az újabb házassága segít!? Feleségül veszi 50 éves fejjel az akkor még kiskorú Juszt Juditot. Öröm, megnyugvás és újabb tervek: Jutkát beiratja Rózsahegyi özvegye, Drági magániskolájába.

Ezt elvégezve az ORI működési engedélyt ad színészi tevékenységére. Kis, színész-zenész brigádjuk járja az országot: Pótfeléség, Szolgálat I-II: vidám játék, máskor Shakespeare-Vörösmarty-Szilágyi: Csintalan menyecskék címmel.

Ez az összeállított műsoranyag értékes dolgokat is hordoz, mint a Shakespeare-részletek, ám nem vonz nagy közönséget sem magas bevételt, a „Kossuth-díjas” ellenére sem. Sőt több a költsége és az egészségének sem használ.

1962-ben a Miskolci Nemzeti Színházhoz az évad közepén G.B.Shaw: Szent Johanna-jában Stogumber káplán szerepére szerződik. Kiválóan játssza el szerepét, de bármily sikeres is a színpadi művészi teljesítmény, ha a még nem gyógyult ember képtelen a reflektorfényen kívül is alkalmazkodni...

A Budapesti Irodalmi Színpadon még volt négy fellépése, a Magyar Rádió húsz hangjátékában maradt fenn a hangja.

1966-ban a Győri Kisfaludy Színházhoz szerződik. Filmzési jövedelméből vásárol egy Skoda Oktávia gépkocsit, jogosítványt szerez. Ezzel jár a színházhoz, és nagy kedvvel játssza el Taar Ferenc Örök harag című darabjának egyik főszerepét. A színmű születésében Görbe Jánosnak is része volt, nemcsak a színrevitelében. Az író erre a tanú Az ember arca című írásában. A darab Győrben is, vidéken is nagy közönségsikert aratott, a televíziós közvetítés után levelek tömegét kapta az ország minden részéből, ankétokra hívták meg.²⁶

Görbe János becsülettel teljesítette utolsó színházi vállalkozását is. Egyik alkalommal a csúszós úton Gönyűnél karambolozott, és olyan fejsérülést és májzúzódást szenvedett, ami egy évvel később a halálát okozta.

1968. augusztusban már nagyon beteg volt, úgy ment el a kórházba, hogy elbúcsúzott a lakástól, a kedves kutyájától, mint aki érzi, hogy nem jön vissza többé. Szeptember 5-én halt meg. Én akkor 22 éves voltam - mondja a már özvegy feleség Juszt Judit.²⁷

Az elnémult színművész végső „fellépése” 13-án következett, de már a katafalkon, a Farkasréti temetőben. Másfél-kétezerre becsülték a gyászolók tömegét, ezért a ravatalt a szabadtérre helyezték.

A nagy színész zseni ezernyi visszacsengő végszavára Ungvári László színművész búcsúzott, a Filmművészek Szövetségének utolsó üdvözlét Bernáth László kritikus tolmácsolta. A seregnyi kísérő leszegett fejű könnyező tisztelők élő gyászkoszorújában egygyé olvadt az ott szorongó jászok és árokszállási barátok fájdalma is.

²⁶ Film Színház Muzsika 1971. június 12.

²⁷ Pesti Riport 1991. november 13.

Babucs Zoltán

JÁSZ HONVÉDEK A DON-KANYARBAN

A Don-kanyart megjárt jászberényi gyalogzászlóalj katonái közül ma már kevesen élnek. Jászberényben a volt 32-esek közül Dalmadi István csapatcsendőr tizedes (Felső-Szászberek, 1919), Nagy Mátyás tartalékos őrvezető (sz.: 1914, Jásztelek) és Kovács Szűcs Frigyes honvéd (1914, Jászberény) - mindhárman a zászlóalj 7. századánál szolgáltak - és Kovács Antal tartalékos őrvezető (Jászberény, 1915)¹ idézték fel nekem háborús élményeiket. Budapesten pedig Neszmélyi Endre volt m.kir. honvéd hivatásos páncélos százados (1915, Budapest, 1938-as avatás), 1942/43-ban gyalogos főhadnagy, a zászlóalj 8. századának parancsnoka² emlékezett meg a Don-kanyarban átéltekről. Az ő elbeszélésük³ és a hiányos források alapján próbálom meg felvázolni a zászlóalj történetét⁴.

1942 januárjában német nyomásra a m. kir. 2. honvéd hadsereg frontra indítását határozta el hadvezetésünk. Ekkor "ikresült" a jászberényi m. kir. "József Nádor" 2. honvéd gyalogezred III. zászlóalja is⁵, ebből lett a 32/III. zászlóalj. Szervezetileg egy gyalogzászlóalj 3 puskás, 1 nehézfegyver századot, valamint zászlóalj közvetlent - távbeszélő szakasz, vonat - jelentett. Előírt létszámuk 30 tiszt és 964 legénységi állományú honvéd volt.⁶

A jászszági legénységet január elején vonultatták be az "Új" Laktanyába (nemzetiségi bakákakat is kaptak, főleg ruszin és román anyanyelvűeket), zászlóaljparancsnokuk 1942. január 19.-től Márton Ferenc alezredes lett. A tábori öltözet, felszerelés, fegyverzet kiadása után, lévén túl szűk a kaszárnya két csapattestnek, az "M" zászlóaljat századonként kvártélyozták be a város nyugati felén. Példának okáért a 7. századot a Rákóczi és Kossuth úti házakban, fél- illetve egész rajonként helyezték el. A legénység zöme úgy tudta, februárban vonulnak ki a hadműveleti területre, de az indulási parancs nem érkezett meg.

¹ Kovács őrvezetőt, mint családost, többször behívott katonát 1942 áprilisában szerelték le.

² Neszmélyi főhadnagy egy darabig vitéz Huszkay László alezredes segédtsíjtje, majd a tisztessikola parancsnoka és századparancsnok volt. Visszaemlékezése szerint ő az indulás előtt két héttel lett kinevezve a 8. század parancsnokává, a vérbajban megbetegedett Palló Károly ht. főhadnagy helyett. 1942 decemberének végén tokszalag szakadással került kórházba, majd a hátországba.

³ A velük lefolytatott, magnetofonszalagon rögzített beszélgetéseket hangarchívumomban őrzöm.

⁴ Felhasznált könyvészeti anyag: Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945). Bp., 1961., Dombrády Lóránd: A legfelsőbb Hadúr és hadserege. Bp., 1990., Dombrády Lóránd-Tóth Sándor: A magyar királyi Honvédség 1919-1945. Bp., 1987., Gosztonyi Péter: A Magyar Királyi Honvédség a második világháborúban. Bp., 1992., Dr. Horváth Miklós: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnánál. Bp., 1959. Benne: Márton Ferenc alezredes jelentése a 32/III. zászlóalj működéséről. 281-283.o. A továbbiakban: Márton i.m. Lajtós Árpád: Emlékezés a 2. magyar hadseregére. Bp., 1990., Liptai Ervin szerk.: Magyarország hadtörténete II.k., Bp., 1985., Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért. Bp., 1972., Sára Sándor: Pergőtűz. A 2. magyar hadsereg pusztulása a Donnánál. Bp., 1988. Szabó Péter: A Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942-1943). Bp., 1994. A továbbiakban: Szabó i.m., Veress Lajos: Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1918-1945). I-III.k. München, 1973.

⁵ A 2/III. gyalogzászlóalj 1939 decemberében került a jászberényi "Zsávolj" Laktanyába Gyuláról. Az 1940-es erdélyi bevonulás és az 1941-es bácskai események tevékeny részese volt. Parancsnoka Huszkay alezredes volt jászberényi ittlétük alatt.

⁶ Szabó i.m. 29.o.

Tábori ruházat	Felszerelés	Fegyverzet ⁷
1924 M. Bocskai sapka, 1939 M. legénységi zubbony, 1938 M. gyalogsági nadrág, 1938 M. tábori barna ing, derékszj, 1924 M. köpeny, kesztyű, 1924 M. bakancs, 1935. M. kapca	1935 M. rohamsisak, 1935 M. kenyérzsák, 1935 M. kulacs és evőcsésze, evőeszközök, 1934 M. gázálc, harang alakú hordtarisznyával, 1939. M. tábori takaró, 1938 M. tereptarka sátorlap- esőgallér, 1935 M. szőrmés tölténybőrönd 1936 M. gyalogsági ásó, 1939 M. azonossági jegy	1931/A és 1935. M. Mannlicher-puska, ehhez való legénységi és tisztési bajonett, 1929 M. és 1937. M. Frommer-pisztoly, német 1940 M. Schmeisser-géppisztoly

Hadiruházat és felszerelés⁸

1. Az egész tavaszt menet- és lögyakorlással töltötték a Cserőhalomnál és Gyöngyöspatán, Jászberény utcáin gyakran hangzott fel a *"Kis kút, kerek kút..."* és a *"Horthy Miklós katonája vagyok..."* kezdetű bakanóta. A nehéz kiképzés alatt lassan telt az idő, végül június végén érkezett meg a bevagonírozási parancs. 1942. június 28.-án⁹, az akkori honvédenapon, a város főterén felsorakozott honvédek Dr. Pénzes Sándor polgármester, Koritsánszky-Koháry Endre alezredes, állomásparancsnok (a m.kir. *"József Nádor"* 1. honvéd harcokoszóezred II. zászlóaljának parancsnoka) búcsúztatta. A 2. gyalogezred parancsnoka, vitéz Oszlányi Kornél ezredes az alábbi szavakkal indította el a mieinket: *"Kisérje a magyarok Istenének áldása fegyvereiteket. Legyetek méltók elődeitekhez. Legyetek eskütökhöz hívek mindhalálig"*. Márton alezredes pedig így zárta elköszönő beszédét: *"A katona szíve este mindig haza gondol. Gondoljanak ránk az itthon maradottak is, hogy legyen erőnk. Mert most dől el, hogy lesz-e ima az Isten templomában, lesz-e családi élet, lesz-e nagy, boldog Magyarország. Itt a világháborús hősök emléke előtt ígérem, hogy mindig teljesítjük kötelességünket az Istenbe vetett hittel és égő hazaszeretettel"*.

A honvédek nagyobb hányada abban a hiszemben élt, hogy három hónap multán hazajönnek, hiszen az előző esztendő folyamán a jászberényi 9. harcokoszó zászlóalj¹⁰ a Gyorshadtest alárendeltségében ennyi időt töltött el a keleti fronton. Indulás előtt a bajoneteket borotvaélesre köszörültették ki, sok baka számára ekkor vált véres valósággá, mi is vár reájuk.

A 32-esek 3 száztengelyes szerelvényt töltöttek meg július 1.-jéig, akkor gördültek ki a vonatok Jászberényből. Az egyik szerelvénynek, melybe két századot vagoníroztak be, Neszmélyi főhadnagy

⁷ A személyi fegyvereken túlterjedő nehézhegyverzet egy gyalogsági zászlóaljnál: 31 M. golyószóró, 36 M. 20 mm-es nehézpuska, 39 M. 50 mm-es gránátvető, 7/31 M. Schwartzlose géppuska, 37 mm-es páncéltörő ágyú, 36/39 M. 81 mm-es aknavető. Szabó i.m. 29.o.

⁸ Honvédségi Közlöny 1938-1942. évfolyamának vonatkozó rendelkezései. Barcy Zoltán: Évszázadok egyenruhái. Bp., 1991. A Horthy-korszak hadseregének egyenruházatáról szóló fejezet., Mollo, Andrew: Army Uniforms of World War 2., U.K., 1973., 36-37.o.

⁹ 55 esztendő multán, 1997. június 29.-én erre az eseményre emlékezett a Jász Honvédekért Alapítvány, a M.Kir. I.Ferenc József-Jászkun 1. Honvéd Huszárezred Hagyományörző Egyesülete, a HOHE Jászberényi szervezete, a II. világháborús hagyományörző honvédek és a r. kat. Szentkúti Plébánia a II. Világháborús Hősi Emlékműnél. Jászkürt és a Berényi Kárméntő vonatkozó számai!

¹⁰ A zászlóalj 1920-tól állomásozott a jászberényi *"Öreg"* Laktanyában. A Jászkun gyalogezred egyik zászlóaljából alakult meg 1922-ben a m.kir. (1930-tól) *"Kiss Ernő altábornagy"* 5. honvéd kerékpáros zászlóalj, 9. kerékpáros zászlóalj (1938-1939) majd 9. harcokoszó zászlóalj néven 1939-1941-ig, 1941-1942 folyamán 31. önálló harcokoszó zászlóalj néven szerepelt, 1942 nyaratól 1945-ig a m.kir. *"József nádor"* 1. honvéd harcokoszó ezred II. zászlóalja volt a jászberényi. Bővebben: Babucs Zoltán: 55 esztendeje történt a jászberényi páncélosok zászlószentelése. Redemptio, 1997/2. sz.

volt az ügyeletes parancsnoka. Ekkor a város apraja-nagyja ott tolongott a vasútállomáson, virágosó, zenekar is búcsúztatta a legényeket.

Útvonaluk hosszabb volt az átlagosnál, Szlovákián¹¹ és Lengyelországon keresztül jutottak el Kurszkgig vasúton, ami kb. 8-10 napot vett igénybe¹². A zászlóalj az utolsó kiszállítási lépcsőben szerepelt, mint a miskolci VII. hadtest alakulata. A zászlóalj a város előtt, a nyílt mezőn rakodott ki, Kurszk mellett pár napig voltak beszállásolva, méghozzá elhagyott német bunkerekben, több alkalommal kaptak ellenséges repülőgép-támadást, melyek az ijedségen kívül nem okoztak kárt. Innen tikkasztó gyalogmenetben érték el Szagunyt július 9-én (a hadtest többi alakulatát is részenként indították a beérkezést követően a Don vonalához), mely településtől nem messze már a "csendes" Don hömpölygött¹³. A zászlóalj utolsó egységei július 28-án foglalták el kijelölt helyüket. A zászlóalj 8. és 9. százada fegyverrel foglalta el állásait, míg a 7. század tartalékot képzett, a nehézfegyverszázad pedig arányos felosztásra került a három puskás század között.

A 32/III. zászlóalj a már korábban kiűrtett Sirokij környékének védelmét kapta feladatul. A zászlóalj a 23. könnyűhadosztály alárendeltségébe lépve alkotta a magyar arcvonal legdélebbi szakaszát, a VII. hadtest három hadosztálya (19., 20. és 23. könnyűhadosztályok) egy 82 km szélességű arcvonalszakaszt vettek át a németektől. A jáász honvédek itt ásták be magukat a szikes talajba, állásaik a Don jobb partján magasodtak, a folyómeder tőlük 50-80 méterre húzódott. Neszmélyi főhadnagy elmondása szerint a századok körlete átlagosan 2-3 km szélességű volt - mélységi tagozódás nélkül -, az ő százada előtt kb. 300 méterre volt a folyómeder - a velük szemben álló kiszögellést szovjetek tartották -, de némelyik század védővonalától 1.5 km távolságban volt a Don. Századának nem kellett különösebb földmunkát végeznie, a magaslatokon képeztek ki mellvédeket, a megfigyelő állások mögött 5 méterre helyezkedtek el a szakaszok földbevált bunkerei, korabeli fényképek tanúsága szerint a folyó mindkét partját erdősáv borította, mely nyáron és kora ősszel jó álcázási lehetőséget biztosított a küzdő feleknek. A bunkerek közötti területekre aknazárat telepítettek. A századparancsnok általában esténként ellenőrizte az állásokat. Legényei elég harciasan viselték magukat. Éjjelente kézigránát-csatákat vívtak az ellenséggel, akik a kiszögellésből rendszeresen nyugtalanították a mieinket, csillagos éjszakákon előfordult, hogy a halak csobbanására is tűzzel feleltek mindkét oldalról. Ellátásuk jó volt, a tiszték is a legénységi kosztot kapták. A csapatcsendőröknek köszönhetően fel tudták javítani a kosztot, mivel a már korábban kiűrtett Kolovert házaiban elrejtett mézes csuprokat felkutatták, s átadták a "géhások"-nak. A szolgálatvezető Párkány János őrmester szervezőkézségének eredményeként a 8. század emberei nem tetvesedtek el. Az egyik koloverti házban gőzfürdőt rendezett be, ahol hetente tisztálkodott meg tetőtől-talpig a legénység.

A 7. század védőkörletét már verejtékesebb módon sikerült kiépíteni, az erdőben a gyökerek miatt nehezen boldogultak a gyalogsági ásókkal, véresre törte a bakák kezét a fekvő végrehajtott ásás. Az itteni partszakasz magasabban volt, mint az oroszoké, azok mesterlövészei távcsöves puskáikkal a fák tetejéről célozták a mieinket.

Természeteszerű, hogy ellenséges zavarótámadásokat is kaptak, de ezeket sorra visszaverték. Az ellenség század- és zászlóaljköteléiben hajtott végre akciókat, de előfordult, hogy ennél kisebb csoportokban is átkeltek a Don innenső oldalára, főként augusztus hónapban.¹⁴

¹¹ Szlovákia területén zárt vagonajtókkal utaztak, valamint bevonták a legénységtől a municiót.

¹² Szállítási útvonaluk: Érsekújvár-Galánta-Trencsén-Zsolna-Jablonkai-hágó-Katowice-Kielce-Varsó-Bialystok-Grodno-Vilnius-Daugavplisz-Polock-Vityebszk-Szmolenszk-Orel-Kurszk. Szabó i.m.80.o.

¹³ Szabó i.m.82.o.

¹⁴ A 7. század körletében a magasra nőtt fűben az oroszok több magyar előőrsöt észrevétlenül ki tudtak emelni, ezért a mieink orosz asszonyokkal próbálták meg lekaszáltatni a senki földjét, de az ellenség őket is tűz alá vette.

Augusztus folyamán kapta meg a parancsot Neszmélyi főhadnagy, hogy századával és másik két gyalogos századdal (más zászlóaljtól vezényelve) számolja fel az előttük lévő kiszögellésbe beasott szovjet egységeket. A vállalkozást megelőzően tüzérségi zárótüzet zúdítottak a kérdéses területre, s a magyar tüzerek alapos munkát végeztek. Honvédeink csatárláncban, puskavégre tűzött bajonettel foglalták el a területet. Számos fegyvert (gránátvetőket, golyószórókat, puskákat, löszert) zsákmányoltak. Az oroszok vesztesége kb. 20 halott és 8 fogoly volt, a többi visszafutott a Don túlsópartjára. Saját veszteség két sebesült volt, az egyik nyak-, a másik comblövést kapott - mindketten hamarosan felépültek. Csupán a földnyelv egy részét vették be 2-300 m mélységben, a többi az ellenség kezén maradt, ahonnan a későbbiek folyamán zavarhatták a mieink védelmi vonalát.

A sikeres akcióért Neszmélyi főhadnagy 1942. október 26-i keltezéssel kapta meg a Kormányzói Dicsérő Elismerés látható jelét képező Magyar Koronás Bronzérmet (Signum Laudis) a hadiszalagon a kardokkal. Érdekes körülmények között zajlott le a kitüntetés átadása. Százada éppen tartalékban volt¹⁵, amikor a hadosztályparancsnok és személyi segédtszjtje felkeresték, s a megleggett főhadnagy ingben-gatyában vette át a Signumot egy üveg bor kíséretében.

Az ellenségnek, amikor csak alkalma volt, visszacsapott. A Neszmélyi-század ekkor is pihentetésen volt Koloeszt előtt, de golyószórós csatárai a helyükön maradtak. Az oroszok belőtték az élelemhordókat, s a pánikot kihasználva átkeltek a Donon. A betörést azonban a Mihályi Győző ht. százados vezette géppuskás század és az időközben összeszedelőzködött 8. század hiúsította meg. Ennek a századnak három rutén hajtókatonája futott meg a tűzharcban. A csapatcsendőrök azonban hamar visszahozták őket, Neszmélyi főhadnagy kénytelen volt mindhármukat kikötetni, mivel "*...a századot is magukkal rántották volna...*", s haditörvényszék járt volna nekik.

Történetek kevésbé jól végződött akciók is. 1942. október 12-én szovjet felderítők emelték ki és ölték meg a 7. század fiatal parancsnokát, Bodrogi Pál ht. hadnagyot és legényét- egyenruhájukat zsákmányként magukkal vitték¹⁶- (holott előző nap, lóháton nyargalászva még ő mondta: "*...fiúk, a magyar honvédet bunkós bottal sem lehet kiverni innen!*") , őket katonai tiszteletadással temették el a szagunyi magyar katonai temetőben. Utóda, Farkas Miklós tartalékos főhadnagy lett. A 7. század még élő hadastyánai úgy tudják, parancsnokuk másként esett el. Azon az októberi napon a már alaposan leitatott szovjet gyalogság hurrázva rohant fel a 7. és 8. század védőkörletében, a mieink már korábban belőtt tüzgépei alapos pusztítást végeztek soraikban (a munkaszolgálatosok kb. 180-200 szovjet halottat temettek el az összecsapás után). Mivel még 11 óra körül is lehetett hallani szórványos lövöldözést a 7. század felől, Márton alezredes erélyesen utasította Bodrogi hadnagyot, tegyen rendet századánál. A hadnagy legényével a százada állásai előtt található rekettyésbe leereszkedett, míg Pijesovszki ht. őrmester fentről fedezte őket. Bodrogi odalent 5-6 szovjetre akadt, akiket megadásra kényszerített. Egyikük azonban nem tartotta fel kezeit, erre a hadnagy lekevert neki egy pofont, az orosz elesett, előrántotta "*Davaj-gitárát*",s Bodrogit legényével együtt lelőtte, Pijesovszki őrmester csak később tudta megtorolni két bajtársának halálát.

A legénység soraiból elsőként a jászberényi születésű Fábrián Rigó András honvéd halt hősi halált¹⁷. Az egysoros mélységű lövészárak mögött Sirokijban augusztus végére megérett az alma, s a honvédek, a szegényes, íztelen német kosztot feljavítandó, le-lejárogattak gyümölcsöt és krumplit szedni. Sokuk ekkor sebesült meg a szovjet lövedékektől és aknáktól.

¹⁵ A zászlóalj tartalékát egy század képezte, amely pihentetés céljából két-háromnaponta cserélődött.

¹⁶ Neszmélyi főhadnagy elmondása szerint.

¹⁷ Az ő halálának körülményeiről is többféleképp nyilatkoztak 7. századbéli bajtársai.

A Jász Hírlap 1942. évi augusztus 19-i számából tudható, hogy Jászberény városa 54 ezer db cigarettát küldött a fronton harcoló honvédeknek. Márton alezredes 1942. július 28-án keltezett levelében az alábbi sorok kíséretében köszönte meg Pintér polgármesternek a nemes adományt: *"...Úgy a magam, mint zászlóaljам nevében, hálásan köszönöm kedves figyelmességedet, és a gyűjtött cigarettát, innen a harctérről. Mi jól vagyunk. Rendeltetési helyünkre 24-én értünk. A zászlóalj egy része már sikeresen bebizonyította, hogy méltó a zászlóalj jelzésére, s hogy Jászberény városa büszke lehet honvédeire."*¹⁸

A zászlóaljparancsnokság utasítására több alkalommal hajtottak végre vállalkozásokat a Don túlsó felé "nyelvet" fogni, a hadifoglyokat azután a németeknek adták át. A szomszédos olasz alakulattal nem volt különösebb kapcsolatuk, mivel azok "bajtársi" látogatásaik alkalmával a bunkerek előtt felejtett karórákat, borotvákat és más felszerelési cikkeket rendre meglovasították.

A rekkenő orosz nyárban véreink igencsak megizzadtak, mert a hadműveleti területen csak a posztó ruházatot hordhatták, nyári zsávy egyenruhájukat itthon kellett hagyniuk¹⁹. A rohamsisak viselése nem volt általános, mert akadályozta a mozgást a lövészárk-harcban, hirtelen hasravágódáskor, kúszás alkalmával általában rábucskázott a sisak a honvéd orrára. A borjúban és a tölténytáskákban honvédeként 50-60 puskalőszer volt, az előtt töltények hüvelyeivel a szakaszparancsnoknál kellett elszámolniuk.

Erősebb ellenséges harctevékenység térségükben 1943. januárjáig nem történt. A téli állások kiépítésére 1942. szeptember 16-án kapták meg a parancsot²⁰. 1942. október 22.-én lövészárkaikat már hótakaró borította. A kemény mínusz 30 fokos hideg decemberben köszöntött be²¹. A hazuról hozott munda nem védett eléggé a farkasordító hideg ellen - illetve ezek jó része a folytonos igénybevétel miatt erősen elnyűtté vált -, ezért a legénység december közepén a köpenye fölé irhamellényeket és füles irhasapkákat, illetve érmelegítőket kapott, de az őrszolgálatot még így is csak állandó mozgás mellett tudták ellátni.²²

A fegyverzet jó része befagyott, csak nagy nehézségek árán lehetett azokat használhatóvá tenni. Pihenőre csupán 1-2 napra vonták vissza őket, ekkor az esztergomi 32/I. zászlóalj katonái váltották a mieinket. A Karácsony és a Szilveszter is eseménytelen zajlott le, csupán a szomszédos olasz katonák lepték meg egy-egy fenyőággal a jász bakákat.

A Vörös Hadsereg 1943. január 12-én indította meg offenzíváját a 2. magyar hadsereg térségében, de a 32/III. zászlóalj 15 km széles védelmi övezetében, Koloreszt-Karabut térségében csak január 17-től szabadult el a pokol²³. A január 15-én Scsucsjénél áttört és részben déli irányba nyomuló szovjet 219. lövészadosztály célja a magyar 19. és 23. könnyűadosztályok átkarolása és felszámolása²⁴ volt. Miközben a magyar arcvonal megroppant, a két hadosztály még mindig a Donnál állt, s félő volt, ha nem kapnak időben visszavonulási parancsot, mind odavesznek. Január 16-án este vitéz Jány Gusztáv vezérezredes előbb kéréssel, majd annak elutasítása után

¹⁸ Jász Hírlap, 1942. augusztus 15-i száma

¹⁹ Hadműveleti területen elvéve csak a tisztek és tiszthelyettesek viseltek nyári zsávyruházatot (amennyiben sajátjukat kivitték magukkal)

²⁰ Szabó i.m.158.o.

²¹ Mindeközben átszervezés folytán az anyaalakulat, a 2. gyalogezred 1942 októberében megszűnt. A 2/III. zászlóalj 1942. október 1-jén távozott el Jászberényből. Előzőleg a tisztkart a város vezetése látta díszvacsorán vendégül. Jász Hírlap 1942. október 3-i száma.

²² A 7. századnál 1942 decemberétől a katonák napi 1 deciliter pálinkát kaptak, a többi század esetében nincs tudomásom arról, milyen mennyiségben kaptak alkoholt honvédekink.

²³ Márton i.m. 281.o.

²⁴ Szabó i.m.195.o.

ultimátummal fordult a Heeresgruppe B vezérkari főnökéhez a Donnál védekező VII. hadtest visszavonására. Jány kegyelmes úr hiába hívta ez ügyben a hátországot, nemleges választ kapott. Január 17-én, vasárnap hajnali fél háromkor a m.kir. 2. honvéd hadsereg parancsnoka döntő elhatározásra jutott, elrendelte a VII. hadtest visszavonását Karpenkovón át nyugatra²⁵. A visszavonulási parancsot távbeszélőn kapta meg a VII. hadtest parancsnoksága, s hajnali háromnegyed négykor írásban juttatta el az utasítást a csapattestekhez. Voltak olyan egységek, melyek szinte azonnal megkapták a parancsot, de akadtak olyanok is, melyek csak a koraesti órákban értesültek a parancsról.²⁶

Január 17-én délután fél kettőkor egy lovas hírvivő hozta a felsőbb parancsot²⁷: a 32/III. zászlóalj a szürkület beálltával vonuljon vissza, de minden szakaszából egy-egy raj maradjon hátra leplező járőrnek, akik másnap hajnali 4-kor visszakochoznak. Ekkor már a 23. könnyűhadosztály északi szárnyán megkezdődtek a harcok.²⁸

Így maradt hátra a 7. század szakaszának egyik raja, köztük volt Kovács Szűcs honvéd is. Másnap, 18-án vonultak vissza, ekkor állásaik zömét felrobbantották. Az embertelen fagyban Kovács Szűcsék raja orosz fogságba esett, de szerencsésükre két nap múlva egy visszavonuló olasz csapat szabadította ki őket²⁹.

Nagy örvezető még decemberben a Matreno-Gyesevo-i kiképzőtáborba került, ahol a váltásra érkezőket próbálták felkészíteni az orosz harci körülményekre. A négy magyar hadtest mindegyike rendelkezett ilyen kiképző táborral, ahol négy hetes kiképzést kapott a beérkezett váltás, a VII. hadtest táborába 1942 novemberében érkezett be 11 ezer főnyi legénység és 310 tiszt³⁰. Január második felében csatlakozott a visszavonuló zászlóaljhoz, három ízben is bekerítették őket, szakaszparancsnokuk, dr. Huszy György tartalékos zászlós ekkoriban tűnt el a végtelen hómezőben.

A zászlóalj zöme január 17-én Dankovszkij-Bahlajov térségében védte a vasúti töltést. Úgy tervezték, hogy itt építenek ki védőállást, ezért az első vonalból a szerszámokat és a rajkályhakat is magukkal hozták. Később a századok gyülekezése Likovó ÉK felé rendeltetett el, mivel a zászlóalj vonata Szaguniban volt, Likovó Ék-re csak a délutáni órákban értek, az itteni lőszerraktár felrobbantása és az időjárás feltartóztatta őket a továbbmenetelben. Csak az esti sötétségben tudtak elindulni, a géppuskás század vonatának egy része ekkor esett az ellenséges elővéd fogságába.

Új védőállásukat 18-án reggel 4 órától foglalták el, de pár óra múltán - felsőbb parancsra - Pelevalnáján át Goncsarovkára visszakochoztak, ahol magyar tüzér és vonat alakulatroncsok verődtek össze. A falu keleti szegélyénél azonban ellenséges csoportokra bukkantak. Megmaradt nehézfegyverzetükkel tűz alá vették és felgyújtották a szélső faházakat. Minden nélkülözhető felszerelést eldobáltattak a legénységgel, a tisztek egy része pedig lóhátról bízatta fiait: *"Jászmagyar bakák mutassátok meg, mit tudtok! Szuronyt szegezz!"*, s a 32-eseket a visszakochozó ellenségre vezényelték. A falu fölötti dombtetőn időközben három T-34-es jelent meg, azokat páncéltörő lövegeikkel a mienk visszazavarták (délután 3-ra befejezték a támadást), ezt követően még este Novogrisevkára vonultak, ahol -holtfáradtan - az olasz Tridentina hadosztály és magyar csapattestek éjszakai nyugalomát biztosították. 20-án reggel 7 órára tervezték a további visszavonulást, a két magyar zászlóalj a tervek szerint az olasz hadosztály utóvédjében kapott

²⁵ Szabó i.m. 208-209.o.

²⁶ Szabó i.m.211.o.

²⁷ A 7. század este 7 órakor kapta meg a parancsot.

²⁸ Márton i.m. a gerince az események ismertetésének.

²⁹ Dalmadi tizedes úgy tudja, zászlóaljuk szabadította ki a foglyokat.

³⁰ Szabó i.m.151.o.

helyet. Fél hét után pár perccel honvédeink besoroltak a menetbe, de alig tíz perc múlva, heves ellenséges aknavető- és tüzérségi tüzet, illetve harcokcsitámadást kaptak. A község keleti részén feltűnt hat szovjet páncélos tűz alá vette a magaslaton álló jászberényieket. Honvédeink vállalták a kilátástalan harcot, ekkor eliminálódott a zászlóalj maradék vonata. A 21/III. zászlóaljat ellenlökésre rendelték, mialatt a 32/III. zászlóalj a magaslat megtartását kapta parancsba, mindeközben súlyos emberveszteséget szenvedtek. Mivel további utasítást nem kaptak, mentve a menthetőt, Márton alezredes a 21/III. és a 32/III. zászlóaljakat kivonta a tűzvonalból, s Szkorod felé rendelte el a hátrálást (később ezért kellett hadbírótság elé állnia), miközben a többi olasz és magyar egység Posztololiba ment vissza. Ettől kezdve a két zászlóalj déli irányba sodródva együtt vonult vissza Nowokarkovka-Limorivka-Seljakino-Varvarovka-Nyikitovka irányában nyugatra, Kijev felé.

Több harcselekményben már nem vettek részt, emellett szinte naponta vívtak utóvédharcot az ellenséges előőrsökkel, emellett több szovjet alacsony támadást kaptak. Élelmezést nem kaptak, így helyszíni beszerzésből kellett magukat ellátni. A lovak - elégtelen takarmányozás folytán - szinte mind kidőltek, a nehézfegyverzet döntő hányadát fel kellett robbantaniuk. Az olasz és német szövetségesek nem tanúsítottak bajtársi magatartást a magyarok irányában. Az utakról lezavart honvédek egyre erőtlenebbül taposták a méteres havat, kerülgették a tönkrement, szétlőtt járműveket, fegyvereket, a megfagyott bajtársak tetemeit. Megtörtént, hogy a német teherautókra felkapaszkodó jászberényi honvédek elgémberedett kezeire puskatussal csapdostak a németek, nehogy túlterhelődjék a jármű. Az olaszok a melegedő 32-eseket több ízben kizavarták a házakból, sőt egy alkalommal reájuk gyújtottak egy csűrűt, amelyben a mieink pihentek. Huszonöt benn égték, sokan ruha és felszerelés nélkül, egy szál gatyában menekültek meg a tűzhaláltól.

A leharcolt, kifáradt zászlóaljat és a többi megmaradt csapatot Kijevtől nyugatra, Obruc-Korosztejin környékén gyűjtötték össze 1943. februárjától³¹. A zsitomiri gyűjtőtáborban egy alkalommal szemlét tartottak a csonka alakulatok felett, a mieink parancsnoka ekkor már Mihályi százados volt³². A leharcolt, lesóványodott honvédeket egy feltűnően jól táplált százados rendezgette. A szakaszonként felsorakozott katonák közül az egyik alakiatlanul álló nehézpuskást fellökte. Erre Mihályi százados lépett közbe: -" *Ne lökdösse azt a katonát! Tudja maga, mit élt az az ember át? Van magának fogalma arról, mit szenvedett ez az ember idáig?*"- erre a százados szó nélkül eltűnt.

A jászberényi zászlóalj május elején vagonírozott be, útközben számtalanszor hagyta el nagyapáink ajkát a keserűes-könnyfacsaró katonadal, melynek a szövege a következőképp hangzott:

*Hogyha egyszer vége lesz a sok-sok szenvedésnek,
nézzétek el a bakának, ha egy kicsit részeg.
Megszabadult a haláltól, hazavisz az útja,
kifelé áll a munderből a szekere rúdja.*

*Odahaza száz ölelő, száz forró csók várja,
nem a fagyos lövészárók, más lesz a párnája.
Nem füttyül a füle mellett, csak az esti szellő
azt füttyüli: a csatában 32-es a legelső.*

Három hétig "egészségügyi karantén" miatt vesztegeltek a kaszárnyában. A város csak 1943. május 23-án fogadhatta fiait. A Huszárszobor előtt felsorakozott csonka zászlóalj létszáma is

³¹ Egyes csoportokat a németek -sikertelen- partizánvadász céllal vetettek be a Pripety-mocsarakban.

³² Fagyási sérülés miatt Márton alezredes tábori kórházba került még a visszavonulás során.

mutatta, mennyire álltak helyt a mieink, hiszen az 1500 főből csak 250 lesoványodott, kimerült honvéd tért vissza a doni pokolból³³.

A vasárnap délelőtti ünnepségen a felekezeti miséket követően Dr. Pénzes polgármester üdvözölte meleg szeretettel a város hazaért fiait *"Tudjuk, hogy az eltelt tíz hónap alatt a Don mentén milyen hatalmas küzdelemben álltátok meg vitézül a helyeteket. Most, amikor dúló csaták után visszatértetek a hazai földre, ez a forrón szeretett föld túláradó szeretettel és megbecsüléssel ölel keblére mindnyájatokat. Küzdelmetek nem volt hiába való, mert a haza földje így elkerülte az ellenség pusztításait."* A hazatért alakulat nevében nemes Mihályi Győző százados, zászlóaljparancsnok köszönte meg a fogadtatást *"...a zászlóalj elindulásától fogva érezték a város társadalmának segítő kezét. Kérte, hogy a város nyújtsa ki segítő kezét a hősi halottak árván maradt hozzátartozói felé, adjon meg nekik minden lehető támogatást,. Mert nincs nagyobb fájdalom, mint az anyák és hitvesek fájdalma, akik legfőbb támaszukat veszítették el. A világháborús hősök emléke előtt hódolt ezután a szónok, ígérte a visszatért zászlóalj honvédei készek tovább is az ő példájuk nyomán a végsőkig harcolni. Kegyeletes szavakkal helyezett koszorút a hősi emlékműre."* Majd a zászlóalj díszmenete zárta az ünnepélyt (az eseményről, akár csak a zászlóalj frontbeli szerepléséről, a Jász Hírlap részletesen tudósított)³⁴.

A kitüntetési statisztikákat illetően megjegyezhető, hogy a zászlóalj valóban jelesen viselkedett a harcmezőn. A tisztek közül a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét a hadiszalagon a kardokkal kapta a hősi halált halt Berencsváry Gyula főhadnagy és Bodrogi Pál hadnagy. A kardos- hadiszalagos Signum Laudist Neszmélyi Endre és Liker Pál főhadnagyok, Csák László tart. hadnagy, Szabari István János és Várkonyi Ervin tart. zászlósok érdemelték ki. Magyar Legénységi Nagyezüst Vitézségi Érmel Hontvári Imre hadapród őrmester, Magyar Legénységi Kisezüst Vitézségi Érmel Osoha István és Schwarzl István hdp. őrmesterek (időközben zászlósokká előléptetve), Magyar Legénységi Bronz Vitézségi Érmel Csáky Kálmán és Schwarzl István zászlósok (előlépett hdp. őrmesterek) kaptak.

A legénységi, tisztési és tiszthelyettesi karból *"az ellenség előtt tanúsított vitéz és önfeláldozó magatartásáért"* az alábbi hősi halált halt személyek kaptak kitüntetést. Nagyezüst Vitézségi Érmel: Botond Árpád tart. karpaszományos címz. szakaszvezető, Kisezüst Vitézségi Érmel: Strobel István honvéd, Bronz Vitézségi Érmel: Fartye János, Pinján György, Cincás Tivadar, Sági Péter, Bolyós Vince, Takács József, Szunyog Jenő, Demjén András, Juhász István, Fábian Rigó András honvédek.

Hősies magatartásáért Kisezüst Vitézségi Érmel vitéz Hídvégi György és Pijesovszki István ht. őrmesterek, Görög Lajos továbbszolgáló címz. őrmester, 4 tiszt és 5 honvéd érdemelte ki. Bronz Vitézségi Érmel 25 tiszt és 58 legénységi állományú honvédet tüntettek ki³⁵.

Írásomat ajánlom azon jász honvédek emlékének, akik a Don-kanyarban haltak katonahalált, akik a végtelen orosz mezőkön, jeltelen sírokban alusszák örök álmukat, s azoknak is, akik túléltek a szörnyűségeket, s az idő sebeikre megpróbált gyógyírt adni. Áldja meg őket a magyarok Istene, hiszen miérettünk, kicsiny hazánkért véreztek!

³³ Pontos veszteségkimutatás: Veszteségi lajstrom 14 kötetben 1941. június 26.-tól 1944. szeptember 1.-ig vezetve. Itt feltüntetve a hősi halott, meghalt, eltűnt, hadifogságba esett és sebesült katonák és munkaszolgálatosok személyi adatai.

³⁴ Jász Hírlap 1943. május 22. és 29-i száma

³⁵ Jász Hírlap 1943. május 29-i száma. Megjegyzendő, hogy a tiszt és legénységi kitüntetettek listáját a Rendeleti Közlöny is lehozta

Kiss József

EMLÉKEZETES JÁSZKUNSAGI HATÁRPEREK AZ ELADOTTSÁG IDEJÉBEN

A jászkunsági közjogi küzdelemnek egyik sajátos vonulatát képezték a határpererek. E folyamatban nem valami rossz-szomszédsági viszálykodásról, holmi „fülemüle-pörökről” volt szó, hanem a koronabirtokot képező Jászkun Kerület földrajzi határait, sőt tulajdonjogi viszonyait veszélyeztető fellépésekről a szomszédos vármegyei hatóságok és földbirtokosaik részéről. Miközben minden különösebb aggályoskodás nélkül el lehet mondani, hogy az ilyenféle határsértő fellépések az 1690-es évek végétől az 1745. évi redemptio-ig igen gyakran megismétlődtek, illetve évtizedeken át elhúzódtak, rá kell világítanunk arra a kezdetleges és hanyag terület- és birtoknyilvántartási gyakorlatra, amely egyaránt jellemezte a bécsi udvari főhatóság (császári Udvari Kamara) és alárendelt kamarai igazgatóság (Budai Kamarai Adminisztráció, Egri Kamarai Provisoratus) vezető tisztviselőit. Ez a kezdetleges és hanyag nyilvántartási gyakorlat vezetett oda, hogy sokszor olyan birtokjogi perek kerültek napirendre, amikor teljes bizonyossággal még azt sem lehetett eldönteni, hogy a határperbe fogott felek közül melyik az alperes („in causam attractus, vulgo: Incattus”) és melyik fél a felperes („Actor”). Először tehát vessünk egy pillantást a korabeli terület-nyilvántartási viszonyokra!

A Jászkun Kerületnek nem volt helyhatósági telekkönyve

A bécsi Udvari Kamara és a Budai Kamarai Adminisztráció nem adott engedélyt arra, hogy a Jászkun Kerületben helyhatósági telekkönyvi hivatal létesüljön, hogy a terület- és a birtoknyilvántartás köz- és magánjogi szempontból is helyben áttekinthető legyen. Ezzel ugyanis jelentősen növekedne a helyhatóságok önállósága, s ugyanakkor csökkenne a kamarai hatóságok rendelkezési és döntési joggyakorlata a terület- és tulajdonjogi perekben. Így a bécsi főhatóságok hosszú időn át csak az Udvari Kamara alárendeltségében működő császári könyvelőség („Kaiserliche Buchhalterei”) ósdi és megbízhatatlan nyilvántartási adataira támaszkodtak. Ezt a nyilvántartást a hírhedt br. Ludwig Thavonath-féle bizottság őrizte, s ez még Szeged és Debrecen részére is csak 1718-ban engedélyezett helyhatósági telekkönyvezést.¹

A főhatósági könyvelőség és a Thavonath-féle földkönyv („Grundbuch”) elavult, ugyanakkor önkényes ügyvitele ellen tiltakozván, herceg Esterházy Pál nádor, a jászok és kunok főkapitánya és főbírája, Pest-Pilis-Solt vármegye örökös főispánja 1689-ben rendezni kívánta a Jászkun Kerület területi viszonyait, a három kerület, a mezővárosok, a hozzájuk tartozó községek és puszták területi és közigazgatási illetékességét. A területrendezés végrehajtásával Sötér Ferencet, Pest vármegye alispánját bízta meg, s egyben kinevezte a Jászkun Kerület nádori alkapitányává.² Javaslatuk alapján az Udvari Kamara 1692-ben Kiskunhalast – „mint Kun és a Koronához tartozó várost” – kivette Pest vármegye joghatósága alól és a Kiskun Kerület központjaként jelölte meg, Kecskemétről ide helyezték át a kiskunsági törvényszéket is.³ Ugyanakkor Kecskemét mezővárost, amely a török hódoltság idején Kecskemét-Szék néven a Kiskunság igazgatási központja volt, visszacsatolták Pest vármegyéhez, Horváth Péter⁴ adatai szerint Ujszászt Pest vármegyéhez, Szarvast pedig Békés vármegyéhez csatolták. A Csongrád vármegyei Vásárhely (Hódmezővásárhely) mezőváros teljesen indokolatlanul került a Thavonath-féle nyilvántartásba, mert ez sohasem tartozott a Kunsághoz, hanem ez gr. Leopold Schlick zu Bassano und Weisskirchen osztrák tábornok adománybirtoka volt.⁵ Az Esterházy-féle területrendezés közel tíz éven át tartott, de a kerületek peremrészeihez közelfekvő nagykiterjedésű puszták hovatartozását – főként az igen bonyolult bérleti viszonyok miatt – egyáltalán nem sikerült megállapítani, nem is szólva a határvonalak és határjelek megvonásáról.

Kétségtelen eredménynek számít azonban, hogy fő vonásokban kialakult a hármaskerület; a Jász Kerület, közigazgatási központja Jászberény mezőváros, a Nagykun Kerület, központja Karcagújszállás és a Kiskun Kerület Kiskunhalas központtal. A közjogi küzdelem átmeneti eredményeit jelezte az is, hogy mindeközben Esterházy három szabadalomlevelet állított ki a kerületek részére. 1681. augusztus 2-án kelt a nádor kiváltságlevele a jászkunok harmincad-, rév- és vámmmentességéről. I. Lipót császár és magyar király 1697-ig öt alkalommal újíttatta meg, íratva át és erősítette meg a Jászkun Kerület különféle kiváltságait, elismerve királyi koronabirtoki jogállását.⁶ Bécs ezekben az években még attól tartott, hogy a jászkunok egy újabb török támadás esetén könnyen csatlakozhatnak a korai kuruc-mozgalmakhoz. Ezért a Jászkun Kerület kincstári elkobzására, majd kiárusítására vonatkozó terveit titokban tartotta.

Alapvetően megváltozott azonban a külpolitikai helyzet a karlócai békekötés (1699. január 26.) után. Az addig titokban tartott bécsi tervek lassanként nyilvánosságra kerültek. A császári Udvari Kamara 1699 őszén utasította az egri kamarai felügyelőséget, hogy a Jászkun Kerületben végezzen részletes területi, népességi, közigazgatási és vagyoni, elsősorban adóztatási célú összeírást. Ez az összeírás 1699. szeptember folyamán meg is kezdődött. Az összeíró bizottság tagjai: Johann Christoph Franz Pentz, egri kamarai előljáró, Sötér Ferenc, a Jászkun Kerület nádori alkapitánya, Franyó Mihály, az egri Székesegyház kanonokja és jászberényi plébános, továbbá: helyhatósági bírák és jegyzők. Feltűnő, hogy a három kerületi kapitányt: nemes Szentmiklósy János, Palit András és Nagy Bálint kapitányokat nem vonták be az összeíró bizottságba. Még feltűnőbb, hogy ez a bizottság igen rövid idő alatt, 1700. február 16.-ig elvégezte az összeírást.⁷ Néhány nap múlva, február 19-én már át is adták az anyagot Bécsben a császári könyvelőségnek. Másolatban innen továbbították az Udvari Kamarához.

Az Esterházy-féle területrendezés és a Thavonath-féle földkönyv adatai alapján igyekeztek felbecsülni a Jászkun Kerület területének kiterjedését. Ezek szerint a három kerület kiterjedését 89 négyszögmérföldben, tehát 490000 katasztrális holdban, 1200 négyszögöles magyar holdra átszámítva, mintegy 1186666 holdban adták meg. Ezen belül a Jász Kerületre 19 négyszögmérföld, azaz 190000 kat. hold, tehát 253333 magyar hold jutott, a Nagykun Kerületre 21 négyszögmérföld (210000 kh = 280000 mh), a Kiskun Kerületre pedig 49 négyszögmérföld (490000 kh = 653333 mh) terület jutott. A Jászságban Jászberény mezőváros, tíz község (Jászárokszállás, Jászapáti, Jászalsószentgyörgy, Jászdósa, Jászfelsőszentgyörgy, Jászfényszaru, Jászfákóhalma, Jászkisér, Jászladány és Jászmihálytelek), valamint két pusztá (Négyszállás és Jászágó) adóalanyainak és adótárgyainak a mennyiségét írták össze, 1155 gazdaságáról adtak számot, de ezek kiterjedését és ellenőrizhető határvonalait nem rögzítették. Helyhatósági telekkönyvek hiányában az összeíró bizottság ezt nem is vállalhatta.⁸

A Nagykunságban csak két község, Karcagújszállás és Kunmadaras és négy pusztá (Asszonyszállás, Orgondaszentmiklós, Ködszállás és Boltsa) adóalanyairól és adótárgyairól adtak számot, összesen 108 gazdaságot írtak össze, viszont a négy pusztán 98 karcaginak mondott gazdának volt gabonavetése és kaszálója. Ezeken kívül tizennégy nagykunsági, hajdan népes, de most lerombolt, elhagyott településről és pusztáról tettek említést az összeírók. Mivel azonban szakszerű földmérő és térképező munkát nem végeztek, a határbejárások során csak becslés alapján határozták meg a kerület, a község és a puszták határait a hozzájuk tartozó szántó- és szántatlan földekkel, legelőkkel, kaszálókkel, hasznos vizekkel, áradásokkal, stb. együtt. Gyalogszerrel felmérték, hogy pl. a nevezett község vagy pusztá milyen távolságra (az osztrák mérföld = 7,58 km, a magyar mérföld = 8,35 km) fekszik a közelebbi várostól vagy községtől, határa hol és hány óra járásnyira csatlakozik hozzá, milyen távolságon határos égtájanként más községekkel és pusztákkal. Nem tüntették fel azonban, hogy melyek voltak azok a határrészek és puszták, amelyek községi

közbirtoki állományt képeztek, és melyek voltak külső bérlők, szomszéd vármegyei hatóságok és földbirtokosok, vagy önkényes pusztafoglalók használatában. Pl. a debreceni és a szentesi bérlők zálogjog és önhatalmú foglalás címén tartották birtokban Csorba kb. 16000 kh-as, Kisújszállás 6400 kh-as, Kunszentmárton kb. 10000 kh-as, Márialaka kb. 16000 kh-as, Mesterszállás kb. 3600 kh-as, Móricz kb. 8000 kh-as és Turgony kb. 7500 kh-as területeit tartották használatban, s nemhogy a bérleti díját, hanem még a nádori censusát sem lehetett nyilvántartani.⁹

Területi nyilvántartás és meghatározás szempontjából még ennél is nehezebb helyzetben voltak 1699-ben az összeírók a Kiskun Kerületben. Mint fentebb jeleztük, itt kb. 490000 kh = 653333 mh területről kellett számot adniuk. E kerület peremrészein a határok közé számos helyen beékelődtek Pest-Pilis-Solt, Bács és Csongrád vármegyék birtokai. E kerület közigazgatási központja Kiskunhalas mezőváros kb. 60.000 kh-as területével magában foglalta Fejértó, Halastó, Sóstó és Pirtó belső pusztákat, továbbá Füzes, Harka és Tázlár pusztákat. Halason kívül még négy község (Kunszentmiklós, Szabadszállás, Fülöpszállás és Kiskunlacháza) vészelte át a török hódoltság idejét és a 16 éven át tartó törökellenes visszafoglaló harcokat. Az összeírók nyilvántartásba vettek itt 41 lakatlanná vált helyet, azaz desertum-ot, amelyeknek hovatarozása, illetve tulajdonjoga tisztázottnak látszott, velük a kiskunsági kerületi, illetve községi hatóságok rendelkeztek, évente fizették értük a kivetett nádori censusot. Ennek ellenére mégis gyakran előfordult, hogy Pest vármegyei földbirtokosok (gr. Koháry István, a Vattay család, a Darvas és a Ráday családok), továbbá kecskeméti és főként szegedi birtokosok nádori census és bérleti díj fizetése nélkül nagyterjedésű kiskunsági pusztát foglaltak el. A kamarai összeíró bizottság ezekkel nem is tudott mit kezdeni terület-nyilvántartása során.

Tehát amikor az összeírás alapján az tűnik ki, hogy csupán 279 kiskunsági gazdaságot tudtak számításba venni¹⁰, ez távolról sem adhatott reális képet a Kiskun Kerület adóalanyairól és adótárgyairól, legfeljebb a pillanatnyilag adóztatható adóalapokról.

A portális adóztatási rendszer területi igényei

Területnyilvántartás vonatkozásában nem sokat változott a helyzet akkor sem, amikor 1702-ben a császári Udvari Kamara törvénytelen módon kisajátította a Jászkun Kerületet, majd 500000 rajnai Forintért eladta a Német Lovagrendnek.¹¹ Sőt, tulajdon- és birtoklásviszonyok tekintetében még zavarosabbá vált a helyzet, mert a Német Lovagrenddel kötött adásvételi szerződésbe belefoglaltak 11 olyan kiskunsági pusztát, (Akasztó, Baracs, Bugac, Füzes, Harka, Kaskantyú, Kiskörös, Máréháza, Szentimre, Tabd és Tázlár), amelyek más birtokosok használatában voltak, s a Német Lovagrend nem tudta adóztatni őket.¹² A lovagrendi földesúr nem sokat törődött a területi felmérés ügyeivel. Általában azzal volt elfoglalva, hogy földesúri árenda (herrschaftliches Arenda-Geld) címén, évente átlag 20-25-30000 rajnai Forintot behajtsa az adóköteles gazdaságokban.¹³

Helyhatósági telekkönyvek hiányában a portális adóztatási rendszer keretei között az 1698-ban folyó nádori adóügyi tanácskozáson a Jászkun Kerületet 61,7 nádori portaszámmal vették nyilvántartásba, portánként 593 rajnai Ft 82 dénár hadiadóval (Országosan 8 ezer nádori portával s több mint 4 millió r. Ft hadiadóval számoltak.).¹⁴ Két évvel a Pentz-féle összeírás előtt a Jászkun Kerületre 61,7 nádori portaszám, 36638 r.Ft 68 dénár, ebből a Jász Kerületre 43 porta, 25534 r.Ft 26 dénár, a Nagykun Kerületre 9,2 porta, 5463 r.Ft 14 dénár, a Kiskun Kerületre 9,5 porta, 5641 r.Ft 28 dénár jutott.¹⁵

Azon túl, hogy a Jászkunság koronabirtoki mentességeit nem vették figyelembe, ez az állami vagy hadiadó-kivetés („contributio dicarum”) sem területi, sem települési és népességi adatokhoz képest nem vezetett eredményre az adóbehajtás során. Mind kerületközi, mind települési és

gazdaságonkénti elosztásban irreálisnak bizonyult. Az elkövetkező évtizedek háborús eseményei (Rákóczi-szabadságharc) és a korábban már jelzett közjogi küzdelmek¹⁶ nyomán az 1720-as években némileg módosították a jászkunsági portális adóztatási rendszert. Bár az adóegységek, a dikák tartalmi jegyeit, tárgyait az összeíró dikátorok mindhárom kerületben hasonló módon fogták fel, sem az adóalanyok, sem az adótárgyak, sem a vetésterületek vonatkozásában nem lehetett kiszámítani a kerületek, a városok, a községek és puszták területi méreteit. Pl. az 1721. évi dikális összeírás során mindhárom kerületben s ezen belül a városokban és a községekben a következő dikaegységeket vették számításba:¹⁷

Dikaegységek:	Jász-berényben	Karcagújszálláson	Kiskunhalason
Minden 15 éven felüli férfi	876	323	265
4 jármos ökör	893	259	346
6 bérlett ökör	32	38	11
4 fejőstehén	1430	395	452
6 ló vagy borjas tehén	1317	429	315
8 meddő igavonó	2930	103	85
50 ellő juh	6163	1398	4289
30 éven felüli sertés	1333	490	390
60 kilás búzavetés	19307	4514	3542
80 kila árpa-, zab- és kölesvetés	15885	2206	3542
40 köpü kaptár méh	55	40	4
40 akó bor	1.286	-	2.918
1 bármilyen mesterség	39	-	4
30 r.Ft kereskedői jöv.	110	-	-
60 kila malombeli jöv.	-	-	2
Adóköteles dika:	2910	825,50	865,25
Dikaegységek:	Jász-berényben	Karcagújszálláson	Kiskunhalason
Minden 15 éven felüli férfi	876	323	265
4 jármos ökör	893	259	346
6 bérlett ökör	32	38	11
4 fejőstehén	1430	395	452
6 ló vagy borjas tehén	1317	429	315
8 meddő igavonó	2930	103	85
50 ellő juh	6163	1398	4289
30 éven felüli sertés	1333	490	390
60 kilás búzavetés	19307	4514	3542
80 kila árpa-, zab- és kölesvetés	15885	2206	3542
40 köpü kaptár méh	55	40	4
40 akó bor	1.286	-	2.918
1 bármilyen mesterség	39	-	4
30 r.Ft kereskedői jöv.	110	-	-
60 kila malombeli jöv.	-	-	2
Adóköteles dika:	2910	825,50	865,25

A Jász Kerület 11 helységére 7638,75 adóköteles dika jutott, de ez nem fejezte ki a vagyoni állomány egészét. Nem vették fel ide az adómentes személyek (papok, asszonyok, özvegyek) vagyoni adatait, sem a városi és a községi közbirtokok területi és termelési adatait, továbbá a városi és községi malmok, a mészárszékek, a korcsmák, a serfőzőházak, valamint a külső bérlők és foglalkók használatában lévő szőlők és puszták adatait, dikaértékeit. Ez időben dikánként csak 2 r.Ft 12 krajcárt számítottak, így a Jász Kerület dikális contributioja: 16795 r.Ft 54 kr-ra rúgott.¹⁸

A Kiskun Kerület 5 helységére 2413 adóköteles dika jutott, de ez a dikális összeírás még jobban elmaradt a tényleges területi vagyoni állomány számbavételétől, mert a jázságihoz hasonló kivételeken felül itt a tisztségviselők (kerületi kapitány, városi főbíró, a bírúk és az esküdtek, sőt a szerződéses alkalmazottak), valamint az új telepítésű Kiskundorozsma lakói teljes egészében mentesültek a személyükre és vagyonukra vonatkozó dikális összeírás alól. Nem vették fel ide a szegedi bérlők és az önkényes pusztafoglalkók használatában lévő legelők, rétek, kaszálók és szántók dikaegységeit sem. Ezek területét csak a fiskális perek során tartották nyilván. Ez az oka annak, hogy a kunsági dikaszámok messze elmaradtak a jázságiaktól. Itt mindössze 5308 r.Ft 36 kr-t fizetett a kerület állami vagy hadiadóba az 1720-as években.¹⁹

A Nagykun Kerület 1721. évi dikális összeírása idejében e kerület 21 négyszögmérföldnyi területének 6 községében (Karcagújszállás, Kunhegyes, Kunszentmárton, Túrkeve, Kunmadaras és Kisújszállás) 2360,25 dikaegységet, 5192 r.Ft 33 kr állami vagy hadiadót írtak össze. Mivel a községek tisztségviselői és szerződéses alkalmazottai, továbbá a lelkészek tisztségük idejében nem kerültek bele az adónyilvántartásba, éppúgy mentesültek a hadiadó fizetése alól, mint a kiskunságiak. Az egyházi és a községi közbirtokok, továbbá a külső bérlők használatában lévő malmok, a mészárszékek, a korcsmák, valamint a debreceni bérlők használatában lévő Csorba és Pohamara puszták dikaértékei szintén nem kerültek bele a dikális összeírásba. Hogy mindezeknek a területi kiterjedés számbavétele vonatkozásában miféle velejárói voltak, avagy számszerűen mennyivel csökkentették a nagykunsági gazdaságok számát s vele együtt a dikaértékek mennyiségét, még csak hozzávetően sem lehet felbecsülni.²⁰

A portális adóztatási rendszer adó-nyilvántartásának ezek a hiányosságai súlyosan érintették az adóköteles gazdaságokat, mert az adómentesek helyett az adófizetők fizettek többet. Másrészt jelentékeny gyarapodás volt folyamatban a jászkunsági gazdaság egész területén. A települések (községek) száma 1720 és 1728 közötti években 20-ról 23-ra nőtt, az adóköteles gazdaságok száma 2286-ról 3246-ra emelkedett, s ebből a Jász Kerületre 1831, a Kiskun Kerületre 562, a Nagykun Kerületre pedig 823 adózó gazdaság jutott. Az is feltűnhetett az adóösszeíró dikátorok körében, hogy főleg a két kunsági kerületben a fent említett adómentes rétegek a lakosság legvagyonosabb részét képezték, és így éppen ezeknek az adóalanyai és adótárgyai nem kerültek bele az adóköteles vagyoni állományba. A külső bérlők és az önkényes pusztafoglalkók továbbra is adómentesek maradtak. Ezen a súlyos visszaélésekre is alkalmat nyújtó, igazságtalan adóztatási gyakorlaton csak pontos területfelmérés, helyrajzi térképezés és telekkönyvi nyilvántartás bevezetésével lehetett volna változtatni. Ennek azonban – a sürgető igények ellenére is – hiányoztak a szükséges törvénykezési és a fejlettebb gazdaságirányítási feltételei.²¹

Ugyanakkor az egész lakosság – tehát az adóköteles és az adómentes gazdaságok – részére egyaránt súlyos teher volt az, hogy a bécsi főhatóságok (Hofkammer, Hofkriegsrat) továbbra is ragaszkodtak ahhoz a régi gyakorlathoz, hogy a jászkunsági városok és községek természetben lássák el – a hadiadó fizetése mellett is – a téli szállásra beérkező császári-királyi ezredek katonaságát. S ezek évente 5-6, sőt 7 hónapig is a városi, a községi vagy a pusztai lakosság házaiban vagy szállásain tartózkodtak, mivel az országban kaszárnya sehol sem volt. A beszállásolt katonaság

tartós elhelyezése, élelmezése, ellátása és kiszolgálása az adófizető lakosságot terhelte, valamennyi barbár következményeivel együtt. Elvileg a katonatartás és a –szállítás költségeit helyi elszámolások alapján kellett volna nyilvántartásba foglalni, hogy ezek a nádori portaszámok és a dikális összeírások adatai alapján beszámíthatóak legyenek az adóbehajtás során. Gyakorlatilag azonban ezek a természetben kierőszakolt költségelszámolások a valóságos kiadások mértékét meg sem közelítették, megbízhatatlanok voltak. Ezért a katonai egységek elleni panaszok, a katonák visszaélései szinte állandóan napirenden szerepeltek a helyhatósági tanácsüléseken. Nem sok eredménnyel.²²

Ezek a panaszok természetesen eljutottak a Nádori Hivatalhoz is. A közjogi küzdelem során a Jászkun Kerület követeléseit gr. Pálffy Miklós nádor az 1723. évi diétán előterjesztette. A követelés magában foglalta a nádori portaszámok leszállítására, a három kerület közötti elosztás arányosítására és a természetbeni szolgáltatások kamarai ellenőrzésére vonatkozó igényeket. Itt csupán részleges eredmények születtek. A Jász Kerület nádori portáinak a számát 43-ról 34,5-re szállították le, viszont a Kiskun Kerület 9,5 nádori portaszámát 16,5-re a Nagykun Kerület 9,2 portaszámát szintén 16,5-re emelték fel. Így a kerületek összes portaszáma 67,5-re emelkedett. Ennek alapján megváltoztatták a dikaegységek összetételét és a kerületekre jutó dikaszámokat is. Sőt, dikánként már 4 r.Ft-ot számoltak. Így a kerületekre 7686,49 dika, ennek megfelelően 30746 r.Ft 7kr. hadiadó jutott. Ebből a Jász Kerületre 3843,25 dika, 15393 r.Ft hadiadó, a Kiskun Kerületre 1921,62 dika, 7686 r.Ft 30kr. jutott, míg a Nagykun Kerületre ugyanannyit vetettek ki, mint a Kiskun Kerületre.²³ Az állami adónak ez a látszólagos mérséklése azonban nagyon is megtévesztő, mert az évente kivetett rendkívüli hadiadóval együtt ez elérte az évi 36-37 ezer r.Ft-ot is.

A portális adóztatási rendszernek ez a módosítása még kevésbé volt alkalmas arra, hogy a Jászkun Kerület mezővárosi, községi és pusztai birtokainak területi adatait nyilvántartásba foglalják. Már csak azért sem, mert pl. a jázsági helyhatóságok úgy igyekeztek mentesíteni vagyonukat az adóztatás alól, hogy kiskunsági pusztákat vettek bérbe a Német Lovagrendtől (Törtel, Kara, Kocsér), majd 1731-től fogva a Pesti Invalidus Háztól (Bene, Kerekegyháza, Kömpöcz, Lajos, Mizse és Pálos).²⁴ A nagykiterjedésű kunsági puszták területéből 1730-ban még mindig kb. 304 ezer hold terület található külső bérlők (Kecskemét, Nagykőrös, Szeged) használatában. Ezzel szemben a jázsági községek Heves és Pest vármegyék területén már hét pusztát (Mizse, Kerekudvar, Tápiógyörgye, Tápiószele, Tizsakürt, Hevesivány, Pusztamonostor), a kiskunságiak öt, a nagykunságiak pedig négy pusztát vettek bérbe a szomszédos vármegyék területén.²⁵ A birtoklási (bérleti) és a tulajdonosi viszonyoknak ez a szerteágazó, szinte áttekinthetetlen rendszere az adóztatás terén sem tette lehetővé a területi felmérést.

Mikovényi Sámuel jászkunsági térképázatairól

A hazai tudományos térképészet első kiváló képviselője, Mikovényi Sámuel, sajátos módon éppen akkor jelent meg a jászkunsági territórium történetében, amikor e történelem egymásra zúduló eseményei mind főhatósági, mind helyhatósági szinteken minden korábbinál jobban felhalmozódtak. Bécsi főhatósági körökben már 1730-ban ismertté vált, hogy a Német Lovagrend hamarosan lemond a Jászkun Kerület földesúri tulajdonjogáról. VI. Károly császár (III. Károly magyar király) 1730. május 11-én kelt engedélye alapján létrejött egy titkos határozat, hogy a Jászkun Kerület a Német Lovagrendtől átadassék a császári-királyi kincstárnak (Hofkammer), és hogy ez a főhatóság másodszor is eladhassa a Jászkun Kerületet az adásvételre kész Pesti Invalidus Háznak, illetve a föléje rendelt bécsi főhatósági bizottságnak (Commissio Aulica), amelynek az élén gr. Gundacker ab Althann tábornok állott.²⁶

Az adásvétel előkészítése és lebonyolítása még majdnem egy évet vett igénybe. Ennek során az eladási árat, az 500000 rajnai Forintot mindkét részről elfogadták. De a vevő, új földesurasság részéről a legnagyobb gondot az képezte, hogy miként lehetne az állami és elsősorban földesúri adók összegét felemelni, hiszen a jászkunsági territórium értéke az eltelt 30 év folyamán jelentősen növekedett, bár a birtoklás- és a tulajdonviszonyok e térségben szinte áttekinthetetlenek voltak.

Hogyan lehetett volna ezeket a viszonyokat áttekinthetővé tenni? Ezt a szerteágazó feladatot úgy lehetett volna megoldani, ha főhatósági és helyhatósági szinten is bevezették volna a telekkönyvi felmérés- és nyilvántartás rendszerét. De ennek nem tudták megvalósítani a szükséges feltételeit. (Lezáratlan határ- és birtokpercek!). Jobb híján létrehoztak egy középszintű, vegyes szemle-bizottságot, de csak a régi (lovagrendi) és az új (invalidus-házi) földesurasság megbízottaiból, hogy ezek járják be a Jászkun Kerület helységeit és a szomszédos vármegyék helyhatóságait, és a helyszíneken tájékozódjanak a peres eljárások alatt álló határrészekről, a szintén áttekinthetetlen bérleti viszonyokról, de elsősorban a gazdálkodás javításáról és az adóképesség fokozásáról. 1730. szeptember végén a bécsi Haditanács (Käyserlicher Hofkriegsrat) elrendelte, hogy a Budai Főhadbiztosság küldje ki Franz von Billard hadbiztost, továbbá Franz Joseph Fuchs hadbiztost a Pesti Invalidus Háztól, valamint Orczy István lovagrendi földesúri adminisztrátort, hogy a szemle-feladatokat elvégezzék.²⁷

Amikor ez a középszintű vegyes bizottság népes katonai kíséretével, kihívóan díszes fogataival és személyzetével megjelent az érintett helyhatóságok területén, nagy feltűnést keltettek a megfélemlített lakosság körében. Mindenki attól tartott, hogy ezek újabb adóemelést hoznak magukkal. S valóban, ez a szemle-bizottság 1731. február 14-én javaslatot terjesztett elő arról, hogy a korábbi 25501 rajnai Ft-ról a földesúri árenda összegét 35206 r.Ft-ra kívánja felemelni, mert ennek gazdasági feltételei megvannak.²⁸ Főhatósági körökben is tudták azonban, hogy e feltételek nincsenek meg, hiszen a területrendezés és a tulajdonviszonyok tisztázása lezáratlan fiskális perek tárgyát képezte s éppen a főhatóságok körében.

Noha még létre sem jött a végleges adásvételi szerződés, s a Pesti Invalidus Ház földesúri birtokba iktatására is csak 1731. május 7-én került sor,²⁹ az Udvari Commissio elnöke, gr. Gundacker ab Althann lovassági tábornok mégis, már 1731. március 4-én írásbeli szerződést kötött Mikovényi Sámuellel, hogy készítsen az eladás alatt álló Jászkun Kerületről vonalas-rajzos leírásokat, részletes térképeket, mégpedig mindhárom kerületről külön-külön és a hármat egybefoglalva.³⁰ Miután Mikovényi mindezt megígérte és kötelezte magát e munkálatok minél gyorsabb elvégzésére, belefoglalták a szerződésbe, hogy Mikovényi e földmérő és térképező munkájáért – beleértve minden ehhez szükséges költséget, amire eközben szüksége lesz – munkadíjul 100, azaz Egyszáz Aranyat (400 rajnai Forintot) kapjon a Pesti Invalidus Ház házipénztárából.

Minthogy helytörténeti irodalmunkból mindmáig hiányzik Mikovényi Sámuel munkásságának mégoly vázlatos ismertetése is, jelen alkalommal ezt a hiányt kívánjuk pótolni. Amint az itt mellékelt fénykép aláírása is bizonyítja: egykorú iratokban családi vezetékneve több változatban is előfordul (Mikovini, Mikoviny, Mikovényi). Jelen alkalommal – kivételesen – a sajátkezű aláírást követjük.

Mikovényi Sámuel 1700-ban született a Nógrád vármegyei Ábelfalva (Abelova) községben és 1750. március 26-án hunyt el Trencsén (Trencin) városban, a régi Trencsén vármegye központjában. Középiskolai tanulmányait Bécsben és a Nürnberg melletti Altdorfban végezte, egyetemi tanulmányait pedig Jéna város híres egyetemén. Itt 1723-ban mérnöki, építészeti és matematikus diplomát szerzett. Johann Ernst szász herceg udvari matematikusaként kezdte pályáját. Szászországból 1727-ben érkezett haza s először az Esterházy József gróf birtokát képező Tatán,

Komárom vármegye központjában vállalt mérnöki munkákat. De 1728-ban már Pozsony vármegye „hites mérnökeként”, majd 1729-től a bécsi Udvari Kamara (Hofkammer) kinevezett mérnökeként működött. Pozsonyban ismerkedett meg az ocsovai születésű nála 16 évvel idősebb Beél Mátyással, a korabeli tudománytörténet kiemelkedő tanárával, polihisztorával és prédikátorával. Több mint valószínű, hogy Mikovényi is részt vett Beél nagyszabású földrajzi és honismereti fő-művének (Notitia Hungariae novae Historico Geographica) anyaggyűjtésében, amikor éppen 1730-ban önállóan végzett földrajzi helymeghatározásokat és felméréseket Pest, Buda, Örkény, Kecskemét, Jászberény és Szeged térségében. Ismeretes, hogy Beél Mátyás 1730 júliusában a Jász Kerület földrajzi leírását végezte, augusztusban pedig, a „dinnyeérés idejében” a Nagykun Kerületben dolgozott. Ezekről így írt: „a Jászságban a Tisza gyakori kiöntéseivel feltartóztatja a Zagyvát és a Tarnát, s e vidék nemesak átnedvesedik, de víz alá is került... Hasonló szerencsétlenség sújtotta ezeket a földeket 1730. július havában, kárt téve a barmokban is. Ennek magunk is szemtanúi voltunk”. „1730 augusztusában ugyanis, amikor ott voltunk, a Körös tíz ölre (1 öl = orgya = 1,89 méter) emelkedett..”.³¹

Mikovényi a Bécsben aláírt szerződés megkötése után azonnal útra kelt, hogy először a Jász Kerületben kezdje meg térképező munkáját. Pestről elindulva először Orczy István lovagrendi földesúri adminisztrátort kereste fel lakóhelyén, Tarnaörsön, majd Jászárokszálláson át március 24-én érkezett meg Jászberénybe, a Jász Kerület központjába. Itt készített a városról egy igen szép, látképes rajzos ábrázolást tájkép jellegű alakzatokkal. A városnak ez a látképe később rákerült a Jász Kerület első, színezett, kéziratos térképére is.³²

Mikovényi térképező munkáját több sajátos körülmény sürgette: elsősorban a szerződésben vállalt kötelezettsége, továbbá az új földesúr képviselőjében Althann tábornok várható megjelenése a városban és természetesen a mérnöki munkadíj első részletének kiutalása. Maga Orczy is sürgette Mikovényi térképező munkáját, mert megbízást kapott Althann tábornoktól, hogy személyesen is járja be a Jászkun Kerület helyhatóságait, készítse elő ezeket a május 7-én esedékes összerületi közgyűlésre, a Pesti Invalidus Ház ünnepélyes földesúri birtokba iktatására. Ha mindezeket sikeresen elvégzi, bárói címet kap.

Orczy már 1731. április 10-én jelentette Althannak, hogy a szükséges intézkedéseket megtette, továbbá sürgette Mikovényit is, hogy a beiktatás időpontjáig, az „Ön kegyes megérkezéséig – bis zum dero hochgnädigsten Ankunfft” a lehető legtöbb földmérő és térképező munkálatot végezze el.³³ Orczy ilyenféle érdekért kapott bárói címet.

Aligha vitatható tehát, hogy Orczy elkötelezettséget vállalt Mikovényi földmérő munkálatai iránt. Bár mindketten tudták, hogy a jászkunsági helyhatóságok sehol sem rendelkeztek telekkönyvi nyilvántartásokkal, s ezért a kerületek, a mezővárosok, a községek és a puszták határvonalait csak a korábbi terepbejárások és a helyhatósági szemlék eredményei alapján tartották nyilván, de műszaki földmérés és térképezés nélkül. Így Mikovényi is csak szóbeli értesülésekre, a saját terepfelméréseire és adatfelvételeire volt kénytelen hagyatkozni. Mindez bizonyos részrehajlásra is utat nyitott. Orczy tarnaörsi földbirtoka a Mikovényi-féle térkép szerint mélyen átnyúlt a Jász Kerület területébe. A kerület északkeleti határát legalább egy ausztriai mérfölddel (7,59 kilométer) délebbre húzta meg, igaz, csak gyengén pontozott vonallal. Ezzel a Heves vármegyében, a Gyöngyös és a Tarna folyók közötti alsó szakaszon fekvő Tarnaörs község külterületének déli határvonalát mélyen kiterjesztette Jászdósa, Jákóhalma, sőt Jászapáti északi peremrészeinek a rovására. Orczy ezeket a jászsági peremrészeket az 1720-as évektől kezdve valójában önkényesen vette használatba, ráadásul az árokszálási és a jászdósa lakosokkal műveltette, részben kaszáltatta, részben legeltette. Ez a tulajdoni viszonyokat sértő de azért megtűrt földhasználati gyakorlat érvényben volt 1733. október végéig, Orczy földesúri adminisztrátori tisztségéről való lemondásáig.

Peres eljárásra itt nem volt szükség, mert Orczy lemondott a jázsági határrészek használatáról is, méghozzá „barátságos megegyezéssel és nagyobb kiadások nélkül - „amicabiliter et sine maioribus expensis”).³⁴ Mikovényi térképe ezt már nem rögzítette.

Egészen más helyzet alakult ki a Jázság rovására Jászszentandrás esetében. Ez a kb. 10000 holdas puszt (praedium) jog szerint Jászárokszállás község külső pusztája volt 1636 óta. De 1702-ben régen elavult jog alapján az Egri Káptalan is igényt tartott rá. Viszont a neoacquisita (újszerzemény/ révén előírt fegyverválság díját, a 160 rajnai Ft-ot Jászárokszállás fizette ki érte 1711-ben. A Káptalan ennek ellenére bérleti díjat, mintegy földesúri adót követelt az árokszálásiaktól, akik ezt fizetni vonakodtak, s csak ütve-verve teljesítették e követelést. Innen eredt Eger püspöki székváros és Árokszállás község bizonyos fokú, de mindig érezhető szembenállása. E súlyos tulajdonjogi vita hosszú évtizedeken át peres eljárás tárgyát képezte a Királyi Ítéltáblán, egészen 1733 áprilisáig, amikor is a Káptalan lemondott az adókövetelésről.³⁵ Viszont Mikovényi térképe még az 1731. évi, a rendeződés előtti határvonalat rögzítette, miszerint Szentandrás is Heves vármegye részeként tüntette fel.

A két Kunságot illető fiskális perek

Ugyancsak nehezen megoldható, sőt tartósan függőben maradt határkérdésekkel kellett szembenéznie Mikovényinek a Nagykun Kerületben is³⁶, ahol a térképfelvétel idejében a szinte évente ismétlődő árvizek miatt a régi határjeleket sem találták. Így nem volt eldönthető, hogy pl. a Külső-Szolnok vármegyei határ mentén hol húzódik a határvonal Kunmadaras, Kunhegyes és Kisújszállás, másrészt a vármegyei Tomaj, Bánhalma, Fábiana, illetve Tiszaroff, Fegyvernek és Kenderes községek között. Évekig tartó határper volt folyamatban a Királyi Ítéltáblán. „Mindenfelől határperekkel vagyunk körülvéve, mivel a vármegye körülvevett bennünket, a határok ekkora zűrzavarában nem tudom, mit kezdjünk, ...időnként erőszakot erőszakkal kell visszavernünk – „...vim vi repellere debemus”.³⁷

Emlékezetes fiskális határper volt folyamatban a Kunszentmártonhoz tartozó Bábótzka puszt birtoklásáért és tulajdonjogáért a Nagykun Kerület és a Békés vármegyei br. Franz Haruckern-féle uradalommal, amely Öcsöd község előjárósága közbejöttével e kunsági pusztát hatalmasul elfoglalta, s a „határt szinte a kunszentmártoni kertek alá hozta”. A per során a kunokat meg sem hallgatták, csak az öcsödieket hallgatták ki, holott e puszt után járó állami és földesúri adót mindig is Kunszentmárton fizette. Mikovényi térképező munkálatai idejében ez a per sem ért véget, ezért a határvonalat itt sem lehetett feltüntetni.³⁸ Jellemző azonban ebben a perben is, hogy br. Péterffy és Almásy János Heves-Külső-Szolnok vármegyei táblabírák Haruckern mellé álltak, ezért Kunszentmárton Bábótzka pusztát elveszítette – „...ex dicto Praedio Babotzka nostris Kunszentmartoniensis cedere”.³⁹ A per így zárult le, de csak 1733-ban.

A Nagykun Kerület igazgatási központja, Karcagújszállás még ennél is hosszabb időn át elkecseregelt pert folytatott a Szabolcs vármegyében fekvő, a Tokaj kincstári uradalomhoz tartozó Püspökladány község földesuraival. Az uradalmi jobbágyok – Joseph Uhlein uradalmi tisztartó tudtával – 1724 őszén kezdték tömegesen megszállni a karcagújszállási határrészeket, határvidékein legeltettek, kaszáltak, szénát gyűjtöttek, sőt szántottak, vetettek, néhol gabonaosztogokat raktak, csépeltek és nyomtattak. Ezért már akkor szükségessé vált egy újabb határbejárás és a mezsgyék pontosabb rögzítése. Orczy István földesúri adminisztrátor kezdeményezésére Száraz György törvényszéki helytartó el is rendelte a törvényszéki eljárást, amely 1724. október 4-től fél éven át tartott. Eközben 15 esküdt tanút hallgattak ki, a határvonal részletes leírását illető kérdésekre kellett válaszolniuk. Pl. „Tudja-e, hallotta-e, hogy azon régi határ, amely a Bíró Mihály Állása nevű helyen, a Kerülőér nevű érnek napnyugat felől való partján, a Boda Halmához délre találhatik. Onnét

tovább a Révhalom, ki is az Hortobágnak napnyugati részén fekszik, az Istenes Laponyag nevű halom a Mérgecs nevű ér eredetének szintén úgy napkeletről való részén való, a Mérgecs Halommal és a Só-Laponyaggal az említett Mérgecs folyásának hasonlóképpen a napkelet felől való partján valókkal, ott által menvén a Mérgecs folyásán az Agyagos partig, a Kiskerülő Érnek napkeleti részén lévőig, onnét a Hódos Só-laponyagig mind igaz karcagújszállási határok legyenek. És azok választják el a nemes Szabolcs vármegyében lévő Püspökladány nevű helység napnyugatról való földjét a Nagykunságban lévő Karcagújszállásának napkeletre fekvő földjétül”.⁴⁰ A tanúk valamennyien a karcagújszállásiak javára vallottak. Ennek ellenére a püspökladányiak továbbra is használták a kunsági határvidéket.

1731-ben a határsértések már annyira elmérgesedtek, hogy mind a püspökladányi, mind a karcagújszállási lakosok gyakran csapatosan és fegyveresen jelentek meg a vitatott határokon – „subinde solebant turmatim et armatim compareant”.⁴¹ A bécsi Udvari Bizottság attól tartott, hogy ez a határvita fegyveres lázadáshoz vezethet, ezért az 1731. április 26-ára elkészült adásvételi szerződésbe is belefoglaltatta, hogy ez a súlyos határper a Királyi Ítéltáblánál még függőben van, tehát a Nagykun Kerület határát itt nem lehet megvonni.⁴²

Az új földesúr, a Pesti Invalidus Ház közegei sem tudták megfékezni a püspökladányi határbitorlókat, akik az uradalmi tiszttartó parancsára 1733. szeptember 25-én felgyújtották és lerombolták a karcagújszállási határban, a Szentágota pusztán nyolc évvel azelőtt épített vendégfogadót. Ezt követően gr. Batthyány Lajos, a Magyar Kancellária elnöke elrendelte, hogy a Magyar Helytartótanács a Királyi Ítéltáblától küldjön ki egy törvényszéki bizottságot Karcagújszállásra, hogy ott hiteles és többoldalú tanúvallatást végezzen, tárja fel e súlyos bűncselekmény részleteit, szolgáltatson igazságot.⁴³ Október 1-jén ifjabb Jabrodszky Ádám törvényszéki jegyző vezetésével 5 karcagújszállási tanút hallgattak ki. Majd november folyamán 15 püspökladányi tanú vallomását vették jegyzőkönyvbe. Feltűnő azonban, hogy a feltett kérdésekben és a vallomásokban nem a gyűjtogatás büntette, netán a kártérítés, a jóvátétel követelése szerepelt, hanem a gyűjtogatók iránti nyomozás és a szentágotai puszta hovatarozása.⁴⁴ A püspökladányi tanúk arról vallottak, hogy „régí originális határlevél” szerint a Szentágota halom három helység szeghatára volt, „úgy mint Püspökladánynak, Nádudvarnak és Asszonyszállásnak”, tehát a püspökladányiak ezt a határt mindig békességesen élték, de 8-9 év óta a karcagiak kezdték őket ebben háborgatni.

Mindezek arra utalnak, hogy elfogadható döntést ezúttal sem tudtak hozni, mert valójában közös határhasználat ("cousus metarum") gyakorlatáról volt szó, s a karcagiak kártalanítása is elmaradt.⁴⁵ Végeredményben a határvitát ezúttal sem tudták lezárni.

A rendkívül széttagolt Kiskun Kerület térsége sem volt kivétel a fiskális perek tekintetében az 1720-30-as években. Mikovényi térképe is csak szinte pillanatnyi helyzetet rögzíthetett.⁴⁶ Amikor a Pest-Pilis-Solt vármegyei földesurak értesültek arról, hogy Mikovényi földmérést és térképezést végez a Kiskun Kerületben is, Abony földesúri község előljárósága és lakói betörtek a kb. tízezer holdas Törtel kiskun puszta területére s ennek peremrészét, egészen a Perje patak vonaláig megszállva tartották, "ahol az abonyiak tőlünk mintegy háromezer rajnai Ft értékű földet hatalmasul elszakasztottak, és ez eddig visszavehetetlen maradt".⁴⁷

Miután Törtelt 1726 óta Jászberény bérelte a Német Lovagrendtől évi 300 rajnai Ft-ért, 1731 óta pedig a Pesti Invalidus Háztól évi 260 rajnai Ft-ért, a Királyi Ítéltáblánál pert indított az abonyiak ellen. Még 1733-ban is azt kérte az Udvari Bizottságtól, hogy küldjön ki egy törvényszéki királyi biztost az ügy kivizsgálására, mert "mindenfelől köröskörül határperekkel vagyunk körülvéve".⁴⁸ E perben végül is elmarasztalták az abonyiakat.

A dél-kiskunsági határpercek évtizedeken át szinte egyfolytában foglalkoztatták a helyhatóságokat, főként Szeged város tanácsi és katonai hatóságait s ugyanakkor a bécsi főhatóságokat, elsősorban a Királyi Ítéltáblát.

1712 nyarán a nagy tiszai árvíz iszonyú pusztítást végzett Szegeden s ezen a réven a város minden korábbinál nagyobb mértékben rászorult a dél-kiskunsági puszták használatára. Átokháza, Ágasegyháza, Csengele, Csólyos, Kömpöcz, Majsza, Mérgecs és Üllés pusztákat elsősorban a szegedi lakosok, Dorozsma és Szentmihálytelke területeit pedig főként a szegedi várórség katonacsaládjai szállták meg árendafizetés nélkül. A város időnként még csak fizetett a Kiskun Kerületnek valamelyes árendát, de a várkatonaság sohasem. A határpercek folyamán Szeged hivatkozott a Hunyadi Mátyás korabeli, a kun puszták legeltetésére vonatkozó királyi engedélyre, de ezek a tulajdonjogot sem akkor, sem azóta nem érintették. Orczy lovagrendi felhatalmazás alapján többször felszólította Szeged hatóságait, hogy az érintett puszták ingyenes használatát tovább nem tűri és a földesúri tulajdonjogot "szükség esetén fegyveres karhatalommal is biztosítja".⁴⁹

Szeged - alighogy visszakapta szabad királyi városi jogállását - 1718. szeptember 20-án arról értesítette Orczyt, hogy a város semmisnek tekinti a kiskun puszták árendálására kötött korábbi szerződéseket, de nem mond le a puszták használatáról.⁵⁰ Ezt követően a jászkun regiment huszárai Orczy vezetésével valóban megjelentek Dorozsma, Üllés és Szentmihálytelke határában, hogy e területeket megtisztítsák a jogtalan határsértőktől. S amikor a szegediek Dorozsma és Mérgecs határában a halasi gazdák gabonáit erőszakkal elhordták, valóságos közelharc alakult ki. Csatározás közben a szegedi muskétások Berta János halasi gazdát agyonlőtték. A tettes azonban a szegedi ferencendi kolostorba menekült, ahol menedéket kapott és így büntetlen maradt.⁵¹

Ugyancsak sorozatos veszedelmet jelentett a dél-kiskunsági puszták gazdaságaira a szegedi várkatonaság erőszakos és törvénytelen birtokfoglalása.⁵² Ez a birtokfoglalás 1686 és 1733 között főként Dorozsma pusztája - 1719 tavasza óta községgé szervezett Kiskundorozsma község - és Szentmihálytelke pusztája peremrészeit érintette. S mivel e várkatonaság igényeit az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara is támogatta, a Királyi Ítéltáblán folyó határper nem sok eredménnyel járhatott.⁵³ A Mikovényi-féle földmérés és térképezés azt a reményt keltette, hogy a határrendezést majd sikerülni fog megoldani. 1732 júniusában az Udvari Kamara és a földesúri főhatóság Udvari Bizottság megbízta Grassalkovits kamaraelnököt, hogy egy vegyes bizottság közreműködésével jelölje ki a vitás területek végleges határvonalait. A vizsgálat folyamán 34 tanút hallgattak ki. A tanúvallomások rendkívül ellentmondásosak voltak.⁵⁴ A szegedi és a kiskunkerületi hatóságok küldötteinek részvételével bejárták a vitás területeket. Határjelző halmokat emeltek: "...az egyiket a várostól lefelé néző irányban, Szentmihálytelke és Szeged elválasztására a Tisza partján, a másikat ettől balra Kiskundorozsma irányában, a Balatonhalma nevű dombon". Oda jöttünk, ahol a Matty tó Dorozsma felé eső partján határjelet állítottunk fel, hogy e területek megkülönböztetője legyen."⁵⁵ Azonban a csatolt területrajz szerint hiába osztották fel e térséget nyolc zónára, minden zónát harminc ölre számítva, kiderül, hogy itt a Matty tó hovatarozása a kulcskérdés. Hangsúlyozták, hogy a Matty tó mindkét félnek, Szegednek és a Kiskun Kerületnek nemcsak előnyös, hanem hasznos is. Ugyanis a tó területén átvezet egy híd, illetve a Szeged felé vezető főútvonal, ahol a szegedi hatóságok évtizedeken át rendszeres vámot szedtek: minden személy, sószállító szekér vagy más kocsi után 6 dénárt, minden igavonó jószág után 3 dénárt.⁵⁶

Ezt a területrendezést és határbeosztást azonban mindkét oldalról hamarosan megszüntették, a határjeleket elhántták. Visszatértek tanyás-gazdaságaikba a szegedi várórség katonái is. Sőt, 1732. október 10-én Szeged előljárósága 600 rajnai Ft jutalmat (Diskrektion) szavazott meg Orczynak, hogy ezt eltérje, és ismét engedélyezze a Matty-tó vidékének ingyenes használatát. Nincsen adat

arra, hogy Orczy ezt a megvesztegetést visszautasította volna, bár jól tudta, hogy ez a Kiskun Kerület jelentős károsodását jelenti. Árulással felérő kettős szerepét nem sokáig vállalta, 1733. október 23-án végleg lemondott földesúri adminisztrátori tisztségéről köszvényes betegségére hivatkozva.⁵⁷ Viszont a még az ő aláírásával is hitelesített jegyzőkönyv mellékleteként szereplő területrajz⁵⁸szerint a Matty tó vidékét Szentmihálytelke területével együtt Szegedhez tartozónak - "zu der Stadt Segedin gehörig mit seinen Terreno, Brücken und Hauptstrasse über den Morast Matty" fogták fel.

Összegzésül megállapítható, hogy a vázolt fiskális határpercek csak felemás eredményeket hoztak a kerületek részére, amelyek csak koronabirtoki jogállásukban gyökerező gazdasági erőforrásaikra támaszkodhattak a feudális földesúri érdekeltségekkel szemben.

A gyakran lezárhatatlan határpercek legfőbb oka az volt, hogy a bécsi főhatóságok nem engedélyezték a telekkönyvi nyilvántartás bevezetését a jászkunsági helyhatóságok területén. Így a szomszédos földesurak hol szívességi határhasználat, hol csekély bér címén, sokszor pedig erőszakos földfoglalás révén terjeszkedtek.

A portális adóztatási rendszer laza területi keretei sem tették lehetővé a birtoklási és a tulajdonosi viszonyok áttekintését. Ezért mérnöki területfelmérés és térképezés hiányában a belső és a külső határvonalak megvonása továbbra is vitatható maradt.

A Jászkun Kerület földesúri főhatósága (Udvari Bizottság) azt remélte, hogy Mikovényi Sámuel kitűnően felkészült földmérő mérnök és térképész szerződéses alkalmazásával és ennek eredményeként a térképészeti nyilvántartással majd megszűnnek a határpercek is.

Tanulmányunk adatai alapján azt látjuk, hogy adott körülmények között végleges és állandó határvonalakat nem lehetett megvonni, a határpercek is csak fokozatosan szűntek meg. E téren alapvető változást csak az 1745. évi redemptio hozhatott.

Jegyzetek

- ¹ Kiss József: A Pesti Invalidus Ház jászkunsági földesurassága 1731-1745. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 20. old. E két város ezzel nyerte vissza szabad királyi városi jogállását.
- ² Illésy János: A Jászkunság eladása a Német Lovagrendnek. Századok, 1905. Különlenyomat, 7. old.
- ³ Kiss József: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején. 1702-1731. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 12., 29. old.
- ⁴ Nagy Szeder István: Kiskunhalas város története oklevélattal. Kiskunhalas, 1926. 271. old. Horváth Péter: Commentatio de iniitiis ac majoribus Jassigum et Cumanorum eorumque constitutionibus. Pest, 1801.
- ⁵ Deutsch-Ordens-Zentral-Archiv, Ungarn Abteilung, a továbbiakban DOZA U, U 156/1 Diarium und Berichte. Notanda, Contradictiones, f.511-520.
- ⁶ Kiss József: A koronabirtokok közjogi küzdelme a 18. században. In: Jászsági Évkönyv, 1997. V. kötet, 65. old.
- ⁷ Magyar Országos Levéltár, Urbaria et Conscriptiones, továbbiakban OL UC 71/4. Ez a feltűnően nagy sietség főként a területi felmérés hiányosságait indokolja.
- ⁸ Kiss József: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején. 1702-1731. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 212-213. old. Földmérő mérnök nem volt közöttük.
- ⁹ Magyar Országos Levéltár, Orczy család levéltára. P. 520. Miscellanea. 18. cs. Acta Jassiges, Cumanii et Hajdones concernentia. f.31.
- ¹⁰ OL UC 71/4. Conscriptio Minoris Cumaniae, 1679. 261-336.f.
- ¹¹ DOZA U 156/1. Der Käyserliche Kaufbrief. f.230-244. „Per 500 000 G.Rh. Dato: Wien, den 22. Martii 1702. Továbbá: DOZA U 157/1. Instructionen für die Visitatoren der Ungarischen Deutsch-Ordens Districte, 1701. július 4. (Másolat.)
- ¹² Staatsarchiv Wien, Hoffinanz- und Hofkammer-Archiv, a továbbiakban: HFHKA Ungarn, rote nR,f.644, f.685. Undecim alia loca...
- ¹³ DOZA U 155/3. f.175. Rechnungen über die eingegangenen Arenda-Gelder in den Jahren 1713, 1721. usw.
- ¹⁴ Kiss József: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején. 1702-1731. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 32. old.
- ¹⁵ Ugyanott.
- ¹⁶ Kiss József: A koronabirtokok közjogi küzdelme a 18. században. In: Jászsági Évkönyv, 1997. V. kötet, 50-68. old.
- ¹⁷ Lásd a 14. sz. jegyzet anyagát! 229-232.old.
- ¹⁸ Ugyanott, a 229. old.
- ¹⁹ Ugyanott, a 230. old.
- ²⁰ Ugyanott, a 231-232. old.
- ²¹ Kiss József: Hadkötelezettség és hadiadó egy koronabirtokon 1731-1745-ig. In: Hadtörténeti Közlemények. XXXIII. évf. Budapest, 1986. 274. old.
- ²² Kiss József: A szegedi várkatonaság igénye a dél-kiskunsági pusztákra 1656 és 1733 között. In: Studia Agriensis. 11. kötet. Eger, 1991. 55-56. old. /Különlenyomat/
- ²³ Staatsarchiv, Wien, Kriegsarchiv, Invaliden Amt Register, a továbbiakban: KA Inv. 1734. Nr. 25.f.2. Extractus rationum Quanti Contributionalis Districtuum Jassigum et utriusque Cumanorum...
- ²⁴ Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár, Jászkun Kerületek Iratai, a továbbiakban JNSZM Lt JKI, B Capsa I.1734-35. f.1-3., B Capsa I.1744-1745. f.1-3.
- ²⁵ Kiss József: A Pesti Invalidus Ház jászkunsági földesurassága 1731-1745. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 81. és 96. old.
- ²⁶ KA Inv. 1731. Nr. 237.f.16. Allerhöchste Bewilligung und geheime Resolution. 1730. május 11.
- ²⁷ KA Inv. 1731. Nr. 205.f.5-6. Extractus Summarii introitus moderni ex Districtibus Jassigum et Cumanorum.
- ²⁸ KA Inv. 1731. Nr. 205.f.1. Pest, den 14.Febr. 1731. Summa der jährlichen Arenda und Zins Schank-Erträgnis 35 206 Rh.Gulden.
- ²⁹ KA Inv. 1731. Nr. 237.f.12-13. Gr. Grassalkovich Antal királyi jogügyi igazgató, koronaügysz, kamaratanácsos jelentése az Udvari Bizottsághoz a Pesti Invalidus Ház földesúri beiktatásáról.
- ³⁰ KA Inv. 1731. Nr. 39.f.1-3. Exped. Viennae, den 4. Martii 1731. „Demnach Samuel Mikovény sich anerboten und versprochen für die in Pesterischen Invaliden Haus Geschäft angeordnete Käyserliche Hof-Commission die in den Königreich Hungarn belegene Districtus Maioris et Minoris Cumaniae, dann Jassigum et Philisteorum geometrice aufzunehmen und in Mappas zubringen,...dein vero in una generali tres in concreto comprehensura Mappa delineare". -
- ³¹ Beél Mátyás: A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. In: Iványosi Szabó Tibor (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából, I. Kecskemét, 1975. a 15. és a 28. old.
- ³² Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, B IX.a. 623. Térképtár. Mappa Districtus Jazygum et Philisteorum: ex decreto Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Excelsae Commissionis Aulicae geometrice concinnata opera Samuel Mikoviny, nobilis hungarus; Az Udvari Bizottság megbízásából Mikovinyi Sámuel mérnöki szerkesztett munkájával. V.ö. Komáromy József: A régi Jászberényi látkepes ábrázolásai. In: Jászberényi Jász Múzeum Évkönyve.1938-43.,Bp.1943.,134.old.
- ³³ KA Inv. 1731. Nr. 75.f.1-2. Tarnaörs, den 10. April 1731.
- ³⁴ KA Inv. 1734. Nr. 108.f.1-2. Die 10. Martii, Anno 1734.
- ³⁵ KA Inv. 1733. Nr. 128.f.52-55. Pro parte ac ad Instantiam Possessionis Arokszállasiensis.
- ³⁶ Hadtörténeti Intézet És Múzeum, Térképtár. Bp. Nagyksung B IX.a.625. Mappa Districtus Cumanorum Majorum. Ad mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Majestas Excelsae Commissionis Aulicae sub Praesidio Aedilis Generalis Comitibus Gundacker ab Althann. Geometrice concinnata opera Samuel Mikovinyi, Nobilis Hungari.
- ³⁷ KA Inv. 1734. Nr. 108.f.13. 1734.március 10.
- ³⁸ Mikovényi Sámuel művei közül: Epistola de quadratura circuli = A kör négyszögesítése. Vienna, 1730. Epistola de methodo concinnandarum Mapparum = Levél a térképszervezés módszereiről. Epistola ad Mathiam Beelium. Posenii 1732. Jászkunsági térképei kéziratban maradtak fenn éveken át s csak 1735-ben Beél Mátyás Notitia Hungariae Novae című munkája mellékleteként („accedunt”) jelentek meg nyomtatásban Bécsben. Mikovényi 1735-től Selmečbányán (Banská Štiavnica) az Erdészeti és Bányászati Főiskolán tanár, a bányatisztképzésben matematikát, mechanikát és a hidraulikát tanította, a Berlini Akadémia is tagjává választotta. (V.ö. Magyar Életrajzi Lexikon.Bp.1969. II.k.,213-14., Magyar Földmérők arcképcsarnoka. Bp. 1976.)
- ³⁹ KA Inv. 1733. Nr. 301.f.18-19.
- ⁴⁰ KA Inv. 1732. Nr. 99.f.3-4. Inquisiti super contraversas Metas inter Possessiones Karcagújszállás et Püspökladány. In Oppido Gyöngyös, die 13. Martii, Anno Domini 1725. Joannes Kakas, praefatea Tabulae Regiae Judicariae iuratus notarius. Mp.L.S.
- ⁴¹ KA Inv. 1733. Nr. 342.f.2.
- ⁴² HFHKA 1731. Rote Nr. 644.f.695. „...respectu Metarum contra Karcagújszállasienses praetensione...”
- ⁴³ KA Inv. 1733. Nr. 301.f.3-4. Die 2.Octobris, Anno 1733. Adamus Junior Jabroczy, m.p.L.S.
- ⁴⁴ HFHKA Ung.1734. Rote Nr. 673.f.1121-1126. Die 29. Novembris, Anno 1733. „...in negotio Metarum...”
- ⁴⁵ U.o. Die 26. Jan. 1734.
- ⁴⁶ Hadtörténeti Intézet És Múzeum. Térképtár, BIX.a. 624. Mappa Partis Regni Hungariae, qua Cumanii Minores continentur.
- ⁴⁷ KA Inv. 1733. Nr. 287.f.1-5. Ad Commissionem Aulicam, Caspar von Cordua. 1733. Szeptember 13. Jászberény. "...ubi Abonenses ad Tria Milia Florenorum valens Terrenum a nobis avellerant...”

⁴⁸ U.o. "undiquoque et circumcirca sumus Metalibus processibus involuti – mindenfelől körül vagyunk véve határperekkel".

⁴⁹ DOZA U 155/3. Berichte des von Orczy. 1716. Aug.1. és U 161/1. Berichte...1717. Aug.17. 193-94.

⁵⁰ DOZA U 160/1. Verwaltungs-Correspondens, Berichte Orczys, 1718. f.250-267.

⁵¹ Nagy Szeder I. i.m. 167.old.

⁵² Studia Agriensia, II. kötet. Eger, 1991. 55-67.old. Különlenyomat.

⁵³ Agrártörténelmi Szemle, XV.évf., 1973. 3-4.sz., 391-450.old. Kiss József: Küzdelem a jászkunsági pusztákért a Német Lovagrend uralmának első évtizedeiben. Id.m.440.old.

⁵⁴ KA Inv. 1732. Nr.283.f.4-5. Nos Infrascripti...br. Orczy István, Rudnyánszky József, Maróthy Paluska Antal, Jankovits Miklós.

⁵⁵ U.o. f.6. A "Lacus Matty" részben Szentmihálytelke, részben Kiskundorozsma területéhez tartozott. A Matty tó ma világvversenyek rendezésére is alkalmas, állóvízes evezőspálya.

⁵⁶ U.o. "...Lacus Matty utrique Parti non modo commodus, sed et utilis esset".

⁵⁷ OL P 520. 13.cs. Acta Jassiges, Cumanos et Hajdones concernentia Nr. 454-455.

⁵⁸ KA Inv. uo. Mappa: Terrenum Segediense per Translationem acquisitum.

Mandl Erika -- Nagy Levente

A JÁSZOK ÉS A MAGYAROK SZEREPE IAȘI (JÁSZVÁSÁR) KÖZÉP- ÉS KORAÚJKORI TÖRTÉNETÉBEN

Iași (magyarul Jászvásár) a mai Románia területén, Moldva észak-keleti részén található. 1854-ig a Moldvai Fejedelemség fővárosa volt. Régészeti leletek alapján valószínűsíthető, hogy már az ókorban kialakult itt valamilyen település, de a város történetéről csak a XIV. század elejéről vannak írásos dokumentumok. A város neve sok és érdekes vitára adott okot. A XIX. század második felének lelkes zszurnalistái Strabon és Hérodotosz jazigokról szóló tudósításai alapján úgy vélték, hogy a várost a dákokkal rokonságban álló jazigok alapították még Krisztus előtt az első században. Ez az állítás nem volt teljes mértékben légből kapott, hisz a XVI. századi humanista történétíróknál is felbukkant már. Ortelius például Geographiajában már 1578-ban úgy ír az ókori Jászvásárról, mint dák-jazig településről. 1593-ban a magyar Szamosközy István feliratgyűjteményében (*Analecta lapidorum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum*) egy olyan feliratot ismertetett, mely egy ókori, moldvai dák-jász város bíróját említi: *Prefectus Municipii Dacorum-Iassiorum*. Szamosközy adatát később az Erdélyi Iskola híres történétírója, Gheorghe Șincai is elfogadta. Șincai kortársa, a moldvai Amfilohie Hotiniul pedig egyenesen azt állította, hogy Jászvásárt Traianus, római császár alapította a dák királyság meghódítása után K. u. az első században. A dák-jász-jazig rokonságot, és azt, hogy Jászvásárt még az ókorban, az ott élő jazigok-jászok alapították, még olyan neves történétírók is elfogadták, mint Dimitrie Cantemir, Friedrich Sulzer vagy a későbbiekben Mihail Kogălniceanu.

A neves román történész, Nicolae Iorga volt az első, aki felszólalt a Jászvásár nevét a jazigokkal kapcsolatba hozó "mesék ellen". (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy Alföldy Géza és Barkóczi László az 1960-as években bebizonyította, hogy az ókori Római Birodalom területén valóban éltek jazigok. De nem dák, hanem illír eredetűek voltak, és nem Moldvában, hanem a mai Daruvár (Horvátország) környékén alapítottak várost *Aqua Balisae* néven, melyet *municipium iassorum*, *res publica iassorum*, *civitas iassorum*, vagy *forum iassorum*ként emlegetnek az ókori források.)

Nicolae Iorga már az 1905-ben német nyelven megjelent románok történetéről írt könyvében (*Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*) azt állította, hogy a várost egy *Ias* nevű pásztorról nevezték el. Ez a nézet is régi hagyományból eredt, hisz 1647-ben a misszionárius Marcus Bandinus már feljegyezte a moldvai küldetéséről írt jelentésében (lásd függelék). A későbbiekben Iorga nyomán olyan neves nyelvészek is elfogadták ezt a magyarázatot, mint Iorgu Iordan, majd napjainkban a jászvásári történész Alexandru Andronic. Ennek az elméletnek az az egyetlen hibája, hogy az *i* végű román helynevek általában nem egy személyről, hanem valamilyen ott lakó népcsoportról, vagy bizonyos foglalkozást űző csoportokról kapták elnevezésüket (pl. Ungureni, Rotari stb.). Ebből a megfontolásból kiindulva, a román történészek körében, az 1960-as, 70-es években kissé romantikus és nyelvészetileg eléggé megalapozatlan elméletek születtek a város eredetének és nevének magyarázására. Ennek az elméletnek a képviselői szerint Jászvásárt a középkori magyar királyság határőrvidékeire kirendelt román ijászok alapították, akik Erdély déli és keleti vidékeiről vándoroltak ki Moldvába. Mivel íjkészítők voltak, a várost az *e* foglalkozást űzők nevéből nevezték Iași-nak. A bökkenő csak az, hogy ez az elmélet semmilyen dokumentumértékű adattal nem igazolható. De a legnagyobb hiányossága az, hogy teljességgel ellentmond a hangtani törvényeknek, mert az az alapszó, melyből a város nevét származtatják (*jiász* = *ijász*), nem létezik a magyarban. De nem tudunk *ij* > *ji* hangváltásról sem.

Azon kívül az is teljesen téves magyarázat, hogy a jász az új származéka volna, ugyanis a jász szót, mint népvét a magyar az óoroszról vette át.

Hogy a román történészek és nyelvészek egy része miért ötlött ki ilyen logikai bukfenckkel járó elméleteket a város eredetének magyarázatakor, ez számunkra érthetetlennek tűnik. Főleg akkor, ha figyelembe vesszük azt, hogy Alexandru Philippide román nyelvész monumentális nyelvtörténeti munkájában (Originea romînilor vol. 1-2.) már 1928-ban felvetette azt az elméletet, melynek helyességét 1984-ben Renate Möhlenkamp szinte minden kétséget kizáróan be is bizonyította. Ennek a hipotézisnek az az előnye a többiekkel szemben, hogy hiteles történeti dokumentumokkal támasztható alá, és nem mond ellent annak a helynévadási gyakorlatnak, hogy a román I végű helynevek népnévből vagy foglalkozásnévből alakultak ki. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ennek az elméletnek az első megfogalmazója nem Philippide, hanem a jászok történetét 1870-1883 közt megjelentető Gyárfás István volt. Philippide nem használta Gyárfás könyvét, az tehát, hogy két szerző egymástól függetlenül is ugyanarra az eredményre jutott, szintén a hipotézis helyességét erősíti meg.

Philippide véleménye szerint -- melyet a későbbiekben Dimitrie Onciul, román történész is megerősített -- Iași - Jászvásár neve az iráni, pontosabban alán, As -- Jas népnévből ered. Az tény, hogy a XIII. században a Kárpátokon túli területeken élt egy alán eredetű jász népesség. Erről a híres ferencesrendi utazó, Guilloume de Roubrouk tudósított, aki az Asoknak nevezett alánokról (Alani sive Aas vagy Alani qui ibi dicuntur Aas) írt. A jászok, a török eredetű kunokkal együtt a XIV. sz. elején érkeztek a korabeli Magyarországra. Jazonos néven 1318-ban említik őket először a magyar források. Jászvásárról azonban az első adatunk csak jóval későbből, 1389-1392 közöttől van. Ez az ún. Novgorodi krónikában (Voszkrzeszenszkaja Letopiso) maradt fenn, mely több bolgár és moldvai várost sorol fel, köztük Iaszkiy Torgot is, mely szószerinti fordításban nem más, mint Jászvásár. Az orosz krónikát hitelesnek kell tartanunk, mert nem sokkal később, egy 1408-ban keltezett román dokumentum is megemlíti a város nevét. Ez az Alexandru cel Bun moldvai vajda által, a levantei kereskedőknek kiadott vámmentesítő kiváltságlevél. Ez, és egy 1424. évi adat, mely szerint Schlitberger bajor lovag török fogságából hazafelé tartva egy Jasbazar nevű városon utazott keresztül, megerősítik azt, hogy ekkor Jászvásár (mint a neve is mutatja) fontos kereskedelmi központ lehetett. Felmerül tehát a kérdés: hogyan kerültek a jászok a mai Iași környékére és mi bizonyítja azt a város nevén kívül, hogy valóban jászok voltak az ott letelepülők és a városnak nevet adók?

Az aláni eredetű és iráni nyelvet beszélő jászok a XI. sz. elejétől kezdődően a korabeli kun birodalom határaitól délre, a Kaszpi-tó, a Krím félsziget és a Kaukázus hegység közötti térségben éltek. A készülődő mongol támadás hatására a XIII. század elején szövetséget kötöttek a kunokkal és a dél-orosz fejedelemségekkel. 1223. májusában azonban így is vereséget szenvedtek a Dzsingisz kán vezette mongol seregekkel szemben. Ennek következtében, követve a szövetséges kunok mozgását, Barc kun törzsfőnök vezetésével a jászok egy része (mintegy 15 000 család) nyugatra, pontosabban a Prut, a Szeret, a Moldva és az Al-Duna közti térségbe menekült. 1227-ben a Domonkos Rend szerzetesei már felkeresték ezeket a területeket és a jász-kunok nagy részét meg is keresztelték. E moldvai és havasalföldi keresztények számára egy évvel később Theodor domonkos rendi atya létrehozta a milkói ún. "kun" püspökséget. Ettől kezdve a térséget Kunországnak, jászok lakta területet pedig Új-Alániának nevezték. Kiss József szerint ez utóbbi tartománynak lehetett a központja Jászvásár. 1239-ban a Volga menti csatában, Batu kán seregeitől elszenvedett vereség után újabb jász és kun menekültek érkeztek a szóban forgó területekre. Kötöny kán vezetésével a jász-kun népesség nagy része 1239 őszén tovább húzódott nyugat felé. IV. Béla magyar király engedélyezte beköltözésüket a Duna és Tisza köze, a Körös, a Maros és a Temes folyók mentén lévő királyi koronabirtokokra. Ezek az adatok megengedik azt a feltételezést, hogy a XIII. század

első felében nagyszámú jász lakosság tartózkodott a mai Jászvásár környékén. Baibosz egyiptomi krónikás az Aranyhordáról írt művében azt írja, hogy a XIII. század végén az "ászok országa" a mai Moldva területére is kiterjedt. A kunok mindenestre többen lehettek és a toponímiai adatok alapján délebbre telepedtek le, mint a jászok. A jászok jelenlétének csak Jászvásár neve az egyetlen helynévi bizonyítéka. Ezzel szemben a mai Moldva és Havasalföld területén legalább 43 kun eredetű helynév maradt fenn. Ez a kun toponímia valamint a sok kun-török eredetű román személynév (pl. a Basarab vajda, Havaselve megalapítója, Berendei, Balaban stb.) azt bizonyítja, hogy a XIV. század közepi román honfoglalók, nagyszámú kun lakosságot találtak ezeken a területeken.

Már Makkai László is a legnehezebb és talán elérhetetlen célnak nevezte a moldvai és havaselvi kun és jász településeken, vagy azok mellett, a magyar lakosság folytonosságának bizonyítását. A toponímia alapján ugyanis bizonyítható, hogy már a román államalapítás előtt, Moldva nyugati felében számos magyar település létezett: Cuchiniș -- Kökényes, Balintești -- Bálintfalva, Jiros -- Zsíros stb. Ezzel szemben azonban a Szeret menti csángó falvak toponímiája román eredetű, ezek a csángó-magyarok tehát csak a román honfoglalás után (XIV. sz. közepe) telepedhettek le ezeken a területeken. Mivel a XIV. század végéig semmilyen írásos dokumentum nem maradt fenn Jászvásárról, ezért szinte lehetetlen megállapítani a város etnikai összetételét. A város neve alapján mindenképpen a jászok lehettek többségben, de az sem kizárt, hogy már a XIII. században megfordultak a városban magyarok is. Mindenesetre a jászok emléke még sokáig nagyon erős volt. Ezt bizonyítja az is, hogy a XV-XVI. században Jászvásár neve Forum Philistinorum alakban fordul elő a dokumentumokban. Román dokumentumokban az első ilyen adat 1475-ből maradt fenn, amikor is Ștefan cel Mare moldvai vajda Mátyás király követével in foro Philistinorum írt alá egy szerződést. Jan Dlugosz lengyel krónikás ugyancsak ebben az időben írt krónikájában (*Historia Polonica 1455-1480*) a város szláv nevét (Jaszky Torg) latinul Philistinorum Forumnak fordítja. De van még egy ennél sokkal korábbi adatunk, mely azt bizonyítja, hogy Jászvásárt a XV. században a filiszteusok, azaz a jászok lakták. Ez 1415-ből való. Ebben az évben rendezték a konstanzi zsinatot Badenben. A zsinat eseményeiről beszámoló krónika, melynek szerzője valószínűleg Ulrich von Richental, felsorolja a zsinatra küldöttséget menesztő városok nevét. Ezek között két moldvai várost találunk: Jasmarcht (azaz Jászvásár) és Baia (Moldovabánya). E két város küldötteiről a krónikáíró érdemesnek tartotta megjegyezni, hogy: "Das sind Philistei." Mindez azt bizonyítja, hogy Moldovabányán és Jászvásáron olyan nagyszámú és jól szervezett katolikus közösség élt, mely képes volt küldöttséget meneszteni a zsinatra. Hogy ezek a katolikusok milyen etnikumúak lehettek azt a jelenlegi adatok alapján nagyon nehéz megállapítani. Valószínű, hogy ekkor még jelentős számban élhettek itt jászok is, hisz XXII. János pápa 1410-ben a magyarországi apostoli nunciust arra utasította, hogy Magyarország határain, ahol a kunok, tatárok és filiszteusok (Cumani, Philistei et Tartari) laknak, építsen katolikus templomokat, mert a régieket a tatárok lerombolták. Úgy tűnik tehát, hogy a pápai hatalomnak ezek a területek ekkor fontosak voltak. A filiszteus elnevezés máig tisztázatlan körülmények között, valamikor a XIV. században ragadt a jászokra. Magyarországon 1346-ból van az első olyan adat, mely filiszteusoknak nevezi a jászokat. Makkai László szerint az óromániai városok egész szervezete szász-magyar eredetű, ezért nem zárhatjuk ki azt sem, hogy már ekkor lakhattak magyarok is a városban. Mindenesetre egy száz évvel későbbi forrás (1566) szerint a többi moldvai városhoz hasonlóan, Jászvásáron is a mesterek nagyobb része német és magyar luteránus volt.

A későbbiekben a jászvásári jászok és magyarok a többi moldvai városhoz (Kotnár, Tatros, Bákó stb.) képest meglehetősen gyorsan asszimilálódtak. A XV. század után a jászokat már nem is említik a források. Ennek természetesen több oka volt. Elsősorban az, hogy a moldvai vajdák "hittérítő" tevékenysége, mivel Jászvásár vajdai székhely volt, itt fokozottabban érvényesült. Így pl. Giovanni Battista Castaldo generális 1552 ápr. 11-én Nagyszebenből azt jelentette I. Ferdinánd

királynak, hogy a moldvai vajda az országban élő magyarokat "oláh hitre" (görögkeleti ortodox) akarja kereszteltetni, és magyar titkárát, aki nem akart áttérni, elfogatta. Giulio Mancinelli jezsuita szerzetes, aki 1585-1587 között járt Moldvában, azt írta visszaemlékezéseiben, hogy Jászvásáron a néhány évvel azelőtti jelentős számú katolikus lakosság erősen megfogyatkozott. Ez annak köszönhető, hogy mivel a katolikusoknak nincsenek papjaik, a görögkeletiekhez álltak át. Mancinelli ugyanakkor még arról is beszámolt, hogy az iparosok között, akik mind magyarok vagy németek, hódít a lutheranizmus.

Arról nincsenek pontos adataink, hogy a XVI-XVII. században Jászvásáron hány magyar élt. Bartolomeo Brutinak, a moldvai vajda főkamrásának 1587. szept. 5-én írt levele szerint az egész vajdaságban ekkor 15 000 katolikus élt. Ezek azonban nem lehettek mind magyarok, mert sok német is élt még ekkor a moldvai városokban. Ugyanakkor adataink csak a jezsuita misszionáriusoktól vannak, akik a protestáns magyarokat nem említik. Mindenesetre az idők folyamán számos magyar áttérhetett a protestáns hitre, mert a jezsuita misszionáriusok több rendben is arra kérték a vajdát, hogy űzze ki a protestánsokat az országból. Így pl. Stanisław Warszewicki jezsuita misszionárius 1588. szeptember 7-én, Jászvásáron kelt levelében arról számolt be, hogy a vajda felszólította protestáns alattvalóit, hogy térjenek át a katolikus vallásra vagy hagyják el az országot. A vajda még azt sem tűrte meg, hogy a magyarokból álló testőrségében protestánsok legyenek.

Ezek után nem csoda, hogy a XVII. század folyamán a jászvásári magyarok száma folyamatosan csökkent. Andreas Bagoslović, ferences misszionárius jelentése szerint 1623-ban Jászvásáron több mint 60 000 ember élt, de ezek közül csak 84 család volt katolikus. Petrus Deodatus, szófiai püspök jelentése szerint pedig 1641-ben Jászvásáron mindössze csak 160 katolikus élt, akik mind magyarok voltak. Marcus Bandinus 1646-ban már 300 magyarról írt. Úgy látszik, ekkor valami miatt megszorodott ismét a magyarok száma, mert 1668-ban Piluzzi Vitus misszionárius már 1000 jászvásári katolikusról ír. 1670 után azonban ismét tömeges a magyarok kivándorlása. Ugyancsak Piluzzi Vitus írta 1682-ben, hogy Jászvásáron kevesebb, mint 50 katolikus család maradt, mert "egyre-másra külföldre vándorolnak e tartomány lakói." Mindezekhez még hozzá kell vennünk azt is, hogy ekkor már nem minden katolikus magyar. Valószínű, hogy a mai csángókhoz hasonlóan sokan már ekkor elvesztették magyar anyanyelvüket, de katolikus vallásukat megtartották. Talán ennek tudható be az is, hogy 1739-ben Mikes Kelemen, aki három hónapig tartózkodott Jászvásáron és színes életképekben számolt be ott eltöltött idejéről, meg sem említette azt, hogy magyarok is élnének a városban. Rejtélyes ez az elhallgatás és csak megerősíti azt a véleményünket, hogy a jászvásári jászok és magyarok története megérdemelné egy monografikus igényű feldolgozást.

Az alábbiakban a XVII-XVIII. századi Iași és lakóinak bemutatására Petrus Deodatus, Marcus Bandinus és Mikes Kelemen tudósításait közöljük.

Felhasznált irodalom: HURMUZAKI, Exodiu, Documente privitoare la istoria românilor, [A románok történetére vonatkozó dokumentumok] vol. II., Bucuresci, 1890, GYÁRFÁS István, A jász-kunok története, III. köt., Szolnok, 1883. AUNER Károly, Romániai magyar telepek történeti vázlat, Temesvár, 1908, MAKKAI László, A milkói (kun) püspökség és népei, Debrecen, 1936. FODOR Ferenc, A jászok életrajza, Budapest, 1942; CIHODARU, Constantin, Începuturile vieții orașenești la Iași [A városi élet kezdetei Jászvásáron], Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași, istorie, XVII, 1971, ANDRONIC, Alexandru, Noi precizări în legătură cu numele orașului Iași [Újabb adatok Jászvásár elnevezéséről], Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", Tom. X, 1973, PÁLÓCZI-HORVÁTH András, L'immigration et l'établissement des Comans en Hongrie, [A kunok bevándorlása és letelepedése Magyarországon], Acta Orientalia,

XXIX, 1975, MÖHLENKAMP Renate, Contribuții la istoria orașului Iași în secolele XIV-XV [Jászvásár története a XIV-XV. században], Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol", Tom. XXI, 1984; SZÉP Sándor, Magyar vonatkozások Jászvásár történetében, Jászsági Évkönyv, 1997; KISS József, A jászkunok meghonosodása, História, 1991/2-3., 6-8. 1.

Függelék

1.

Petrus Deodatus szófiai püspöknek, Moldva és Havasalföld apostoli vikáriusának jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. 1641. (Szövegforrás: DOMOKOS PÁL Péter, A moldvai magyarság, 2. kiad., Magvető, Bp., 1987, 300-304.)

1641. október 3. Meglátogattam Iasc városát. Nincs fallal körülvéve, síkságon fekszik, nem nagyon magas dombok között, és fejedelmi rezidencia. Kelet felől óriási erdőségek vannak, észak felől folyik a Prut folyó, kicsit messzebb a várostól. Dél és nyugat felől síkságok nyílnak. A város mellett, a fejedelmi udvar alatt egy kisebb folyó folyik két domb között. A fejedelem megduzzasztotta a vizét, s egyik dombtól a másikig mesterséges tóvá képezte ki, amely elég nagy ahhoz, hogy bárkával lehessen közlekedni rajta. A tóban különbözőfajta halak vannak, de a fejedelem halászaik kívül senkinek sem szabad hozzájuk nyúlni. A magánszemélyeknek három hal van engedélyezve, de ha többet fognak ki, megbüntetik őket. A halakon kívül van még itt rengeteg madár is: kacsá, liba és más hasonlók. A madaraktól viszont mindenki annyit foghat, amennyi jólesik.

A város körül a föld igen gazdag gabonában. Ezen kívül sok az állat, mint azt általában egész Moldvában tapasztaltam. Körös-körül szőlőskertek, de nem termelnek olyan nagyon jó bort, mert elég hosszú ideig van hideg. Ezen kívül mindenféle gyümölcs is van, sőt lévén főváros, a kereskedők déligyümölcsöt is hoznak be, citromot, narancsot, olajbogyót és efféléket. Mindezt azonban nagyon drágán árulják, különösképpen az olajbogyót. Egyéb élelmiszer: hús, sajt, vaj és mindaz, amit az ország termel, olcsó. A bor drága, mert az országban csak három vagy négy helyen készítik, de még Lengyelországból is jönnek vásárolni. A bor egy kicsit savanykás, a kenyér nem rossz, különösen az nem, amelyiket a magyarok sütik.

A fejedelem palotája nem csúnya, mégis most egy újat épített. Az udvar a tó fölötti dombon fekszik, fallal van körülkerítve, egy bástyával. Van benne egy templom és egy másik palota az asszonyok számára, mely azonban most üres. A fejedelem gyönyörű udvart tart az ország tekintélyének megfelelően. Majdnem mindennap tanácsot ül, amelyeken nyilvános audienciát tart, s ilyenkor az összes bárók kötelesek megjelenni, valamint a többi tisztségviselő is. A bárók lovon érkeznek, szolgálók gyalog. Az érsek is köteles mindennap megjelenni az udvarnál. Amikor a fejedelem valamilyen határozatot hoz, azt egymaga, bárki megkérdezése nélkül teszi, s dönt mindenben, kivéve, ami a közügyeket illeti. Ezek a fejedelmek szabadon tehetik, amit akarnak, parancsolhatnak, megölethetnek bárkit, legyen az báró vagy másvalaki, anélkül, hogy valakit is meg kellene kérdezniök. [...]

Ami a város építését illeti, semmit nem tudok mondani, mert mind a bárók, mind a polgárok házaik fából épültek, alacsonyak, szalma- vagy nádfedéllel vannak ellátva. A nádat a tóból termelik ki. Minden háznak van kályhája a kemény tél miatt. Ezeket úgy készítik, hogy egybeépítik a kemencével, ahol a kenyeret sütik. A házak kicsik, és hamar bemelegszenek.

A főtéér nem csúnya. A városban igen sok különféle helyről jött kereskedő van. Lengyelek, görögök, örmények, törökök és természetesen helybeliek is. A vizük nem jó, sós. A városon kívül található csak jó víz, azt hozzák be. Amikor a fejedelem a városban lakik, valami látnivaló még csak van, amikor azonban nincs ott, a templomon kívül nincs semmi, nem lévén paloták, mint Olaszországban.

A katolikusok száma 160, gyerek 42. Magyar nemzetiségűek, magyar pappal. Van még itt egy misszionárius is. Fatemplomuk van, melyet egy görög épített, 15 lépés hosszú, 6 lépés széles. Van egy fel nem szentelt oltár benne. Most készítettett a fejedelem titkára egy Szeplőtelen Fogantatás-oltárt. A templom a Madonna Menybevételére van szentelve. Van 5 miseruhájuk és egyéb, a miséhez szükséges dolgok, egy ezüstkehely, ezüstmonstrancia, egy patena és két harang a fa harangtoronyban. A templom körül temető, amely nincs körülkerítve, s ahová a hívek temetkeznek. A fent nevezett katolikusokon kívül vannak még más nemzetiségűek is, mint lengyelek, franciák, olaszok, magyarok, szlávok és mások, akik vagy kereskedők, vagy katonák, vagy a fejedelem megbízottai. [...]

Iasc városában a moldvai szakadárak [nem katolikusok] kb. 9600, ami több mint 100. 000 lelket jelent. Szerzetesek vagy kalugyerek számára 9 kolostor van, szerzetesnőknek egy, akik klauzúra nélkül, szabadon élnek. A kolostor, ahol a metropolita székel, Szűz Máriáról van elnevezve. Az új kolostor és a templom, amelyet a fejedelem most épített, szomszédos a mi templomunkkal, csak egy fal választja el tőle. A templomot szép fehér faragott kőből építik, belül különböző szentek festett képei. A mestereket Lengyelországból és Moszkvából hozatta a fejedelem. A templomot Nagy Szent Vazul, Aranyszájú Szent Jeromos és Szent Gergely tiszteletére ajánlják. A kolostorba Moszkvából hozatott szerzeteseket, akik csaknem mind tudnak latinul, és latin iskolát is tartanak fenn, de a templomban szláv nyelven, vagyis cirillül tartják az istentiszteletet. [...] Benn a templomban ezüst gyertyatartók, csillárok és egyéb, a templomot díszítő tárgyak vannak, köztük a Moszkvából hozatott gyönyörű képek. Konstantinápolyból elhozatta Szent Patka Bulgara relikviáit, illetve testét, akit a görögök Szent Piroskának, az oláhok Szent Venerendának neveznek. A bolgárok és az egész ország igen nagy tiszteletben tartja ezt a szentet, akinek ünnepe október 14-én van. A fejedelem a konstantinápolyi pátriárkától vette meg ezt az ereklyét 30 millió szkudiért, egyéb költségeket nem is számítva. A Fekete-tengeren áthozták, onnan a Dunán Galazzoba, ahol az ország püspökei, apátjai és szerzetesei fogadták, valamint nagy néptömegek ájtatosságok és hálaadások közepette. Ebbe az új templomba hozták. A szentet Szent Patka di Tamnak nevezik, ez Szófia szomszédságában, Bulgáriában egy helyiség neve. Bementem egyszer én is, hogy lássam a templomot, és egyebek között megtekintettem ezt az ereklyét is, amely az oltárnál jobb kéz felől piros bársonykazettában van. Kértem, hogy mutassák meg közelebből, de azt válaszolták, hogy a kulcs az igumen [az ortodox szerzetesek főnöke] kezében van, és az éppen nincs itthon. Elmesélték, hogy a test majdnem teljes egészében megvan, csak egy lába hiányzik és egy keze. Fehér ingbe van öltöztetve, melyet bolgár szokás szerint készítettek. Éppen most csinálnak a templomban egy sírhelyet a falban, illetve egy különböző márványkövekből összeállított koporsót, hogy oda helyezték be a testet. Éppen úgy csinálták, mint a latin oltárokat, oszlopokkal és díszekkel, a feliratok szláv nyelven vannak ennek a szentnek a tiszteletére.

2.

Marcus Bandinus marcianopolisi érsek jelentése a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. Bákó, 1648. március 2. (Szövegforrás: DOMOKOS PÁL Péter, A moldvai magyarság, 2. kiad., Magvető, Bp., 1987, 418-420.)

Ias

1. Magyarul Jasvasar, oláhul Ias, latinul Iassium, vagy Iassi. Állítólag egy ilyen nevű juhászattól vette a nevét, aki azon a helyen juhokat legeltetett, ahol később a fejedelemnek palotája épült. Ez a város most az egész tartomány fővárosa, és a Moldva közepében van, ahova Török-, Tatár- és Muszkaországból különböző árucikkeket hoznak, s ahonnan a török árukat Lengyel- és Magyarországra s Erdélybe széthordják. Két teres halmon fekszik, és völgy esik közbe; 15 000 ház van benne, templom összesen 60, kolostor pedig a városban és közelében 11. Vazul, a mostani fejedelem ezelőtt hat évvel új kolostort építtetett faragott kövekből, domborművekkel és záródísz gyanánt külföldi fekete márványt alkalmazott; mint valami várat fallal vette körül, a bejárathoz tágas, négyszögletű tornyot emelt, amelyben óra és híres harangok vannak. Iskolákat is létesítettek a kolostorban, mely egy évvel ezelőtt hetvenedvasárnap leégett, aminthogy az 1647-ik évben is ugyanitt -- más iskolák és más helyen -- hatvanadvasárnap leégtek. Ezeknek falai a szilárd bolthajtás alatt még épen állnak.

2. Lakói legnagyobbbrészt oláhok, azon kívül vannak magyarok, örmények, görögök, bolgárok, albánok, törökök, tatárok, lengyelek, rutének, szászok, muszkák és egynéhány olasz. Akik adót fizetnek, szám szerint 28 000-en vannak, a bojárokon és az udvari emberein, a nemességen, a libertinusokon és a katonákon kívül, akik a fejedelemtől zsoldot kapnak. Ezek 20 000-en vannak. Milyen és mekkora a fejedelem udvara, alkalomadtán leírjuk. A városnak észak felől szőlősei vannak, azon a dombon ültetve, ahol maga is fekszik. A szőlősök között két kolostor van. Keletre részint dombok vannak, amelyek gabonatermesztésre nagyon alkalmasak, részint tágasvölgy van, melyet a Balhoj folyó öntöz. Dél felől egy közbeeső völgy után szőlőtermő hegy van, nyári lakokkal, mely alatt két kolostor látható, a várossal szemben; nyugatra a város dombja alatt tó van; ezt a tavat a hatalmas töltéssel a két domb közé szorított Balhoj táplálja; a tavon túl hegy van, melyen egy Galata nevű kolostor van. A kolostor körül tágas mezők, a hegyen, a mezőn túl nem messze erdők, szőlősök vannak, nagy távolságra. A kolostor alatt bugyogó forrás és nyári lak.

3. A város déli részén, a domb szélén, a tó felett van a fejedelem palotája, melynek csak kelet felé van gyenge fala, sem tornyokkal, sem bástyákkal nincs megerősítve, sem völgy, sem árok nem védi, a többi részen pedig földbe ásott gerendák szolgálnak falul. Ami a ház külső részeit illeti, nem oly fényes, de belül a falak szőnyegekkel, kárpitokkal, selyemfüggönyökkel díszítve aranytől-ezüsttől ragyognak, a fejedelmi méltóságot mintegy királynak tüntetve fel. A székek bíborral fedettek, ezüst- és aranszegekkel kiverve. A palota szerkezete részint fából van. A törökök ugyanis csak a kolostorok kőből való építését engedik meg.

4. A távolról nézőnek új Rómaként tűnik fel a város, mert a tornyok, templomok és kolostorok bizonyos fenséget kölcsönöznek neki a szemlélő előtt, de ha bemegy a városba, csak kunyhókat és kalibákat talál benne, még a gazdag bojároknak sincsenek fényes épületeik, és csak sárral betapasztott falakat raknak. Az 1647. évben egyes bojárok szándékoznak kőházakat építeni, mert a gyakori égések miatt semmi sem biztos a faépületekben. A megelőző évben, 40 esetben, az évnegyedben 15-ször keletkezett tűzvész, melyben sok szakadár templom és bojárház porig égett.

5. Az oláhoknak, ruténeknek, görögöknek és örményeknek összevéve 20 iskolájuk van a városban, de a tanulók száma együttesen is alig 200 az összes iskolákban. Vazul fejedelem sokat fáradozott és költekezett, hogy a latin betűket meghonosítsa Moldovában, de minden törekvése meghiúsult. Végre 1647-ben a Jézus Társaság részére kényelmes és alkalmas helyet jelölt ki és adott, és megígérte, hogy az atyáknak iskolákat és házakat fog építeni. [...]

6. A katolikus nép ebben a városban magyar, akik ezelőtt fejenként többen voltak 1000-nél, ez időben a kisdedekkel együtt 300-an vannak. Egy részük a városon kívül a szőlősökben lakik; csak ünnepnapokon, nagy ritkán szoktak a templomba menni. Vannak katonák is egynehányan, kiket, mivel idegenek, nem vesznek fel a nép lajstromába, főleg a 130 Kálvin-féle ragályban lévő [azaz protestánst], akik egy évvel ezelőtt jöttek ide a fejedelem szolgálatára; ezek prédikációra kezdtek már járni. A katolikusok közül sokan átállottak a szakadárokhöz [a görögkeletiekhez] a botrányok meg a prédikáció hiánya miatt.

7. Katolikus templom egy van, fából, kőfundamentumon és ez a plébániatemplom, amely felől néhány év óta sok pereskedés és viszály, még több botrány támadott.

3.

Mikes Kelemen Jászvásárból írott levelei. (Szövegforrás: Mikes Kelemen, Összes művei I. k., s. a. r. HOPP Lajos, Bp., 1966, 240-245)

Jászvásár, 1739. június 21.

Ide érkezénk mi édes néném szerencsésen. Foksánig úri módon jöttünk, a vajda hintójában. Talám még a legelső havasalföldi vajdáé volt, akármicsodás volt, de hintó volt. Foksántól fogva eddig nagy nyugodalommal kocogva, mert mindenütt hatalmas rossz postalovak vannak. De micsoda gyönyörű utozásunk volt. Az időről nem szólok, mert mindenkor esők voltak, kivált Molduvában. Olyanok voltunk, mint a megázott kakasok. De micsoda szép térségeken, micsoda szép helyeken megyen az ember, Bukuresttől fogva egészen Jászig, hogy a szem bé nem telhetik. Micsoda kár, hogy ezek a szép és jó földek pusztán vannak, mert két nap alatt egyszer ha találtunk valamely lakóhelyre. Én soha annál szebb földet nem láttam, gyönyörűség volt a mi utozásunk. És egy menyasszony gyönyörűséggel járhatott volna velünk, mert Bukuresttől fogva Jászig csak a sok különb-különbféle szép virágon járt volna. Mindenütt a mezők bé voltanak terítve virágokkal, hogy csak a szekfüre és a tulipánra léptek lovaink, egyszóval mindenütt virágoskertben jártunk. De mit mondok, mert nincsen olyan kert, akiben annyi sokféle virág legyen. Hát ha még az az elmúló gyönyörűségünk nem lett volna megegyítve a félsszel, mert attól is kellett tartanunk, hogy valamely tévelygő, jó magok reánk ne üssenek. Megmutathattuk volna a török császár fermánját, de tudom, hogy ők arra nem hajtottanak volna, és ha csak erővel is, Labkovicshoz vittek volna ebédre, mi pedig éppen nem óhajtottuk azt a becsületet. A mi őrzőink pedig, ha valami lovast láttak, mindjárt az erdőt tekintették. Elítélheted néném micsoda suhajtásokat bocsátottam, mikor az édes hazám havasi mellett mentem el; örömet bémentem volna Zágonba, de az Úr befedezte előttem az oda vivő utakat, mert az egész föld övé.

Tegnap másfél mélyföldnyire a várostól talállok elől a vajda secretariusát, aki is köszöntvén bennünket az ura nevével, azután a vajda hintójában helyheztetők magunkot, és pompával menénk a városba és a szállásunkra. Ma reggel a vajda megizenvén, hogy szembe lehetünk véle, és a hintóját küldvén érettünk, nagy ceremóniával fogada bennünket, sátorok alatt, mert ez a vajda is táborban vagyon. Majd másfél óráig voltunk véle. Inkább is tudja e magát alkalmaztatni az idegenekhez. Nem is kell csudálni, mert a Portán főtölmács volt. A beszélgetés után vissza vivének szállásunkra. Ezek most így fogadnak bennünket, mert meg vagyon parancsolva nekik, de maholnap reánk se néznek. Ilyen a görög, főképpen ha csak egy arasznyira is felemelik a földtől. [...] A muszkák közelítenek Molduvához. Most ezeknél többet nem írhatok. Másszor másról. Maradok a jó nénémnek, ha egészségire vigyáz, jó szolgája.

Jászvásár, 1739. július 22.

Már egy hónapja, hogy unodalommal töltöm az időt ebben az ízetlen városban csak egyedül, mert Zay is már régen elment Kocsinban. A vajdánál egynéhányszor voltam, de amiért ide küldöttek, látom, hogy csak hejába való lesz. Az unodalomra pedig minden nap elég alkalmatosság adatik, mert ezek a boérok olyanok, mint a medvék az idegenhez; nem tudom, ha természetből cselekszik-é, vagy pedig nem mérnek az idegenekkel társalkodni, de igen vadok. Voltam már egynéhánynál, akiknek kétféjű sas a címerek, mert ezek mind a Cantakuzéna familiából mondják magokat. Talám még a gazdám is abból való. Megnézem a címerit. Noha szabó. Hogy itt valaki az idegenhez menne, ebédre híná, amint szokás az emberek között, azt nem kell várni ezektől a medvéktől. Én is feltettem, hogy egyikhez sem megyek. Mikor a vajdához megyek, rám hintik a mariásza nevet, mert látják, hogy a vajda mint van hozzám, de azonkívül úgy vagyok itt, mintha csak én volnék egyedül a városban. Még eddig senkinek annyi barátságát nem tapasztaltam hozzám, mint az idevaló érseknek. Mikor hozzá megyek, igen örömmel lát, és hogy megmutassa hozzám való jó akaratját, egynéhányszor már holmi ételnémű ajándékot küldött olyant, ami itt ritka a városon. Azt én igen kedvesen vettem tőle, nem az ajándékját, hanem hogy jó szívvvel vagyon hozzám, mert énnékem itt olyan asztalom vagyon, hogy tíz emberrel többet tarthatnék, mint amennyi van. Mégis az a szerencsém, hogy egy olasz páter vagyon itt (azzal eszem és beszélek), mert ha az nem volna, soha nem tátanám fel a számot. Hanem mikor eszem, a korszomára volna kedvem elmenni, ott eleget beszélgethetnék az oláh papokkal, mert itt a korszomákon minden hordó mellett vagyon legalább tíz pap, és aztot úgy veszik körül, valamintet egy halottat. Mindezekből el lehet ítélni, hogy nem kopik a nyelvem a beszédben, hadd koptassam tehát a pennámot az írásban, mert arra elég időm vagyon, és a beszélgetés gyanánt legyen. Beszélgessünk hát mind a városról, mind az itt való állapotról egy keveset. A város dombon vagyon elég szép helyt, de a vizet messzünön kell hordani a lakosoknak. Öt vagy hat rongyos klastrom cselekszi, hogy Jászt városnak lehessen mondani, mert másként a benne való házakért, csak falunak nevezhetnék. A kereskedést a zsidók és az örmények tartják, hogyha pedig itt állandó vajdák volnának és olyanok, kik az ország hasznát keresnék, igen nagy kereskedést lehetne itt felállítani sokkal könnyebben és nagyobbat, mint Bukurestben. Hová lehet szebb és jobb föld, mint itt vagyon, valamint a föld teremt, az itt mind jobb, mint másutt? Mindenféle mezei és kerti vetemény. Hol lehet szebb marhákot látni, mint itt? Hol lehet olyan jóízű tehénhúst enni? És a borát akármelyik asztalra felvihetik. A gotnári bort a konty alatt is kényesen és gyönyörűségesen megcsemcegethetik. De a lakosok olyanok, mint a vadállatok. A gyönyörű szép és jó földet pusztán hagyják, és az erdőben laknak. Itt a boéroknek számuk igen kevés, ha tizen vagy tizenketten vannak olyanok, kiket uraknak lehetne mondani, a többit számba se veszik. Való, hogy a török birodalma alatt vannak; a nagyobb, hasznosabb, fő és alacsony tisztségeket a görögök bírják. A fejedelem mindenkor görögből lévén kedvez a maga nemzetinek és azoknak inkább hiszen, és azt cselekszi a boérokkal, amit akar. Csak mostanában is, kicsoda itt a fő hekmány [hetmán = fővezér], aki az egész hadaknak parancsol: egy gazdag görög szöcsnek az öccse, és előtte térdet, fejet kell hajtani a többi boéroknek.

De mi közöm nekem mindezekhez, amidőn nagy unodalommal kell enni a kenyereket és innya a gotnári bort. Itt minden nap a sok rossz hír: a muszka közelít Kocsinhoz, mindenek félnek és készülnek. Az Isten viselje gondomat, ő tudja miokért hozott ide.

A minap egy muszka követ ment itt által. A vezér táborára megyen. Én is a vajdánál voltam, elbúcsúztam tőle, mert tegnap nagy pompával mene ki innét az egész hadaival. De micsoda had? Nem is mondhatni hadnak, hanem csak szőlőpásztoroknak. Egy pasa van véle. Talám negyven vagy ötven emberrel mind egész hada volt, talám bővön számlálván másfélezer ember. Legutoljára vitték a faltörő álgukot, amelyeket szükségben dióval is meg lehet tölteni. Ezek így mind kitakarodának, és ide hagyának. Már lassan akármit csináljak, azt tudom, hogy a vajda jó rendelést tett felőlem, és a kalmakánokra [kajmakán = tisztviselő] bízott, mert itt három kalmakánt hagyott helyében, akik három idevaló főurak. Az egyike közülök a Cancellárius. Ezek meg nem oltalmaznak minket, úgy

lehet, hogy Csíkból reánk üthetnek és egy éjszaka az ágyban találnak. Olyan öltöztetőkre nincsen szükségem. Maradok édes nénémnek szolgája.

Jászvásár, 1739. aug. 23.

Itt édes néném ebül vannak a dolgok. A miolta a vajda innét elment, szüntelen való zenebona a városon. Minden készül, rakodik, szaladó félben vagyon. A boérok már régen az erdőkre küldötték feleségeket, kivált amiolta a muszka tábor általjött a Neszteren, azolta nagy félelem van itt. A vajdának a két fia is elillanta innét. Ilyen felbódult állapotban magam sem tudom mit csináljak. Legkisebb zörgést hallok azt gondolom, hogy a kozákok az udvaromon vannak. A kalmakánok gyakorta jönnek hozzám. Bíztnak, én meg azon kérem őket, hogy küldjenek el innét, mert ők ha valami történik, ülhetnek lóra amikor akarnak, énnékem pedig három vagy négy cselédem vagyon, és nincsen több egy lovamnál. Itéld el néném, micsoda állapotban vagyok! Csak amiolta ezt a levelet írom, háromszor hagyatta el velem a gazdaasszonyom mondván, hogy már a városban vannak a kozákok. Eleget bíztnak, de magam is azt akarnám, hogy nem volnék itt. Reggeltől fogva estig itt csak a kozák hír, itt most egyéb litánia nincsen, hanem a kozákoktól szabadíts meg Uram minket. Szüntelen küldök a kalmakánokra, hogy küldjenek el innét; ők szüntelen bíztnak, hogy gondjok lesz reám, de én szüntelen való nyughatatlanságban vagyok. És ilyenben soha nem voltam. A legnehezebb: senki nincsen, akivel egy szót szóljak. Bárcsak lehetne vagy írni, vagy olvasni, de nem lehet, szüntelen való lárma a kapum előtt. Meg nem indulhatok magam erejével, nem is lehet addig, amég a vajda maga nem mondja. Itt lenni pedig, e megrémült nemzetség között, egész nyomorúság. Nincsen jobb, mint Isten kezibe ajánlani magamot.

Ennek a holnapnak az elein mene itt el a vezér postája Kocsin felé, aki viszi a hírit, hogy a németeket megverte a vezér. Ha ez igaz, elmondhatni, hogy az Isten ujjá vagyon itt. Tegnap meg más posta hozá hírit, hogy Belgrádot megvették. Ezek mind nagy hírek. Arrafelé az Isten győzedelmet ad a töröknek, errefelé szaladni kell a muszkatól. Tudja Isten, mindennek mint kell lenni. Ő aláz, ő magasztal. Elég ahogy én szívesen kívánnék innét elrepülni, de minek előtte elinduljak írok, csak azért is, hogy megtudjad néném, hogy azok a veszett kozákok el nem vittek.

Jászvásár, 1739. szeptember 3.

Itt csak a kozákokról kell írnom, mert soha nagyobb rémulést nem lehet látni, mint itt van, kiváltképpen amiolta a törököt megverék. Már a muszka is Kocsinnál vagyon. Valóságosan lehet tartani a kozáktól, szüntelen tele is vannak most is a templomok, de nem azért, hogy imádkozzanak, hanem azért, hogy a nép minden portékáját a templomokba hordja. A vajda is tegnap ide visszajöve, de nem olyan nagy pompával, mint mikor elmene. Ilyen a világ.

Mihent ide érkezék, én is megizeném néki, hogy küldjön el innét. Ma pedig magam voltam nála. Eleget beszélgettünk a mostani dolgokról, de én leginkább azon sürgettem, hogy megindulhassak, mert tudom, hogy ővajdasága sem várja bé azokat a jó mag kozákokot. Vagyon is már rendelés irántam, el is készültem, és Isten jóvoltából elmondhatom, hogy holnap ide hagyom őket, mint Szent Pál az oláhokot. Soha örömebb meg nem indultam, mint én fogok megindulni. Ha lehet még egy órával indulok meg elébb, mint sem kellene, és maradok édes nénémnek.

Dobák Miklós

Jó napot kívánok, Daban Horz, adjon Isten!

Sok szeretettel köszöntöm a jászsági és kun falvak küldötteit, az e vidékről elszármazottakat, s minden kedves vendégünket.¹

Kevés olyan megtiszteltetés érheti az embert, mint az, hogy saját földjei előtt méltathatja e szép ünnepünknek, a Redemptiónak a jelentőségét, s a mának szóló üzeneteit. Kérem, ne várjanak magasröptű közgazdasági, társadalomtudományi eszmefuttatásokat tőlem, sokkal inkább egyéni érzéseimet szeretném Önökkel megosztani. Hiszen bármilyen életpályát is fut be valaki — otthon, ha hazatér, egy kicsit visszaváltozik azzá, aki volt. Azzá a „jász” gyerekké, aki itt született és nevelkedett, itt fürdött a Zagyvában együtt az iskolatársaival, s aki most is ugyanolyan tisztelettel tekint a jelenlévő szüleire, nagynénjeire, nagybátyjaira, s tanáira -akik nemcsak nekem, hanem valamennyi itt felcserepedő lánynak és fiúnak életre szóló útmutatást adtak -, mint 30-40 évvel ezelőtt.

Sokszor elgondolkodom azon, hogy milyen nagyszerű érzés jásznak lenni úgy, hogy közben a magyarságomra is büszke lehetek. Nekünk megadatott, hogy származásunkat nem megtagadva a magyar nemzet integráns részei lehettünk az elmúlt századokban. S akár a jász Himnuszt, akár a magyar Himnuszt hallgatjuk, úgy érezzük, hogy mindkettő a miénk. S hál' Istennek így van ez időseknel, fiatalabbaknál egyaránt. A ma reggeli szentmise - amelyen az Apát úr, aki a Jászság szülötte, rendkívül gondolatgazdag beszédet tartott - jó példa erre. Egy padban ültem egy nyugdíjas tanárral, aki sok kis jász gyereket indított el a pályáján, s amikor a mise végén elénekeltük a Himnuszt, könnyes szemmel egymásra néztünk, s mindketten arra gondoltunk, hogy a Redemptio ünnepe és a magyar Himnusz szervesen egybetartozik. E történelmi viharokban edzett kis nép megőrizte identitástudatát a mai napig, s helyet talált a magyar hazában is; megbecsült részei lettünk a magyar nemzetnek az elmúlt évszázadokban. Pedig nem genetikai, nem vérségi alapon vagyunk magyarok - sokkal inkább hitünk szerint, lelkünkben, cselekedeteinkben. S ha igaz az, amit Györffy István, a híres néprajzkutató mond, hogy „a magyarság nem test, nem vér, hanem lélek kérdése”, akkor mi bátran magyarnak vallhatjuk magunkat.

Sokat gondolkodtam azon, hogy vajon minek köszönhetjük, hogy évszázadokon keresztül meg tudtuk őrizni az identitástudatunkat, s egyben megbecsült részei lehettünk hazánknak. Két dologra tudnám ezt visszavezetni: a függetlenségre és szabadságvágyra, illetve a gazdasági önállóságra. E két olyan érték vezérelte a jászokat az elmúlt századokban, amelynek eredményeként megmaradtunk, s a magyar nemzet megbecsült részeként büszkék lehetünk származásunkra. Mit is jelentett a szabadság, függetlenség és a gazdasági önállóság az elmúlt évszázadokban? Gondoljunk csak végig: hány évig kellett kuporgatni, s áldozatokat vállalni azért, hogy 1745. május hatodikán közel hat-száz ezer rénusi forintot kifizethessünk a szabadságunkért. Óriási volt ez az összeg, a kincstár jelentős bevétele kötődött a Redemptióhoz. Sokan megszenvedtek érte. S az az önállóság, amit a jászok a pénzükkel kivívtak, később is drága kincs volt. Ha kellett pénzzel, ha kellett fegyverrel vigyáztunk a szabadságunkra. A függetlenséget és a szabadságot azonban hosszú ideig nem lehet fenntartani megfelelő gazdasági alapok, gazdasági önállóság nélkül. Csak az képes megőrizni függetlenségét, aki nem szorul másra, nem kolduskenyéren és segélyeken él, hanem képes megteremteni a maga létfeltételeit. Ez mindig kulcskérdés és vezérlő érték volt a jászoknál. Letelepedésünk után a nomád állattartásról, illetve a pásztorkodásról áttértünk a földművelésre. Képesek voltunk — még ha egy nap egyszer is ettünk — töröknek és Habsburgnak megfizetni a szabadságunkért. De gondoljanak a 20. század viharaira. Még a legkritikusabb helyzetekben is voltak szerény tartalékaik az emberek-

¹ A Jászok Találkozásán elhangzott beszéd

nek, a padlás-besöprések időszakában sem éheztek az emberek. S az első lehetőségeket kihasználva már fóliasátrak bukkantak fel a hatvanas évek kolhoz-világában is.

Függetlenség és gazdasági önállóság. Ez a Redemptio tanulsága. E két érték egyensúlyban tartása azonban nem olyan egyszerű feladat. Évszázadokon keresztül csak józansággal és önmérséklettel tudtuk ezeket az értékeket megvalósítani. Józanság és önmérséklet fontosságára hívta fel a figyelmet az 1745. július. 11-13-án a Jászkun kerületek házában megtartott közgyűlés is: „Józanok legyetek és vigyázzatok!”. S tényleg elmondható, hogy népünk soha nem tartozott az értelmetlenül virtuskodók, vagy a szélsőségesek közé, miközben sohasem voltunk gyávák.

Mi még a Redemptio tanulsága, mit üzen a mának?

- Összefogás és szolidaritás. E nélkül egy nép nem képes átvészelni a történelem viharait. Jóleső érzés most is végignézni az ünneplő közönségen, a jász és kun falvak küldöttein. Bízom benne, hogy ilyen jó az összetartás a hétköznapiokon is. Összefogás és szolidaritás a jövő évezred kihívása is.

Mi az amit még üzen a Redemptio?

Azt - s erre már korábban is utaltam -, hogy a magyarság nem bőr, nem szín, nem gének és vér kérdése önmagában, hanem hit, becsület, tisztesség és erkölcs kérdése. Hiszen ki mondhatja azt, hogy ki az igazi jász, a kun és magyar? Azt gondolom, hogy az a fajta identitástudat, ami bennünket jellemez, az nem a bőrünk, nem a színünk, talán nem a fajunk alapján határozható meg, hanem erkölcsünk, hitünk és lelkünk alapján.

Mit jelent még a Redemptio a mai jászoknak?

Újra csak Győrffy Istvánt, a nagy tudóst idézem: „A Redemptio a haladás szükségszerűségének a felismerése. A hagyomány nagy nemzetfenntartó erején kívül szükségünk van a magas fokú művelődés minden vívmányára.” Nemcsak a múltban kell tehát gondolkodnunk; a Redemptio a haladást és a hagyományt együtt hordozza magában. A hagyomány megtartásával a modernizációra és új műveltségi formákra van szükségünk nekünk is jászoknak, kunoknak, hogy újra méltó tagjai lehessünk a fejlett Európának. Annak az Európának, aminek több mint ezer éve tagja a magyar nemzet, s csak az elmúlt időszak történelmi viharai szorítottak minket a perifériájára. Emelt fővel, büszkén kell újra a helyünket megtalálni a fejlett civilizációk körében, s nem küszöb alatt, leszegett fejjel bebújni az európai házba. Ehhez azonban, a hagyományaink megtartása és tradícióink megbecsülése mellett szükség van arra, hogy valóban nyíljanak ipari parkok, legyenek új beruházások, virágozzék egy korszerű mezőgazdaság. Legyenek kiművelt emberfők, okos jász fiatalok, akik már több nyelven beszélnek, képesek szót érteni Európa más országainak fiataljaival. Tradíció és haladás együtt, ez adhat garanciát arra, hogy hosszú távon is életképesek maradnak a jászok, a kunok, a magyarok. Bízom benne, hogy az elmúlt hétszáz-nyolcszáz év csak kezdete volt a jászok történetének, s Magyarország és a Jászság együtt egy olyan útra tér, ahol boldog jász falvak virágoznak.

A fejlődésben, s a rohanó világban azonban nagyon kell vigyázni a kis közösségeinkre, emberi- baráti kapcsolatainkra. Arra, hogy a szatellitek és informatika világában meg tudjuk tartani emberi arcunkat. A hatvanas évek végén Nagy Lászlót, a zseniális népköltőt megkérdezték, hogy mit üzen az embereknek a következő évezredre. Ő így válaszolt: „Ha lesz még emberi arcuk — csókolom őket”. Én nagyon remélem, hogy nekünk, jászoknak, kunoknak lesz még emberi arcunk a jövő évezredben is.

Győriné Czeglédi Márta - Mészáros István

JÁSZFÉNYSZARU ÖT ÉVE VÁROS

A város önkormányzatáról

A 15 tagú képviselő-testületből 10-en már az előző négy év munkájában is részt vettek. Az 1995-ben újra, illetve újonnan megválasztott képviselő-testület munkáját a település adottságainak, intézményeinek áttekintésével kezdte, ezen túlmenően a lakosságtól érkezett és a már korábban is jelentkezett igények határozták meg a testület munkáját. A testület hat állandó bizottságot működtetett (pénzügyi, településfejlesztési-környezetvédelmi, oktatási-művelődési-ifjúsági, egészségügyi-szociális, közrendvédelmi-köztisztasági, ügyrendi) és rendszeresen kikérte szakértők tanácsait. Cigány Kisebbségi Önkormányzat is működött ill. működik, a település lakóinak 15 százaléka, mintegy 900 fő cigány származású.

A testület prioritásként kezelte a különféle pályázatok adta lehetőségek maximális kihasználását. E törekvésünk visszaigazolását bizonyítja, hogy jelentős összegeket kaptunk a Központi Környezetvédelmi Alaptól, a Területfejlesztési Tanácstól és a Világbanktól. A négy év alatt összesen 274 000 e Ft érkezett a városba.

A város életének fontosabb eseményeiből

1995

Megszólaltak a telefonok. A telefonhálózatba bekapcsolt ingatlanok száma 1618.

Átadásra került a Boldog-Jászfényszaru összekötő út a hídfelújítással együtt, melynek költsége 67 853 e Ft + áfa.

Megépült az orvosi rendelő mögötti játszótér.

A Szabadság úton felújításra (aszfaltozásra) került a járda 3 730 e Ft költséggel.

Folytattuk az intézmények belső gázhálózatra történő átépítését:

- Művelődési Ház 3 995 e Ft + áfa

- szolgálati lakások 594 e Ft + áfa

A vízhálózat bővítésére és a csapadékvíz elvezetésére 1 194 e Ft + áfa összeget fordítottunk.

1996

Az útépítő közösségekkel együttműködve megépült a Rosenberg házaspár, Fecske, Bercsényi, Kinizsi út.

A tervek, közműelhelyezések, a folyóméterenkénti 500 Ft támogatás, illetve az aszfalt burkolat 6 227 e Ft költséget jelentett. Az Attila, Budai Nagy Antal, Károlyi úti járdák anyagköltsége 375 e Ft volt.

1996-ban készítettük elő a szennyvízberuházást, közbeszerzési eljárás után kötöttük meg a szerződéseket Pusztamonostorral közösen (így magasabb állami támogatást kaptunk).

4 éves ütemezéssel:

- szennyvíztisztítómű költsége 126 064 e Ft

- csatornahálózat költsége 231 026 e Ft

A Vörösrózsa utcai vízhálózat kialakítása 333 e Ft-ba került.

1996-ban a település lakosságának egyetértésével és anyagi közreműködésével korszerűsítettük a szemétszállítást, új szerződést kötöttünk és támogattuk a kuka-edények megvásárlását, melynek összege 1 800 e Ft.

Elkészült a Bocskai tér részletes beépítési terve (a szolgáltatások ösztönzését alapul véve) melynek költsége 275 e Ft + áfa volt.

Az eltelt időszakban magánvállalkozásban a cél részben megvalósult.

1997

20 db építési telket alakítottunk ki, költsége 1 994 e Ft.

A közterhek rendezésére 4 823 e Ft-ot fordítottunk.

Az étterem felújításának kiadása 852 e Ft volt.

A Szabadság út (Trianontól a Zagyva-hídig) felújítására 50 % arányban vállalt kötelezettséget, mely 16 445 e Ft-ot jelentett.

Két szolgálati lakást újítottunk fel (orvoslakás a gyógyszertár fölött, a Sallai úti rendőrlakás), melynek költsége 3 896 e Ft-ot tett ki.

Az Ady Endre út felújítására 10 257 e Ft-ot fordítottunk.

Megrendeltük az ipari park megvalósíthatósági tanulmányát, melynek költsége 6 250 e Ft volt.

1998

Megtörtént a szennyvíz-tisztítómű műszaki átadása.

Elkezdődik az intézmények rákötése a közterületi szennyvízközműre. (4 500 e Ft)

Az útépítő közösség munkáját segíti az önkormányzat a szennyvízcsatornával érintett területen (Televízió, Aradi, Kassák, Deák Ferenc, Vajda, Rajk, Károlyi, Csokonai utcákban).

Az ez évi útépítés kiadási előirányzata 16 000 e Ft.

Folyamatos, az ütemezésnek megfelelő a csatornahálózat építése.

Az általános iskolák belső felújítási munkái folynak, teljes költsége 11 274 e Ft.

Jászfényszaru város 1998-ban sikeresen pályázott az országban összesen 76 ipari park egyikeként a cím elnyerésére, a 12,6 ha terület előkészítése (tulajdonjog rendezés, tervek, rendezési terv módosítása, tanulmányterv) révén pályázatot nyújtottunk be a külső-belső infrastruktúra kiépítésére (telefon, út, gáz, szennyvíz, áramforrás) abban a reményben, hogy az iparfejlesztésre alkalmas terület növeli a település gazdasági hátterét és potenciálját.

Előkészítettük a szennyvízberuházás további építését, felmértük a teljes település igényét és elkészítettük a kiviteli terveket, de ez a második ütem már a következő ciklus feladata lesz, miután a szennyvízberuházás első szakasza 1999-ben, határidőben átadásra kerül.

Az önkormányzat munkája során együttműködött a helyi civil és társadalmi szervezetekkel, támogatta a helyi egyház működését (500 e Ft). Ezekkel a szervezetekkel és közösségekkel, alapítványokkal együtt tartottuk állami, nemzeti ünnepeinket, végeztünk kulturális tevékenységünket (pld. Millecentenárius, Redemptio ünnepség-sorozat). A civil szervezetek munkája dicséretes, melyet az önkormányzat tevékenységük finanszírozásához való hozzájárulásával ismert el:

1995	3 095 e Ft
1996	3 390 e Ft
1997	3 390 e Ft
1998	3 390 e Ft (tervezett összeg)

A közbiztonság fokozása érdekében folyamatos együttműködésünk a rendőrséggel. A ciklus során minden évben támogattuk a helyi rendőrség munkáját (benzinvásárlás). A helyi rendőrség létszámának növeléséhez szolgálati lakásokat biztosítottunk. Az igazgatásrendészeti feladatok helyben történő végzését az önkormányzat finanszírozza.

Hasonlóan az előző ciklushoz, a lakosság terveinket, elképzeléseinket támogatta és közreműködött a feladatok végrehajtásában, a szennyvízközmű társulatban történő kötelezettség-vállalás 25 000 e Ft. 10 éves intervallumban, a szennyvízcsatorna építéssel érintett ingatlanok tekintetében.

A már említett útalap megépítésében az érintett utcák lakói (248 ingatlan) mintegy 7.500 e Ft önerőt vállaltak saját szervezésben. A járdák építésében közvetlen munkájukkal vettek részt az utcák lakói.

A kukaedények megvásárlása is közösen történt a lakossággal, ez 1 700 Ft/ingatlan, így összesen 3 060 e Ft-ot fizetett be a lakosság e feladat megvalósításához.

Nem is lehet számokban kifejezni azt a parkosítási, településszépítő munkát, amelyet egyre többen végeznek.

Adóbevételek

Az önkormányzat mindenkori költségvetésében megjelenik a jászfényzarui állampolgárok által két évvel korábban bevallott személyi jövedelemadó Parlament által törvényben megállapított százaléka (évenként változó, 35-40 %). Ezen felül a költségvetési törvényben meghatározásra kerül a településeknél - az állandó népesség számát figyelembe véve - a személyi jövedelemadó kiegészítése.

Fentiek alapján az elmúlt négy évben az alábbiak szerint alakultak a személyi jövedelemadó bevételek:

1995	47 393 e Ft
1996	48 979 e Ft
1997	62 185 e Ft
1998	103 092 e Ft

A ciklus során a gépjárműadóból 7 773 216 Ft bevétele származott az önkormányzatnak. A magánszemélyek kommunális adója 1996. évben került bevezetésre, az 1998. I. félévig származó önkormányzati bevétel összege 6 783 921 Ft volt. A két adónemből származó összes bevétel 14 512 137 Ft.

Az iparüzési adó vonatkozásában a vállalkozóktól származó adóbevétel összesen 49 853 085 Ft. Iparüzési adó vonatkozásában legnagyobb adózók a helyi Béke MGTSZ és a SAMSUNG.

A város fontosabb demográfiai adatainak alakulása

A lakónépesség alakulása

Év	Állandó lakosok száma	Született	Meghalt	Bejelentkezett	Elköltözött
1994	5965	51	86	102	85
1995	5947	58	84	129	115
1996	5935	55	85	144	89
1997	5960	61	81	102	159
1998	5883				

A lakosság összetételének alakulása korcsoportonként

Korosztály	Férfi	Nő	Összesen
0 - 2	86	87	173
3 - 5	86	92	178
6 - 13	284	307	591
14 - 17	130	150	280
18 - 59	1644	1606	3250
60 -	562	849	1411
Összesen	2792	3091	5883

Kékesi Olga

EGY FELHAGYOTT SZEMÉTTELEP UTÓHATÁSAI

Néhány évtizede csak víz volt a Jászapáti bányagödörben. (1453 hrsz. belterület) Évekkel ezelőtt azonban különböző vállalatok hulladékaival töltötték fel a tavat, melyek egy része veszélyes hulladék. A part menti házak lakói hiába tiltakoztak a bűz és a mérgező anyagok ide hozatala ellen, az autók és más járművek csak hordták egymás után a szemetet a tóba. Azóta felnőtt egy generáció, amely nem akart belenyugodni abba, hogy szeméttelép és mérgező hulladékok közvetlen közelében élje életét.²

Vizsgálati eredmények

1996-ban a környéken lakók által beküldött növényeken a Szolnok Megyei Környezetvédelmi Felügyelőség vizsgálatot végzett. (1. sz. tábla) A közölt eredmények szerint a vizsgált 6 növényi mintából 5 esetben a higany határérték felett volt.

1. sz. tábla Növénytípus (lucerna) nehézfém szennyezettsége mg/kg-ban

Minta megnevezése	Arzén	Réz	Cink	Króm	Kadmium	Ólom	Higany
Sárgarépa	0,01	0,57	1,89	0,01	0,01	0,080	0,02*
Petrezselyem gyökér	0,01	1,14	3,87	0,02	0,01	0,06	0,02*
Petrezselyem zöld	0,02	6,96	3,87	0,06	0,01	0,14	0,03*
Uborka	0,01	0,33	0,96	0,02	0,01	0,04	0,01
Káposzta	0,01	0,30	1,29	0,01	0,01	0,03	0,18*
Lucerna	0,02	0,87	3,84	0,03	0,01	0,15	0,10*
Határérték:	0,5	10,0	**	**	0,03	0,3	0,01

* határérték fölött

** nincs megadott határérték

1997-ben egyesületünk a Zöld Jövő Környezetvédelmi Egyesület végeztette el egy újabb növénytípus analízisét. A Jászapáti Kossuth Lajos u. 60. számú ház kertjéből származó növénytípusát a Fejér Megyei Növény és Talajvédelmi Állomás Talajvédelmi Laboratóriumában vizsgálták meg. (2. sz. tábla)

2. sz. tábla Növénytípus vizsgálati eredményei³

Elem	Mért mennyiségek mg/kg	Átlagértékek mg/kg- ra	Érvényben lévő határ- értékek mg/kg
Alumínium	97,2	-	-
Arzén	0,059	-	0,5
Bór	12,23	-	-
Kalcium	3044,55	333,0	-
Kadmium	0,023	-	0,03
Kobalt	0,25	0,04	-
Króm	3,4	0,03	-

² Telefonon, levélben többször megkereste egyesületünket Mihályi Sándorné Jászapáti tanárnő, hogy segítségünket kérje a veszély elhárítása ügyében. Személyes találkozásunk alkalmával megmutatta az eddigi vizsgálatok eredményeit.

³ A Bíró-Linder Tápanyagtáblázat c. könyv alapján, a szerző által számított értékek

Réz	4,43	0,16	10,0
Vas	1141,97	2,0	-
Higany	0,005	-	0,01
Kálium	27466,5	2160,0	-
Lítium	0,53	-	-
Magnézium	3433,19	240,0	-
Mangán	27,57	1,22	-
Nátrium	2677,44	233,4	-
Nikkel	3,1	0,1	-
Foszfor	5359,26	800,0	-
Ólom	0,194	-	0,3
Kén	11036,4	-	-
Szelén	1,0	-	-
Vanádium	0,2	-	-

A 2. sz. táblázatban szereplő átlagmennyiségtől eltérő értékeket dőlt betűvel jelöltük. (Akkor is, ha nem érték el a toxikus elemek határértékét, minthogy a szervezetünkbe jutó anyagoknak mindig ez a hányada a döntő.) Lehet, hogy a szokásos mennyiségben nem ártalmasak, sőt legtöbbjükre szükség van, esszenciális, nélkülözhetetlen elemek, mégis egy vagy több nagyságrenddel nagyobb mennyiségben éveken, évtizedeken át fogyasztva esetleg ártalmasak lehetnek.

A 6 vegyértékű króm és nikkel a rákkeltő anyagok listáján szerepel.⁴ Nem tudjuk, hogy a megszokottnál többszörös mennyiségben jelen lévő vas, nem okozhat-e fokozott vastarórással járó betegséget. (haemochromatosis), vagy nem okoz-e fémallergiát, akár csak a króm és nikkel. A magnézium és a kén magnéziumsulfát formájában hashajtóként ismert gyógyszer, lehet, hogy hasmenéseket okozhat. A szulfidok viszont kifejezetten mérgezők lehetnek, ugyanúgy hatnak, mint a cianidok, a sejtlégzést gátolják. Az első vizsgálatban kimutatott higany vesebetegséget, gyomor- és bélpanaszokat, idegrendszeri ártalmakat okozhat. Mindezek tankönyvi adatok, olyanok, amelyek elgondolkoztatják az embert. Véleményem szerint mindenképpen tovább kellene vizsgálni a talajt, a növényeket, a talaj- és ivóvizet, sőt érdemes lenne epidemiológiai vizsgálatokat is végezni. Elemezni kellene, hogy milyen megbetegedések fordulnak elő a leggyakrabban e területen, az ott lakók létszámához viszonyítva és milyenek a város többi részén.

Záró megjegyzések

Az újabb vizsgálatok érdekes és értékes tanulmányok lehetnének. Ezt a hulladékot azonban pusztán a józan eszünkre hallgatva akkor is kezelni kellene, ha nem mutathatók ki semmiféle megbetegedések. Nézzünk csak meg egy falusi házat: a trágyadomb nem a tiszta szoba ablaka előtt van, hanem a lehető legtávolabbi helyen. Mi modern gondolkodású emberek miért nem tudjuk ezt az egyszerű, logikus észjárást követni. - Miért kell veszélyesnek számító hulladékok közvetlen közelében élni. Nemcsak Jászapátiban, hanem hazánk, sőt a világ sok más táján is abszolút felelőtlenül kezeljük hulladékainkat: nem törődünk azzal, hogy betegségeket okozhatnak, nem akarjuk elhinni a tényeket. Pedig a betegségeinket csak a környezetünkben szerezhethetjük: a levegő, a táplálék, az ivóvíz és a bőrünkre ülepedő por szennyező vagy aránytalan mennyiségű anyagaitól, mikrobáitól, valamint stressz hatásuktól.

Ma már számos módszer létezik a talajok, vizek megtisztítására, kezdve a szűréstől az elszállításon, talajcserén, adszorbensek hozzáadásán, beágyazásos technikákon át a talajmosásig. Csak tudomásul kell venni, hogy a hulladék nem az otthonunk közelébe való. Jászapáti lakói számára is sok lehetőség kínálkozik, hogy ne szennyvizet tartalmazó pocsolya rontsa közérzetüket, hanem inkább egy vidám csónakázó tó szolgálja egészségüket és fogadja az ide látogatókat.

⁴ Tompa A.: A rákkeltő anyagokról. Napforduló 1991.1.sz.

B. Kiss András

A LEGTÖBB ADÓT FIZETŐK JÁSZBERÉNYBEN

A Jászsági Évkönyv 1995-ös számában mutattam be a helyi adóztatás önkormányzati bevezetésének előzményeit, körülményeit, első éveinek eredményeit.

Az adóbevételek alakulása már az első évtől beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Az önkormányzati gazdálkodás fokozatosan nehezedő feltételeit, szűkülő kereteit elviselhetőbbé tette városunkban. Kissé szerénytelenül úgy is fogalmazhatok, hogy a helyi adókból származó bevételek biztosították - eddig leg-alábbis - városi önkormányzatunk önállóságát. A 1. sz. táblázatból látható, hogy az önkormányzat adóbevételei 4 év alatt megháromszorozódtak.

1. sz. tábla Adóbevételek alakulása Jászberényben, 1995-1998-ban

	1995.év tény	1996.év tény	1997.év tény	1998.év várh.adó bev.
	adó bev.	adó bev.	adó bev.	
Építményadó	22,9 MFt	34,8 MFt	36,0 MFt	38,1 MFt
Váll.komm.adó	9,8 MFt	11,0 MFt	12,3 MFt	12,1 MFt
Iparüzési adó	142,2 MFt	271,1 MFt	347,5 MFt	450,0 MFt
Gépjárműadó	18,6 MFt	44,8 MFt	48,2 MFt	68,9 MFt
Összesen:	193,5 MFt	361,5 MFt	444,0 MFt	569,1 MFt

Azt a tényt, hogy az első önkormányzati ciklus képviselőtestülete helyesen döntött a bevezethető adónemek köréről mi sem bizonyítja jobban, minthogy ezekben az elmúlt években sem következett be változás, nem vált indokolttá egyik-másik megszüntetése, új adónem bevezetése, kidolgozása.

A szabályozás finomítása, a gyakorlat által felvetett problémák megoldására természetesen sor került az elmúlt években részben a központi szabályozás változtatása miatt, részben pedig a helyi tapasztalatok hasznosítása céljából.

Egyetlen adónem, az iparüzési adó tekintetében történt érdemi változás, a központi, törvényi szabályozás eredményeképpen. A változás az adóalap számítási módjában (anyagköltség levonhatósága) és természetesen az adómérték tekintetében következett be. A változtatásra több lépcsőben, három év alatt kerül sor. Az adónemek között minden tekintetben az iparüzési adó jelenti a legnagyobb bevételt. (2. sz. tábla)

2. sz. tábla A különféle adónemek megoszlása Jászberényben 1995-1998-ban

	1995. év	1996. év	1997. év	1998 év
Építményadó	11,8 %	9,6 %	8,1 %	6,7 %
Váll.komm. adó	5,1 %	3,0 %	2,8 %	2,1 %
Iparüzési adó	73,5 %	75,0 %	78,3 %	79,1 %
Gépjárműadó	9,6 %	12,4 %	10,8 %	12,1 %
Együtt:	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Ahogy a bevezetőben is írtam, a helyi adóztatással kapcsolatos szakmai kérdések bemutatása tehát 1995-ben megtörtént.

Megítélésem szerint van azonban még egy-két olyan kérdéskör, amely a közvéleményt érdekelheti. Ilyennek tartom azt, hogy ismerje meg a város lakossága, mely cégek teszik le a legtöbb pénzt (helyi adó formájában) az önkormányzat, azaz a helyi közösség asztalára.

A másik a közvéleményt - szerintem - foglalkoztató kérdés, milyen nagyságrendet képviselnek az önkormányzat gazdálkodásában, hová, mire fordítódik az „adó pénz”, mi történik a befizetett helyi adókkal. (Ez utóbbi kérdés megválaszolása nem tisztem, ezért az elsőként felvetettel kívánok csupán röviden foglalkozni.)

Az első kérdés megválaszolása is csupán szűkített értelemben lehet érdekes. A helyi adók bevezetése óta ugyanis egyértelművé vált, hogy legnagyobb jelentősége az iparüzési adónak van. A legutóbbi táblázat ezt jól tükrözi. A jövőben ez az arány - előzetes számításaink szerint - még tovább növekszik, köszönhetően, pl. az árszínvonal emelkedésének.)

Befejezésül - elemzések, mélyebb összefüggések feltárása nélkül - álljon itt az a kimutatás-rangsor, amely a legtöbb *iparüzési adót* fizetőket tartalmazza:

1996.

1. LEHEL Hűtőgépgyár Kft
2. Elektrolux Leisure App. Kft
3. Aprítógépgyár RT
4. Célgépterv Kft
5. Szatmári Kft
6. FOTK RT
7. Darázs-Keverő Kft
8. ABN-AMRO Bank RT
9. JÁSZ-TEL RT
10. Kossuth Szövetkezet
11. Antenna Hungária RT
12. Lantos Baromfi Kft
13. Trend Kft
14. Jász-Plasztik Kft
15. OTP RT
16. MONT Kft
17. Ilpea Refext Kft
18. Autoelektro Kft
19. Acélöntöde Kft
20. Jászsági ÁFÉSZ

1997.

1. LEHEL Hűtőgépgyár Kft
2. Elektrolux Leisure App. Kft
3. Aprítógépgyár RT
4. Szatmári Kft
5. Energiagazdálkodási RT
6. FOTK RT
7. Lantos Baromfi Kft
8. Kossuth Szövetkezet
9. JÁSZ-TEL RT
10. Jász-Gyöngy Kft
11. Antenna Hungária RT
12. Jász-Plasztik Kft
13. Trend Kft
14. ABN Amro Bank RT
15. OTP RT
16. Darázs-Keverő Kft
17. MONT Kft
18. Ilpea Profext Kft
19. MOL RT
20. Autoelektro Kft

1998. (előleg szerint)

1. LEHEL Hűtőgépgyár Kft
2. Elektrolux Leisure App. Kft
3. Aprítógépgyár RT
4. JÁSZ-TEL RT
5. Szatmári Kft
6. FOTK RT
7. Energiagazdálkodási RT
8. Kossuth Szövetkezet
9. Lantos Baromfi Kft
10. Jász-Gyöngy Kft
11. Trend Kft
12. Antenna Hungária RT
13. ABN Amro Bank RT
14. OTP RT
15. Ilpea Profext Kft
16. Autoelektro Kft
17. Jász-Plasztik Kft
18. MONT Kft
19. MOL RT
20. Darázs-Keverő Kft

Bátori Bernadett Anett

MILYEN LESZ A JÁSZSÁG 2048-BAN?

válogatás a pályázat * anyagából

Tudom, hogy nem kellene engednem a csábításnak, mégis a széles, zöld út csábítóan kigyózik előttem. A természet lágy ölén eltűnik előlem a város zsibongó képe. Ma 2048-at írunk. Mi is történt közel 50 év alatt? A csodálatos természetvédelmi övezet smaragdzöld pázsitján, a báránnyelvényeket figyelve, felsorakoznak előttem az emlékek.

Ezen a csodálatos helyen, ahol azelőtt lerombolt épületek heverték, ma a pacsirták dalától hangos és a szél sóhajától felborzolt terület fekszik. Itt rengeteget szoktam ábrándozni. Gondolataim fonalát ma 1998-tól szövöm. A középiskolai éveim alatt, nem mértem fel a "rohanó" világ gondjait. Mindez mára világossá vált előttem. Akkoriban az emberek megszakadtak a munkájukban, gyakran másodállást vállaltak, csak hogy kicsiny családjukat eltarthassák. A Parlamentben a politikusok egymást tették neveltségessé a széles hallgatóság előtt. Az akkori dolgok nagyon megváltoztak.

Jelentős fejlődésen esett át az 1998-ban városként számon tartott Jászárokszállás. Az 1848-49-es szabadságharc 200. évében új arcát mutatja meg. Az itteni színvonal magasabbra helyezte a mércét. Voltak célok, melyeket az emberek közös erővel valósítottak meg, növelve tendenciájukat. Milyen is ez a jelenkori város a Jászságban?

Példaként szolgálhat már EU vagy NATO tagállamok településeinek. A rend és a tisztaság jellemzi az itt élő embereket. A turisztika kisebb pontja, ahová az emberek szívesen járnak. Erre a helyre, egy zöld parkkal övezett bekötő út visz Gyöngyös, Visznek és Jászberény felől. Ha az ide látogató meg szeretné ismerni a Jászság történetét, betérhet a Jász-házba. Éjszakai szállást nyújt a Lehel Kürtje Fogadó, ahol további szórakozási lehetőséget kínál a rendezőség. Ezek közé tartozik az úszás, szauna, szolárium, kosárlabda- és foci pálya, mozi, disco, lovaglás, vagy akár egy kiadós séta.

Ha mindez mégsem lenne kielégítő a látogató számára, elmehet a közeli nagy bevásárló központba, vagy nézheti a kábel- és műholdas adások valamelyikét. Ha augusztusban látogatnak ide, megtekinthetik a 20-i utcabált.

Így egyaránt a fiatalok és az idősek is kedvenc időtöltésüknek hódolhatnak. Mindenki megtalálja a helyét, még a magányos öregek is, akik a felújított öregek otthonában élnek, és a város önkéntesei felügyelnek rájuk. A fiatalok szívesen vesznek részt a környezetvédelemben, rendezvényeken és az internetes hálózati pályázatokon. Ez volt a történelem a mai városról.

Most, hogy az órára pillantok, felugrok a biciklimre, hiszen elkésem a munkahelyemről, és igazán nem tűrhetem, hogy egy kis aktakucac kitúrjon a helyemről. Sok minden megváltozott, de valami mégsem, mégpedig az emberek.

Magyar Barbara

* A pályázat meghirdetői és támogatói: Jászsági Évkönyv Szerkesztősége, Hamza Alapítványi Múzeum, Jász Múzeum, Déryné Művelődési Központ Gyermek Háza, Városvédő és Szépítő Egyesület Jászberény, Jász Honvédekért Alapítvány, Postahivatal Jászberény, Jászfákóhalma Önkormányzata

Egy csodálatos nyári nap lányaimmal és unokáimmal mentünk a Jászságba.

Időben kellett indulnunk, hogy az előre eltervezett helyekre el tudjunk menni. Gyorsan mindenki vett magához egy hot-dog és egy hamburger tablettát, és már indultunk is a 21. századi MZ/X típusú környezetbarát autónkkal. Úgy terveztük, legelőször az "Autó 2038" című kiállítást nézzük meg, melyet a Nagy-Jászapáti Autógyár 1 évtizede működő sikereire rendeztek. Ezek az autók külsőre hasonlítottak az 1998-as Suzukira, bár belülről teljesen mások voltak. Egy kártya segítségével kinyithattuk az ajtót, majd megadtuk a pontos címet, ahova el akartunk jutni, s már mehettünk is. A mai autók sokkal modernebbek. Elég csak jelszavakat, kulcsszavakat használnunk. Az autó-kiállítás után a Szépkun-Újszászi Divatházba mentünk. Szépkun-Újszász a csodálatos növény kertészetéről, és francia testvérvárosi kapcsolatának köszönhetően, a francia divatról nagyon híres.

A növényeket nézegetve nagyon változatos virágokkal, fákkal találkozhatunk. Itt gondozzák a Jászság legpompázóbb növényeit.

A divat egy kicsit humoros, és nevetséges, habár a kornak megfelelő. Az egyszínű kék vagy fekete vízhatlan anyagból készült ruhák a jellemzők, térd fölé érő ezüst színű pánntal.

Csak a szem és a köröm festése a divatos, mégpedig az ezüstös szemfesték, és a kék körömlakk.

A sok séta után, s mivel ebéidő van, úgy döntöttünk, megebédelünk. Gyorsan megettük a tablettákat, és indultunk Jász-Nagykun-Tiszföldvára, hogy megnézzük a tiszaföldvári Akváriumot, melyben egzotikus tengeri és óceáni, valamint kutatók által életre keltett vízi élőlények találhatók. Többségük hal, és vízinövény, de vannak ott olyan állatok is, mint például az elefántormányú medúza, vagy a pikkelyes testű tyúk.

Az Akvárium megtekintése után a tudományos városba, azaz Karcagra mentünk, ahová a gyerekek iskolába jártak. Itt mindössze 20 percet töltöttek, ugyanis egy számítógép elmondta az aznapi tantárgy aznapi anyagát, majd feltett egy-két kérdést, és a gyerekek mehettek is haza.

Mivel kezdett sötétedni elindultunk hazafelé.

Otthon megvacsoráztunk, megtisztálkodtunk, végül megnéztünk egy vígjátékot a 8 méter átmérőjű, jelszóval bekapcsolható tv-ben.

S mivel későre járt az idő, mindenki elvonult a saját lakrészébe, pihenni. Én pedig úgy gondoltam, legközelebbi túránkat Jász-Törökszentmiklóásra vezetem, ahol a "Jászok 3 Napos Karneválja" című rendezvényt fogjuk megtekinteni.

Seji Amelinim

Száll a Jászság kék egén repülők, egy négyszemélyes Cesna, lenn a mélyben megművelt földek, legelő, tavak tarkasága váltakozik.

Néhány évtized leforgása alatt a gyengén termő területeket erdőkkel telepítették be, s minden jelentősebb összefüggő erdőfolt mellé, vagy a közepébe, ásott tavakat létesítettek a gazdálkodók.

A hatalmassá növekedett fák lombjai között nyaralók rejtőznek, az örökzöld lombú fenyvesek ölelte termálfürdőket télen-nyáron látogatják. Európa minden részéről érkeznek a gyógyulni vágyó emberek. A táj jellegzetességei azonban a szelekkel szembeszegülő óriási szélmalomok, me-

lyek mint megannyi négykarú óriás egyszerre köröznék hatalmas lapátjaikkal. A térségben elhasznált villamos energia 31 %-át szélmalomok termelik, az ültetvényekre felszivattyúzott víz több mint 50 %-át szintén ezeknek a szélkerekeknek a segítségével hozzák a felszínre. A kizárólag ivásra használt édesvíz távvezetéken érkezik a Mátrából.

Jászberény repülőtere a várost elkerülő gyorsforgalmú út mellett fogadja az érkező gépeket. Pilótánk kört ír le a város fölött, majd rövidesen a reptér betonján landolunk. A légikikötő tele apró repülő szerkezetekkel, melyek 2-4-6 személyesek. A repülés valóban életformává vált sok ember számára.

A városban alig-alig mozog autó az utcákon, viszont kerékpár annál több. A lábbal hajtott jármű többszemélyes típusaival tele a Jászság központja.

A jászsági emberek nagy része mezőgazdasággal foglalkozik. Ennek két legnépszerűbb ága a főliakertészet és a méhészet. A félgömb alakú fóliasátrak alatt egzotikus gyümölcsöket termesztnek, melyeket több nyugati országba exportálnak.

Azt hiszem, hogy a 2050. év felé közeledve bizton állíthatom, hogy a Jászság, mint kulturálisan, mint pedig gazdaságilag szervesen beletartozik Európa vérkeringésébe.

Pethő László:

BÁTORSÁG ÉS KÉNYSZER

interjú Járvás István országgyűlési képviselővel

Kérem bemutatkozásképpen, beszéljen családjáról. Úgy tudom többedízigen gazdálkodók és jászapátiak?

- Mind apai, mind anyai ágon gazdálkodtak a nagyszüleim és a szüleim. Apai ágon 20-25 hold földünk volt és az anyai ágon 50-60 holdon gazdálkodtak a tsz-ig. Apai nagyapám előre gondolva 56-ban szőlőt telepített, de szüretelni már nem tudott róla, mert a többi földdel együtt be kellett vinnie a tsz-be. Anyai nagyszüleim sorsa viszont már 1952-ben megpecsételődött. A korra jellemző bírósági döntés értelmében földjüket államosították, tanyájukból pedig kilakoltatták őket. Sőt a nagyobb nyomaték kedvéért nagyapámra még nyolc hónap börtönbüntetést is kiszabott a Jászapáti Bíróság, amit Balassagyarmaton kellett letöltenie. Utólag - írásbeli kérelemre - a bíróság felmentette a vádak alól és a kiszabott ítéletet jogtalannak minősítette. 1959-től ő is a szövetkezetben dolgozott. Édesapám gazdaiskolát végzett, a Nyugdíjbiztosító Társaság birtokán dolgozott. A tsz-ben agrónomus lett, de nem tudta feldolgozni lelkiismereti konfliktusait és fizikai munkára váltott. Édesanyám is a tsz húsüzeméből ment nyugdíjba.

Ilyen háttérrel természetes módon választotta az agrárpályát?

- 1970-ben vettem fel a Mezőtúri Főiskolai Karra, ahol mezőgazdasági gépész üzemmérnöki képesítést szereztem, majd a helyi tsz-be kerültem. Odakerülésem idején tetőzött a három tsz egyesítése, elnökből, elnöki sofőrből, mázsásból és ki tudja még miből, de mindenképp három volt. Szerencsére nemsokára elvittek katonának, s mire leszereltem addigra nagyjából-egészéből elrendeződtek a dolgok, én pedig a szárítóüzembe kerültem.

Hogy érezte magát, sikerült haladnia a szövetkezetben?

- Lassan-lassan de sikerült előbbre lépegetnem. A hetvenes évek vége felé nagy beruházásokra nyílt lehetőség. Gondoltam, érdemes lenne szerezni egy építőmérnöki diplomát. Többször is megpróbálkoztam a felvétellel, de sehogy sem akart sikerülni, mert a munkahelyem nem támogatta. A kudarcaimon rágódva jegyezte meg egy kollegám: "Pista mégiscsak be kellene lépni a pártba!" Újra végiggondoltam a dolgaimat, beléptem. A következő alkalommal már a munkahelyem is támogatta és fel is vettek. Otthon viszont igencsak ferde szemmel néztek rám, mert nem szerették a régi rendszert. Visszatérve tanulmányaimhoz, 1984-ben az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskolán magasépítő mérnöki diplomát szereztem, de nem tudtam sokat kezdeni a diplomámmal. Akkora ugyanis már sanyarúbb évek következtek, nemhogy nagyobb, de még kisebb beruházásokra is alig került sor.

Milyen tapasztalatokat hozott az új diploma megszerzése. Tapasztalt-e különbséget a főiskola és a tsz hangulata, közvéleménye között?

- A kevés Budapesten töltött idő életem nagy élményei közé tartozik. A főiskolán nem egy tanárunk nyíltan és kritikusan beszélt az ország súlyosodó gondjairól, eladósodásunk növekvő mértékéről, egyszerűen egy sor olyan dolgról, amiről Apátin nem is hallottunk vagy egyszerűen nem mertünk beszélni róluk. Hazajöve néha azt sem tudtam melyik lábamra álljak, és kinek higgyek.

88-89-re azonban már lassan errefelé is érezhetők lettek bizonyos változások. Nagy Imréék temetése, Orbán Viktor és mások beszéde sok ember szemét nyitotta fel.

- Bevallom férfiasan én nem mertem volna elmondani azt a beszédet, hiszen ilyesmiről addig legfeljebb a legszűkebb családi körben mertünk szót ejteni. A temetés utáni hónapokban velem is az történt mint többszázezer társammal: kiállt belőlem a párt! - Igazán azonban az 1989-es tsz-beli vá-

lasztás idején érzékeltem a változásokat. Új társasági törvényt fogadtak el, megkezdődött az ön- és előprivatizáció. Ősszel a tsz-ben tényleg választásra került sor, munkahelyenként értekezletet tartottunk, programokat kellett írunk... Végül engem a tsz elnökhelyettesévé választottak.

Nem sokkal később a politikai változások is felgyorsultak és Ön aktívan bekapcsolódott a helyi politizálásba.

- Ebben az esetben két dolog találkozott. Édesapámék élve a lehetőséggel újjáalakították a Kisgazdapártot, hozzájuk egyszer-kétszer én is elmentem. Ugyanakkor olyan munkahelyi pozíciót szereztem, hogy ettől fogva többen megkerestek, vállaljak szerepet a város irányításában. 1990 őszén az akkor szorososan együttműködő SZDSZ-FIDESZ arra biztatott induljak el a polgármesteri címért, ők támogatnak. Ajánlatuk számtalan álmatlan éjszakát okozott, de végül mégsem vállaltam. Képviselőként viszont elindultam és nagyon sok szavazatot kaptam, ami nagyon jól esett. Részben a nagyszámú voksnak is köszönhetem, hogy a város alpolgármestere lettem.

Tehát mind a munkahelyén, mind a képviselőtestületben lett egy másodhegedűs pozíciója. Meddig sikerült az árnyékban maradni?

- A tsz-ben újfajta feladatokat kaptam. 1990-ben egy tartós tejet előállító üzemet építettünk, minek során sokféle tapasztalatot szereztem. Az igazi kihívás azonban 1992-ben következett, amikor egyszeri és megismételhetetlen alkalomként lehetőség nyílt a tsz-ből való kilépésre. Talán az eddigiekből is kiderül, hogy nem tartom magam bátor és különösen nem vakmerő embernek, de akkor nem tehettem mást, cselekednem kellett!

A következőket mérlegeltem. Ha maradok, részt kell vállalnom a gazdaság elkerülhetetlen leépítéséből és vállalnom kell az emberek elküldését. Ezt a nagyon kellemetlen és itt a családnak, rokonságunk miatt különösen nagy lelki terhet okozó lépést csak úgy kerülhettem el, ha élek a kiválás lehetőségével. Kalkuláltam és arra jutottam, hogy 9 millió forint értékű tsz-ből kivitt eszközzel, a kárpótlás nyomán várható 50 hektárnyi földdel, féltucatnyi rokonom és jó ismerősöm közreműködésében bízva az önállóságot választottam. Lépésünk megdöbbenést okozott, máig úgy emlékszem és tartom is, hogy 1992-ben nagyobb horderejű döntésnek számított a kiválás, mint 1959-ben a belépés! Én azonban utólag sem bántam meg, sőt úgy gondolom élnem kellett ezzel a rendkívüli lehetőséggel!

Mi lett a vállalkozásból? Sokan úgy tartják, hogy a mezőgazdaságban szinte lehetetlen sikerre vinni egy ilyenfajta kisvállalkozást.

- A mi kasszövetkezetünk útja sem volt zökkenőmentes, de mára jól meg tudunk élni a munkánkból. A kezdetekben ugyan tudomásul kellett venni, hogy nagyon kevés fizetésért dolgozunk, 1-2 évig meghúztuk a nadrágszíjat, később azonban jó menedzseléssel, pályázatokkal folyamatosan gyarapodtunk. Jelenleg 250 hektáron gazdálkodunk, kiépült a telephelyünk, szaporodott az épületállományunk és olyan gépparkkal rendelkezünk, amelyben számos élvonalbeli eszköz található. A szövetkezet 8-9 tagját családi-rokoni szálak kötik össze, de a legfőbb összetartó erő az eredményes gazdálkodás.

Emellett politizálásra is maradt ideje.

- A kasszövetkezet megalakítása után felfigyeltek rám a FIDESZ-ből és a jászberényi cukorrépa átvévo - aki közel állt a jászberényi FIDESZ szervezethez - kapacitált az aktívabb politizálásra. Akkor nagyon feljövőben volt a FIDESZ, 1993-ban beléptem, majd 1994-ben parlamenti képviselőjelöltként léptem fel a párt színeiben. Nagy ruhát kaptunk, dicséretesnek nem mondható 6-6,5 %-ot hoztunk, 6. lettem a kerületben. Azután újra elindultam a helyi választásokon és a megyei közgyűlésbe is bekerültem.

Hogyan került sor az újabb jelölésre?

- Talán nem hangzik dicsekvésnek, de megyszerte közismert ember lettem, így amikor újra felajánlották a jelöltséget nem haboztam, hanem vállaltam. Bizonyos rutinnal vettem részt a kampányban, a legnehezebb pillanatok akkor éltem át, amikor Horváth Gábor kisgazda jelölt mögött 144 szavazattal a harmadik helyre szorultam. A FIDESZ MPP határozata nyomán - nehéz szívvel - de visszaléptem. Errefelé Szekeres Imrét tartották abszolút esélyesnek, de nemcsak én gondolom úgy, hogy a második fordulóban akár meg is verhettem volna... De ez már a múlt, végül listás helyem alapján mandátumot kaptam.

Milyen céljai vannak, mit szeretne megvalósítani parlamenti munkája során?

- A mezőgazdasági bizottságban fogok dolgozni és minden igyekezetemmel azon leszek, hogy feljusson a magyar mezőgazdaság, még hozzá úgy, hogy abban megfelelő teret kapjanak a miénkhez hasonló, rugalmasan alkalmazkodó családi vállalkozások. Szeretném elérni, hogy a Jászsági öntözőcsatorna kiépítésével javuljanak a gazdálkodás lehetőségei, kisebb veszélyt jelentsen az aszály. Esélyt kell adnunk az embereknek! Számos problémát okoz Jászság-szerre az etnikai összetétel, a cigányok rossz helyzetben vannak, sok szegény ember él ezen a vidéken. Fenn kell tartanunk az önkormányzatok működőképességét, lehetőséget kell adni az infrastruktúra fejlesztésére, meg kell oldanunk a szennyvíz elvezetését és kezelését. Biztosítani kell az intézményhálózat, az iskolák, bölcsődék, művelődési házak, művészeti csoportok fenntartását, annál is inkább, mert ezek életet adnak egy-egy városnak vagy községnek.

Gulyás Erzsébet:

ANGOL KÖNYVTÁRAK

1988 márciusában a Magyar Könyvtárosok Egyesület Helyismereti Szervezetének tíz tagja 6 napot töltött Londonban, az angol Könyvtári Egyesület Helyismereti Csoportjának meghívására. Elizabeth Melrose, az angol Könyvtári Egyesület Helyismereti Csoportjának vezetője mutatta be az angol közművelődési könyvtárakat, elsősorban azok helyismereti gyűjteményeit az ország különböző városi könyvtárai munkatársainak.

Az angol közművelődési könyvtárakat az önkormányzatok tartják fenn. Az állam pályázatokból támogatja az intézményeket, amely hasonló a mi Nemzeti Kulturális Alapunkhoz, ill. a volt Szerencsejáték Alaphoz. A továbbképzési rendszerük jól kiépített. Mintegy ötévenként mindenki részt vesz valamilyen továbbképzésen, amelyek általában több hetesek ill. hónaposak. A könyvtári struktúra felépítése is más. Egy-egy tartományban található a tartományi könyvtár, igazgatóval, osztályvezetőkkel, tanácsadókkal és hozzájuk csatlakoznak a települések könyvtárai. A tanácsadók a tartományi és a települési intézmények között működnek.

Meglátogattuk a kensingtoni Public Library-t, ahol Carrie Starren helyismereti könyvtáros mutatta be az egész könyvtárat. Röviden ismertette a történetét: elődjét egy kocsmá mellett alakították ki még 1888-ban, majd 1916-ban már direkt könyvtárnak emeltek egy épületet, amelyet a II. világháborúban lebombáztak. A mai épületet 1960-ban adták át. Az egész földszint egyetlen tér, polcokkal elválasztva a különböző gyűjteményrészeket találjuk. A biztonsági részlegről, (itt található a kölcsönző pult is) lép be a látogató a kölcsönző térbe, ahol oldalt a prézens (nem kölcsönözhető) állomány helyezkedik el. A polcokon a dokumentumok amerikai rendszerben találhatók, minden egyes dokumentum: könyv, hangzó anyag biztonsági csíkkal van ellátva. A gyermekrészleg a tér utolsó részében van, ahol a felnőttekéhez hasonlóan a könyvek mellett a videó és a CD is kölcsönözhető (a videó 2 ill. 3 fontért, egy új CD 20-50 font, 1 font - 350 forint).

Külön részletes tájékoztatást kaptunk a helyismereti gyűjteményről, itt gyűjtik a könyveket, térképeket, fotókat stb., valamint a levéltári anyagot is. Angliában ugyanis a könyvtárak helyismereti gyűjteményei látják el a levéltári funkciókat is, ill. ez fordítva is igaz, mert van olyan is, ahol az adott település vagy városi kerület levéltárában van a helyismereti könyvtár is. Így itt őrzik az önkormányzatok anyagát, az iskolai értesítőket és egyéb dokumentumokat is, a kerület templomainak kéziratait, anyakönyveit. (Ez az utóbbi nem teljesen általános, mert van, ahol nem adja át az egyház az önkormányzati intézménynek a gyűjteményét, vagy csak megőrzésre és nem tulajdonba.)

A múlt századi anyag kb. 80 %-a mikrofilmen van, az olvasóknak több mikrofilm leolvasó áll rendelkezésére, van olyan is amelyről - maga az olvasó - készíthet másolatot, laponként 2 pennyért. A számítógépesítés folyamatban van, a könyvtárban már csak itt található hagyományos cédu-lakatalógus, mely több funkciós, analitikus feltárású. A részlegnek naponta átlag 30 olvasója van, nemcsak Angliából. A látogatók megoszlása: tanulók (9-10 éves kortól), akiknek minden egyes tanévben ki kell dolgozni egy helytörténeti témát, valamint családkutatók, hagyományos helytörténet-szek, érdeklődők. Évente kb. 800 érdeklődő levelet kapnak, az egyszerűbb kérdésekre válaszolnak (egy-egy kérdésre fordított idő nem lehet több 30 percnél, ha ennyi idő alatt nem lehet megoldani, akkor azt válaszolják, hogy az illető a könyvtárban személyesen kutasson, abban szívesen segítenek.)

A Westminsteri Levéltári Központban (Archives Centre) is voltunk, amely kerületi levéltár és helytörténeti könyvtár is egyben. Itt található a Westminster múltjával és jelenével kapcsolatos dokumentumok:

- könyvek és brosúrák
- újságok- folyóiratok
- rézmetszetek, rajzok és akvarellek
- fényképek
- térképek és tervek
- színházi programok és színlapok
- a helyi közigazgatás hivatalos okmányai 1460-tól
- adókönyvek
- népszámlálási anyagok
- községi (plébániai anyakönyvek - minden egyes betelt egyházi anyakönyvet átadnak meg-
őrzésre - így láttuk Margit hercegnő gyermekeinek születési bejegyzését)
- nonkonformista iratok (nem anglikán vallású angol protestáns)
- végrendeletek
- címjegyzékek és választási jegyzékek
- üzleti okmányok
- kerületi okmányok

Az anyag kb. 80 %-a mikrofilmen is megtalálható, a számítógépesítéshez még nem fogtak hozzá - pénz hiányában.

A levéltárban kerestek számunkra magyar vonatkozású dokumentumot, egyet találtak is, - egy 1956-os kereskedelmi és vendéglátó helyeket bemutató évkönyvet, ahol fel voltak sorolva a magyar vendéglátó helyek. A levéltáros szerint a Gaál vendéglő még ma is működik.

A levéltárban bárki kutathat, minden dokumentum rendelkezésre áll, nemcsak a brit állampolgárnak, így több napig kutatott náluk egy magyar kutató is: London magyar vonatkozásairól.

Láttuk az új British Library St Pancras-t, mely Anglia nemzeti könyvtára, ill. a világ legnagyobb könyvtárainak egyike. Colin St John Wilson tervezte az épületet, mely a legnagyobb középület, ami ebben a században Európában épült. A pincéje a legmélyebb Londonban, több mint 300000 polcfolyóméter tárolására alkalmas. Az első olvasótermet - a humán tudományokét - 1997. november 24-én nyitották meg, a többi gyűjtemény átköltöztetése folyamatos, 1999 közepére 11 olvasóterem áll majd a kutatók rendelkezésére. Több mint 1200 ember fog itt dolgozni. Az előcsarnok kulcsszerepet tölt be az olvasóknak, a látogatók számára, itt lehet beiratkozni. Itt található négy történelmi személyiség: Sir Robert Cotton, Sir Joseph Banhs, Thomas Grenville, Sir Hans Sloane mellszobra, valamint egy Kitaj festmény alapján készített faliszőnyeg és a fő lépcsőház alján Shakespeare szobra. Az előcsarnok közepén helyezték el a "Kings Library"-t, egy hatemeletes üvegtorony, amely mintegy 60000 kötetet tartalmaz III. György könyvtárából, amit IV. György adományozott az angol nemzetnek. A belépés az olvasóknak ingyenes, de mindenkinek előre kérvényezni kell a kutatást, minden egyes kérvényt külön elbírálnak, látogatókat a világ minden tájáról fogadnak. Évente 100 ezer látogatójuk van.

Részt vettünk az angol Könyvtári Egyesület Helyismereti Csoportjának tanácskozásán, ahol meghallgattuk beszámolójukat a múlt évi munkájukról és a gazdasági (pénzügyi) jelentésüket. Ismertették nemzetközi kapcsolataikat is. Röviden mi is bemutatkoztunk, átadtuk az ajándékainkat. Lehel Kürtjét az egyesület pénztárnoka kapta, hogy jobban tudjon pénzt szerezni. Számomra érdekes volt, hogy az egyik angol könyvtáros ismerte a mondát, csak ő úgy tudta, hogy ez a lengyelekkel kapcsolatos.

Megtekintettük a Nemzetközi Könyvkiállítást, amely sok standjával, a nyüzsgő, tárgyaló emberekkel nagyon lenyűgöző látvány volt. Az általunk ismert különböző nemzetiségű kiadók szín pompás kiállításai, könyvei, CD-i, CD-ROM-jai óriási területen helyezkedtek el. Felfedeztük a Kartográfia Kiadót térképeivel, könyveivel, a többi útikönyv kiadó között.

Találkoztunk a Daily Telegraph c. lap gyerek mellékletének - Young Telegraph - szerkesztőjével Kitty Melrose-vel. A melléklet hetente egyszer a hétvégén jelenik meg, nagyon hasonlít a nálunk megjelenő 2 Zsiráf c. gyermekújsághoz. Különböző rovatai vannak: ismeretterjesztő, külön lányoknak ill. külön fiúknak, minden számban bemutatnak egy-egy népet vagy egy-egy országot, egy-egy valamilyen területen ismert vagy híres gyereket, van benne folytatásos képregény is. Az újságban színes és fekete-fehér oldalak is találhatóak, nagyon sok a kép és kevés a szöveg.

Nagyon érdekes volt egy másik ország könyvtárait látni, "beszélgetni" az angol könyvtárosokkal a munkájukról. Tapasztaltunk hasonlóságokat pl.: együttműködést az iskolákkal ill. más könyvtárakkal, a könyvek és egyéb dokumentumok elhelyezése, hivatkozás a költségvetésre, amikor szükséges fejlesztésekről beszéltek. Meglepődtünk, hogy az olvasók milyen türelmesen állnak sorba a számítógépek előtt, közben olvasnak. Itthon, ha 2-3 percet várni kell az olvasónak, már türelmetlenek. London világváros és ott ez természetes - mondták a könyvtárosok - a hat nap alatt tapasztaltuk, hogy az emberek türelmesek, nyugodtak, szó nélkül várákoznak máshol is: metróban, múzeumok bejáratainál stb.

Elgondolkoztató, hogy Angliában a helytörténeti könyvtárak és levéltárak egy helyen működnek, így nincs párhuzamosság. A használók, az olvasók a kívánt információt egy helyen kapják meg.

Frank Käthler:

AZ ELÉGEDETT POLGÁR MEGBÍZHATÓ REKLÁMHORDOZÓ

Városmarketing Vechtában

Bevezetés

A városmarketing fogalmának használata közel egy évtizede vált általánossá a szakmai vitákban és a közvéleményben, a Szövetségi Köztársaságban, és ezzel egyidőben jelentősége a települések számára rendkívüli módon megnőtt. A jól érzékelhető növekvő érdeklődéssel szorosan összefüggő kérdés: melyek a települési marketing tartalmi jegyei és céljai? Válthat-e vajon a városmarketing a városi lét és élettér formálásának eszközévé?

A magyar olvasók többsége valószínűleg némi kétkedéssel fogadja azt a sajnálatosnak tartott, ugyanakkor megváltoztathatatlanak tűnő tényt, hogy a Szövetségi Köztársaságban a városok és más települések egyre nehezedő pénzügyi körülmények között működnek. Ráadásul olyannyira szorítóak a feltételek, hogy csak a legnagyobb nehézségek árán képesek teljesíteni a lakás-, munkahely-, kulturális- és egészségügyi ellátást érintő funkcióikat. Közismert, hogy számtalan község és város költségvetése összeomlott vagy fenyeget a pénzügyi csőd. A szóban forgó városok és községek már nem, vagy csak nagy nehézségek árán képesek költségvetésüket egyensúlyban tartani. Tehát a települések képtelenek a törvényi előírásokban foglalt kötelezettségeikhez szükséges anyagi eszközöket előteremteni, ami az egymás közötti verseny kiéleződéséhez vezetett. Amennyiben egy adott település rosszul áll anyagilag, és ezzel egyidejűleg - valódi vagy vélt - versenyben van, úgy nem túl sok lehetősége marad arra, hogy erre a megváltozott helyzetre reagáljon: *lean management*, *management by objectives*, *budgeting*, *output-adózás*, *szerződés-management*, *outsourcing*, *controlling*¹ - mindezek olyan fogalmak, amelyek a települések megváltozott pénzügyi helyzete miatt fokozott jelentőséget kaptak és részei az önkormányzati reformtörekvések új adózási modelljeinek.

Az új önkormányzati adózási modellek alapvetően két cél elérését segíthetik elő: a hatékonyság növelését, amelynek költségmegtakarítást kell eredményeznie, ill. az új adózási megoldásokat, amelyeknek hozzá kell járulniuk a polgárbarát önkormányzati munkához. Az utóbbi cél egyre nagyobb jelentőséget kap a polgárok megváltozott elvárásai miatt. A lakosság önkormányzattal szembeni hiszékeny bizalmát napjainkban a kritikus távolságtartás váltotta fel.

Összefoglalva tehát a következőket állapíthatjuk meg: a települések pénzügyi helyzete az elmúlt években folyamatosan romlott, ezzel párhuzamosan az önkormányzatokkal szembeni elvárások módosultak. A komolyan kezelendő városmarketing segítheti a megváltozott kiindulási feltételeknek való megfelelést. Az e keretben megvalósuló kezdeményezések során, amennyiben azok tervezésébe és lebonyolításába az önkormányzat is bekapcsolódik, megvalósulhat a helyi gazdaság és a település pénzügyi helyzetének javítása. (A DIFU - Német Urbanisztikai Intézet legújabb felmérése szerint a vizsgált esetek 98 százalékában így történik.)

Emellett erősíteni akarják a lakosság identitástudatát is, mivel eljutottak ahhoz a felismeréshez, hogy az elégedett polgár megbízhatóbb reklámhordozó, mint bármely brossúra, hirdetés vagy honlap az Interneten.

¹ A modern menedzsment szakirodalom nemzetközileg használt angol kulcsszavai

A "városmarketing" fogalmának meghatározása

A DIFU 1995 őszen felmérést készített a városmarketingről 323, tízezernél több lakossal rendelkező német településen, köztük Vechta városában is. A vizsgálat adatai szerint az összes választ adó település 83 százaléka már folytatott vagy tervezett olyan tevékenységet, amely a "városmarketing" fogalmába sorolható. A nyilvánosságra hozott egyéb adatok is a városmarketing felfutását jelzik, hiszen a Kasseli Egyetem kutatócsoportjának 1991-es vizsgálata még csak 60,7 százalékos arányban mutatta ki a városmarketing jelenlétét. (Az utóbbi vizsgálat 281 húszezer és annál nagyobb lakosságszámú településre terjedt ki.)

A DIFU - vizsgálat szerint a városmarketing jelentősége eltérő a különféle nagyságú településeken. Legintenzívebbnek az 50000 - 500000 lakosú városok esetében tűnik. A kisebb városokban, tehát az 50000 alattiak esetében, az önkormányzat ritkábban van abban a helyzetben, hogy városmarketinget támogasson úgy, ahogy az a nagyobb városokban történik. Az 500000 feletti lakosú városok valószínűleg azért mutatnak kisebb érdeklődést, mert a regionális marketing koncepciókat a városmarketing elé helyezik, hiszen ezen centrumok kisugárzása rendszerint messze túlterjed a város határán.

A Kasseli Egyetem és a DIFU vizsgálatai alátámasztják, hogy a "városmarketing" gyűjtőfogalom, amelybe minden olyan - sokszor egymástól lényegesen különböző - tevékenység beletartozik, amely hozzájárul a városok és községek arculatának pozitív kialakításához úgy, hogy az a városok és községek közötti versenyben előnyösebb pozíciókhoz jutassa az adott települést. Így olyan fogalmakkal is találkozhatunk ezen a területen, mint "city-marketing", "regionális marketing", "városkonceptió", "city-management". Egyébiránt mindkét tanulmány tartalmazza, hogy a települések nem ritkán a város érdekében végzett legszélesebb értelemben vett propagandát is városmarketingként értékelik.

Fenntartással kell kezelni a DIFU-vizsgálat megállapításait a városmarketing elterjedtségéről. A települések alig 52 százaléka számolt be arról, hogy kiépítette a maga marketing rendszerét. Amennyiben azonban feltételezzük, hogy jobbra a közvélemény szokásos tájékoztatását tekintik városmarketingnek, akkor leszögezhetjük, hogy általában alacsony intenzitású, a legtöbb helyen még a kezdeteknél tart.

Vezérelv

A városmarketinggel kapcsolatos vitákban gyakorta találkozhatunk a "vezérelv" fogalmával. Vezérelv alatt általában írásba foglalt, konkrét, átfogó célkitűzéseket értünk, olyanokat, amelyek keretet és támpontot adnak a városmarketing jellegű tevékenységeknek. Ilyen lehet például a "tisza és virágos település" címre való törekvés, ill. az erre vonatkozó önmeghatározás. Azt sem szabad persze elhallgatni, hogy a vezérelv-viták gyakran szenvedélyességig fokozódnak, ilyenkor a vitapartnerek érdekellentétei lehetetlenné teszik a megegyezést. Más esetekben pedig a fogalmi meghatározások feletti vita fedi el a valódi tartalmi elemek megvitatását.

Vechtában a Városmarketing Egyesület (Initiative Vechta e.V.) megalapítását nem előzte meg vezérelv-vita. Ugyanakkor hozzávetőlegesen kialakult egy konszenzus, amelyet egy szóval a *polgárorientáltság*-gal érzékeltethetünk. A polgárorientáltság annyit jelent, hogy a városmarketing a polgárok érdekében, ill. aktív közreműködésükkel végzendő tevékenység, melynek alapját a városban megfogalmazódó igények adják.

Célok, célcsoportok és szereplők

A városmarketing céljai legalább olyan sokszínűek, mint azok a települések, amelyek városmarketinggel foglalkoznak. Megfogalmazható célként: *"a hivatal működésének modernizálása"*; *"a város vonzóbbá tétele"*; *"elő kell segíteni a belváros kereskedelmét"* vagy az, hogy *"a város teljesítményét a költségek fedezése érdekében aprópénzre kell váltani"*. A célok sokféleségéről a 1. táblázat nyújt áttekintést.

Vechtában a koncepció kidolgozása során a klasszikus utat választottuk és kísérletet tettünk a fogalom két elemének: a *"városnak"* ill. *"marketingnek"* a meghatározására. A város ebben az értelmezésben nem csupán egy, a hivatalra és az önkormányzati testületre leszűkített fogalmat jelentett, hanem - globális szemléletmódot követve - sokkal inkább az összes együletet, egyesületet, szövetséget, szervezetet, a kereskedelmet, kisipart, ipart, szolgáltatást, hatóságot, oktatási intézményt, de pl. még az ingázókat is magában foglalja. *Marketing* alatt viszont Gablers szellemében a következőt kell érteni: *"az aktuális és potenciális piacokon folyó vállalkozási tevékenységek tervezése, koordinálása és ellenőrzése azzal a céllal, hogy tartósan biztosítani lehessen a vásárlók, ügyfelek igényeinek kielégítését egyfelől, illetve a vállalkozások céljainak megvalósulását másfelől."*

Meghatározásaink közgazdaságilag is értelmezhetők, eszerint a város egésze egyfajta vállalkozásként jelenik meg. Aktuális és potenciális piacnak azokat a polgárokat tekintették és tekintik, akik már a városban laknak, ebben az esetben belső marketingről beszélünk. A potenciális piac további szereplői pedig azok, akik polgárként, vállalkozóként nem, vagy még nem telepedtek le a városban, a várost turistaként nem ismerik stb. A vásárló vagy ügyfél igénye alatt azok folyamatos elégedettségét értik, akik a városban élnek, illetve a város vonzóvá tételét azok számára, akik itt dolgoznak ugyan, de nem itt laknak, akik a várost meglátogatják, akik turisztikailag érdeklődnek Vechta iránt.

A fogalmak meghatározása és a célcsoportok megjelölése nyomán a városmarketinggel szemben két alapvető követelményt kell állítani:

1. A városmarketing nem olyan feladat, amelyet csupán a politika és a hivatal tűzhet ki maga elé.
2. Meg kell vizsgálni legalább azoknak a csoportoknak az egyéni elégedettségi állapotát, akik az elképzelés szerint címzettjei lesznek a városmarketingnek.

A továbbiakban két alapelvet kellett tiszteletben tartani. Azt nem lehetett elvárni, hogy a város minden lakója csatlakozzon a Városmarketing Egylethez, hiszen ez kivitelezhetetlen. Ugyanakkor azonban el kellett érni azt, hogy figyelembe vegyék a lakosság legkülönbözőbb rétegeinek igényeit (pl. munkavállaló, szülő, a teniszegylet tagja, stb.). Vechtában többségében a kiskereskedelem, a szálloda- és vendéglátóipar, a szolgáltatások, az ipar és a kézműipar képviselőit kapcsolták be az Egyesület tevékenységébe. Ez a város - DIFU-vizsgálatban is megerősített - peremhelyzetére utal, mert más településekkel szemben kevesebb szerep jutott az iparkamarának, az egyházaknak, egyesületeknek, polgári kezdeményezéseknek és másoknak.

A koncepció kidolgozásában és kivitelezésében a polgármesteri hivatal és a kiskereskedelem játszott domináns szerepet. Nem egészen egyértelmű a "gazdaság" típusú szereplők túlsúlya, annál is inkább, mert elgondolkodtató, hogy milyen kevéssé vesznek részt az egyéb társadalmilag fontos csoportosulások, egyesületek és oktatási intézmények a városmarketing koncepció kidolgozásában.

Így tehát a vechtai városmarketing kezdeményezőinek kezdettől fogva az volt a meghirdetett céljuk, hogy koncepciókat csak olyan körülmények között dolgoznak ki, ha abban részt vesz néhány hivatal, hatóság, nőszervezet, oktatási- és egészségügyi intézmény, marketing ügynökség, ifjúsági szervezet és a helyi sajtóból is részt vesznek.

1. táblázat:

Csoportok, amelyek az egyesület megalapítása előtt vettek részt a városmarketing-kezdeményezésben

A hatóságok képviselői	City-Initiative
Nőszervezetek	Kereskedelmi- és Iparkamara
Főiskolák	Szálloda- és Étteremszövetség
Ipar	Egyházak képviselői
Kórház	Ipartestület
Marketing ügynökségek	Politika
Sajtó	Iskolák
Városi Ifjúsági Szervezet	Polgármesteri Hivatal
Egyesületek	Szabadfoglalkozásúak képviselői

A DIFU által megkérdezett városok 98 százalékában a polgármesteri hivatalok voltak a kezdeményezők és ez Vechtában is így volt. Nem lehet tudni, hogy miért, tulajdonképpen bárki kezdeményezhetett volna hasonlóan. A koncepció kidolgozását megelőzően Vechtában is voltak próbálkozások, a hivatalon kívül is, de a végső kivitelezéshez szükség volt egy mozgatóra, amelyik újra és újra lendületet tud adni - és szerencsés esetben személyzetet is biztosítani - a városmarketing koncepció kidolgozásának és megvalósításának.

A Városmarketing Egyesület ügyvezetése és szervezeti felépítése

A Városmarketing Kezdeményezésben - a mai egyesület elődjében - egy meglehetősen elmentmondásos vita folyt az ügyvezetésről. Különösen a gazdasági élet képviselői voltak azon a véleményen, hogy a sikeres tevékenység elengedhetetlen feltétele egy profi ügyvezetés. Kétségtelül a főfoglalkozású alkalmazottak mellett szólt az, hogy egy ilyen ügyvezetés valóban sikerorientált és határozottan kezdeményező lenne. Ez ellen az alapvetően pozitív érv ellen azonban kifogások is felmerültek. Első helyen a költségeket kell említeni, amelyek elérhették volna az évi 100-120000 márkát, és amelynek előteremtése nem lett volna könnyű. Segíthette volna az előbbi megoldást egy intenzív szponzorálás, ami azonban nem feltétlenül jelentett volna biztosítékot a munka folyamatoságát illetően, mivel a pénzeszközöket időről-időre újra meg kellett volna szerezni.

Ezen túlmenően a szponzorok minden bizonnyal elvárták volna, hogy az általuk fontosnak tartott városmarketing szempontok különös súlyt kapjanak. Az sem elképzelhetetlen, hogy bizonyos szektorok túlsúlya jelentkezett volna a szponzorok körében, ami megnehezítette volna a városmarketing teljeskörűségének megvalósítását. A Városmarketing Egyesület tagjainak többsége azonban meg volt győződve arról, hogy - függetlenül a főállású megoldás finanszírozhatóságától - a feladatnak megfelelő ügyvezetés problémája más módon is megoldható. Ezt a felfogást azért is képviselhette a többség, mert megelőzte egy alapos mérlegelés, ami áttekintette a városmarketing minden várható munkaterületét. Az Egyesület tagjainak túlnyomó többsége egyetértett ugyanis abban, hogy a leendő egyesületnek nem csupán az lesz a feladata, hogy magára vállalja az egyes fontosnak tartott

intézkedések lebonyolítását, hanem sokkal inkább az, hogy egy olyan fórumként működjön, ahol egy pozitív városfejlesztés számára gyűjtenek, súlyoznak és értékelnek ötleteket és elképzeléseket.

A megalakítandó szervezettel kapcsolatban három lehetőség merült fel: informális kört, bejegyzett egyesületet, vagy korlátolt felelősségű társaságot szervezzenek. A választás egyhangúlag egy bejegyzett egyesületre esett, mivel így kihasználható az a lehetőség, hogy a városmarketing kezei között végzett munka finanszírozására szánt adományokat számla ellenében be lehessen vételezni.

Az egyesület vezetésében kulcsszerepe van a közgyűlésnek, amely legalább évente egy alkalommal ülészik, a tagok közül elnökséget választ; melynek jelenleg hét tagja van. Az elnök és az ügyvezető külön-külön egyedül is képviselheti az egyesületet. Az elnökség olyan testület, amely felvállal és igyekszik megvalósítani olyan akciókat, amelyek az alapszabályban lefektetett feladatok valamelyikével kapcsolatosan minőségi javulást eredményezhetnek. Az ilyen akciókra vonatkozó javaslatok származhatnak magától az elnökségtől, a közgyűléstől, de jöhetnek az egyesületen kívülről is.

A következő példával bemutatjuk a rendszer működését: egy vechtai közvélemény-kutatás során megállapításra került, hogy információhiány tapasztalható a vechtai kulturális rendezvényekről. A munkacsoport ezután részletesen elemezte a közvélemény-kutatás adatait és azt állapította meg, hogy különösen a fiatalok érzik úgy, hogy nem tájékoztatják őket megfelelően a városi kulturális rendezvények kínálatáról, és főleg ők javasolják, hogy ki kellene adni egy műsorfüzetet. Az ötlet az egyesület minden tagjánál visszhangra talált, így összehívták azokat, akik egy ilyen műsorfüzet kiadásában részt vehetnének: a kérdésben érdekelt fiatalokat, a helyi ifjúsági központ képviselőit és egy helybeli kiadót. A felsoroltak körében lefolytatott többszöri megbeszélésnek köszönhetően, amelyeknek minden esetben az egyesület volt a kezdeményezője, ma már joggal remélhetjük, hogy egy ilyen műsorfüzet hamarosan az utcára kerül Vechtában.

A városmarketing eszközei Vechtában

Ha egy városmarketinggel foglalkozó kör vagy egyesület magát - az előbb bemutatott példához hasonlóan - kapocsnak tekinti, akkor felmerül a kérdés, hogy ki és milyen eszköztárral állapítja meg, hova helyezzenek hangsúlyt, milyen fejlesztések támogatandók, hol vannak a közösségi élet gyenge pontjai, amit erősíteni kell, és melyek azok az erősségek, amelyeket nyilvánosságra kell hozni. Gyakran ugyanis nem kellően ismertek a közösségi élet erősségei, még kevésbé a gyenge pontjai. A különböző lakossági csoportoknak vannak ugyan sejtései ezekről, a sejtéseket azonban nem ritkán érdekek manipulálják. Ehhez hozzáadódik még az is, hogy lehetnek olyan szempontok, amelyeket szakmai, életkori, csoport-, ill. az életút által meghatározott szemlélet irányít. Az egyoldalú szemlélet és az azon alapuló egyoldalú akciók veszélyét csökkentheti egy olyan helyzetelemzés, amelyet Vechtában, de más német városokban is végeztek.

A helyzetelemzés (valóságos és vélt értékek)

A valóságos és vélt értékek megállapítására irányuló helyzetelemzés egy olyan közvélemény-kutatás, aminek segítségével a közösségnek nemcsak az erős és gyenge oldalait, hanem az imázsát is ki lehet értékelni. A megfigyelés külső és belső területekre is kiterjed, aminek nagy jelentősége van egy település megkülönböztető jegyei - tehát a rá jellemző aspektusok, objektumok és

struktúrák - fejlesztésének illetve reklámozásának szempontjából, mivel ezek perspektivikus előnyt jelenthetnek a települések közötti versenyben.

Minél differenciáltabb a vizsgálat a célcsoportoknál, annál pontosabban lehet az erős és gyenge oldalakat lokalizálni, de ugyanakkor az is lehetővé válik, hogy az egyes csoportokra jellemző tapasztalatokat viszonyítsuk.

A helyzetelemzés emellett egy eszköz a lakosság széles körű bevonására is. Nem szükségszerű, hogy a közvélemény-kutatási eszköztár kifejlesztése, a kutatás lefolytatása és az adatok kiértékelése hatjegyű számmal kifejezhető költséget eredményezzen, és ezáltal mindjárt az első akadály legyen a városmarketing létrehozásának útjában. Éppen ellenkezőleg, időben fel kell mérni a helyi vagy regionális székhelyű intézmények, pl. főiskolák, intézetek stb. bevonásának lehetőségét. Ha létrejön egy ilyen együttműködés, amint ez Vechta esetében történt, akkor ez - a jelentős anyagi megtakarítás mellett - egy sor más előnnyel is jár. Ugyanakkor azáltal, hogy az intézményt bevonják ebbe a munkába, megnyilvánul teljesítőképessége, valamint hangsúlyt kap az intézmény jelentősége a regionális vagy helyi vonatkozású kérdésekkel kapcsolatosan - ami máris egy konkrét darabka városmarketing, ha tekintetbe vesszük, hogy a települések információcseréje éppen a közvélemény-kutatás területén igen élénk. További előny, hogy ez az együttműködés intenzívebbé teheti a kutatóintézmény és az önkormányzat, illetve más, a városmarketingben érdekelt közvéleményt alakító tényező közötti párbeszédet. És végül egy helyi főiskola nem üzleti vállalkozás, amely valamilyen szolgáltatást nyújt fizetség ellenében, majd továbbmegy és egy másik helyen újra pénzt keres, hanem egy olyan intézmény, amelyet a városmarketing eredményei közvetlenül is érinthetnek, és ilyen értelemben érdekelt abban, hogy a közvélemény-kutatás optimális legyen.

A helyzetelemzés a kérdésfeltevések tekintetében valószínűleg mindig a helyi sajátosságokra fog koncentrálni, ugyanakkor létezik egy sor standard változó, amelyet meg kell vizsgálni annak érdekében, hogy az eredmény összehasonlítható legyen más vizsgálatok eredményével (ilyen, pl. a ZUMA standard demográfia).

A vechtai helyzetelemzés struktúrái, módszertani megfontolások

A városi közvélemény-kutatások hagyományosan néhány célcsoportra összpontosítanak; ezek általában a szavazók, vagyis mindazok a felnőttek, akik elérték a nagykorúságot jelentő életkort, valamint a gazdasági vállalkozások. Attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy a városmarketinget nem szabad egyetlen olyan kevésbé specifikált csoportra szabni, mint pl. a felnőttek, mivel ezek a felnőttek többnyire több szerepet is játszanak, pl. anya, egy középvállalat ügyvezetője, egyesületi elnök stb., Vechta város egy rendkívül differenciált közvélemény-kutatást végzett különböző csoportok körében. Abból indultak ki, hogy a közösség nem csak a fent említett felnőttek élettere és a vállalkozások tevékenységi területe, hanem a gyerekeké és a fiataloké is, egyesületek hátttere és működési területe, munkába és iskolába ingázók munka- és tanulási helye is. Ezeknek a csoportoknak nemcsak sajátos viszonya van a városukhoz, hanem igényük van arra is, hogy figyelembe vegyék sajátos helyzetüket, ugyanakkor ők is adnak valamit: véleményüket a városról, mint leendő felnőttek, bevásárlók, a kulturális- és szabadidő kínálatot igénybe vevők, alkotók.

Amilyen erős volt a differenciálási igény a kérdőív összeállításakor, olyan fontos volt az, hogy az egyes kérdéscsoportokat azonosan dolgozzák fel, hogy így összehasonlíthatóak legyenek a különböző csoportok válaszai. A helyzetelemzés során a következő csoportok tagjait kérdezték meg:

14 év alatti gyerekek,

14 és 18 év közötti fiatalok,
18 év feletti felnőttek,
Egyesületek,
Gazdasági vállalkozások (beleértve a szolgáltatást, kereskedelmet stb.),
Munkába- és iskolába ingázók.

Lényeges átfedések voltak a fiatalok, felnőttek és ingázók részére készült kérdőívek esetében; itt - a standard demográfia mellett - a szabadidőre, a szolgáltatásokra, az oktatásra és kultúrára, a lakáskörülményekre, a várossal való azonosulásra, a bevásárlásra, a közlekedésre, a munkára/képzésre, valamint a város vezetésére vonatkozó információkat is kértek.

Vechta város igénybe vette a helyi főiskola támogatását, ugyanakkor bevont a kérdőívek kidolgozásába bejáró hallgatókat és egy külső oktatót, tehát (részben) ingázókat is. Óriási jelentősége volt a vizsgálat megtervezése és a megfelelő eszközök kialakítása szempontjából annak, hogy nem volt olyan szakasza az előkészítésnek, amikor a politika meghatározó módon bele akart volna szólni a kérdések összeállításába. Így a több száz kérdésből az önkormányzati bizottság ülésén csupán kettő került módosításra.

A vizsgálat minden célcsoportjában sor került egy intenzív előzetes próbakérdésre. Ennek a próbakérdésnek az volt a célja, hogy egy lehetőleg nyílt kvalitatív módszer segítségével következtetni lehessen a megkérdezettek számára valóban releváns területekre és részletkérdésekre.

Második lépésként az első próbakérdés során kapott információk alapján összeálltak a kérdőívek, amelyeket egy második próbakérdés keretében érthetőségi próbának vetették alá.

Csak ezután kerülhetett sor a valóban alkalmazandó eszköztár összeállítására, amelynek során az az óhaj, hogy a kérdőívek terjedelme olyan legyen, hogy 30 perc alatt ki lehessen tölteni, jelentős rövidítéshez vezetett.

A tervezés ezen fázisában az is kialakult, hogyan lehet az egyes célcsoportokat konkrétan elérni. A legnagyobb csoport esetében, amely a város polgárait jelentette, a kérdőívet bedobták a postaládájukba, felbélyegzett válaszbortéket mellékeltek hozzá, hogy ezzel is növeljék a részvételi kedvet és a visszaküldött kérdőívek számát. A gyerekeket és fiatalokat az iskolákon és az ifjúsági szórakozóhelyeken, az ingázókat a munkahelyeken, hatóságokon és oktatási intézményeken keresztül szólították meg úgy, hogy ezeken a helyeken adták le a kérdőívet. Az egyesületek és vállalkozások képviselőit vagy a helyszínen kérdezték ki, vagy pedig megkérték őket, hogy töltsék ki a kérdőívet és küldjék be.

Kiértékelés

Az adatok kiértékelése egy átlagos számítógéppel történt, olyannal, amelyen bármely irodában megtalálható, valamint egy speciális statisztikai programmal. Ily módon alapvetően bármilyen kombinációban lehetővé válik minősített megállapításokat tenni a vizsgált kérdésekkel kapcsolatban - kincsesbánya egy olyan városmarketing számára, amely súlyt helyez arra, hogy az egyes intézkedéseket az érintett csoportok minél szélesebb köre fogadja el, de ugyancsak kincsesbánya a város vezetése, a helyi politikusok számára.

A lehetőségek nagy száma azonban azt is indikálja, hogy egy teljes körű értékelés nem jöhet szóba. A további városmarketing szempontjából sokkal meghatározóbb jelentőségű az, hogy a helyes, jelentős kérdésekre keressék az adathalmaz segítségével a választ. Ebben látszik egy város-

marketing kör, munkacsoport vagy kft egyik fontos feladata is. A rendelkezésre álló (nyers)anyag minden olyan kérdésre választ adhat, amely szóba került, összefüggésekre mutathat rá, segíthet csoportspecifikus értékeléseket dekódolni.

Ezek után munkacsoportok jöttek létre, amelyek - keresztben, a megkérdezettek minden csoportjának adatai alapján - a városi élet egyes részterületeinek vizsgálatával és értékelésével foglalkoztak, mint pl. szabadidő, kultúra, oktatás stb. Ezeknek a csoportoknak, amelyek olyan személyekből tevődtek össze, akiknek "belülről" vannak információi és speciális az érdeklődésük, az alapértékelés összefoglalt számadatain kívül részletes információkat is előre a rendelkezésükre bocsátottak 2-3 változós keresztábrák formájában. Ezeknek az információknak a bemutatása egy vitát váltott ki, melynek során a jobbítás lehetőségei kerültek szóba. Az egyes munkacsoportok összeállítottak egy listát, amelyben a városi profil szükséges változtatásait foglalták össze fontossági sorrendben, amelyet aztán a városmarketing kör plénumán vitattak meg, és beépítettek a vechtai városmarketing általános koncepciójába. Ezt a koncepciót, amelynek cselekvési program jellege van, a kör saját programjaként fogadta el.

A városmarketing, mint a városi élettér kialakításának eszköze

"Az elégedett polgár megbízható reklámhordozó" - így hangzik a jelen tanulmány címe. A cím végén nincs sem kérdőjel, sem pedig felkiáltójel, és ennek jó oka van: a városmarketing - ezt mutatja jó néhány város példája nemcsak Alsó-Szászországban - valóban lehet a város, mint élettér kialakításának eszköze. Az, hogy ez az egyes konkrét esetekben így van-e, függ elsősorban a városmarketing koncepciótól, a célkitűzésétől, valamint a városmarketing szereplőitől és célcsoportjaitól.

Ha azonban ki akarjuk alakítani a várost, mint életteret, akkor ennek a tevékenységnek mind belső, mind pedig külső célokat kell kitűzni. A különböző területek vonatkozásában azonban az ilyen megosztást nem kell mindenütt gépiesen alkalmazni. A kultúra területének fejlesztése a városmarketing segítségével, pl. egyformán hat kívül és belül, de ugyanez vonatkozik a szabadidő és a sport területére is.

Minél átfogóbbak a városmarketing célkitűzései, annál előbb kerül abba a helyzetbe, hogy külső és belső hatásokkal egyaránt járó fejlesztési szükségleteket mutasson fel, és ezekre megfelelően reagáljon. Minél sikeresebben működik ez a városmarketing befelé, annál nagyobb lesz a készség, illetve az érdekeltség arra, hogy elkötelezzék magukat az emberek a közösség érdeke mellett egy városmarketing kezdeményezés keretében. Minél erősebb lesz ebben az elkötelezettségben a településsel való korábbi vagy az ebből eredő azonosulás, annál erőteljesebben jelenhet meg, és meg is fog jelenni kifelé.

Így, a polgároknak a városmarketing keretében tanúsított aktív közreműködése által, lehet majd közvetetten és közvetlenül külső hatást elérni. Ez nem jelenti persze azt, hogy a városmarketing tevékenységek között nem kell olyanoknak is lenni, amelyek elsősorban külső hatásokat céloznak meg - a jó belső marketing azonban már a külső marketing egy sikerrel kecsegtető építőköve. Ennyiben az a városmarketing, amely meg tudja nyerni a polgárokat szereplőként, ugyanakkor azonban őket tekinti fő célcsoportjának is, rendkívül reménykeltő indítása lehet annak a folyamatnak, amelynek célja a város, mint élettér kialakítása.

Fordította: Stanitz Károly

Joachim Kuropka

A DEMOKRATIKUS ÖNKORMÁNYZATOK ÚJJÁSZÜLETÉSE VECHTÁBAN ÉS KÖZIGAZGATÁSI KÖRZETÉBEN

Bevezetés

Akik csak a századforduló Németországát ismerték, ugyancsak meglepődtek, ha Hitler hatalomra jutását követően látogattak oda, hiszen igen sok kellemetlen változást tapasztalhattak. Az előző korszakokban kiépült demokratikus elemeknek hírmondója sem maradt. Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen körülmények között született újjá a demokrácia úgy summázhatjuk: az előző korszakok egészséges fejlődését a Hitler-rezsim porig rombolta, és ilyen állapotokat örökölve kezdődött azután lassan, fokozatosan a demokratikus alapokon nyugvó rendszer kiépítése.

Politikai előzmények

Rumbold brit követ 1933-ban Németországból küldött beszámolójának végső megállapítása ekképpen hangzott: *a Hitler-kormányzat emberei "nem normálisak", Németországot veszedelmes gengszterek irányítják.*

Halifax angol külügyminiszter a Führerrel való találkozására után arról számolt be, hogy olyan benyomása támadt, mintha *"teljesen más felfogásuk lett volna az értékekről, és mintha nem is egy nyelven beszéltek volna"*. Annyira hihetetlennek tűnt, hogy Németország ura egy *"erőszakos, arrogáns, fanatikus kispolgár"*, aki jobban illik egy propagandagyűlésre, mint felelős államférfiak közé. Az emberben önkéntelenül is felmerült a kérdés, hogy ez a korlátlan hatalmú Führer vajon saját akaratának ura volt-e, vagy csak az összekötő szerepét játszotta pártja mérsékelt, illetve brutálisan extrém szárnya között.

Mindenesetre nyilvánvaló volt, hogy ez a náci-klika a német nép többségét elnyomta és ennek ismeretében Chamberlain miniszterelnök 1939. szeptember 1-jén az Alsóházban tartott beszédében - amelyben a hadüzenetet jelentette be - következetesen és egyértelműen lépett fel Hitler ellen. A német népet ugyanakkor arról biztosította, hogy a brit kormánynak semmi problémája sincs a német néppel: *"We have no quarrel with the German people."* Egy nappal később Chamberlain személyes üzenetében biztosította a német népet: *"Ebben a háborúban nem ellened harcolunk, német nép, veled szemben szemernyi keserű érzést sem táplálunk."*

Churchill 1940. május 10-i kormányra kerülésével a német nép és Hitler közötti különbségtétel azonban hamarosan feledésbe merült, hiszen a háborús politika az egész *"undorító és gyűlöletes"* rendszer ellen, az *"egész porosz kormányforma"* ellen irányult.

A népjellemről

Az 1940 után felülkerekedett nézet szerint a német rendszer alapvető hibáit a német népjellem mélyén keresték.

Az 1944 októberétől folyamatosan érkező és Németország nyugati területeit egyre nagyobb mértékben megszálló szövetséges csapatok természetesen nem jöttek készületlenül. A németekkel való bánásmódot illetően a brit megszálló tisztek között egy hasznos gyakorlati tanácsokat tartalmazó Cutsen által készített *A német jellem* című könyvecske terjedt el. Ebben a munkában részletesen ábrázolták a németek komplex és paradox ellentmondásokkal teli jellemvonásait, valamint hajlamukat

mindenféle extrémítás iránt. A szerző szerint a németek csupa szubjektivitásból, érzelmi alapon, antiracionalista hajlamuktól úzve, megfontolt szándékkal fejlesztették ki a hamis értékek kultuszát. Még hozzá úgy, mintha abszolút etikai normákat elutasítottak volna, másodrendűeket viszont abszolútnak nyilvánítottak volna. És ennek alapján jutottak volna valamiféle fizikai bátorság birtokába, melyet viszont hiányos morális bátorság kísért. Cutsen szerint a német jellem további sajátossága az is, hogy nemcsak tekintélytisztelők, hanem egyúttal tekintélyfüggők is voltak. Ezért történhetett meg, hogy az ellenfél sikereit és hatalmát olyan nagy áhítattal csodálták, a háborút követően pedig azért engedelmeskedtek nekik olyan alázatosan.

Az idézett analízis alapján a kiadvány 12 jellegzetes viselkedési szabályt fogalmazott meg, olyanokat, amelyek alapján a németek kezelhetőségét, sőt uralását is könnyebbé tették. Az első szabály így hangzott: *Parancsolj, és ne kérj!* az utolsó pedig így: *Tegyél meg mindent annak érdekében, hogy meggyőző és tartós benyomást alakíts ki a németekben képességeid és erőd fölényéről, elszántságodról!* Az utóbbi megjegyzés lapjának szélére nem minden önironia nélkül jegyezte fel a külügyminisztérium egyik munkatársa: *Ne feledd, hogy az uralkodó nép fiai közé tartozol*

Németország a külföldiek szemével

What is going on in Germany? - a kérdés a megszálló hadseregben is gyakran elhangzott. A brit vezetés a keserű konoksággal vívott háború után végsőkéig tartó ellenállásra és szabotázsakciókra számított, ezzel szemben se náciakat, se partizánokat nem talált.

What is going on in Germany? - tették fel a kérdést Európa más vidékein is, hiszen Németországot a megszállás miatt *“nehezen érthető, egzotikus zónaként”* kezdték emlegetni, ahogyan ezt a zürichi *Heti Világ* című újság írta akkor.

Azokat az utazókat, akik a kapitulációt követő néhány hónapban érkeztek a megszállt Németországba, ellentmondásos képek egész sora fogadta. A városok a szörnyű háború nyomait viselték, ezzel szemben vidéken minden talpalatnyi földet gondosan műveltek. Amikor a Ruhr-vidékről észak felé utaztunk, *“rémálomnak tűntek a lerombolt hidak, a torlaszok és terelőutak”*, ezekhez képest *“frissítő változatosságot”* jelentettek a búza- és árpamezők, a lág, szelíd rétek - írta Edel külügyminiszterhez Kirkpatrick, a főparancsnokság politikai osztályának munkatársa.

Az újságíró bármelyik országúton szembetalálta magát mindazokkal a problémákkal, amelyek *“nem csak Németországra, hanem egész Európára is jellemzőek voltak”* akkor. Ez a *“kép egyszerre volt kaotikus, ugyanakkor egyszeri és megismételhetetlen is”* - írta 1945 júniusában Kirkpatrick.

Az újjáépítés kezdete és a politikai közhangulat

Az élet azonban a legszörnyűbb pusztítások ellenére is mindenütt jelen volt. Elsősorban a németek munkához való pozitív hozzáállása volt szembeötlő, hiszen az újjáépítési munkálatokat már 1945 nyarán elkezdték. Ezért jegyezte fel Kirkpatrick - aki 1933-ig a berlini brit nagykövetségen dolgozott -, hogy az *“első és legfeltűnőbb benyomás, ami őt a háború utáni Németországban érte, az emberek szorgalma volt.”* Különleges tanulságot szűrt le Németország és Franciaország összehasonlításából. Úgy tűnt, hogy a németek kevésbé voltak pesszimisták és jobban hittek önmagukban, mint a franciák. Semmiképp sem lehetett megtört emberekről beszélni. Önmagában már ez is elég különösnek tűnt. Még ennél is meglepőbb volt azonban a németek hozzáállása legújabb kori történelmükhöz, amely teljesen egyértelmű volt, semmiféle fejtörést nem okozott nekik. Tudatukban még csak lassan kezdett derengeni, hogy katasztrófát éltek át, és a múlttal kapcsolatos büntudatérzésük eleinte alig-alig fedezhető fel. Az angolok úgy gondolták, mikor e felett eltöprengtek, hogy ennek legfőbb oka egy általuk tipikusan németnek tartott érzés lehet, nevezetesen a nemzeti szocializmussal szembeni tehetetlenség

érzése, valamint egy bizonyos fokú önsajnálát, amely a következő sokszor ismétlődő formában volt fellelhető: *“Hazudtak nekünk és becsaptak minket”*. Egy parancsnok így summázta elvárásait egy általa elképzelt átlagnémetről: *“A katonai kormányzat tisztjei szívesen találkoznának egy náccival, aki azt mondaná: igen, valóban beléptem a pártba, mert meg voltam róla győződve, hogy helyes politikát folytat, és ennek a politikának a megvalósításában részt kívántam venni. Természetesen most.”*

Az angolok a nemzeti szocializmus és a német nép szoros egybefonódására számítottak. *“És e helyett mit találtunk? A német nép egésze semmiféle kapcsolatban nem állt a nemzeti szocializmussal és még csak szimpátiát sem tanúsított iránta. Erről most mit gondoljunk?”*

A brit megszállók sajátos gondjai

What is going on in Germany? -1946. nyarán Angliában nyilvánosan is feltették a kérdést. 1946 végén Németországban 26000 embert kellett foglalkoztatnia a brit katonai kormányzatnak. Ezzel szemben a háború előtti Indiában a gyarmati kormányzóság 1500 hivatalnok segítségével jól el tudta látni feladatát, pedig ott 300 millió ember élt, nem csak 23 millió, mint amennyi a britek által megszállt német övezetben. Ezzel a különös ténnyel elsősorban a kiadások mértéke miatt nem akartak megbarátkozni a brit parlament felsőházában. Problémákat előidéző hiányosságokról már az 1945.-ös szeptemberi újságok is írtak, így pl. arról, hogy a katonai kormányzatnak nincs elegendő számú szakértője. Beszámoltak arról is, hogy alig vannak olyan emberek, akik jól ismerik Németországot és beszélnek is németül, valamint arról, hogy egyenruhába bújt menedzserek a német konkurens cégeket szabadalmainak és gyártási titkainak ismeretében korlátlanul zsákmányolják ki.

1946 végén ezt írta a Times: *“A németek túloznak, amikor azt állítják, hogy azokat a feladatokat, amelyeket a katonai igazgatás 15 hónap alatt tud elvégezni, ők 3 hónap alatt is meg tudnák oldani.”* Az embernek mégis az a benyomása, hogy a túlterhelt hivatalnokok *“az asztalaikon tornyosuló papírhalmazok mögül képtelenek arra, hogy felfogják”*, mi a valóság.

Ténykérdés, hogy Nagy-Britannia számára túlzottan bonyolult feladatot jelentett ennek a magasan fejlett területnek a kormányzása, melynek lakossága 23 millió volt, és területét tekintve is csaknem akkora volt, mint a megszálló ország fele. Nagy-Britannia ilyen módon egy kicsire zsugorodott óriáskígyóhoz hasonlított, amelyet majdnem megfojtott az általa zsákmányul ejtett Németország.

A helyi közigazgatás megszervezése - brit közreműködéssel

S most tekintsük át, mi minden történt Vechta körzetében, 1945. ápr. 12-én és 13-án, amikor is Nagy-Britanniában nyilvánosan is kritizálták a megszállásért felelős közigazgatást. Mindennemű előkészület kevésnek bizonyult ahhoz, hogy megfelelő mintát szolgáltatathatott volna a teljesen újszerű németországi feladat ellátására.

Montgomery szavai tökéletesen azt a hangulatot, amely a katonai egységekben is tapasztalható volt: *“legyen már végre vége a háborús tárgyalásoknak.”* Montgomery politikai tanácsadója 1945 júniusában azt tapasztalta, hogy *“a győztes brit hadsereg katonái az újjáépítésben segédkeznek.”* És ezt így kommentálta: *“Biztos vagyok benne, hogy a katonák ezt méltó feladatnak tartják”, az újjáépítés során felmerülő nehézségek a csapatot lázba hozzák.* Egy parancsnok arról számolt be, hogy bár az embereinek nehéz feladatokkal kell szembenézniük, mégis *“jókedvűek”* és a többi itt tevékenykedő brit is *“sok humorral és gyakorlati érzéssel viszonyul a számukra teljesen új- és idegenszerű feladatokhoz, amelyeket mostanában kell megoldaniuk”*. A katonák eközben úgy tekintettek önmagukra, mint különleges brit megbízottakra, akiknek igazi brit módjára kell a feladatokat megoldaniuk. Mindenképpen szerették volna Németország rájuk eső részét a Nyugat és annak humanitárius tradíciói

számára megnyerni. *“Úgy tűnt, - írta Strang - hogy majdnem mindenki, akivel beszélünk, értem ez alatt a civileket is, nemcsak a katonákat, égett a vágytól, hogy legalább egy kis rendet vigyen a káoszba. Nem bánták volna azt sem, ha a német káoszba német rend kerül ”.*

Hasonló volt a felfogása a Vechtába vezényelt kanadai Hadleynek és az őt követő brit parancsnoknak, Betteleynek is. Úgymond mindent kézbe vettek, és az imént említett tanácsokhoz tartották magukat. Tehát mint megszállók, mindent szabályozni próbáltak, egyik parancsot a másik után adták ki, és ezek között igen meglepőeket is találhatunk. Pl. az összes postagalambot és fényképezőgépet be kellett szolgáltatni, valamennyi rádiókészüléket össze kellett írni, a Nemzeti Szocialista Párt tulajdonát zárolni kellett és a kijárási tilalmat be kellett tartani.

Közigazgatás német hagyományok szerint

Az efféle parancsok kis idő elteltével nem közvetlenül a britektől érkeztek, hanem az újonnan kinevezett polgármesterektől, akiket O. Hadley, az ápr. 14-én Hermann Siemer által kinevezett területi parancsnok nevezett ki hivatalukba, aki már néhány nap eltelte után az új parlamenten keresztül a tartomány minden településének önkormányzati vezetőjét egybehívatta. A polgármesterek és a helyi önkormányzatok a “körzet királyával”, ahogy a parancsnokokat nevezték némi iróniával, hamarosan viszonylag elfogadható együttműködéssel kormányozták a rájuk bízott területeket, vagy közösségeket, anélkül, hogy különösebben figyelembe vették volna az ottani közvéleményt. Ez a kormányzási mód nagyon hasonlított a Nemzeti Szocialista Párt irányítási módszereihez. Az irányítási módszerek hasonlósága nemcsak ebben a tekintetben volt még kívülről szemlélve is döbbenetes. A 75. élelmiszerosztást / 1945. ápr. 30- máj. 27. /, követte a 76. / 1945. máj. 28- jún. 24. /, azaz 1939 augusztusának utolsó napjaitól kezdve egyszerűen továbbszámoltak.

A régi hivatalaikba elsőként a pénzügyi szakemberek tértek vissza, akik a legkorábban megszállt területeken már 1945. május 1-jén, tehát már a kapituláció előtt újra munkájukhoz láttak, kezdtek beszédni az adót és hozzáláttak az 1945. április 10-én esedékessé vált forgalmi adó előleg kifizetéséhez is.

Az úgynevezett tanácsadó testületekbe hamarosan meghívták a legtekintélyesebb személyiségeket, abból a célból, hogy a polgármestereket tanácsokkal lássák el és ezt éppen az 1934-es Német községi törvény 34. Paragrafusára alapján tették, amely a Harmadik Birodalomban alkalmazott demokratikus önkormányzati jogokat hivatalosan is hatályon kívül helyezte. Ezt a tényt nemcsak a londoni külügyminisztériumban furcsállották, hanem a korabeli viccek is kigúnyolták, mint pl. az Economist-ban közölt alábbi versikében:

“Oh, Urunk, hallgasd meg könyörgésünket és add meg nekünk az Ötödik Birodalmat, mert a Negyedik pontosan olyan, mint a Harmadik volt”.

Emberi kapcsolatok viszálykodás helyett

A brit megszálló tiszttek a közösen végzett gyakorlati munka során minden egymás közötti barátkozást tiltó rendelkezés ellenére lassan kezdtek elfelejteni, mi mindenre hívták fel eleinte a figyelmüket, a német népjellemet illetően.

Az 1945. november 20-án tartott parancsnoki konferencián ugyan még elhangzott, hogy a tisztteknek nem lenne szabad ilyen “szelíden” viselkedniük, hogy gondolniuk kellene arra, hogy az alatt a 6 hónap alatt, amióta vége a háborúnak, a német nép alapvetően nem változhatott meg, gyakorlatilag az efféle figyelmeztetések már nem voltak időszerűek. A barátkozási tilalom ellenére 1945. augusztus végén Horrocks főhadnagy, a 30. hadtest parancsnoka több száz gyermek részvételével a brit sajtóban igen

nagy visszhangot keltő partit rendezett. Az újságírók kérdésére Horrocks így válaszolt: *“Ha a németeknek el akarjuk hozni a demokráciát, a gyermekeknél kell kezdenünk”*.

A brit katonák azonban nem osztották egyöntetűen Horrocks véleményét. Amikor a barátkozást tiltó törvényt már nem kezelték olyan szigorúan, és a katonáknak engedélyezték, hogy kapcsolatba kerüljenek a gyermekekkel, az egyik katona - akit egyébként korábban felelősségre vontak azért, mert németekkel barátkozott - így reagált, mikor közölték vele ezt az engedélyt: *“Engem a kisgyermek egyáltalán nem érdekelnek”*.

Az oldenburgi katonai kormányzóság 1945. augusztus 25-jén kelt “Intelligencia beszámolójában” azt írták, hogy a megszállás legkorábbi időszakában szükséges volt a barátkozást betiltani, *“most viszont már nem lehet továbbra is így folytatni, mert ez a női nemet is érzékenyen érinti”*.

Bár a Szövetségesek nem felszabadítóként, hanem “mint győztesek” érkeztek, amint ez Eisenhower első proklamációjában is áll, a gyakorlatban az első perctől kezdve világos volt, hogy az angolok nem kérkedtek fölényükkel, nagyon is udvariasan és tapintatosan viselkedtek. Damme város polgármestere, pl. 1945. nyarán arról számolt be, hogy az angol csapatok *“nyugodtan és kifogástalanul”* viselkednek, *“jelenlétük semmilyen formában sem terhes és a lakossághoz való viszonyuk is nagyon jó. A lakosság a hátrahagyott Keletnek dolgozókkal szembeni védelemnek tekinti a megszállást”*. A szimpátia kölcsönös volt. A brit megszálló tisztek sem tartották olyan szörnyűnek a német népet, mint ahogyan a tájékoztatás alapján várták.

A körzeti katonai kormányzat 1945. szeptember 4-én kelt jelentésében megállapította, hogy a német lakosság viselkedése *“teljesen kifogástalan és megfigyelhető, hogy új életüket jó hangulatban kezdik”*. Tehát az angolok a németeket rendes és meglepően békés természetű embereknek tartották, ezt azonban sajnos az egykori külföldi munkavállalókról, az ún. *“Displaced persons”* -ről “nem lehetett elmondani”.

A britek és a németek közötti fagyos viszony nyilvánosan és egyértelműen akkor tört meg, amikor Goldenstedtben 1945. július 29-én, egy vasárnapi napon futballmérkőzést játszottak egymással. Sok néző volt, köztük a helyi parancsnok és más tisztek is. Egyébként a németek győztek 3:1-re.

Goldenstedtben angol kezdeményezésre egy brit koncerttel angol-német kulturális rendezvénysorozat kezdődött, *“amelyre a polgármester személyén keresztül minden lakost meghívtak”*. A polgármester továbbá arról is beszámolt, hogy az *“angolok kifejezték azt az óhajukat, hogy táncolni szeretnének és a polgármester engedélyét kérték ahhoz, hogy hölgyeket is hívhassanak”*.

Ezek alapján megalapozottnak tekinthetjük azt a megállapítást, amit 1945 őszén deklaráltak, hogy Vechta körzetében minden adottság megvan arra, hogy a demokráciát önkormányzati szintről tudják újjászervezni. Erre az augusztus 2-án befejeződött potsdami konferencia után kerülhetett sor.

Az önkormányzat arculatának megváltozása

A községi önkormányzatoknak Németországban régi hagyománya volt, és ezt a hagyományt a porosz reformkor idején az 1808-ban Stein báró által kibocsátott városi rendelet alapján új élettel töltötték meg. Mindenesetre eközben megpróbálták a községek önkormányzatait az alkotmányos állami intézményekbe betagolni, úgy, hogy hatáskörükbe helyezték az államigazgatási ügyek egy részét, mert az általános vélemény, ahogyan azt akkor Barthold Georg Niebuhr megfogalmazta, az volt, *“hogy a szabadság sokkal inkább az önkormányzatok, mintsem az alkotmány függvénye.”*

Problémamentes korszakokban ez a megoldás jó kibontakozási lehetőséget jelentett a kommunák számára, amint viszont a Weimari Köztársaság válságba került, a központi hatalom közvetlen beavatkozásai, a gazdasági visszaesés és a feladatok túlzott felhalmozása megfelelő bérezés hiányában, az önkormányzatok válságát is előidézte. A felelősség "Führer" -elméletének szellemében viszont a felső vezetés bérét lépcsőzetesen felfelé, egyre nagyobb kiegészítésekkel tették elfogadhatóvá. A közösségek vezetői, ezt a weimari önkormányzati típust kívánták visszaállítani 1945-ben, és azt semmi esetre sem lehet mondani, hogy a brit katonai kormányzat ezek előtt a jelzések előtt teljesen elzárkózott volna, de két alaptörvényhez szigorúan ragaszkodtak.

Az egyik az volt, hogy községi szinten a demokratizálást nem úgy kell értelmezni, hogy a többség-kisebbség uniformális szabályzója érvényesül, hanem úgy, hogy ez az élő elv az egyén jogait és méltóságát helyezi előtérbe, nem pedig az államközösség vagy az államigazgatás érdekeit, amelyet más szavakkal úgy is fogalmazhatunk, hogy ez egy olyan kormányzás, "amely a krisztusi alaptörvények szellemében a nép akaratából valósul meg."

A másik alaptörvényt Templer generális, a katonai kormányzási övezet belügyeiért felelős igazgatója 1945. november 19-én a legfőbb elnökhöz intézett rövid beszédében félreérthetetlenül világosan így magyarázta meg: „*A helyi közigazgatást egy választott testületnek kell alárendelni, amely felelősséggel tartozik a folyó ügyekért. Rendelkezéseit olyan tisztviselőknek kell végrehajtaniuk, akik az aktív politikában nem vesznek részt. Ez a világon létező valamennyi demokrácia alapja és ettől nem is fogunk eltérni.*”

Az igazgatásnak ez a formája nem kifejezetten brit találmány. A világ bármely pontján jelen van, ahol demokrácia létezik, ez az igazgatási forma a demokráciától el nem választható, annak szerves alkotórésze.

Ezzel bizonyos értelemben az 1848-ban megszakadt hagyományt követték, mert az állam felsőbbrendű parancsuralmával szemben akkor is a demokratikus önkormányzatot tekintették alapvetőnek és meghatározónak és mert a "közösség szabadsága" akkor is önálló érték volt olyan más demokratikus elvek mellett, mint pl. a szabadság, a népszuverenitás és a személyi felelősségvállalás. Tehát nem olyan közigazgatási formáról volt szó, mint amilyen a parancsuralmi, atyáskodó államban volt szokásos, itt a nép a közösségi ügyek szintjén együtt kormányzott, és ezek az ügyek aztán betagozódtak az államügyekbe.

Az imént idézett potsdami határozatoknak megfelelően a brit megszálló hatalom a Németország demokratizálását és decentralizálását célzó lépéseket beépítette a közigazgatás, a helyi, valamint a területi kormányzások tevékenységébe. Ezt a hírt első ízben szeptember 21-én olvashatták az új Hannoveri Kurier cikkei között. Határoztak arról, hogy az eddig egy hivatalnok kezében összpontosuló kommunális ügyek irányítását kettéválasztják. Más-más személyek foglalkoztak a politika elméleti kidolgozásával, illetve gyakorlati végrehajtásával. Azokat, akik az elmélettel foglalkoztak, rendszeres időközönként újraválasztották, viszont a gyakorlati politikai munkát végző személyeket meghatározatlan időtartamra nevezték ki pozíciójukba. Az ilyesféle demokratizálást a hivatalnokok gyakorlatban igen nehezen tudták alkalmazni. Az 1945. október 9-én lefolytatott főpolgármesteri és területi tanácsnokok arnsbergi konferenciáján a szónokok meg is fogalmazták kritikai észrevételeiket az új brit szabályokat illetően, amelyek rendszerét és gyakorlatát is kifogásolták: Az új szabályozás túl nehézkes és lassú, a reformokról csak akkor lehetne szó, ha ezeket a szabályozókat ki lehetne iktatni; az új kommunális alkotmány nem felel meg a német történelmi fejlődésnek. Az egyik hozzászóló így fejezte ki magát: "ez a szabályzat a kommunális feladatok potenciálisan demokratikus és tisztán parlamentális kezelési módjának egyáltalán nem felel meg! Mindenekelőtt rendkívül meggondolandó, hogy a politikai-szervező munkából a szakmailag hozzáértő hivatalnokokat kiiktassák"- tették hozzá mások.

Mindeztidáig a németországi kommunális ügyekkel foglalkozó vezető beosztású hivatalnokokat rendszerint bár a parlamentális testületek határozata alapján választották, ezeknek a személyeknek polgármesteri, főpolgármesteri, járási közigazgatási vezetői stb. titulusaik voltak, ilyenformán a közösségeket képviselték, egyben a végrehajtó hatalom csúcsát is ők jelentették így a közösséget érintő döntésekben minden szempontból meghatározó szerepet játszottak.

Az önkormányzat létrehozása Vechtában és vonzáskörzetében

Hogyan történt mindez a vechtai járásban? - A járási parancsnok felkérte az egyes polgármestereket, hogy nevezzenek meg 3-3 olyan személyt, akiket egy-egy tisztség betöltésére alkalmasnak tartanak. Azután minden településen népgyűlést hívtak össze, ahol ismertették a javasolt neveket. Azoknak a nevét továbbították a katonai parancsnoknak, akik ellen semmiféle ellenvetés nem merült fel. Wegmann minisztériumi osztályvezető nem mulasztotta el, hogy feljegyzéseihez a következőket hozzá ne fűzze: *“Természetesen nem állíthatjuk, hogy ezen az eljáráson nincs mit átgondolnunk”*.

Vechta körzetében az események mindenütt hasonlóképp zajlottak le. 1945. szeptember 18-án Betteley ezredes részletekbe menően ismertette a vechtai járás polgármestereivel a közigazgatási reformot. Szemmel láthatóan tudatában voltak annak, hogy az élen járnak, mert Siemer a járás vezetője nyomatékosan köszönetet mondott az ezredesnek azért, hogy *“éppen Vechta járást választotta arra, hogy a közigazgatási reformokat elkezdjék, azt a területet, amely már a múltban is bebizonyította, hogy sohasem volt nácibarát”*. A községi választások szeptember 20. és 25. között zajlottak le, amikor is Betteley vezetésével megválasztották a községi képviselőt. Az ezredes a választások során már majdnem szívélyesnek nevezhető hangnemet használt, amikor a jelenlévők előtt arról beszélt, hogy a britek nem azért vannak itt, *“hogy a németeket elnyomják, hanem azért, hogy segídkezzenek Németország újjáépítésében”*.

A német hallgatóságnak az alig öt hónapja befejeződött béketárgyalások után valószínűleg csengeni kezdett a füle, amikor a kerületi parancsnok következő szavait hallották: *“A mai napon itt és most meg fogom kísérelni, hogy Önöknek önkormányzatot adjak a kezükbe! Mivel én magam 21 embert Vechta városából nem ismerek, az Önök tanácsát és segítségét kérem. Az Önök javaslatai alapján kívánom ugyanis a községi képviselőt kijelölni! A nép ismét a maga kezébe veszi a kormányzást és nem lesz kénytelen felülről érkező parancsoknak engedelmeskedni.”*

Az oldenburgi tartományi parancsnok, Dillon, október 20.-ra tűzte ki a határidőt, amikor Oldenburg körzetében létre kellett hozni a községi- és városi képviselőtestületeket, addigra Vechta járásában mindezt már rég megtették. Az említett testületek már 4 hete működtek és a polgármesterek arról számoltak be, hogy a lakosság szerepvállalásával a legnagyobb mértékben elégedettek.

A neuenkircheni polgármester így fogalmazott: *“a lakosság lassan magáévá teszi a demokrácia eszméit, ami már abból is világosan látható, hogy aktívan részt vesz a községi testületek ülésein”*. Holdorfól arról számolt be a polgármester, hogy a községi képviselők megválasztására összehívott gyűlés *“mélyseges benyomást tett a lakosságra, mert az ezredes úr és a járási közigazgatási főnök úr mintha a nép lelkéből beszélt volna”*. A gyűlés bebizonyította, hogy Holdorf lakossága is *“készen áll arra, részt vegyen Németország újjáépítésében”*.

Október 19-én, amikor a községi képviselőkből megválasztott vechtai járási tanács végrehajtó bizottsága összeült, nem minden büszkeség nélkül mondta Betteley ezredes, hogy Vechta körzete *“arról*

lesz majd egykor híres, hogy itt született meg a demokratikus német kormány! Most az egész világ Vechtára figyel. Németország más területeiről is élénk érdeklődéssel követik, mi történik Vechtában.”- és természetesen Betteley ezredesre is figyeltek, aki polgári foglalkozását illetően színész volt.

És hogy ezt pontosan így is gondolták, Dillon ezredes hasonló jelentésű szavai is bizonyítják: *“Az egész világon különös érdeklődéssel figyelik azt, hogy hogyan is születik meg az első képviseleti testüle! Ezt a lépést annyira fontosnak ítélem meg, hogy talán különösnek tűnhet, mégis isten áldását szeretném rá kérni. Egész Németország jövője attól függ, hogy milyen irányba fejlődik tovább ez a most megalakult első képviseleti formáció.”*

Az oldenburgi tartomány hadparancsnokságán is elégtétellel nyugtázták, hogy a demokratikus önkormányzati választások minden településen pozitív visszhangot váltottak ki, és hogy ez a visszhang *“különösen Vechta körzetében igazi lelkesedéssé”* nőtte ki magát. Itt nem merültek fel nehézségek a vezető beosztású köztisztviselő személyét illetően sem, és a pozícióváltás azért is volt könnyebb, mert itt a járási közigazgatás vezetője is és egy kivétellel valamennyi polgármester is kiállt a tiszteletbeli politikai szerepvállalás mellett, míg másutt a hivatalnokok túlnyomó többsége az ilyenféle változtatást bizonyos visszafejlődésnek tekintette és ezért el is utasította. Az oldenburgi katonai kormányzat ennek a problémamentes átmenetnek az alapján azt állapította meg, hogy a vechtai demokratikus önkormányzat mások számára is követendő példát szolgáltatathatna, mert bemutatja, hogy mi az, ami a jelen körülmények között lehetséges.

A Vechtában történtek azonban nem arattak osztatlan sikert. Volt, ahol azt hangoztatták, hogy Vechtának a kísérleti nyúl szerepét osztották. Dillon ezredes nyomatékosan visszautasította ezeket a lekicsinylő megjegyzéseket és azt követelte, hogy a rágalmak terjesztőit utasítsák önmérsékletre.

Nos, valóban meglepő volt, hogy az első demokratikus önkormányzatok megalakulásának sorát éppen Vechta és körzete nyitotta meg, egy olyan térségben, amelyre a kívülállók rendszerint nemigen tekintették úgy, mint a haladás központjára, ezért jogosan vetődik fel az a kérdés, amit Betteley az első körzeti ülésen megfogalmazott, hogy miért is volt mégis törvényszerű, hogy itt *“született meg Németország demokratikus kormánya”*.

Ezt a kérdést vizsgálva az időpontokat is érdemes figyelemmel kísérenünk. A német sajtóban 1945. szeptember 21-én számoltak be először a brit reformtervekről. De már szeptember 18-án, tehát 3 nappal korábban egy polgármesteri gyűlésen Betteley részletesen ismertette a közigazgatási reformot. Szeptember 20-án pedig Luttenben és Langfördenben megtartották az első községi testületeket életre hívó gyűléseket. Nos, Betteleyt biztos azok közé sorolták, akik Németország kormányzásuk alá eső részét a Nyugat számára mindenképpen meg kívánták menteni, másfelől mégsem tarthatjuk valószínűnek, hogy körzetében a reform bevezetését egyedül végre tudta volna hajtani, anélkül, hogy ezt a kérdést a küldöttgyűlése meg ne beszelték volna. Katonai kormányzások esetében, ahol a fölülről érkező parancs és a feljebbvaló iránti engedelmesség megkérdőjelezhetetlen, kifejezetten valószínűtlen, hogy Betteley egyedül döntött volna így.

Más szavakkal tehát nagy a valószínűsége annak, hogy Betteley felsőbb utasításra cselekedett. Így tehát két dolgot is át kell gondolnunk, az egyik, hogy kell-e őt (Betteleyt) ezért dicsérenünk, és hogy miért éppen Vechta körzetében akarták elkezdni a reformokat. Betteley megfelelőnek minősítette a körzet náci elemektől való megtisztítását, mindig is feltűnő volt, hogy a náci párt az egész Német Birodalomban itt kapta a legkevesebb szavazatot és sohasem tudta megvetni a lábát. Figyelemmel kell lennünk azonban arra a véleményre is, amelyet 1945. november 12-én William Herold Ingrams a brit ellenőrző bizottság tagja az Oldenburgban, Aurichban, Osnabrückben valamint Stade körzetében tevékenykedő kormányzatok felé továbbított. Ingrams arra utalt, hogy az angolok csak arra képesek, hogy

demokrácia felfogásukat saját értelmezésük szerint adják tovább. Ennek tömör lényege az lenne, hogy a *“keresztény alaptörvények értelmében a nép akarata által kell kormányozni”*, és ez azt jelentené, hogy az individum nagyobb jelentőségű lenne, mint az állami irányítógépezet, amelyet csak mint a nép kiszolgálóját értelmezhetnénk.

S hogy miért éppen Vechta körzetére esett a választás, a következő momentum is hozzájárulhat a magyarázathoz. Az 1936-os év keresztüzében, ebben a körzetben legalább most az egyszer sikeresen léptek fel a náci kormánygépezettel szemben, és ez a tett Angliában is nagy feltűnést keltett. A Vechta vidékéről származó goleni püspök nyilvánosan többször is tudomására hozta a náci hatalmasságoknak, hogy *“az emberi személyiség természet adta jogai mindennemű felsőbb hatalom erőszakoskodásánál előbbre valók”*.

Most, amikor emlékezetünkbe idézzük az 50 évvel ezelőtt történt eseményeket, az akkori helyzet másságában is találunk olyan dolgokat, amelyekről ma is érdemes beszélnünk. Felidézzük az akkori döntéseket, közben alaposan át is gondoljuk ezeket, pontosan ezt és nem mást jelent ez a megemlékezés.

Ebben a tanulmányban elsősorban a demokratikus gondolkodásmód megtorpanásokkal teli kibontakozását követhettük nyomon. A kor hangulati árnyalataira kevésbé figyeltünk, inkább a döntések mögött meghúzódó törvényszerűségeket állítottuk középpontban, amelyek alapján az akkori körülmények között lehetséges konkrét elhatározások születtek.

Ha a kor történéseit értékelni kívánjuk, azt kell mondanunk, hogy olyan tanulságokat érdemes levonnunk, amelyeket a jelen és a jövő problémáinak megoldása során használhatunk. A történelem ezen lapjai is olyan időtálló értékeket rejtenek magukban, amelyeket most a változások korában is feltétlenül meg kell őriznünk.

Fordította: Palla Lászlóné

Hermann von Laer:

EGY KISRÉGIÓ LEHETŐSÉGEI

adalékok Oldenburger Münsterland gazdaságpolitikájához

Alsó-Szászország - ahova Vechta városa is tartozik - megalapításakor, 1946-ban a tartomány gazdasági helyzete lehangolónak és kilátástalannak tűnt. A második világháború elpusztította a városokat és számos út járhatatlanná vált. Braunschweig, Wilhelmshaven, Emden, Hannover, Osnabrück és Hildesheim városok fele elpusztult, a régi városrészeket többnyire teljesen földig rombolták. További súlyos terhet jelentett a menekültek és üldözöttek többmilliós tömege. Számszerűsítve ez annyit jelentett, hogy míg Alsó-Szászországnak 1939-ben 4,5 millió lakosa volt, addig 1945-re ez a szám - a háborús veszteségek ellenére - 6 millióra, 1950-ben pedig 6,8 millióra emelkedett. A 2,3 milliós menekült-sereg szervezetlenül érkezett, hiszen eredetileg csak 50000 embert vártak ebbe a tartományba. Kétötödük Sziléziából, egyhatodik Kelet-Poroszországból, a többiek pedig Pomerániából, Nyugat-Poroszországból, a Szudéta vidékről és más kelet-európai országokból érkezett. Így 1947-ben Alsó-Szászország lakosságának majdnem egyharmada menekült volt és legtöbbjük csak a legszükségesebb kézipoggyással rendelkezett.

1950-ben a tartomány összterméke jóval az országos átlag alatt maradt, ami az akkor még nagyrészt mezőgazdasági tartomány esetében nem volt meglepő. A hasonlóan agrárstruktúrájú Bajorországnak szintén hatalmas menekült-sereggel kellett megbirkóznia. Bajorország akkoriban lényegében ugyanolyan szinten volt, mint Alsó-Szászország, Északrajna-Westfália viszont a régi ipari központjainak köszönhetően 50%-kal magasabb össztermékkel rendelkezett. Érdekes módon alig változott valami a elkövetkező 45 évben a Szövetségi Köztársaság és Alsó-Szászország viszonylatában: hiszen az egy főre jutó nettó össztermék állandóan 15-20%-kal az országos átlag alatt maradt. Komolyan sohasem fogalmazódott meg az, hogy a tartomány utolérje, esetleg megelőzze az átlagot. Sőt korábban még úgy tűnt, hogy nőhet is ez a különbség, pedig Alsó-Szászország a Német Szövetségi Köztársaság újraegyesítéséből gazdaságilag többet profitált, mint más tartományok. Az, hogy Alsó-Szászország problematikus, perifériális helyzete megszűnt, illetve az új Németország centrumába került, mindenképpen óriási lendületet, új lehetőségeket és bevételi forrásokat (a határterületek pénzügyi támogatása) jelentett a gazdaságnak.

Mindez egészen másképpen alakult Bajorországban és Északrajna-Westfáliában: Bajorországban a kiindulási helyzet, mint fent már említettük, igen hasonlított Alsó-Szászországhoz, és az egy főre jutó nettó össztermék 1960-ig szintén majdnem ugyanannyi volt a két szövetségi tartományban. Azután kezdte meghozni gyümölcsseit a következetes gazdaság- és főleg az iparpolitika. 1989-ben Bajorország megelőzte az országos átlagot és jelenleg 5%-kal afelett van. Északrajna-Westfália helyzete ellenkezőleg alakult: ez a régi és viszonylag jó helyzetben lévő ipari tartomány idővel elvesztette vezető pozícióját (1950-ben az egy főre jutó bruttó össztermék 50%-kal több volt Északrajna-Westfáliában, mint Alsó-Szászországban!), az össztermék 1979-ben az országos átlag szintjén mozgott, a 80-as évek elején Bajorországéval volt egyenlő. Azóta viszont Északrajna-Westfália 7%-kal az országos átlag alatt van (1994), és 12%-kal marad el Bajorországtól - de még mindig 10%-kal többet termel, mint Alsó-Szászország.

Meinhard Miegel részletes vizsgálatot készített a Német Szövetségi Köztársaság térségeinek jövedelemkülönbségeiről. Ezek magyarázatát nem a klasszikus faktorokban kereste (nyersanyagforrások, közlekedési összeköttetés, stb.), hanem egyéb tényezőket vizsgált. Elemezte a lakosság gazdaság és munka szempontjából fontos szorgalmát és hozzáállását, a mentalitásfüggő tartós-, hosszú

távú- és aktuális tényezőket, valamint a dolgozók megelégedettségét. Furcsa és kifogásolható módon vizsgálatában Vechta körzete - ami valójában nagyon gazdag terület - a legszegényebb körzetek csoportjába került. Tudomásom szerint egyetlen tanulmány sem magyarázta ennyire félre a tényleges helyzetet. De talán mindez nem is annyira meglepő, mivel más vechtai írások is sokáig egy szegény városról szóltak. Így a hivatalos statisztika szerint Vechta munkaügyi körzete, ami nagyjából az Oldenburger Münsterlandnak felel meg, a 80-as évek végéig Leer és Emden városát is beleértve országos szinten mindig a legmagasabb munkanélküliségi rátákat produkálta. Ezt az itt élő emberek akkor sem értették, mert nagyon kevesen tudtak a nagyszámú munkanélkülről, sőt a legtöbb vállalat csak nehezen tudott új munkaerőt találni. A statisztikában viszont csak ez jelent meg, a médiákban gyakran mutatták a munkát keresőket Vechta munkaügyi hivatalában. A 90-es évek elejére merőben megváltozott a helyzet. A munkanélküliek száma alaposan lecsökkent Vechta körzetében, sehol másutt nem következett be hasonló Alsó-Szászországban, és ez ráadásul messze az országos átlag alatti értékeket is mutatott.

Meglátásom szerint nem történt "foglalkoztatottsági csoda", hanem egész egyszerűen hibás számítások készültek, és csak a népszámlálás hozott helyesebb adatokat. Ez nemcsak szegénységi bizonyítvány a hivatalos statisztikáról, hanem azt is mutatja, hogy mennyire gyorsan válnak hihetővé a hamis információk erről a térségről, amennyiben ezek a negatív előítéleteket támasztják alá. Az adott szituációban megfogalmazható az első köztes eredmény: Oldenburger Münsterland nagyon gazdag, de szegényként és elmaradottként tartják számon. A sors fintora, hogy a hibás számítások esetenként nagy előnyt jelentettek és jelentenek még most is, mert először is segítyeket kap a gyenge struktúrájának vélt terület, másrészt ez egyéni kezdeményezésekre ösztönöz, amelyek egyébként nem valósultak volna meg.

Régebben ezen a területen egyértelműen a mezőgazdaság dominált. Mára ez a vezető szerep megszűnt, bár a mezőgazdaságnak az intenzív állattartás miatt még mindig nagyobb szerep jut, mint az ország vagy a tartomány más részein általában. A mezőgazdaságból felszabaduló munkaerő fokozatosan átvándorolt az iparba ill. vállalkozásba kezdett, úgyhogy ezen a területen is megváltoztak a foglalkozási viszonyok. Megnőtt az ipar - az ún. szekunder szektor - jelentősége. Időnként a foglalkoztatottak 50 %-a dolgozott ebben a szektorban. A szekunder szektorban végbement fejlesztések és termelékenységnövekedés következtében, amely az áruforgalmazás egyenes arányú növekedésével járt, a foglalkoztatottak száma néhány évtizede csökkenőben van. Ellentétben ezzel, szinte ugyanilyen arányban nő a tercier (szolgáltatási) szektorban dolgozók száma, mert itt összehasonlíthatóképpen a termelékenységnövekedés csekély és a jólétet kísérő szolgáltatások iránti növekvő keresletet csak a foglalkoztatottság növekedésével lehet kielégíteni.

A 90-es évek elején a Németország egyesítésével járó fellendülés is módosította helyzetünket. Rövid ideig emelkedett ugyan a termelés a régi szövetségi tartományok termelő ágazataiban, mindenek előtt a kedvező helyzetű Alsó-Szászországban, nőtt ugyan a szekunder szektorban a foglalkoztatottság, de nem jelentősen. Cloppenburg és Vechta körzete a szélső fekvésük ellenére nagyrészt kaptak a fellendülés nyereségéből, az azt követő válság így itt kisebb törést okozott. 1994-ben az ún. iparsűrűség aztán jóval a tartomány és az országos értékek felett volt. Vechta körzete iparsűrűségével időközben megelőz olyan hagyományos iparvidéket, mint Braunschweig és annak körzetét.

Az elmúlt 25 év alatt az országban 22%-kal, Alsó-Szászországban 19%-kal, Braunschweig körzetében 16%-kal, Braunschweigben 30%-kal csökkent, ezzel szemben Cloppenburgban 26%-kal, Vechtában pedig 37%-kal nőtt az iparsűrűség. A térségbeli növekedés folyamatosan, a jól megalapozott, közepesen fejlett vállalatoknál ment végbe. A gazdasági ágak struktúrája is meglehetősen kiegyensúlyozott volt, így "egészséges" fejlődésről lehet beszélni. A foglalkoztatottság növekedésé-

vel természetesen nagymértékben emelkedett Dél-Oldenburg ipari termelése is. Szerencsére az 1995-ben jelentkező gazdasági visszaesés ezt a térséget alig érzékelhetően sújtotta. Ebben az évben Alsó-Szászországban 12,8%-kal több vállalat ment csődbe, míg Vechta körzetében ez a szám csak 11,5%-os értéket mutat. Ez a felettebb különleges fejlődési folyamat magyarázatra szorul. Először is nézetem szerint itt az elmaradottság előnyéről szóló "Gerschenkron-tétel" érdekes bizonyítékával állunk szemben: A korábban idevándorlóknak könnyebb a dolguk, mert ismerik a fejlődés célját és a régi rendszerek sem akadályozzák őket. Mindezek ellenére részletesen ki kell deríteni, mi vezetett a vidéken az ipar ilyen arányú eloszlásához, - annál is inkább, hogy a jövő veszélyei ellen időben védekezhessünk.

Természetesen több oka van annak, hogy Oldenburger Münsterland ipari termelése az utóbbi évtizedekben és főleg az utóbbi években az újraegyesítést követően fellendülést és nagyon pozitív fejlődést mutatott:

1. a vidék ipara folyamatosan fejlődésben van. Akad elegendő iparterület és mindenképp előtt elég szabad terület, melynek hiánya gyakran lehetetlenné teszi a városi agglomerációk közelébe való letelepülést.

2. A jó közlekedési összeköttetés és a pontosan megtervezett szállítás is kedvez az ipari tevékenységnek.

Emellett akadnak igazán területspecifikus okok is. Ezek a következők:

3. A lakosság ragaszkodik a földjéhez. A saját otthonhoz, a nagycsaládhoz, a szomszédokhoz, a barátokhoz fűződő viszony szorosan köti az embereket az adott területhez. Amíg nem feltétlenül szükséges, addig nem vándorolnak el, még akkor sem, ha a nominális jövedelem alacsonynak számít. Az alacsony nominális jövedelmek vonzóak az ipar számára és az emberek azért fogadják el, mert az igen alacsony árszínvonal (főleg a lakásbéreknél és a magánházaknál) jóval magasabb reálbérehez és a nagyvárosokét messze meghaladó életszínvonalhoz vezet.

4. Ezen kívül nem sok lehetőség van ipari tevékenységre, mert itt is szűkül a primer szektor, a terciér szektor pedig a nagyvárosokban összpontosul. A lakosság az iparban szeretne elhelyezkedni.

5. A nagyiparnak errefelé nincs nagy hagyománya, sokkal inkább a kézműiparnak, ugyanakkor mára nem tapasztalható semmiféle nagyvárosi ipartól való félelem.

6. Az iparhoz való pozitív hozzáállást segíti az üzemek viszonyrendszere. A térségben kis- és középüzemek vannak legnagyobb arányban, a dolgozók gyakran gyermekkoruk óta ismerik egymást, a főnök és beosztottja ugyanannak az egyesületnek lehet a tagja stb. "Felmondani annak, akinek a lánya a lányod osztálytársa, lehetetlen", mondta egyszer egy helybeli, átlagos vállalkozó. De gyakran a nagyobb vállalatok is megválogatják alkalmazottaikat. Így a térség egyik legnagyobb vállalatában, amelynek két éve 800 dolgozója és kb. 70%-os exportrészesedése volt, az elmúlt három évtizedben több nem helyi dolgozót is alkalmazott. Minden dolgozót és szakembert a vállalatnál tanítanak be és képeznek tovább. Az ilyen vállalatoknál az az alapelv uralkodik, hogy mindenki egy csónakban evez, és együtt dolgozik a közös célokért. Vitathatatlan, hogy ez a vállalat termelékenységének és rugalmasságának is javára vált és ösztönzi a vállalatokat a letelepedésre és fejlesztésre. Bár ez nem jelenti azt, hogy szociálpolitikai idill és csak konfliktusmentes kapcsolatok vannak, de a konfliktusok általában kevésbé problematikusak, mint máshol.

7. Végül szerepet játszanak párt- és társadalompolitikai tényezők is. Oldenburger Münsterlandban van egy kis "zöld-beállítottságú" akadémiai hangadó réteg és a posztmodern főiskolai tanárok száma sem olyan magas, mint máshol. A letelepedni vágyó vállalkozók szeretik ezt!

Tehát minden jól szervezett? Minden mehet úgy tovább, mint eddig Dél-Oldenburgban és a térség példaképe lehet más területeknek, ill. egész Alsó-Szászországnak is? Természetesen nem így van. Fourastié jóslata hosszútávon Dél-Oldenburgra is igaz, mert a termelékenység emelkedése hosszútávon megelőzi itt is a termelésemelkedést. Ez a folyamat az ipar fokozatos külföldre telepí-

tésével és az új tartományokban remélt fellendülő termelés révén most még inkább gyorsul, a jövőben még szigorúbb környezetvédelmi határozatai bizonyára elsősorban az ipari területeket fenyegetik.

De nemcsak az iparban dolgozók száma fog csökkenni, hanem a még mindig fontos agrár szektor is szűkülni fog. Feltételezhető, hogy a szolgáltatási szektorban több munkahelyre lesz szükség a jövőben. Ezen a ponton egy meggyőződött piacpárti közgazdász számára felvetődik az állam szerepe. Nem abban az értelemben, hogy az állam Dél-Oldenburgban is támogassa a jövő ígéretes vállalatait. Az államnak egyenlő arányban kellene elosztania az országban szolgáltatásait és az ezzel járó munkahelyeket. Az állami befektetéseknek kellene érinteniük a képzési intézményeket azért, hogy megtartsák a fiatal munkaerőt és a környéken új szolgáltatási vállalkozásokat ösztönözzenek. A Vechtai Főiskola, a szakképző iskolák, a képzőintézetek, mint pl. a helyi népfőiskola, szakfőiskolák és egyetemek a szó szoros értelmében kikristályosodott pontok, melyek - közvetlenül vagy közvetetten - fejlesztőileg hatnak.

Dél-Oldenburg nem önálló, hiszen függő viszonyban van a távolabbi döntéshozó központtól. Már a szövetségi tartományok gazdasági fejlődésének összehasonlítása is megmutatja, hogy az eltérések nem lehetnek akármilyen nagyok. A keretfeltételeket Bonnban, ill. egyre inkább Brüsszelben szabják meg az egyes tartományoknak, így csak korlátozott döntési szabadságuk marad. Egy olyan kis térségre, mint Oldenburger Münsterland, ez még inkább érvényes, mert itt még a Hannoverben székelő tartományi kormányzatnak is fontos beleszólása van a döntésekbe.

Oldenburger Münsterland ezért igen kiszolgáltatott helyzetben van. Példaként egy olyan szempontot kell megemlíteni, amit a nagyvárosiak gyakran alábecsülnek, a közúti közlekedést. Oldenburger Münsterland egy vidéki, alföldi jellegű terület. Az ipar, a mezőgazdaság, a szolgáltatási ágazatok jó közlekedési feltételeket igényelnek, ami sík területen a személygépkocsikkal és teherautókkal valósítható meg. A távolsági közlekedésben a vasút - bár máshol ésszerű megoldás - itt szóba sem jöhet. Az A1-es autópálya a térség "főútőere" és ez így is marad a következő évtizedekben. Ha nem alkalmazkodunk a növekvő forgalomhoz, akkor "szívinfarktus" fenyeget, hiszen Vechta városának 23000 lakosából naponta 6442 az ingázó.

A benzinárak drasztikus emelése itt gyökeres változásokhoz vezetne a lakás-, élet- és munkaviszonyokban, és végül a vállalatok áttelepítését, az emberek elvándorlását eredményezné. Ami a nagyvárosokban közlekedéspolitikailag jó megoldás, az vidéken, így Oldenburger Münsterlandban is gazdasági katasztrófához vezethet.

Az 50 éve alapított Alsó-Szászország gazdaságának nagyon kedvezőtlenek voltak az indulási feltételei. Ez az aránylag rossz helyzet nem változott, az országos átlagtól való lemaradás megmaradt. Ezzel szemben néhány alsó-szászországi terület - köztük Oldenburger Münsterland - ragyogóan fejlődik és a gazdasága ma is virágzik. Nincs viszont garancia arra, hogy ez a jövőben is így maradjon, különösen akkor, ha a külső tényezők kedvezőtlené válnak.

Fordította: Szívós Anita

Horti Béla

A BOSZNIAI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOK MARGÓJÁRA

Kinek hoz szerencsét a Bingo-terem?

1997 szeptemberében választási felügyelőként lehetőségem volt részt venni a Bosznia-Hercegovinában megtartott helyhatósági választásokon. Az olvasó joggal kérdezheti, hogyan kerül egy magyar közigazgatási szakember egy másik ország választási „vérkeringésébe”? Ennek és a választásnak a rövid történetét szeretném az olvasók elé tárni személyes tapasztalataimmal kiegészítve.

A választás előzményei

Bosznia-Hercegovina Jugoszlávia felbomlása után, 1992. áprilisában vált független-né. A 4,1 millió lakosú országot Bosznia-Hercegovina Szövetségi Állama (2,5 millió lakossal) és a Szerb Köztársaság (1,6 millió lakossal) alkotja. A több mint negyedmillió ember halálát okozó háborúhoz a nemzetiségi ellentétek vezettek és ezek az ellentétek a feszültség legfőbb forrásai a mai boszniai belpolitikában is. Boszniában a nemzetiségek megoszlása jelenleg a következő: muzulmánok - 1,9 millió, szerbek - 1,6 millió, horvátok - 500000, más nemzetiségűek - 40000 lakos.

A nemzetiségek békés egymás mellett élésének az egyik alapvető feltétele egy demokratikus államszervezet felépítése, amely megfelelő működési feltételeket és szabályokat határoz meg polgári részére, és legitim vezetőket állít az ország élére. Ennek az állami intézményrendszernek a kiépítése volt az elsődleges célja a nemzetközi szervezeteknek és ennek érdekében az 1995. novemberi daytoni békeegyezménynek megfelelően Bosznia-Hercegovinában törvényes és szabad választásokat tartottak mind országos, mind pedig helyi szinten. A parlamenti választásokat 1996. szeptember 14-én megtartották, a helyhatósági választásokat viszont többszöri halasztás után csak 1997. szeptember 13.-14.-re írták ki. A választások lebonyolítását mindkét alkalommal az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) vitte végbe, illetve viselte azok költségeit is.

A választások törvényes lebonyolítását az EBESZ nemzetközi közigazgatási szakemberek, ún. választási felügyelők bevonásával kívánta biztosítani. A magyar részről közreműködő személyek szakmai kiválasztását és ellenőrzését a Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal végezte az önkéntes, egyéni jelentkezések alapján. A küldöttség kétharmadát angolul tudó közigazgatási szakemberek tették ki, de egyetemisták, főiskolások, külszolgálatban tapasztalatot szerzett katonatisztek, újságírók és tanárok is bekerültek.

A jelentkezési lap beadását követően két hónappal került sor arra a megbeszélésre, amelyet Tóth Zoltán, a Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal vezetője, Szolnoki Zsolt a misszió vezetője, valamint az Egyesült Államok budapesti nagykövetségének egyik munkatársa tartott. A bosnyák belpolitika gyors változásairól és a választások előkészületeiről kapott információk alapján (melyek közül a biztonsági helyzetre vonatkozók meglehetősen vészjóslóak voltak) leendő választási felügyelőkként még nem tudtuk eldönteni, hogy szerencsés kiválasztottak vagyunk vagy a sors különleges játékának kiszemeltjei.

Magyarország növekvő súlyát és az itt megtartott választások demokratikusságának és szakmaiságának az elismerését jellemzi mindenesetre az a tény, hogy a legnépesebb delegációt adó Egyesült Államok 400 fője mellett a boszniai helyhatósági választások felügyeletében 104 magyar

választási felügyelő működött közre. Az USA kormánya és az EBESZ 14 millió dollárt szánt Bosznia-Hercegovinában a béke megteremtésének e döntő momentumára: a 2300 boszniai szavazóköri törvényes működésének szavatolására.

A világ minden részéből 2300 választási felügyelő és az ő munkájukat is ellenőrző 400 megfigyelő (observer) érkezett 6 nap leforgása alatt a célországba. A sarajevói repülőtér légbiztonsági felszereléseinek hiányossága miatt a nemzetközi delegációk először a horvát fővárosba, Zágrábba vagy Splitbe repültek. A magyar küldöttség az USA budapesti nagykövetsége által biztosított charter géppel utazott az adminisztrációs központba. A Ferihegyről induló járaton lengyel és szlovák delegációk is csatlakoztak hozzánk. Zágrábban még meg sem kaptuk a csomagjainkat, s máris harsány hangú amerikai koordinátorok és horvát segítők ellenőrizték nevünket a listákon, s osztottak szét bennünket az odakünn váró buszokra, amelyek tüstént egy Zágráb közeli hotelbe robogtak velünk. Itt került sor a felügyelők elosztására, ami teljesen véletlenszerűen történt, semmilyen korábbi egyéni tapasztalatot nem vettek figyelembe. Itt kötötték meg az egyéni szerződéseket, elkészítették a személyazonosító kártyákat is és végre megtudtuk, hogy melyik városban teljesítjük majd a feladatunkat. Ez meglehetősen hosszú, három-négy órás procedúra volt, amelynek végeztével az EBESZ által biztosított autóbuszokkal utaztunk tovább a kijelölt helyi irodákhoz. A magyar választási felügyelők a Republika Srpska területén kaptak feladatot. Szolgálati helyemül - számomra korábban ismeretlen harmincnégy magyar társammal együtt - egy Prnjavor nevű várost jelöltek ki, míg a többiek Dobojs és Banja Luka környékére kerültek.

Az okucsányi hídon már vaksötétben jutottunk át, s a sötétben a szűk, kátyúkkal teli utakon még órákig kanyarogtunk számos ellenőrzőpont érintésével, míg egy kisvárosi hotel lerobbant portájára érkeztünk. Itt francia nemzetiségű csoportvezetőnk, az energikus dijoni közigazdász, Jerome Pons fogadott bennünket. Még az éjszaka folyamán megtörtént a szavazóköri véletlenszerű kijelölése, a felügyelők munkáját segítő információs anyagok és kommunikációs eszközök (EBESZ feliratú sapkát, mellényt, kocsiszelvédőjére szerelhető táblát, karszalagot, valamint a környék katonai térképét, rádiózási körzeteit, SOS és elakadásjelző táblát, elsősegély-ládikát és jegyzetfüzeteket, ceruzákat, sőt ceruzahegyszót is kaptunk) átadása. Mindezeket követően egy meglehetősen hosszú nap végén, egy idegen ország még idegenebbül ható szállodájában tértünk nyugovóra. Az éjszaka meglehetősen nyugtalanul telt, mert sokan zajongtak a szálloda előtt, sőt hajnali négy órakor egy kisebb tömeg csoportosult a bejáratnál. Természetesen a zajra mi is felébredtünk és nem tudtuk elképzelni, mi a gyülekezés oka. - Csak nem a szállodában elhelyezett külföldieket akarják megtámadni? - néztünk kérdően egymásra szobatársammal. Reggel azután kiderült egy ingázó munkáscsoportról volt szó, akik a buszra várakozás közben zajongtak a kellerénél jobban.

Ismerkedés a körülményekkel - az oktatás

A hotel nagytermét rendezték be tanteremmé, ahol az első három nap valamennyi felügyelő teljes körű oktatásban részesült. Reggel kilenctől kis szünetekkel este nyolcig tartott a képzés, a szinte szakadatlan információ áradat. Először az általános politikai és szociológiai helyzetről hallhattunk, majd a lakossággal és a helyi közreműködőkkel való kapcsolattartáshoz kaptunk tanácsokat. Megkaptuk a *Welcome to Prnjavor Election Office* című sokszorosított tájékoztató füzetet, amelyben megtalálható volt a környékre vonatkozó összes információ, a szerb kultúra és Jugoszlávia rövid története, valamint a háborút elemző nemzetközi cikkek. Az információs csomag tartalmazta még az eltöltendő két hét óráról órára beosztott programját, az egyezményes rádiójelzéseket, egy esetleges evakuáció menetrendjét és egy lerövidített angol-szerb szótárt is.

A helyi ismertetőből megtudtuk, hogy Prnjavor körzetéhez öt önkormányzat (obstina) tarto-

zik, valamennyi városi központtal, s a hozzájuk tartozó mezőgazdasági falvak és tanyák hálózatával. A horvát határ és a tartomány jelenlegi fővárosa, Banja Luka közé eső részt 170000 fő lakja, alig kevesebben, mint a háború előtt. Összetételében annál inkább változó ez a népesség, mert az etnikailag szerbre tisztított területet a Föderációból érkezett hontalanok és a horvátországi krainákból menekültek töltötték fel. (A hontalan és a menekült státus, noha hasonló élethelyzet annak, aki elszenved, jogi szempontból nem ugyanaz.)

Prnjavor városát hozzávetőlegesen ötvenezren lakják. A háború előtt 70 % szerb, 20 % muszlim és horvát lakta. Az 1991-ben fölvetett választási census szerint 4400-an vallották magukat olasznak, lengyelnek, csehnek, ukránnak, fehér-orosznak és magyarnak, aminek alapján a város kiérdemelte a "Kis Európa" nevet. A háború után a muszlim és horvát lakosság néhány százra csökkent, a háborúban nem érdekelt nemzetiségek mai létszáma: 1400 fő. Az eltávozottak helyére 1995-ben, a fegyveres harcok megszűntével körülbelül 9000 főnyi szerb hontalan érkezett. Akár jóformán mindenütt a Republika Srpskában, itt is az SDS (a Radovan Karadzic alapította Szerb Demokrata Párt) a legerősebb politikai erő.

Prnjavor azon kevés helységhez tartozik, amelyet nem érintett a háború. Ennek ellenére ezer és ezer prnjavori esett el a harcmezőkön, a férfiak és a nők aránya a statisztikák szerint 1:4, (Banja Lukában ugyanez az adat 1:20-hoz), a visszatértek 60-65 százaléka munkanélküli. Ez meg is látszott a város képén és álmos ritmusán: reggel az alkalmi munkára jelentkező borostás férfiak sereglenek a központba, hogy néhány óras álldogálás után szétszóródjanak a számtalan kávézóba, ahol éjjel után is zajlik az élet.

Az első előadásokat a biztonsági kérdésekről (evakuálás, aknák, közlekedés) és az adott település társadalmi, politikai viszonyairól a nemzetközi békefenntartó erő tisztjei tartották. Egy norvég hadnagy és egy dán repülő százados a 35000 fős SFOR alakulatok szerepéről és problémáiról tartott előadást, kiemelve benne mindazt, amivel a munkánkat és személyes biztonságunkat szavatolhatják. Ötféle lehetőséget soroltak fel a segítségkérésre: a helyi rendőrségtől egészen a Banja Lukai SFOR-bázisról hívható helikopterig. Egy nagybajuszú indonéz úriember a nemzetközi rendőrségi szervezet, az IPTF (International Police Task Force) részéről beszámolt a fegyver nélküli rendőrség konfliktust oldó funkciójáról és arról, hogy embereik a választás napján minden körzetben legalább egyszer megfordulnak. Finn katonák tanítottak az elsősegélynyújtásra és a térképismeretre, britek az aknák felismerésére és a velük kapcsolatos tennivalókra, valamint a rádiózás alapelemeire.

A biztonsági ismeretekkel párhuzamosan mutatták be nemzetközi oktatókat, a gyorsbeszédű, barcelonai jogászt: Alberto Navarro-t, aki rövid államigazgatási és alkotmányjogi bevezetés, valamint a jelenlegi választást megelőző, a daytoni megegyezésig visszanyúló regisztrációs folyamat történetének vázolását követően rátért a konkrét választási tennivalókra. Kiosztotta a százoldalas választási- és szavazatszámplálási kézikönyvet, amely tükörfordításban szerb és angol nyelven is elkészült és a szavazatszámpláló bizottságok valamennyi tagja is megkapta. A szituációs gyakorlatok is sokat segítettek az eljárási szabályok megértésében. Az oktatással kapcsolatban talán az egyetlen probléma az volt, hogy nem volt igazán idő a hallottak és az olvasottak kellő elmélyítésére. Elképesztő volt viszont az a szervezettség, ami a választások lebonyolítását megelőzte. A regisztrációt már hónapokkal korábban elvégezték, ezen kívül az EBESZ megbízottak százai hónapokat dolgoztak azon, hogy a választások előtt közvetlenül érkező nemzetközi szakértők oktatása, szállása, biztonsága megoldott legyen. Ezt az óriási feladatot adminisztratív oldalról az EBESZ, biztonsági oldalról pedig a nemzetközi rendőrség (IPTF) és a békefenntartó erő (SFOR) oldotta meg.

Megkezdődött a voksolási folyamat részletes ismertetése, valamint a szerepjátékokkal történő memorizálása és begyakorlása. Ugyanis - ezt sokszor hangsúlyozták a felkészítés során - noha a

választási folyamatban a szerepünk az ellenőrizésre szorítkozott, minden vitás kérdésben miénk volt az ügydöntő szó, tehát a lehető legmélyebben, legsokoldalúbban meg kellett ismernünk a választás lebonyolításának minden mozzanatát és összes következményét. Nem megfigyelőként voltunk tehát jelen, hanem a szavazatszámláló bizottság aktívan közreműködő tagjaiként.

A harmadik napon bemutattak bennünket a szerb-angol nyelvű tolmácsoknak és a gépkocsi-vezetőknek. Ez fontos pontja volt a helyiekkel való ismerkedésnek, hiszen a tolmács és a gépkocsi-vezető segítségével tudtunk kommunikálni az itt élőkkel és eljutni mindazokra a helyekre, amit munkánk megkívánt. Kiosztották a hordozható és az autóba beszerelt rádiókat, majd egy rövid városkörüli rádiós bejelentkezés után elhagytuk a hotelt. A néhány szlovákkal, osztrákkal, amerikaival kiegészült csoportunk szétszlott a környéken: egy részük a horvát határra, a Száva mellé Srbac nevű városkába indult, mások a Banja Luka üdülőnegyedének számító Laktasi fürdővárosba, s a prnjavoriak is kirajzottak kettesével hármassával, a számukra kibérelt magánházakhoz.

Én egy veszprémi kollégámmal együtt a központtól és a helyi rendőrségtől nem messze fekvő Beogradska utcában kaptam szállást egy idősebb házaspárnál. Tolmácsnőm, a 20 éves joghallgató Diana Kurtjak segített nekünk megismerkedni házigazdáinkkal, akik közül a hölgy bolti eladó volt, a férje pedig nyugdíjas. Fiuk, mint oly sok boszniai fiatal külföldön próbált szerencsét, Horvátországban dolgozott egy zágrábi étteremben. A kétszintes ház megfelelően berendezett, barátságos volt és a későbbiekben is csak a néhány esetben előforduló víz-, illetve áramhiány okozott kellemetlenséget.

A szavazás megkezdése előtt még két fontos dolgon kellett túlesnünk. Megismerkedtünk a szavazatszámláló bizottság elnökével, illetve a választási helyiséggel. A helyi szavazatszámláló bizottságokkal történő megismerkedés meglehetősen nehezen indult. Egy médiaközpont nagytermében 100, egymás részére teljesen ismeretlen ember hallgatta végig az EBESZ-tisztviselők tájékoztatóját, majd megkezdődött a bemutatás, amelyet követően mindenki személyesen találkozhatott azzal az elnökkel, akivel a szavazás két napja alatt együtt dolgozott. Az előkészítésre jellemző, hogy a választási felügyelők és az elnökök első találkozására egy külön „forgatókönyv” készült, melynek első bekezdése a következőképpen foglalta össze a teendőket: „A legfontosabb dolog ezen a találkozón a jó viszony megalapozása. Kérd ki az elnök véleményét minden tárgyban, hívd meg egy kávéra és ne légy arrogáns.” Talán a szerencsének is köszönhetem, hogy körzetemben a korban hozzám közel álló Zsjelko Cvitanovič volt a szavazatszámláló bizottság elnöke, akivel igazán gyorsan közös nevezőre jutottunk és pontról pontra megegyeztünk az előttünk álló feladatok közös megoldási módjáról. Beszélgetés közben kiderült róla, hogy folyami hajósként keresi kenyerét, és sokszor hajózik a Dunán is, ennek köszönhetően pedig még néhány magyar szót is ismer.

Választási helyiségemet Prnjavor központjában, egy helyi autóklub székházában jelölték ki, ahol 1724 választópolgárt regisztráltak. Zsjelkoval, az elnökkel és Dianával, a tolmáccsal együtt felkerestük ezt a helyet, ahol kiderült, hogy a szavazóhelyiség egy autós-motoros klub nagyterme, ami egyben a hét meghatározott napjain a helyiek bingo szenedélyének is otthont ad. A szerencsejáték ékes tanúbizonyságaként, még a szavazás napjain is a falon díszelgett a bingo tábla. Az autóklub üzemeltetőivel leegyeztettük, hogy ki és mikor nyitja ki a helyiséget, milyen felszereléseket tudnak biztosítani és egyúttal a telefonösszeköttetést is kipróbáltuk a központtal.

A vidékkel és embereivel való ismerkedés közben is folytak Alberto órái. Az olyan problémák, mint a választó személyazonosságának megállapítása, felvillantja a háború egész történetét. A megsemmisült személyi igazolványt, útlevét, katonakönyv, névváltoztatási okirat, hontalan igazolvány, menekült igazolvány, születési bizonyítvány, vezetői engedély, egészségügyi könyv, külföldi útlevét, amely feltünteti a kettős állampolgárságot, s a legvégén, ha minden kötél szakad alapon: a

köztség két polgárának nyilatkozata helyettesíthette. Az oktatás végeztével Alberto kiképzettnek nyilvánított bennünket és jó szerencsét kívánt mindannyiunknak.

A választást megelőző napon még rövid belpolitikai tájékoztatást kaptunk egy amerikai diplomatától, aki a lehető legfrissebb információkkal rendelkezett. A választásokat megelőző néhány héten jelentős politikai "színhjáték" zajlott mindhárom etnikai területen. Szinte valamennyi jelentős - a választásokon induló - politikai párt hosszabb rövidebb időre (általában 2-3 napra) bojkottot hirdetett. A politikai bizonytalanságot fokozta az a tény is, hogy a Republika Srpska területén a Szerb Demokrata Párt (és tulajdonképpen az államhatalom is) két részre szakadt, a Biljana Plavcsics és a Momcsilo Krajisnik (akit a háttérből a boszniai szerbek háborús bűnök elkövetésével vádolt volt elnöke, Radovan Karadzics támogat) köré csoportosuló erőkre. A legtöbb feszültséget ez a konfliktus elsősorban a Banja Luka-i EBESZ regionális iroda területén okozta, éppen ott, ahol a legtöbb magyar felügyelő tartózkodott.

A legkomolyabb szakítópróba a szeptember 8-i Banja Luka-i tüntetés volt, amely az SFOR-nak, illetve a helyi rendőrségnek köszönhetően nem alakult át véres összecsapássá. Bár az ország többi részén (a muzulmán-horvát föderáció területén) is voltak kisebb nagyobb rendzavarások, az nyilvánvaló volt mindenki előtt, hogy a szerb területeken van csak igazi tétje a választásoknak: Plavcsics, vagy Krajisnik (illetve a mögötte álló Karadzics). Ezekkel az előjelekkel vágtunk neki a kétnapos választásnak, amelynek az értékét csak a bosnyák belpolitika jövője tud majd megfelelően igazolni.

Kinek hoz szerencsét a Bingo terem?- a szavazás két napja

A szavazás szeptember 13-14-én, reggel 7 órától 19 óráig tartott. Szombaton reggel 5 óra után néhány perccel Dianával és Zsjelkóval már a Választási Bizottságnak helyet adó helyi bíróság épületében tolakodunk az óriási tömegben, hogy számos aláírás ellenében átvegyük a szavazáshoz szükséges hivatalos anyagokat az ún. „sensitiv material”-t. Ennek az anyagnak a sorsáért két személy: a nemzetközi választási felügyelő és a helyi bizottság elnöke felel a választás 48 órája alatt, illetve utána, amíg a Kerületi Választási Központból az SFOR el nem szállítja feldolgozásra a szarajevói központba.

Hat óra előtt a Bingo teremnél voltunk, itt azonban kellemetlen meglepetés ért bennünket. A bizottság hiánytalanul megjelent, azonban az ajtó kinyitásával megbízott férfi elaludt, ezért a szomszédos étteremből kisebb nehézségek árán közelítettük meg a szavazókori helyiséget és ráadásul még az elektromos árammal is gondunk akadt, ezért a reggeli félhomályban alakítottuk ki a szavazáshoz szükséges tárgyi feltételeket. (asztalok, szavazófülkék, tájékoztató plakátok stb.) Már hét óra előtt sorban álltak az emberek, így gyorsan beosztottuk kinek mi a feladata, és máris kezdődhetett a szavazás.

Maga a szavazási folyamat külsőségeiben csak egy lényeges momentumban különbözött a Magyarországon megszokottól. A szavazatszámoló bizottság egy tagja minden megjelent szavazó ujját egy speciális ultraviola fényt kibocsátó (ún. UV) lámpával ellenőrizte a bejáratnál. Ha a próba negatív volt (és szavazókörömben minden esetben az volt), a személyazonosság ellenőrzése után mindenkinek a jobb mutatóujját egy - pusztán szemmel nem látható festékanyagú - vegytintás spray-vel megjelölték, amit az UV-lámpa még egy héttel később, számtalan kézmosást követően is kimutat. Ez a megelőzés a többszöri szavazás lehetőségét zárta ki, ugyanis számtalan dokumentummal, hivatalos igazolással lehetett szavazni, így az esetleges megtévesztésnek egy fizikai gátat is szerettek volna szabni.

Ennek a módszernek létezik egy még hihetlenebb változata is, amint azt egy kambodzsai választásokon is részt vett szegedi ismerősöm mesélte. Az ázsiai országban nagyon magas az írástudatlanok aránya, ezért még az öt évvel ezelőtti szavazólapokon is az egyes pártokat egy-egy állatfigura jelképezte. A választók ezen a „szavazólapon” élhettek jogukkal, és aki leadta voksát, annak a kezét könyékig festékbe mártották, hiszen személyi igazolványok hiányában lehetetlen lett volna követni ki szavazott és ki nem.

A szavazás során komoly nehézséget jelentett a boszniai népesség-nyilvántartás és a választási törvény hiánya. A névjegyzéket nem egy meglévő állami népesség-nyilvántartásra alapozták - mivel ilyen jelenleg nincs Boszniában -, hanem az 1991-es népszámlálás és az 1997-es regisztráció adataira. A szintén hiányzó választási törvényt egy EBESZ által kialakított választási szabályzat helyettesíti, amit a helyi pártok is elfogadtak. A legnagyobb probléma a névjegyzék pontossága, illetve pontatlansága volt, pedig az EBESZ a kéthónapos (májusi, júniusi) regisztrációs időszakot éppen azért szervezte meg, hogy mindenki regisztráltathassa magát. Ez az eljárás nem teljesen érte el a célját, mert a szavazók körülbelül 10 % - a valamilyen okból nem szerepelt a névjegyzékben. Ők az úgynevezett "Tendered Ballot" szavazóként leadhatták szavazatukat, de hogy érvényes volt-e az a szavazat, azt csak a szarajevói ellenőrzéskor derült ki. Ez azt is jelentette, hogy a szavazatok körülbelül 10 % - a felett a szarajevói központi választási bizottság döntött.

Lassította a szavazást az írástudatlanok nagy száma is. A szavazók mintegy 10-15%-a analfabéta volt, akiknek egy másik szavazó segíthetett a szavazásban. Ezt a szabályt szegték meg a bizottságok alighanem a legtöbbször, hiszen néha problémásabb lett volna kivárni még egy írástudó megérkezését, mint segíteni a szavazásban. A szavazólapon egyébként nem szerepeltek a pártok jelképei, így az írástudatlanoknak ez sem segíthetett.

Este hét óra után a felbontatlan urnákat, a fel nem használt szavazólapokat és az egyéb keléseket a Választási Központba vittünk, amit a helyi Művelődési Házban jelöltek ki. Sokak számára ezzel befejeződött a szavazás első napja, azonban azt a tényt, hogy a választási anyagokhoz az éjszaka folyamán sem fért hozzá illetéktelen személy két önkéntes felügyelőnek kellett biztosítania a jelenlétével. Mivel közel laktam a Művelődési Hához, kevesebb gondot okozott számomra ez a feladat, mint másoknak, akiknek esetleg kilométerekre volt a szállásuk a központtól, ezért egy társammal együtt vállaltam, hogy a választási anyagok mellett töltöm az éjszakát. A helyi választási bizottság és a nemzetközi rendőrség tagjaival még sokáig beszélgettünk az első nap eseményeiről, hogy azután a nagyteremben felállított katonai tábori ágyakon aludjunk néhány órát.

Vasárnap egész napos szakadó esőben folytatódott a szavazás és a résztvevők aránya szemernyi sem csökkent. A magas részvételi arány (az első nap a szavazásra jogosultak 47 % - a jelent meg) több összetevőnek volt köszönhető. Egyrészt a több párt által meghirdetett választási bojkott nemzetközi nyomásra meghiúsult. A francia és a német kormány például kilátásba helyezte a nemzetközi segélyek megvonását is Boszniától. Az EBESZ ezen kívül még számtalan „praktikát” is bevetett a választás sikeressége érdekében. Az ötletesebbnél ötletesebb plakátok mellett a részvételre buzdítottak a boltok reklámszatyrainak, az EBESZ reklám öngyújtóinak és a gyufásdobozoknak a feliratai is, aki pedig a szeptemberi melegben megkívánt egy korsó sört még a sörálatétek hirdetésén is ezt olvashatta: „Vegyen részt a helyhatósági választásokon! Szavazzon szeptember 13-14-én a jövőjére!” Sok idős már menni is nehezen tudott, családjával mégis elhozatta magát szavazni. Diana legtöbbjüket ismerte, és a velük való beszélgetés után elmondta, hogy sokan közülük félelemből szavaznak. Szerintük ugyanis egyes pártok számon tartják a szavazókat és az idősek attól tartanak, ha távol maradnak, a főiskolás, egyetemista unokáiknak származna kára ebből a későbbiekben.

Dianával időközben a hétköznapi családok életéről is beszélgettünk. A hivatalosan kimutatható átlagjövedelem 30-40 német márkának megfelelő összeg (3600-4800 forint) és a fogyasztói árakat figyelembe véve valóságos csoda, hogy egy-egy család nem hal éhen. A nyugdíjból nem lehet megélni, GYES nincs, nagyon sokan a külföldön dolgozó családtag jövedelméből élnek. Az iskolák szeptember közepén még néptelenek voltak a pedagógus sztrájk miatt, amit azért hirdettek meg, mert a havi 50 német márkának megfelelő (kb. 6000 forint) fizetést május óta nem folyósították a tanároknak. Az egyik tanárral én is beszéltem, aki családjával Svédországban élő nővére segélyéből húzza meg magát. Minden vágya egy útlevel, amivel nekivághatna jobb megélhetést keresni.

A szavazást szinte valamennyi szavazókörben hosszabb-rövidebb ideig figyelemmel kísérték az induló pártok képviselői, az EBESZ és az Európai Unió megfigyelői is. A Bingo-teremben is járt Gerrit Valk, a holland parlament tagja, aki a külügyi és a kulturális bizottságban tevékenykedik. Egy Carmen nevű spanyol lánnyal - a Madridi Polgármesteri Hivatal urbanisztikai szakembere, lakótelepek szociális tervezésével foglalkozik - járják párban megfigyelőként a szavazókörzeteket, s ellenőrzik a mi munkánkat, valamint az általános hangulatot. A civilben a XVII. század történelmével, s a századelő politikai ideológiáival foglalkozó történész szerint az ehhez hasonló szavazások, s persze az azok eredményeként beinduló demokratikus intézmények alapozhatják meg az egységes európai integrációt. Szerinte jó példával járnak elől épp a magyarok, a lengyelek és a csehek.

Este 7 órakor zártak a szavazókörök és megkezdődött a számlálás, amelynek folyamatáról erősen megoszlott a felügyelők véleménye. A számlálás gyorsasága és pontossága nemcsak attól függött, hogy hány jelölt indult (általában 1-45 párt, illetve egyéni jelölt eredményét kellett összesíteni 200-2400 leadott szavazattal), de az is döntő volt, hogy a felügyelő mennyire vette kézbe a folyamat irányítását, ugyanis a bizottság "energiája" igen sok helyen már elfogyott vasárnap estére. Maga a szavazatok értékelése is többszörösen (túl)biztosított volt, hiszen az elnök egyenként olvasta fel a szavazólapok tartalmát, a szavazatszámoló bizottság egy tagja pedig szóban visszaigazolta. Az elnök által felolvasott, a pártokra és az egyéni jelöltekre leadott szavazatokat két-két személy (akik egymást is ellenőrizték) párhuzamosan regisztrálta egy számlálólapra, az eredményt minden száz szavazat után összehasonlították és amennyiben eltérés volt a két adat között az adott köteget újra kellett számolni. Az előkészítés során a számlálásnak külön gyakorlatot találtak ki oktatóink, amelyben még a szavazatszámolásban részt vevő személyek helye is ki volt jelölve előre. Az én helyem - az előzetes szerepjátéknak megfelelően - az elnök és az őt kontrolláló tag között volt, de emellett a számlálás minden szakaszát figyelemmel kellett kísérem. Nem volt egyszerű feladat a különböző jegyzőkönyvek kitöltése sem, ez is a nemzetközi felügyelőkre hárult elsősorban. Körzetemben 89,5 %-os volt a részvétel és az SDS nyert a radikálisok előtt. Ezt a helyiek azzal magyarázták, hogy az önkormányzati vezetés évek óta csak választási fogásnak tekinti az utak megjavíttatását, de nem tett ennek érdekében semmit.

A jegyzőkönyvek kitöltése után, éjjel két órakor zuhogó esőben szállítottuk vissza a helyi irodába a szavazási anyagokat és tulajdonképpen itt ért véget a szombat hajnaltól hétfő hajnalig tartó érdemi munka.

A szavazás utóhatásai

Másnap délutánra megjelent az SFOR egyik alakulata, ők szállították ugyanis Szarajevóba a hivatalos anyagokat, mivel számítógépes összeköttetés és feldolgozás nem volt sem helyi, sem központi szinten. Tüstént harcias alakzatot vettek fel, fegyveres őrköt állítottak a bejáratához, egy híradós katona telefonösszeköttetést állított fel és rövid idő alatt végeztek a bepakolással. Ez annyiban volt érdekes, hogy a választási anyagok biztonsága érdekében megérkezésükig nem volt semmi kü-

lönleges intézkedés érvényben.

Személyes biztonságunkról beszélgetve egyik társunk elmesélte, hogy körzetébe eredetileg 700 darabbal kevesebb szavazólapot küldtek, sem pótlást, sem védelmet nem kapott fél napon keresztül, pedig a választóhelyiség előtt jogosan dühöngő tömeg igen fenyegetően kezdett viselkedni, s csak csodával határos módon sikerült megúsznia. Sokan hosszú órákig nem tudtak szavazni, a rádióért kért segítség és biztosítás pedig csak hosszabb idő után érkezett meg.

Az elvégzett munka értékelése a helyi irodákban történt kérdőívek kitöltésével írásban, és közös szóbeli értékeléssel. Abban mindannyian egyet értettünk, hogy a szavazatszámoló bizottságok tagjai főleg az első napon igen lelkesek voltak, de felkészültségük meglehetősen gyenge volt, holott az EBESZ nagy gondot fordított az ő képzésükre is. A szavazóhelyiségeket be tudták rendezni a legtöbb helyen, de a kényes kérdésekben már nem voltak ennyire határozottak. A bizottsági elnökök felkészültsége is meglehetősen vegyes volt, sok helyen szinte a felügyelő "irányította" a szavazókört. A helyi választási bizottságok tagjai a szavazatszámoló bizottság tagjaihoz képest jobban ismerték feladataikat, sok helyen jól kiegészítették a szavazatszámoló bizottságokat.

Nem ennyire pozitív a kép a tolmácsok és a gépkocsivezetők tekintetében. A tolmácsok nagy többsége fiatal volt (egy részük 16-18 éves), akik igencsak különböző szinten beszéltek az angol nyelvet, a választási szakkifejezéseket pedig még kevésbé, bár oktatást, illetve oktatási anyagokat ők is kaptak. Lojalitásuk és segítőkészségük azonban kompenzálta a nyelvi hiányosságokat. A lojalitás elmondható a gépkocsivezetőkről is, akik közül viszont néhányan nem ismerték meg előre a szavazókörökhöz vezető utat, így az első találkozás a szavazatszámoló bizottságokkal néhány helyen nem jöhetett létre. Mivel igen sok gépkocsivezetőre, tolmácsra volt szükség, ezért az EBESZ csak a mennyiségi igényeket tudta kielégíteni, minőségi szelekcióra nem mindenütt volt lehetősége.

A technikai feltételek, a pontos népszerűségi nyilvántartás és a választási törvény hiánya a tökéletes szervezés mellett is rányomta bélyegét a választásra. A magyar közigazgatás és a választási igazgatás egyébként ezen a területen lehet „piacképes”, ugyanis a nálunk működő népszerűségi nyilvántartási és választási rendszer nemzetközileg is elismert. A Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal vezetője, Tóth Zoltán szerint - akit a honi választások idején a magyar médiák révén sokan megismerhettek - a környező országokban a nálunk kialakított rendszereket, programokat szívesen fogadnák, így szó lehet arról, hogy ezt a szellemi terméket az ország továbbhasznosítsa.

"A biztonság mindenek felett" volt az EBESZ filozófiája. Az ezt megvalósító, és a néha túlzottnak tűnő, biztonsági intézkedéseket egyetlen egy felügyelő sem kifogásolta. A misszió időtartama alatt közvetlen fenyegetettségnek egyetlen felügyelő sem volt kitéve, igaz az EBESZ (mint szervezet) többször kapott fenyegetést. A hétköznapi érintkezés a helyi lakossággal normális, néhol már baráti volt. A helyi viszonyok megismerésében sokat segítettek a régióban szolgáló magyar rendőrök is. Mindenesetre elgondolkodtató az a tény, hogy talán túlzott volt a biztonságba vetett bizalmunk, ugyanis hazatérésünk után két nappal abban az utcában, ahol laktunk tűzpárbaj tört ki a helyi rendőrség Plavsics elnök asszonyhoz hű csoportja és a fegyveres testület szerb nacionalistákkal szimpatizáló tagjai között. Mindez megtörténhetett volna az ott tartózkodásunk alatt is egy olyan városban, amit a háború nem érintett közvetlenül.

A helyhatósági választások politikailag tekintve nem teljesen érték el céljukat, hiszen a három népcsoport továbbra sem képes együtt élni, ezt bizonyította a nemzeti pártokra leadott sok szavazat. Az 1996-os parlamenti választásokhoz viszonyítva azonban már megjelentek az ugyanazon népcsoporton belüli különböző pártok és érdekcsoportok is, amelyek léte erősítheti a demokratikus folyamatokat.

Több fiatallal is találkoztam, beszélgettem az eltelt két hét során és megismertem vélekedésüket a békés jövő esélyeiről. Mindannyian egyetértettek ugyanis abban, hogy számukra mindegy, hogy szerb, muzulmán vagy horvát emberek között laknak, csak családjuk békében, egészségesen tudjon élni, ők pedig nyugodtan, háborús félelmektől mentesen tudjanak tanulni, dolgozni a szülőföldjükön. Úgy gondolom a nemzetközi összefogás, a béke mesterséges fenntartására költött pénz mellett ez a felfogás lehet a délszláv béke legfőbb biztosítéka.

Fodor István Ferenc

35 ÉVES A "HORVÁTH PÉTER" HONISMERETI SZAKKÖR

Jászfákóhalmán működik a Jászság legrégebbi folyamatosan fennálló honismereti szakköre. Amikor 1960 körül a Hazafias Népfronton belül elindult a honismereti mozgalom, némi enyhülést jelentett a magyar közéletben, hiszen addig igencsak gyanús volt, ha valaki a múlttal foglalkozott. A konszolidálódó Kádár-korszak úgy érezte, hogy most már megengedheti magának: kutassa a múltat, aki akarja. Országszerte megnőtt a honismereti szakkörök száma - noha előtte is voltak hasonló csoportosulások, de "álcázva" működtek.

Jákóhalmán ebben az időben szerencsésen jöttek össze az események: adva voltak a vezéregyéniségek és adva volt az emberanyag is az országos mozgalom mellé. Váradi Zoltán történelem tanár, - aki egyben a helyi általános iskola igazgatóhelyettese is volt, s már előbb is érdeklődött a régiségek iránt - 1963 nyarán 66 évesen nyugdíjba ment. Ugyanebben az évben a községben általános gimnázium kezdte meg működését, melyben azok a helyi tanulók is otthon maradtak, akik elvégezték az általános iskolát. Váradi Zoltán szövetkezve a honismeret iránt érdeklődő Terjéki Jánossal és számítva az egyelőre csak egy osztállyal induló gimnázium diákjaira: elindította a honismereti szakkört. Én - aki ebben az időben szintén elsős gimnazista voltam, de még nem érdeklődtem a honismeret iránt - Terjéki János cipész-helytörténész visszaemlékezéséből tudom, hogy 1963. november 14-én jártak össze először a tanácsházán, ahol Zoltán bácsi, mint társadalmi tanácselnök-helyettes a művelődésügy felügyelője is volt.

A már szép reményekre jogosító tárgyi anyagot - melyet nagyrészt az ifjú tagok hordtak össze már a korábbi években is történelemtanárunknak - 1964-ben a művelődési ház későbbi büféjében - mely ekkor könyvtár volt - állították ki először. Noha az anyag gazdag volt és értékes, mégis rossz lett a sajtóvisszhangja. Az újságíró - Rideg Gábor a Néplaptól - igen lehúzta a kiállítást, mondván, hogy nincs rendezve, csak össze van dobálva. Szó, ami szó: igaz volt a kritika, ám ezt a szakkör vezetője igen zokon vette. Mint iskolások, mi is csoportosan megtekintettük az első bemutatkozást.

1965 őszen válsághelyzet alakult ki a szakkör körül - külső okok miatt. A hatvanas évek elejének "középkölsítési hulláma" után sorra megszűntek a falusi kisgimnáziumok, s ez lett a sorsa két év után a jákóhalminak is. A leendő harmadikosok - mint én is - a jászberényi Lehel vezérbe, a leendő másodikosok pedig a Kállai Évába kerültek, szintén Jászberénybe. Ahogy az már a bejárókkal lenni szokott, sorra lemorzsolódtak a szakkörből. A szakkör "kemény magja" azonban nem hagyta magát: Váradi Zoltán, Terjéki János és László Gyula - aki később újságíró lett Szolnokon - új bemutatkozásra készült, nemcsak amiatt, hogy felkeltse megint az érdeklődést a honismeret iránt, hanem a miatt is, hogy az első kiállítás kudarcát kiküszöbölje. Engem ekkor a hiúságomnál fogva szerveztek be a szakkörbe, lehet, ha az alapításkor belépek, akkor én is elszivárgok a többiekkel. László Gyula, - aki osztálytársam volt - 1966. április végén behívott a művelődési ház nagytermébe, ahol ámulva láttam, hogy milyen nagy kiállítás van készülóban. Azt mondta, hogy én, mivel szeretek rajzolni, nagy szolgálatot tehetek nekik részben a feliratok elkészítésével, nagyobbrészt pedig bizonyos ábrák, díszítések megfestésénél. Ekkor léptem be a "csapdába": a májusi kiállítás igen nagy siker volt, pozitív sajtóval - persze nem az én rajzaim miatt. Ez már egy rendszerezni próbált kiállítás volt, még több anyaggal, mint a két év előtti. Nyáron már én is ott bóklásztam, s amikor ősszel új tagok jelentek meg a láthatáron én is ott ültem a község házában - először október 5-én. Új tagok, új ötletek, amikor ezen az őszön a kultúrház régi Mambó magnójára gyűjtöttük az anyagot, olyan öreg bátyók emlékeztek vissza, akik még a XIX. században voltak fiatalok, s életük a kertségek tüzelős istállóí-

ban zajlott. Szájtátva hallgattuk mi fiatalabbak Lukácsi László, Bércesi /Kapczella/ László, Fazekas István és mások betyár és boszorkánytörténeteit.

A szakkörvezető kapcsolatai és a nyáreleji kiállítás meghozta a várt sikert, nemcsak a tagság szaporodott meg, hanem sikerült a községháza udvarán álló régi gazdasági épületet - mely többek közt bikaistálló is volt hajdan - megszerezni a szakköri gyűjteménynek. A jászberényi járási tanács jákóhalmi származású pénzügyi osztályvezetője révén összesen 65000 Ft támogatást kapott a szakkör az épület átalakítására. Hatalmas pénz volt ez akkor. De hatalmas volt a munka is, a rozoga épületet kiállítási teremmé kellett változtatni. 1967. november 7-én nyílt meg a két teremből álló kiállítás. Itt mutatkozott be Laki Ida helyi születésű festőművész 1968. tavaszán, s több vándorkiállítás is megfordult itt, s végül is az év végén nyílt meg az első hosszabb távra készült kiállítás.

1968-hoz tartozik még, hogy olyan sokat emlegették az idősebb tagok Szentlászló-pusztát, hogy elhatároztam Fazekas Pista bácsival, elmegyek oda. Ősszel el is mentünk vonattal, busszal, s megtaláltuk őseinket, akik 1873 előtt élénk kapcsolatban voltak az anyaközséggel. Halász Mátyás személyében ott is volt honismereti szakkörvezető - ki azóta is ott él - akit megismertünk, találkoztunk a jákóhalmi származású Szöllösi bácsival, s Pista bácsi - hatvan év után - megtalálta ott ifjúkori szerelmét. Itt kezdődött a két község: Jászzákóhalma és Jászszentlászló új történelmi kapcsolata, mely 1991-ben testvérközségi szintre emelkedett.

A 70-es évek nagy változásokat hoztak. Mivel egyre kevésbé fért el az anyag az épületben, sikerült megtoldani egy raktárral. A tagság is változott: 1973-ban több olyan új tag jelentkezett, akik közül még ma is vannak köztünk. Minőségi és mennyiségi változást hozott az 1978-as év. Azért mennyiségit, mert a meghirdetett szakkörbővítésnek az lett az eredménye, hogy az addig 15-20 tagú szakkör 50 főssé emelkedett. Ebben benne volt az a 8-10 hatodikos általános iskolás, akit Fodor Dénesné történelem tanár javasolt a szakkörbe. Furcsa időszak következett ekkor, hiszen a nem kellően átgondolt bővítés olyan hirtelen következett be, hogy a következő 3-5 évben a tagságot kellett egymással kibékíteni. Többen lettek az úja, mint a régiek, s ki kellett alakulni egy olyan kompromisszumnak, hogy a régiek sem érezzék azt, hogy most teljesen ki lettek fordítva az eddigi ritmusukból. Ez nem ment könnyen: az idősek szerint a fiatalok zajongtak, a fiatalok szerint az idősek őket ingerelték. Előfordult néhány kizárás, kilépés: de a későbbi évek azt igazolták, hogy hasznos volt a bővítés. A fiatalok közvetlenül hallották az idősek történeteit, az idősek pedig "hozzászoktak" a fiatalokhoz: a két korosztály közelebb került egymáshoz. Azért említek két korosztályt, mert a középkorúak nem igen voltak jelen 20-60 év között, mert ők dolgoztak. Ezt a korosztályt csak néhányan képviseltük, ma egyébként kicsit jobb az arány. Ebben az évtizedben rendszeresen jelentkeztünk pályázatokkal a megyei kiírásra, 78-tól minden évben elmentünk évente legalább egy két-vagy több napos kirándulásra az ország különböző tájaira, sőt már Csehszlovákiába is átjutottunk kétszer is. A Pest megyei Szadán bemutatkoztunk anyagunkból összeállított kis vándorkiállításunkkal. 1978-ban megünnepeltük a szakkör 15. évfordulóját, s felvettük Horváth Péter nevét, aki a Jászkunság első történetírója volt, s a községben született. Ez volt az I. Horváth Péter-nap, melyet azóta ötvenként megrendezünk. 1979-ben nagy elismerés volt, hogy a szakkör megkapta a Megyei Tanács Közművelődési-díját.

1975-től én lettem a szakkörvezető-helyettes, miután Terjéki János kivált a csapatból, s sajnos éppen a 20. évforduló ünnepségei közepette meghalt Váradi Zoltán alapító-szakkörvezető, 1983. október 17-én. Azóta én vezetem a szakkört.

A nyolcvanas évek nagy megmozdulásai voltak a hagyományos tevékenységek megelevenítése: disznót vágtunk, kenyeret sütöttünk. Ezeket a műveleteket végigfotóztuk, és jó eredményekkel pá-

lyáztunk a képes anyaggal, arról nem beszélve, hogy saját munkánk eredményeképpen elfogyasztottuk jó étvágyal hagyományteremtésünk tárgyiasult emlékeit.

Ez az évtized a kollektív eredmények mellett személyes sikereket is hozott, hiszen Váradi Zoltán elkészítette Jászfákóhalma kéziratos történetét, mellyel első díjat nyert a megyei pályázaton, én pedig a helyi Béke Tsz történetével nyertem el ugyanezt. 1981-ben a Szolnokon megrendezett IX. Országos Honismereti Akadémia résztvevői is tiszteletüket tették a községben. Az évtized végén ismét elismerést kapott a szakkör: a Hazafias Népfront "Kiváló Honismereti Szakkör" oklevelet adományozott, én pedig szakkörvezetőként Ortutay-emlékplakettet kaptam 1988-ban a 25. évfordulón.

A rendszerváltás hajnalán sajátos munka jutott a szakköri tagoknak, melynek oroszánrészt Lékó József vezető-helyettes vállalta. Összegyűjtöttük a II. világháborúban elesett hősök és áldozatok névsorát, majd segítettünk - sőt irányítottuk - a Községi Tanácsot abban, hogy II. világháborús emlékművet emeljen - a szovjet emlékmű helyére. Czuk Ferenc restaurátor, községünk Budapestre származott szülőtte, megalkotta a borostyánlevéllel díszített, törött márványgúlát 142 névvel. Ezt már polgármesterként is avathattam 1990. november 3-án, Mindenszentek alkalmából. Ekkor már túl voltunk az első szabad választáson, s polgármesterré választásomat nagyrészt honismeretes múltamnak köszönhettem.

Már a nyolcvanas évek első felétől vezetem honismereti fakultációt az általános iskolában, azonban a kilencvenes évekre ez annyira felfejlődött, hogy 1996-ra már két csoportom is lett. Így a jelenlegi 51 honismereti szakköri tag mellett még az iskolában külön közel 20 tanuló ismerkedett a községgel.

Ebben az évtizedben egyre égetőbbé vált a helytörténeti kiállító terem ügyének megoldatlansága. A közel harminc éven át szolgált épület alkalmatlanná vált a gyűjtemény befogadására, az anyag rozsdásodott, tönkremenés fenyegette. Több megoldás kínálkozott, de az igazi döntés csak 1994-ben született meg az önkormányzatnál. A volt napközi otthon épülete, - mely néhány év óta már üresen állt - alkalmasnak mutatkozott arra, hogy befogadja a szakköri gyűjteményt és Laki Ida festőművésznő kiscsalériját is, mivel a 80-as évek végén szülőfalujának ajándékozott egy sorozat képet életművéből. Nagy munka kezdődött: aki csinált már ilyet, tudja mit jelent egy hatalmas anyagot minél kevesebb veszteséggel áthelyezni egy új helyre, s ott abból ismét kiállítást csinálni. Váradi Zoltán születésének centenáriuma már itt avathattunk számára egy emléktáblát 1997. október 19-én.

A kiállító terem a Bajcsy-Zsilinszky utcán 1997-ben végleg bezárt, s egy évvel később 100 méterrel odább, központi helyen nyílhatott meg újra. Az új kiállítás megrendezésében és kialakításában pótolhatatlan szerepe volt annak a H. Bathó Editnek, aki 1983-ban már leltározta az anyagot, így szinte személyes ismerőse lett minden tárgynak. Munkáját Kókai Magdolna és a helyi szakkör lelkes tagsága segítette. Egyenlőre egy teremben mutatjuk be a gazdag anyag egy részét, s egy másikban Jochen Hornig - a községben nyaralató német úr - Jász templomokat bemutató fényképeit.

Nem lehetett volna méltóbb alkalmat találni a megnyitóra, mint a XXVI. Országos Honismereti Akadémia látogatását, - mely ez évben Karcagon került megrendezésre. A Kárpát-medence minden részéből érkezett kétszáz helytörténész látta először az új kiállítást a novemberben megrendezendő 35. évforduló előtt.

A szakkör tagsága 1998. júliusában

Ady Ferenc

Kisnémeth Róbert

Molnár Gyuláné

Bathó Anikó	Kovács Péterné	Nagy Genovéva
Bathó Péter	Kovács Sándor	Nagy Zoltán
Bárdos Bence	László Antalné	Pallai Lászlóné
Bárdosné Labáth Anna	Lékó Erzsébet	Sándor Csaba
Birgés Ágnes	Lékó Éva	Sándor Judit
Csipe János	Lékó Gábor	Sipos I. Róbert
Csóke Gábor	Lékó Istvánné	Sipos II. Róbert
Farkas Alexandra	Lékó József	Szabó Boldizsárné
Farkas Evelin	Lékó Józsefné	Szabó Julianna
Farkas László	Litkei Bálint	Szabó Katalin
Fejes István	Lukácsi Helga	Szőllősi Csilla
Fejes Istvánné	Lukácsi Imréné	Tajti Gábor
Fekete Jánosné	Lukácsi János	Toró Zoltánné
Fodor István Ferenc	Lukácsi Tünde	Tóth Gézáné
Gyurkó Istvánné	Mező Máté	Varga Józsefné
Hunyadi László	Mézes Anna	Vaskó Jánosné
Horváth István		

Tóth Tibor

A FÉNYSZARUIAK BARÁTI EGYESÜLETE ÉS A "JÁSZFÉNYSZARUÉRT" ALAPÍT- VÁNY

Az egyesület megalakításának ötletét 1993. április 2-án a városavató ünnepség alkalmából megnyílt kiállításon Jáger János Cibakházán élő Jászfényszaruról elkerült tanár fogalmazta meg. Kezdeményezte, hogy az elszármazottak, és szülőhelyük közötti kapcsolat váljék szervezetté és alakuljon meg a Fényszaruiak Baráti Köre. A délutáni városházi baráti beszélgetésen már ötfős előkészítő bizottság - Cserhádi Imre tanár, Harangozó Imre orvos, Jáger János tanár, Mészáros László jegyző, Tamus Béla építész - kapott megbízást, hogy készítse elő a szervezet megalakítását. Az előkészítő munka folyamatába további négy személyt - Kiss Szidónia ny. tanító, Nagyné Faragó Mária művelődési ház igazgató, Nagyné Kiss Mária népművelő, Tóth Tibor munkaügyi vezető - vontak be.

Az előkészítő bizottság augusztus 20-ai ülésén kialakította véleményét, mely szerint a baráti kör egyesületként működjön. Így szükségessé vált működési szabályzattervezet összeállítása, alapítólevél megfogalmazása.

Az alakuló közgyűlésre 1993. október 30-án (szombat) 10 órakor a Városháza nagytermében került sor. Az 51 alapító tag az egyesület Alapító Oklevelében kimondta: *„Mi szülőföldünk szeretetétől indítatva - mert őseink nekünk építették, emberré válásunk innen gyökerezik, mert folyton viszzajár gondolatunk a gyermekkor felejthetetlen emlékeire, felelősséget érzünk Jászfényszaru jelenéért és boldog jövőjéért - elhatározzuk, hogy e kötődést szervezeti formában is kifejezzük, s létrehozuk a Fényszaruiak Baráti Egyesületét.”*

Az elfogadott alapszabályzatban az egyesület célja:

- A város múltjának, jelenének, jövőjének, sorsának figyelemmel kísérése, fejlődéséhez segítségnyújtás.
- Rendszeres kapcsolat kiépítése a Jászfényszaruról elkerültek és a helyben lakók között.
- Településünk emlékanyagának további összegyűjtése, rendezése, bemutatása a jelenleg és jövőben élők számára, hogy az segítse a szülőföldhöz való ragaszkodást, a lokálpatriotizmus szellemének erősítését.

Három évre megválasztottuk a 12 fős Elnökséget és a 3 fős Ellenőrző Bizottságot. Az egyesület tisztségviselői: Tóth Tibor elnök (Jászfényszaru), Nagyné Kiss Mária alelnök (Szolnok), Mészáros László titkár (Jászfényszaru), Nagyné Faragó Mária titkárhelyettes (Jászfényszaru), Berze Lászlóné pénztáros (Jászfényszaru). Az elnökség további tagjai: Cserhádi Imre (Várpalota), Ézsiás Vencel (Jászfényszaru), Harangozó Imre (Heves), Jáger István (Jászfényszaru), Jáger János (1993-1996) (Cibakháza), Varga Gábor (1996-) (Jászfényszaru), Kiss Szidónia (Jászfényszaru), Tamus Béla (Budapest). Az Ellenőrző Bizottság elnöke Kurunczi Sándorné (1993-1996) (Jászfényszaru), Cserhádi Vencelné (1996-) (Jászfényszaru), tagjai Kónyáné Kolozs Katalin (Jászfényszaru), Zsámboki Zsolt (Budapest).

A megválasztott elnök az alakuló ülésén a következő gondolatokkal köszönte meg a bizalmat: *„...Azon kívánunk dolgozni, hogy az egyesület pártfogója legyen minden olyan kezdeményezésnek, gondolatnak, ami könnyebbé, szebbé, tartalmasabbá teheti az itt lakók életét, és elősegíti településünk további fejlődését. Tenni szeretnénk városunkért, szülőhelyünkért, hogy a hétköznapiok egymásnak feszülő érdekei között is felfedezzük azokat a közös törekvéseket, amelyek összefűzhetik az itt élők és a Fényszaruról elkerültek kisebb-nagyobb csoportjait, a közös munka vagy éppen az együtt-*

lét öröme. Szeretnénk, ha egyetlen ötlet, a legcsekélyebb tenniakarás, a legkisebb jószándék sem akadna el a közöny útvesztőiben, hanem segítő támogatásra találna egyesületünkben...”

Az alakuló közgyűlésen Győriné Czeglédi Márta polgármester, egyesületi tag kezdeményezte, hogy az egyesület önerőből „Jászfényszaruért” elnevezésű alapítványt hozzon létre. A jelenlévők a javaslatot támogatták és megbízták Mészáros László titkárt az alapító okirat tervezetének elkészítésével, a tagság pedig írásban tehetett javaslatot az alapítvány céljaira.

Az elnökség 1994. március 13-ai ülésén megvitatta és elfogadta a „Jászfényszaruért” Alapítvány Alapító Okiratát, százezer forintban meghatározta alaptőkáját és döntött a kuratóriumi tagok személyéről.

Az alapítvány célja:

Jászfényszaru település tudományos, kulturális, oktatási és sportéletének támogatása; környezeti, esztétikai értékeinek megőrzése, gyarapítása és elismerése.

Így különösen:

A tanulmányai során kiemelkedő felkészültséggel rendelkező, kiemelt teljesítményt nyújtó tanulók (iskolatípustól függetlenül) anyagi támogatása és eredményeik elismerése.

Támogatja és kezdeményezi anyagi lehetőségeihez mérten a gyermekek képességfejlesztését, a tehetségek felkarolását; ehhez közreműködik tehetséggondozó táborok és versenyek szervezésében.

Közreműködik a sportolási lehetőségek szélesítésében, a kiemelkedő sportteljesítményt nyújtó személyeket (nevelő, sportoló, edző), közösségeket (csapatokat) támogatja, díjazza.

Elősegíti kiadványok megjelenését a településről.

A település esztétikai arculatának megőrzéséhez, alakításához akciókat, rendezvényeket szervez és anyagilag támogat, különös tekintettel a környezetvédelemre.

Az alapítvány nyitott, hozzá bármely magyar illetve külföldi magán- és jogi személy csatlakozhat, amennyiben az alapítvány céljaival egyetért. Az alapító az alapítványt határozatlan időre hozta létre.

Az alapítvány vagyonkezelő és legfőbb döntéshozó szerve az alapító által felkért héttagú Kuratórium, melynek elnöke Mészáros László, Jászfényszaru város jegyzője. Tagjai: Cserháti Ágnes a MTV bemondója, szerkesztő-riporter, Dobák Zsuzsanna minisztériumi osztályvezető, Lantos Péter a Jászfényszarui Általános Iskola és Szakiskola tanára, Litkei Antal c. prépost, esperes, nyugalmazott plébános (1994-1997), Kocsis András gyermek-szakorvos (1997-), Rékasiné Török Judit vállalkozó, Szücsné Jáger Magdolna a Samsung Magyar Rt. Jászfényszarui gyáranak adminisztratív vezetője. A Kuratórium tagjai tevékenységüket társadalmi munkában végzik.

Az APEH Jász- Nagykun- Szolnok Megyei Igazgatósága hozzájárult ahhoz, hogy a befizetőknek a kuratórium adóalap-csökkentő kedvezmény levonásra jogosító igazolást adjon ki.

A „Jászfényszaruért” Alapítvány 69500149-10141892 számláját a Jászfényszaru és Vidéke Körzeti Takarékszövetkezet Jászfényszaru-i Kirendeltsége vezeti.

Az alapítvány 100 000 Ft-os alaptőkáját egyesületünk az 1994. március 14-ei első Jótékonyági műsoros est és bál bevételéből (73.300 Ft) fedezte, valamint a tagok tagdíjából (dolgozó 500 Ft/év, nyugdíjas 200 Ft/év, diák 50 Ft/év) egészítette ki. A Fényszaruiak Baráti Egyesülete (FÉBE) az elmúlt négy év folyamán a „Jászfényszaruért Alapítvány” eredményes működését, népszerűsítését, gondozását, alaptőkájének folyamatos növelését erkölcsi kötelességnek tekintette. Az alapítvány alaptőkéje évek során közel 2 millió Ft-ra emelkedett. Az alapítvány fő bevételi forrása volt az évenként megrendezett egyesületi Jótékonyági műsoros est és bál tiszta bevételének 50 %-a, mely

összesen 1190000 Ft-ot tett ki. Folyamatosan nőtt a rendszeres és alkalmi adományozók száma. 1998-ban alapítványunk javára először ajánlhatták fel tagjaink, barátaink 1997. évi személyi jövedelemadójuk 1 %-át.

Az alapítvány első adományát városunk tanulóifjúsága kapta 1995. május 5-én, amikor ünnepek keretében a Szabad Jászok címerét ábrázoló, Szelezcki Lajos által készített rézdomborművet helyezték el az általános iskola belső falán. Hagyományteremtő céllal a tanulmányi versenyeken kiemelkedő eredményt elérő tanulóknak minden évben a tanévzárón értékes könyvjutalmat adott át a Kuratórium képviselője. Jászfényszaru a Jászok Redemptió 250. évfordulója tiszteletére megrendezett „A jászok és a Jászság története” című jászsági vetélkedő döntőjének alkalmából az alapítvány emlékbélyeget adott ki. A kuratórium pályázatot hirdetett meg felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók részére alaptandíj átvállalására, valamint témájában a városhoz kapcsolódó diplomamunka elkészítésének támogatására. Jelenleg 6 fő felsőfokú tanintézetben tanuló diákot részesít ösztöndíj-támogatásban tanulmányaik befejezéséig, 20000 Ft/év összegben. A diplomamunka elkészítésében 10000-10000 Ft-tal eddig 4 pályázót támogatott. Összesen 44500 Ft-tal járult hozzá a Nepomuki Szent János szobor helyreállításához, a temetői kápolna falán lévő Szűcs Mihály emléktábla felújításához. Adományokból 1996-ban 188000 Ft-tal, 1998-ban 190000 Ft-tal támogatta a templom és az orgona felújítását. Horgászverseny megrendezését és a horgásztanyáról videofilm készítését segítette. Támogatta a Borostyán Társastáncklubot és az Iglice Néptáncsoportot ruhák vásárlásában. Hozzájárult helytörténeti kiadványok megjelentetéséhez. A településre az ún. Boldogi úton érkező vendégek köszöntését szolgáló táblát készíttetett Szilágyi Dezső népi iparművésszel. A közterületek szebbé tételéhez 200000 Ft értékben 4 db köztéri padot, szeméttárolókat adományozott a városnak. Számos helyi rendezvény létrejöttében anyagilag közreműködött.

A FÉBE tagja lehet, aki születése, munkája, személyes barátsága és egyéb módon kötődik Jászfényszaruhoz, s egyetért az egyesület célkitűzéseivel, és annak megvalósítását lehetősége, képessége, jóakarata szerint segíti.

Öt év alatt a taglétszám megnégyszereződött: 207-re emelkedett. A tagság kétharmada helyben lakik, egyharmadát pedig a Jászfényszaruról elszármazottak alkotják.

Egyesületünk a közgyűlés által elfogadott főbb feladatokra épülő, az elnökség által összeállított éves program alapján dolgozik. A programunk tartalmazza az adott év megvalósítandó feladatait, az egyesület csoportjainak megfogalmazott ajánlásokat, az éves rendezvényeket és az elnökség negyedévenkénti üléseinek időpontjait, tárgyalandó napirendjeit. Ezen programot a tagság írásban megkapja.

A FÉBE Alapszabályzata rögzíti, hogy az egyesületben önkéntességi alapon csoportok, kisebb közösségek jöhetnek létre. Az elmúlt években öt közösség jött létre. Tevékenységük még tartalmasabbá, színesebbé teszi munkánkat.

1993. november 25-én 7 taggal megalakult a FÉBE Helytörténeti Kutatócsoportja, ha nem is a régi fényében, de négyéves szünet után ismét elindult a helytörténeti munka városunkban. A csoport létszáma felsőtagozatos általános iskolásokkal bővült, most 25-30 tagunk van.

1994 tavaszán - társrendezőkkal együtt - meghirdettük általános iskolás diákoknak a három tanévre szóló „Szülőföldem Jászfényszaru, Szülőföldem Jászság, Szülőföldem Magyarország” című helytörténeti és honismereti vetélkedő-sorozatát. Az egymásra épülő vetélkedő-sorozat megrendezésében elsősorban a csoportunk felnőtt tagjai vállaltak jelentős szerepet. A tanuló- ifjúság közül e

program keretében valamennyi osztályközösség részt vett, így közel 200-an ismerték meg bővebben Jászfényszaru, a jászok, a Jászság múltját.

A jászok önmegváltásának 250. évfordulójához kapcsolódóan „A Jászok és a Jászság története” címmel az egész Jászságot felölelő vetélkedőt hirdettünk meg és hagyományteremtő céllal indítottuk útjára a Jászok Egyesületével közösen. A május 26-ai jászfényszarui döntőn délelőtt és délután 30 általános- és középiskolás csapat 150 tagja mérte össze tudását. A rendezvényt széleskörű helyi összefogással, a Jászok Egyesületének, „A Jászságért” Alapítványnak jelentős anyagi támogatásával vittük sikerre, maradandó élményt adva valamennyi résztvevőnek. A helyi és jászsági vetélkedőkön legjobban szereplő csapatoknak a Jászságba, Szentendrére és Budapestre jutalomkirándulást szerveztünk.

Bensőséges ünnepség keretében 1994. október 8-án avattuk fel a Helytörténeti Gyűjtemény falán Kiss József (1924-1989) tanár, helytörténész munkásságát megörökítő egyesületi márványtáblát, és kezdeményezésünkre a gyűjtemény felvette a Kiss József nevet.

Az egyesület Helytörténeti Kutatócsoportja 1995. január 9-én a Kiss családtól megkapta a tanár úr teljes irathagyatékát, melynek elhelyezése feldolgozás után a nevét viselő gyűjtemény épületében lesz. A csoport úgy határozott, hogy a továbbiakban a FÉBE Kiss József Helytörténeti Kutatócsoportja néven működik.

Eredményes együttműködést folytatunk a Jász Múzeum igazgatójával, munkatársaival és a Jászság több helytörténeti kutatójával. Terjesztjük a kéthavonként megjelenő Redemptio című jász és kun települések honismereti lapját, melyben életünkről, tevékenységünkről rendszeresen jelenik meg tudósítás, beszámoló.

Szabó László egyetemi tanár, a néprajzi tudományok kandidátusa 1994-ben „Jászok eredete és letelepülése hazánkban”, Selmeczi László régész, kandidátus 1995-ben „A jászok betelepülése a régészeti leletek tükrében”, míg Hermann Róbert történész, a Hadtörténeti Intézet főmunkatársa 1997-ben „A magyar huszárság története” címmel tartott nagyszerű előadást.

A kutatócsoportunk tagjai tapasztalat-, és ismeretszerzés céljából 1995-ben és 1996-ban ellátogattak a Jászság két helytörténeti fellelővárába, Jászágóra és Jászkisérre. Rendszeres résztvevői vagyunk az évenként megrendezett jászkiséri „Apáról - fiúra” hagyományápoló találkozónak.

1996. évi tevékenységünk középpontjában a Honfoglalás 1100 éves évfordulójának méltó megünneplése szerepelt. A városi rendezvényeket több önálló és kapcsolódó programmal színesítettük, gazdagítottuk. „Milleneumi pillanatok” címmel havi cikksorozatot indítottunk korabeli újsághírek alapján a helyi lapban. A szülőföldünk szeretetétől, őseink iránti tiszteletből indítatva a Honfoglalás 1100 éves évfordulójára a Fényszaruiak Baráti Egyesületének gondozásában, hasonló kiadásban, jelentős helytörténeti, családfakutatással kiegészítve 104 év után díszkiadásban újra megjelentettük Szűcs Mihály Életleírását. A könyv megjelenése után Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke hivatala útján a következő gondolatot jutatta el hozzánk: „*Minden település magát tiszteli meg, ha tiszteli azokat, akikre büszke lehet..., a jászfényszaruiak igazán büszkék lehetnek magukra ennek a múnek a megjelentetésével*”. A könyvkiadás alkalmából az egyesület 1996 augusztusában felújította Szűcs Mihály (1823-1903.) és neje Berze Terézia (1827-1913.) valamint gyermekeik felsőtemetői kápolna-alatti kriptáját.

1996-tól évente megrendezzük a nyári egyhetes honismereti és helytörténeti tábor, melyen a helytörténeti kutatócsoport tagjain kívül az érdeklődő elszármazott egyesületi tagok gyermekei,

unokái is részt vesznek. Táborozóink a helyi gyűjtőmunkán túl a szomszédos települések nevezeteseivel, népszokásaival, hagyományaival is megismerkednek. Az 1997. évi tábor kezdeményezésére létrejött az október 31-ei filmtörténeti rendezvény. A tábori kutatómunka során bukkantunk rá, hogy Jászfényszarun 1937. november 1-jén volt az első filmvetítés. A rendezvényt megtisztelő 120 érdeklődő Tomi, a megfagyott gyermek (1936) című magyar filmet nézhette meg ugyanazon a helyszínen, a Kaszinó nagytermében, mint hatvan évvel azelőtt. A rendezvény vendége volt Veress József filmtörténész és Ádám Klára -"Sutyi"- a film egyik gyermek főszereplője. A rendezvényt írásban köszöntötte Szepes Mária, a nagysikerű film írója.

Az elmúlt két évben és ez év augusztus első két hetében Selmeczi László régész vezetésével és 10-12 középiskolás közreműködésével régészeti ásatás folyt. A Szent Kozma Damján-szállás feltárására 1996-97. években került sor. Az ásatások igazolták, hogy a domb tetején Árpád-kori templom és körülötte temető volt. A kőtemplom gótikus stílusban épült, szögletes apszissal, belsejébe a Kompolti família tagjait temették. Mintegy harminc csontváz, a templom faragott kövei, freskótöredékei és kisebb tárgyak kerültek elő.

1998. március 27-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Intézetének 71 harmadéves hallgatója H. Tóth Tibor egyetemi docens vezetésével nyelvjárási gyűjtést végzett Jászfényszarun. A program helyi előkészítését, a 41 beszélgetőpartner kiválasztását a kutatócsoport néhány tagja végezte.

A FÉBE Színházbarátok Baráti Csoportját 1994-ben egyesületünk művészetkedvelői hozták létre. Mintegy 80 - 100 fő a tagok száma, kik évente rendszeresen részt vesznek budapesti színházi előadásokon. A csoport önköltséges alapon autóbusszal, színházi évadonként 7-8 előadásra szervez látogatást. A Nemzeti Színházban, a Várszínházban több darabot néztünk meg, melyben a jászfényszarui születésű Csomor Csilla színművész főszerepet játszott. Egyesületünk barátjának, Szabó Krisztina énekművésznak a BM Duna-palotai komolyzenei koncertjén 40 fővel vettünk részt. A Költészet Napja alkalmából 1996-ban az erdélyi Kilyen Ilka színművész előadójestjének voltunk társrendezői, míg 1997-ben Ézsiás László versmondó, egyesületi tagunk és barátai adtak nagysikerű pódiumestet. Ők a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége keretében foglalkoznak előadóművészettel.

A Városháza dísztermében 1996. március 17-én 13 helyi lakos szabad elhatározásból kinyilvánította, hogy a szülőföld és őseik szeretetétől indítva a Fényszaruiak Baráti Egyesületének keretében önálló csoportként létrehozza a Szűcs Mihály Huszárbandériumot.

A csoport célja:

A Jászság és Jászfényszaru régi lovasbandériumi hagyományainak ápolása, felelevenítése, megőrzése magunk és utódaink gazdagodására.

A Jászhuszár, mint a szabad redemptus jászok ősi szimbólumának tudatosítása, a jász öntudat felelevenítésének segítése, ösztönzése.

A huszárbandérium névadójának, Szűcs Mihály bandériumi főhadnagy munkásságának, emlékének ápolása.

A városban élő, vagy innen elkerült személyek összefogása, akik szívügyüknek érzik a régi huszárhagyomány megmentését.

A város és az egyesület rendezvényeinek színesítése, tartalmasabbá tétele.

Olyan közös érdeklődésen alapuló baráti közösség létrehozása, amely gazdagítja Jászfényszaru polgári, társadalmi életét.

Az előkészítésben, szervezésben meghatározó részt vállaló Ézsiás Vencelt, elnökségi tagunkat, az alapító tagok a bandérium kapitányának választották meg.

A bandérium tagja lehet, aki egyetért a megfogalmazott célokkal és személyes munkával részt vesz tevékenységében, segíti annak működését.

A bandériumi tagok a koburg-huszárok egyenruhájának hű mását viselik.

A csoport eddigi működése joggal vívta ki városunk lakosságának elismerését és a településen kívüli szerepléseikkel öregbítik Jászfényszaru jó hírét. A következő eseményeken vettek részt városunkban: a Boldogi-út avatásán, március 15-ei ünnepeken, a Millecentenáriumi rendezvényeken, a Jászok találkozójának eseményein, a FÉBE programjain. A fényszarui huszárok egyre több hazai és nemzetközi rendezvényen képviseltetik magukat, így a Tavaszi Hadjárat tiszteletére rendezett emléktúrán, a pápai Huszártáborban, a budapesti Huszárparádén, az 1848/49-es szabadságharc 150. évfordulójához kapcsolódó országos rendezvényeken, a budapesti „Bécsi tavaszi bál”-on, az augusztus 20-ai Szent Jobb körmeneten és határainkon túl az olaszországi Ivrea-i történelmi karneválon, az ausztriai Radetzky-napokon. A csoport megjelenését színesíti, hogy a huszárok feleségei, barátai egy-egy rendezvényen jász népviseletben vesznek részt.

A Magyar Huszár és Katonai Hagyományőrző Szövetség 1997. március 7-én Jászfényszarun tartotta soros közgyűlését, melyen a szövetség tagjai sorába fogadta a helyi huszárbandériumot.

A Szűcs Mihály Huszárbandérium közreműködésével nagy érdeklődés mellett valósult meg 1998. július 27-e és augusztus 2-a között az I. „TRAPP” Környezetbarát Lovastábor. A gyermekek természeti környezetben ismerkedtek meg a lovakkal és sajátították el a lovaglás alapismereteit.

A FÉBE Borostyán Táncklubját 1997. januárjában 16 szalontáncos fiatal alakította meg. Létszámuk az utánpótlási csoporttal együtt 38-ra emelkedett. A táncklub tagjai formációs táncaikkal színesítik az egyesületi és városi rendezvényeket, de a Jászság több településén és azon túl Budapesten, Szolnokon, Hatvanban is felléptek már. A táncosok között jelenleg két D junior I. kategóriás és tizennégy E junior versenytáncos van. Az egyesület támogatta a táncosok ruhájának elkészítését. Jászfényszaru művelődési háza 1997-ben jászsági szintű, 1998. április 25-én országos klubközi táncversenynek adott otthont, mely utóbbira Szigetvártól Nyíregyházáig 29 klub 288 versenyzője nevezett. A táncversenyek fő szervezője és rendezője a Borostyán Táncklub és vezetőjük Molnár József táncpedagógus, egyesületi tagunk volt.

A FÉBE tizenéves tagjai 20 fővel 1998. április 17-én megalakították az OPÁL Ifjúsági és Szabadidő Klubot. Vezetőjük Török Gábor lett. Ezévi programjuk kerékpártúrát, filmvetítéseket, táncos rendezvényeket, kirándulásokat tartalmaz. Az egyesület 15 000 Ft-tal támogatja a klubot.

Az egyesületnek ma már több hagyományos rendezvénye van. 1994 nyarán indítottuk útjára a Fényszarui Képzőművészeti Napokat, melyet azóta minden évben a Művelődési Házzal és a Diákönkormányzattal közösen megrendezünk. A fiatalok, gyerekek érdeklődését sikerült felcsigáznai a művészeti tevékenység örömet adó foglalatossága, technikája iránt. Az első rendezvény még kölcsön-korongozóval és az agyagfigurák szabadtéri tűznél történő kiégetésével történt. Az 1998. évi V. Fényszarui Képzőművészeti Napokon már három saját korongozó és elektromos égetőkemence működött. A fiatalok választási lehetősége a rajz, festés, agyagozás, fafaragás, rézdomborítás, szövés, fonás után idén a gyöngyfüzéssel, divattervezéssel bővült. A foglalkozásokat fényszarui, művészeti ágakkal foglalkozók és barátaink vezetik.

A közös együttlét öröme, anyagi bázisunk növelésére 1994 tavaszán rendeztük meg először a Jótékonyági műsoros estét és bált. A hagyománnyá vált egyesületi rendezvény mára már megyei hírűvé lett. A bál eredménye többek között, hogy 17 év után újjá alakult a GOLF Együttes,

helyi tánccsoport jött létre, láthatjuk a Fényszaruból elkerült művészeket, hírességeket. A FÉBE-bál jelentős esemény városunkban, felemelő érzés itt találkozni a rég nem látott barátokkal, ismerősökkel és mindazokkal, akikkel nap mint nap találkozunk. Négy év alatt a rendezvény tiszta bevétele elérte a 2,3 millió Ft-ot, melynek 50 %-a a „Jászfényszaruért” Alapítvány számláját növelte, a másik fele pedig az egyesületi programok megvalósulását, a csoportok működését szolgálta. Az V. jubileumi est alkalmából az egyesület elnöksége elismerő oklevelet adományozott a műsorban rendszeresen közreműködőknek, a báli zenét szolgáltató zenekarok tagjainak.

Önköltséges autóbuzos kirándulás keretében 1994. nyarán településünk múltjához kapcsolódóan ellátogattunk Jászkarajenőre, Kiskunfélegyházára és felkerestük az Ópusztaszeri emlékparkot. 1995-ben kerékpárral 3 napos Galga-menti túrán vettünk részt. 1996-ban, '97-ben, '98-ban a Dósai Napok rendezvényeit néztük meg. 1997. augusztus 16-án 80-an a Parlamentben jártunk, majd a Budai Vár és a gödöllői Grassalkovich-kastély nevezetességeivel ismerkedtünk meg. Ez évben Pilisjászfaluban voltunk.

Egyesületünk felvállalta a Lehel út végén állott Nepomuki Szent János szobor visszaállítását, valamint a Lehel úton lévő 1769-ben felállított kőkereszt felújítását, mint a településhez kapcsolódó vallási emlékek megmentését, magunk és utódaink számára.

1997. december 6-án a Bedekovich Lőrinc Népfőiskolai Társasággal és az Egyházközséggel közös rendezvényre, az Adventi jótékonysági estre került sor, melynek teljes bevétele - 76300 Ft - a templomi orgona felújítását segítette. A koncerten Szabó Krisztina énekművész és tanítványa, Dobák Gábor valamint a Lőrinci Strauss Szalonzenekar tagjai léptek fel.

A város szépítése érdekében 1998. március 15-én a 150. évforduló emlékére a Petőfi Művelődési Ház előtti parkban két díszpadot helyeztünk el.

Jászfényszaru Város Önkormányzata, a Fényszaruiak Baráti Egyesülete Elnöksége Jászfényszaru várossá válásának és a FÉBE megalakulásának öt éves évfordulójának tiszteletére előadás-sorozatot indított. A nyitó előadás 1998. április 24-én a Városháza dísztermében volt. Dobák Miklós, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezetője, egyetemi tanár „A magyar gazdaság legfontosabb jellemzői az európai csatlakozás tükrében” (mit nyerhetünk, mit veszíthetünk) címmel tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást.

Egyesületünk társrendezője és meghirdetője volt az ez évi május 31-ei Jászsági vers- és prózamondó találkozónak.

A FÉBE egyéves előkészítő munka után 1995. évi közgyűlésén elfogadta jelképét. A címet a tagjainknak meghirdetett jelkép-pályázat anyagából, valamint saját ötleteit is felhasználva Szabó Imrefia Béla képzőművész, egyesületünk tagja öntötte végleges formába. Az egyesület pecséttrajzán a címerkép elolvashatóan mintegy elbeszéli a város - Jászfényszaru - nevét, ezért nevezzük beszélő, vagy névcímernek is. Jászfényszaru „JÁSZ”: az íjások felajzott fegyvere; „FÉNY”: fénylő, sugaras Nap; „SZARU”: szarv alakú kürt.

A FÉBE Elnöksége 1996. június 1-jei ülésén megalkotta az „Egyesületi munkáért elismerési formák szabályzatát”, melyben tagságának, barátainak, jogi személyeknek az egyesületben, az alapítványért végzett átlagon felüli munka, támogatás megbecsüléseként négy elismerési formát alapított. Így az egyesület megalakításának 3. évfordulójára „elismerő oklevél” és „kitüntető plakett”, míg az 5. évfordulóra az „ezüst kitűző” és a „tiszteleti tag” (örökös vagy tiszteletbeli tag) adományozásának feltételét teremtettük meg. A szabályzatban meghatározásra került, hogy elismerési

formánként évente maximum hány kitüntetés adható. A díszoklevelek, az ezüst kitűző és a tiszteleti tag címhez járó bronz plakett Szabó Imrefia Béla képzőművész, a terrakotta plakett Szeleccki Lajos egyesületi tagjaink alkotása. Az okleveleket az egyesület színes címere és a Lehel kürtjén látható motívumok díszítik, a kitűzőn, és a plaketteken az egyesület címere látható. Az oklevél sötétkék velúrborítású tartóba, a kitűző és a plakettek sötétkék díszdobozba kerülnek elhelyezésre.

Az elmúlt két évben az elnökség döntése alapján a következő jogi és természetes személyek részesültek elismerésben:

1996. december 7-ei közgyűlésen Elismerő Oklevelet kapott: Jászfényszaru Város Önkormányzata, Jászok Egyesülete Budapest, Jászfényszaru-i „Béke” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet Igazgatósága, Petőfi Sándor Művelődési Ház Jászfényszaru, Mi Újság Fényszarun? Szerkesztőbizottsága, Barna Géza és Barna Gézáné, Berze Lászlóné, Ézsiás Vencel, Fekete Imre, Fögler Kálmáné, H. Bathó Edit, Kónyáné Kolozs Katalin, Langó János, Lukács Pál, Tóth Katalin. Kitüntető Plakettet kapott: Cserháti Imre, Dobák Miklós, Kiss Szidónia, Szabó Imrefia Béla, Szeleccki Lajos és Szeleccki Lajosné, Tamus Béla, Varga Gábor és Vargáné Dobák Tünde.

1997. november 29-ei közgyűlésen Elismerő Oklevelet kapott: Berze László és Berze Lászlóné, Jáger István, Molnár József, Pető Ottó, Tóthné Basa Éva. Kitüntető Plakettet kapott: Harangozó Imre, Kovács Béláné Pető Magdolna, Kovács Lászlóné.

1998. február 21-ei V. Jótékonysági műsoros esten és bálon Elismerő Oklevelet kapott: FITT Együttes tagjai közül Hornyák Péter, Nagy Tibor, Zsámboki Ferenc; GOLF Együttes tagjai Ézsiás Sándor, Harnos Miklós, Laczkó Lajos, Mészáros László, Nádudvari László; a Lőrinci Strauss Szalonzenekar; Both Gabriella, Cserháti Ágnes, Szabó Krisztina, Zsámboki Zsolt. Ezüst Kitűzőt kapott: Győriné Czeglédi Márta. A FÉBE Tiszteletbeli Tagja címet kapta: Penczner Pál.

Az egyesületi tagsággal járó megbecsülésként az elnökség bevezette, hogy az egyesületi tagot 60., 70. születésnapja alkalmából levélben, a 75., és ezt követően 5 évenként személyesen köszönti. Az elnökség az egyesületi tagot tagságának 10., 20. évfordulója alkalmából levélben, míg a 25., és azt követően 5 évenkénti jubileumon személyesen köszönti a jubilánst.

A Fényszaruiak Baráti Egyesülete szorosán együttműködik a helyi és a településen kívüli civil szervezetekkel, egyéb jogi személyekkel.

Egyesületünk elsők között lett tagegyesülete a Jászok Egyesületének és csatlakozott a Város és Faluvédők Szövetségéhez, a Jász- Nagykun- Szolnok megyei Civil Regionális Társuláshoz. Önálló csoportjaink képviselőiben tagjai vagyunk a Magyar Huszár és Katonai Hagyományörző Szövetségnek, az Európai Katonai Hagyományörző Szövetségnek és a Magyar Táncsport Szövetségnek.

A Jászság hasonló civil szervezeteivel az Árokszállásiak Baráti Körével, az Ágóiak Baráti Egyesületével és a Jászberényi Városvédő és Szépítő Egyesülettel több éves gyümölcsöző, tapasztalatszerető elősegítő kapcsolatunk van. 1998-ban felvettük a kapcsolatot az Apátiak Baráti Egyesületével.

A helyi programjaink egy részénél a kölcsönösség elvén szoros munkakapcsolatunk van a Petőfi Művelődési Házzal - egyesületünk bejegyzett székhelye - , az Általános Iskola és Szakiskola Diákönkormányzatával, a Városi és Gyermekkönyvtárral, a „Béke” Mezőgazdasági Termelőszövetkezettel, a Bedekovich Lőrinc Népfőiskolai Társasággal, a Fortuna együttesel, a Napsugár Gyermekszínpaddal, a Mi Újság Fényszarun? helyi lap szerkesztőségével.

Jászfényszaru Város Önkormányzatának törekvései, céljai az egyesület céljaival több területen egybeesnek, vagy számos esetben kikérték véleményünket, illetve erkölcsileg-anyagiilag támogatták munkánkat.

Egyesületünk tevékenysége nyitott a város polgárai előtt, valamennyi rendezvényünknel ezt az elvet érvényesítjük. Ennek is köszönhető, hogy egyesületünk „fiatal kora ellenére” közismert, és jó kapcsolata van a lakosság széles rétegeivel.

A FÉBE Elnöksége megköszöni minden tagunknak, barátunknak és jogi személyeknek az elmúlt öt évben céljaink, programjaink megvalósítása érdekében kifejtett munkáját, támogatását.

A FÉNYSZARUIAK BARÁTI EGYESÜLETÉNEK TAGJAI

Agócs Ferenc	Hangosiné Réz Mária	Ocskó Sós Imre
Agócs Ferencné	Harangozó Imre	Ocskó Sósne Palócz Erzsébet
Bagi János	Harangozó Miklós	Oláh Andrásné
Bali Imre	Hegyí Jánosné	Ördögné Czeplédi Mária
Bali László	Holló Szabó József	Papp Béla
Bali Lászlóné	Holló Szabóné Görbe Éva	Papp Ottóné
Baranyi József	Horváth Zsolt	Penczner Antal
Baranyi Józsefné	Horváthné Győri Ildikó	Pethő Ferenc
Barna Géza	Illés Nikoletta	Pető István
Barna Gézáné	Jáger Beáta	Pető Ottó
Benyus Józsefné	Jáger István	Pető Zoltán
Berze Éva	Jáger János	Rajna Mónika
Berze István	Jáger János	Rékasiné Török Judit
Berze László	Jáger József	Riegg Gábor
Berze Lászlóné	Jáger Sándor	Riegg Jánosné
Berze Lászlóné	Jakus Zoltán	Rigó János
Berze Péter	Juhász János	Rimóczi Oszkár
Bojtos Marianna	Juhász Jánosné	Rózsa Imre
Bordás Borbála	Juhász Nikolett	Rubint József
Bordásné Kovács Katalin	Káposzta Sándorné	Rusai Kinga
Both Béláné	Kis András	Rusai Vencel
Both Béláné	Kis Tamás	Rusai Vencelné
Bugyi Márta	Kiss Á. Ferenc	Rusainé Piliskó Mária
Büchler Józsefné	Kiss János	Sándor Béla
Calla Mészáros	Kiss Jánosné	Sándor Sándor
Cserhádi Imre	Kiss László	Sas Erika
Cserhádi Norbert	Kiss Sándor	Sas Károlyné
Cserhádi Vencel	Kiss Sándor	Simon Zsuzsanna
Cserhádi Vencelné	Kiss Szidónia	Sinkovics Ferenc
Csúz Sándor	Kollár János	Sinkovics Ferencné

Csúz Sándorné	Koltay József	Sugár Istvánné
Darázs András	Koltay Zsolt	Szabó Imrefia Béla
Dittié Adrienne	Kónyáné Kolozs Katalin	Szabó Lajos
Dittié Lujza	Kóródi Tamás	Szabó Lajosné
Dobák Gábor	Kovács Andrásné	Szabó László
Dobák Imréné	Kovács Béla	Szabó Mónika
Dobák Jánosné	Kovács Béláné	Szabó Roland
Dobák László	Kovács Imréné	Szeder László
Dobák Lászlóné	Kovács Lászlóné	Szeleczi Lajos
Dobák Miklós	Kovács Tamás	Szeleczi Lajosné
Dobák Pál	Kővágó Jánosné	Tamus Angéla
Dobák Zoltán	Kurunczi Sándorné	Tamus Béla
Dobák Zsuzsanna	Laczkó József	Tóth Györgyné
Dobákné Karizs Mária	Lakatos Béla	Tóth Katalin
Erdei Gábor	Langó Nándor	Tóth Lajos
Ézsiás Antal	Lantos Péter	Tóth Tibor
Ézsiás István	László Kálmán	Tóth Zoltán
Ézsiás József	László Zoltánné	Tóthné Basa Éva
Ézsiás Józsefné	Lehotai János	Tóthné Klippán Hedvig
Ézsiás László	Lovászné Török Magdolna	Török Ágnes
Ézsiás Sándor	Lukács Pál	Török Anett
Ézsiás Vencel	Magyar Mária	Török Ferenc
Faragó Lászlóné	Magyar Sándor	Török Gábor
Farkas Emma	Maróti Istvánné	Török Imre
Fehér Imelda	Menyhárt Péter Attila	Török Imréné
Fekete Imre	Mészáros László	Varga Gábor
Fekete Imréné	Mészáros László	Varga Gábor
Fónagy Sándor	Mészáros Zsuzsanna	Varga Gáborné
Fónagy Sándorné	Mezei Pál	Varga László
Főglér Kálmánné	Molnár József	Varga Lászlóné
Gergely Lászlóné	Morvai Ferenc	Varga Péter
Gódor József	Nádudvariné Jáger Judit	Vargáné Dobák Tünde
Győri Boglárka	Nagy István	Vas Imréné
Győri Ernő	Nagy László	Zsámboki László
Győri Ernő	Nagy Sándor	Zsámboki Lászlóné
Győri Jánosné	Nagy Tibor	Zsámboki Sándor
Győri Márta	Nagyné Faragó Mária	Zsámboki Sándor
Győriné Czeglédi Márta	Nagyné Kiss Mária	Zsámboki Zsolt
Hangosi Orsolya	Ocskó Magdolna	Zsámboki Zoltánné

Gyurkó Miklósné:

A FELVÉG

1926-ban az állami elemiből a város másik iskolájába az irgalmas nővérek zárdájába kerültem az első polgáriba. Nemcsak iskolát változtattam, de az Alvéget is elhagytuk, s családomat az 1928-as esztendő ősze már új helyen, a Felvégen találja. A beilleszkedés az új iskolába, az új környezetbe aránylag könnyen ment. Ha összevettem régi lakóhelyemet, az Alvéget az újjal, a mérleg az utóbbi javára billent. Tágabb, érdekesebb világnak találtam ezt.

A Felvég is nagykiterjedésű városrész volt, nekünk itt is az a negyede volt fontos, amely mozgásterünk volt, a Zagyva parti Bathó-sétány, a Margit sziget, a Bathó-kert, történelmi templomával, pástjával, valamint kultúrházával, a Barátok-tere, a Hatvani út és a belőle nyíló kisutcák. Végül kedvteléseink színhelyei: a Szúnyogos, Szilvás, a Külső-Zúgó, ahol sétáltunk, fürödtünk, csónakáztunk. A sokrétűség jellemezte a felvégi negyed lakóit, de a polgárosodás folyamatából nem rekedt ki egy réteg sem. Jelentős volt a vezető szerepű középosztály, ide számították a 100 holdas gazdacsaládokat is. A kispolgári réteget kitevő közép-, kis- és törpebirtokosok közé ékelődtek a föld nélküli paraszt ivadékokból lett alkalmazottak, fuvarozók, napszámosok és idénymunkások. Kevés számban volt ipari és kereskedelemmel foglalkozó polgárság is. A zárdai nevelés, a komoly tanulás, a sokszínű kulturális életlehetőség, a nagylánykorba jutás maga mögött hagyta az alvégi gyermek-kort.

Az iskola öröme - az élet öröme

Reggelenként városrészünkből iskolások hada indult a Zárdába, az egyházi Központi Iskolába, és a Serház utcai állami elemi népiskolába. Gyalog, bizony gyalog! Szaporán szedtük a lábunkat a nem kis távolság, meg a szigorú szabályok miatt, ugyanis 3/4 8-ra iskolán belül kellett lennünk. Külön csoportban gimnazista fiúk és lányok is feltűntek a sétányon. 1926 óta a polgári iskola tanulója voltam. Kötetet érdemelne a zárdai légkör, a minket tanító szerzetes nővérek oktató-nevelő munkája. Bensőséges hivatástudat, magas tárgyi, pedagógiai tudás jellemezte őket. Felmérték és figyelték teljesítő képességeinket. Rengeteget foglalkoztak velünk az órákon kívül is. A Szívgyárda egyesület szolgálta a vallás-erkölcsi nevelést is. Irodalmi délutánok, színelőadások, nemzeti ünnepeink hangulatos műsorai is neveltek, formáltak bennünket, tanítottak szépen beszélni, szerepelni, közösségben élni.

Városunk főterének felső végén álló zárdai iskolánkból hazamenet csak átvágtunk a kőúton, és a Főtemplom végétől máris a Felvégen jártunk. Ezer élményünk színhelye volt a hazafelé tartó út. Ifjúságunk tündökletében magunkénak vallottuk a Zagyva parti sudár jegenyés fasort, az akkori Bathó-sétányt. 1929. szeptember végén itt voltunk a Nőegylettel emléktábla-avatásra. Büszkék voltunk, hogy a mi Felvégünk őrzi Palotásy János dalszerző és Pethes Imre nagy magyar színész aranybetűs emléktábláját. 1929 szigorú telén fenéig befagyott a Zagyva. Átkocogtunk a legényegyleti kis fahídon a jégvágókhoz, akik a hatalmas tömböket eltüntették a jégverem gyomrában.

Tavasztól őszig a sétány másik oldala volt az érdekesebb. A József nádor emlékműnél volt a gimnázium tornakertje. Közel volt a Zárda, megállni nem mertünk, de szemügyre vettük a nyüzsgő diákhadat. Felérve a Belső-Zúgóhoz, már ott is voltunk a festői Vízialomnál. A malomudvar tele volt búzás szekerekkel, szerette a nép a kismalmot, mert szép lisztet őrlött, olcsóbban, mint a műmalom, s barátságos volt a lisztes molnár. Soha nem untuk meg nézni, ahogy forog az óriási fake-rék. A felhúzott zsilip zúdította rá a Zagyva vizét. A sarki Boros kocsmát kerültük, a környéke

mindég hangos volt. Bizony nem egy mértéket nem ismerő kocsmatöltelék kötött ki olykor a Zagyvában is.

A kanyar után a folyón átzöldellő Margit-sziget gyöngyszeme volt hajdan városunknak. Virágos, bokros sétaútfjai, vízrehajló fűzfák alatt pihenő padjai csendje, tisztasága, jó levegője vonzotta az embereket. A hídlábnál kikötött csónakokat bérelni lehetett. A sziget egyetlen épülete a vendéglő a város tulajdona volt. Ebben az időben Kis Koháry földbirtokos bérelte. Magyaros konyhája, műsoros délutánjai, zenés estéi nagyon népszerűek voltak. Valamikor a 30-as években a Rádió Élet rendezésében itt találkoztunk Scherz bácsival, a rádió első népszerű bemondójával. Műsorát időjárás-jelentéssel kezdte, majd Cselényi József éneke és Weygand Tibor füttykoncertje aratott zajos sikert. Egyébként a Vízimalomtól egészen ki a Vashídig a táj a festők paradicsoma volt mind a négy évszakban.

Ahol mindég megálltunk, az a Tasi-féle kistrafik volt, itt vásároltuk a lila színű, filmsillagokról készült képeslapokat. Itt vett cigarettát ebédről jövet a Jászberényben élő fehéremigrációs cári gárdatiszt. Mint környékbeliek jó ismerősök voltunk, mindég volt hozzánk udvarias, kedves szava. Nem kevés diákot és felnőttet tanított francia nyelvre sétáltató módszerrel. A csinos, fiatal osztrák nevelőnő, Berta Fräulein pedig németül tanította a város minden rendű-rangú polgárának a gyermekét. Ő is sétáltatva oktatott, a sétány hódolt eleganciájának, kedvességének.

Hová tűnhetett a bilincs?

Ezen tűnődött beszélgetésünk közben egy késői Bathó-unoka. A hajdani családi birtoknak egy tenyérnyi csücske ma is az otthona. A Bathó-család lakóhelye az úgynevezett Bathó-kert a zagyvai Margit-sziget sarkánál kezdődött, hosszan húzódott a Barátok teréig. A Jászság egyik legrégebbi családja. Sokan voltak, messze nyúlik vissza a család gyökere. Ágas-bogas rokonsága fiai és leányai házassága révén terebélyesedett: Sismis, Pethes, Mányi, Beleznay, Ferenczy, Becsey, Szele, Tuza családokkal. Csak példának említem, Bathó Ignác felesége Sismis lány volt ennek révén Bathó Marci bácsi holtáig büszke volt Petőfi feleségével való rokonságára. Pethes Imre színésznek pedig az édesanyja volt Bathó lány. Családi hagyományaiknak megfelelően hivatalt vállaltak. Volt közöttük jász kapitány, nótárius, főbíró, ügyvéd, városi, megyei tisztségeket viseltek, de híres színészek, pap, katonatiszt, hegedűművész, színésznő, tanárnő is öregbítette a család hírnevét. A férfiak nemcsak a közszolgálatot látták el, hanem a közösségért, környezetükért is munkálkodó emberek voltak. Feleségeik pedig a társasági életen túl karitatív munkát végeztek a Nőegylet vagy a Misszió keretében. Adakoztak, gyűjtöttek a város nélkülözőinek, főleg a gyerekeknek ínségkonyhára, karácsonyra. Bathó Ignác ügyvédrel, mindenki Náci bácsijáról városra szóló legendák keringtek. Hirdette Kosuth lelkes igéit, részt vett a szabadságharcban, majd sok évre bebörtönözték Josefstadtban. Sudár természetét, sziporkázó humorát a börtönévek sem törték meg. Kiszabadulásakor magával hozta bilincseit, és haláláig őrizte szobájában. Az ügyvédségből nem tudta eltartani népes családját, olyan ez, mint a kutya vacsorája, bizonytalan - mondta barátainak. Megpróbált hát gazdálkodni, felvásárolta a környék elhagyott olcsó földjeit, így teremtette meg a nagy Bathó kertet, s paradicsomot varázsolt a régi kietlenség helyén. Most vette hasznát, hogy rabsága idején börtönkertész volt.

Nemcsak a családi birtokot virágoztatta fel, részt vett a város szépítésében is. A sivár futóhomokot megkötötte sudár jegenyefával a Főtemplomtól a Barátok pástjáig, ezért is nevezték Bathó-sétánynak. Ma Pethes Imre-sétány a neve. A mi időnkben, a 30-as években Bathó Pali bácsi családi vállalkozásban vezette a kertet. Igaz, hogy a középosztály találkozó helye volt, de mindenki előtt nyitva állt. Az istenadta szép környezetben úsztak, napoztak, csónakáztak, teniszeztek, vagy hűsöltek az árnyas fák alatt olvasásba, beszélgetésbe mélyedve. Az uszodába 20 fillérért, a strandra valamivel drágábban jutottunk be. Ugrálhattunk a trambulínról, s majszolhattuk Pali bácsi zamatos

körtéjét, almáját. Este vidám fiatalok gyülekező helye volt a kerti almaház. Az utódokra maradt két hosszú, évekig is elhúzódó, veszteséggel végződő per. A Náci bácsi által hajdan felvásárolt földek között megbújt elhagyott városföld is. Valakik ezt megszellőztették közgyűlésen, újságokban, érvelve azzal, hogy itt vezethetne át egy rövidebb út a vasútállomáshoz, a szőlőkbe gyalogosok számára. A Felvég jó néven vette a kezdeményezést, hisz nagy kerülőt vágtak volna így le menet-jövet. A Bathó-családnak a nyugalma megóvása érdekében fizettek volna a földért.

Földmegváltás nincs, csak útnyitás! - hangzott a kemény válasz. A közhivatal viselő Bathóék még a híd megépítése után is húzták, halasztották az útnyitást, de a 700 aláírásos kérvény győzött. Így esett meg, hogy az eddig zárt kerti házuk az útnyitás után pőrén állt a járókelők előtt. Bajukat tetézte, hogy egy Bathó rokon szép kertjét, nyaralóját az Irgalmas Nővérek Zárdájára hagyta végrendeletileg. Ekkor még nem sejtették, hogy eljön majd az az idő is, amikor kimondják, hogy ekkora földdarab magánkézben nem maradhat. Ma házsor s tornakert van a régi almáskert helyén, a múltat csak az emlékezés és fényképek őrzik. A Náci bácsi bilincsei megvannak a Jász Múzeumban. Az ősök az Újtemetőben nyugszanak. A kriptájuk fölé emelt kis kápolnát az utódok az egyházközségnek adományozták.

Csonka a barátok tornya

Mi még hallottuk ezt a nótát énekelni a Felvégen. Palotásy János zeneszerző a Hatvani úton álló házának ablakából láthatta is. Bizony csonka volt a torony a hajdani földrengés után jó darabig. Akkurátus nép lakott erre felé hajdan. Idelátszott a Főtemplom égbenyúló, aranykoronás tornya, s ez szúrta a felvégi ember szemét, hisz ők meg csak szegyenkeznek a csonka tornyukkal. Hát nekik ne hivalkodjon senki és semmi! Adakozásból 1884-ben már állt a félig régi, félig új elgondolás szerint a torony. A nép azért hívta a ferenceseket barátoknak, mert mindég a nép mellé álltak minden időben, minden bajukban. Valahogy a felvégi ember azt tartotta, hogy lakóhelye szerint neki elsőbbsége van az atyákhoz, a templomhoz, a pásthoz is.

Nekem az elemi iskolában, 1925-ben az itteni kolostor utolsó cseri barátja, Péter atya volt a hitoktatóm. Feketeszínű rendruhájukról nevezték így őket, a többi atya már ebben az időben is kávébarna színű csuhát viselt.

E tér minden pontja a ferences atyák roppant akarat- és tetterejéről beszélt nekünk. Mozgató-rúgója főként a rendház főnöke, Páter Riba Hugó volt. 1920-ban került Jászberénybe. Az agilis rendfőnök 11 évet töltött itt, s ez alatt az idő alatt annyi érdemet szerzett, hogy még ma is él az emléke. Nemcsak a templomban, de annak falain kívül is törődött az emberekkel. Azt gondolta, hogy abból az általános szellemi és életmódbeli igénytelenségből, az elesett sorsból ki kell emelni az embereket. Nem kisebb dolgot akart, mint a jász népiskolán kívüli nevelésére, oktatására, szórakoztatására kultúrházat emelni. Felvett kölcsönökből, adományokból csodák csodájára 5 hónap alatt felépült a környezetbe illő, tágas szép épület, díszbejáratú lépcsősorral, homlokzatán arany kereszttel. 1926. decemberében avatta Zadravecz püspök, átadva rendeltetésének.

Kultúrközvetítő szerepre vállalkoztak Szent Ferenc fiai, de melléjük állt a város. A tanult emberek, mintha azért gyűjtötték volna tudásukat, hogy átadhassák kinek-kinek azt, amire szüksége van. Tanítóképző intézeti, gimnáziumi, polgári iskolai tanárok, tanítók, ügyvédek, orvosok, városi tisztviselők, egyszerű, de leleményes polgárok nyújtottak önzetlen segítséget. Nyílt analfabéta tanfolyam, egyházi és világi énekórák, megalakult a zenekar, dalárda. Ismeretterjesztő előadások felölelték a vallást, erkölcsöt, történelmet, irodalmat, mezőgazdaságot, ipart, egészségügyet. A feledésre

ítélt emberi alapértékek, az életvitel jó irányba fordítása volt a cél a legegyszerűbb rétegeknél. Mivel híre ment az előadások jó hangulatának, telt a tágas nézőtér. Mindennapos érdeklődés lett a szomszédok között: "No megyünk a kultúrházba?" Természetesen az ismeretterjesztő előadások ingyenessé váltak. A ferences atyák pedig odajutottak, hogy a ház építésére felvett banki kölcsönnek még a kamatát sem tudták már fizetni.

A társadalmi szolidaritás egyesítette az erőket

Megjelentek az iskolák, leánykongregációk, legényegyleti műkedvelők, és felajánlották előadásaik bevételét a Kultúrház javára. Az előadásokra fizető közönséget kellett szervezni. Mivel jó írásokból színvonalas előadások születtek, a város minden társadalmi rétege ott ült a nézőtéren. Az izgalom a várakozás öröme ült az arcokon, amikor szétnyílt a színpad meggyszínű bársonyfüggönye. Göre Gábor bíró úr, a Falurossza, Sári bíró. Ezért jött az egyszerű ember, ilyenkor legalább elfelejtette a saját gondját, baját. Nekik kedvezményes jegyük volt. Mi negyedik polgáristák Arany János: A gyermek és a szivárvány zenés, énekes allegóriáját adtuk elő. Operettre is telt ház volt, a Bob herceg, a Dolovai nábob leánya és még sok más darab került előadásra. Igényes közönséget vonzottak a zongora-, hegedű-hangversenyek, ahol önkéntes volt a belépőjegy megváltása. Nagyon okosan, mert sok volt a felülfizetés is. Zsúfolt nézőtér volt, amikor a Doni kozákok kórusa szerepelt, de mindenki az első sorban ülő két cári gárdatisztet figyelte, hogyan reagálnak. Hogy belül mi dúlt, azt katonás fegyelem takarta, mint mindig. Erre a magatartásukra akkor találtam magyarázatot, amikor már 1934-ben elolvashattam a hazájából emigrált orosz író Rahmanova naplóregényeit: a Szerelem, cseka, halált, a Bécsi tejesasszonyt, a Házasság a vörös viharban-t.

A Jászság kultúrájáért cselekvő fiatal írók, jogászok, ügyvédek, festőművészek most ide, a Kultúrházba összpontosították a segítségüket. Ismeretterjesztő előadást vállaltak, szavaltak, zenéltek, műkedvelőként, kulisszafestőként szorgoskodtak. Már kedvence is volt a közönségnek. Jegyváltásnál már a pénztárnál megkérdezték, hogy szerepel-e a harmonikás úr. Ez a titulus Benke László festőművésznek szólt, aki szerepelt a Görbe Gábor-ban, szájharmónikázott, kulisszát festett.

Gyűltek az alapító tagok, akik adományokat gyűjtöttek. Amiért terembért fizettek: díszgyűlés, emlékünnepe, sajtó- és propagandagyűlés, beszámoló ünnepség, felolvasások.

Végül jött a mozi-ötlet! Bevált! A némafilmhez cigányzene szólt. Ha arra zendített rá a banda, hogy Csend ül a Volga vizén, akkor már szedtük elő a zsebkendőnket, mert a filmbeli történet legmeghatóbb része következett a Ben Húrból, a Pompei pusztulásából, a Magyar rapszodiából vagy az Aranyemberből. Sok volt a bibliai tárgyú film, mivel az egyszerű emberek ismerték, forgatták a bibliát. Péter Réz Marián, ferences hitoktató fűzött hozzá magyarázatot, majd dörgedelmes hangon feltette a kérdést. Vajon, ha ti kerülnétek volna az oroszlanok barlangjába, mint Dávid, vagy a cethal gyomrába, mint Jónás, titeket is megmentett volna az Úr? Dermedt csend lett.

1930-ban aztán berobbant a hangos film a Kultúrházba is. Könyököltünk, hogy bejuthassunk a szenzációra. Az első vélemény a hangos filmről: recseg, prüszög, krárog, selypít, brummog. Aztán ez is helyreállt, és megszokta a közönség a hangos filmet is.

Az anyagi tollasodás eredménye az lett, hogy a rendfőnök újabb fába vágta a fejszét, a feladatok megoldásában rátermettsége kivilágott. A Kultúrházban megnyitotta a Barátok Napközi Otthonát, a segítségre legjobban rászoruló iskolás gyerekek meleg ételhez jutottak legalább napjában egyszer. Segítségére sietett a város vezetősége a szegényalappal, a Nőegylet gyűjtéssel, akadoztak pénzt, élelmiszert a helybeliek. A Népjóléti Minisztérium 12 ezer Pengőt utalt át gyors segítségként. Szent Erzsébet napjától Szent József napjáig, tehát a legínségesebb télvíz idején működött.

Feljegyezték, hogy gombócból 2500 darabot gömbölyítettek a rendház konyháján környékünk áldozatos lelkű, segítőkész asszonyai.

Sutba ülvé nem lehet csoda dolgokat tenni

Elszántan igen. Az orgona és a harangszó kiemelkedő módon segíti az istentisztelet ünnepélyességét. Sorsjátékot rendeztek, hogy a 200 éves hasznavehetetlen orgona a hívők áldozatkészségéből újjászülessen. Toronyba került és megszólalt a ferencrendi templom Szent József nevét viselő 14 mázsás nagyharang is. Minden szerdán délelőtt 10 órakor ennek emlékére ma is megszólal. A 30-as években renoválták a templom belsejét. Jártunkban-keltünkben napjában többször is betértünk. Az oltárképek, a freskórészletek, a színes ablaküvegek, aranyozások lenyűgöztek bennünket. Beültünk az első padba és néztük, ahogy Hollós Endre új oltárképet fest kedvenc szentünkről, Árpádházi Szent Erzsébetről. A művész megszokta hívatlan vendégeit, mosolyogva csak ennyit mondott: "Na, kislányok?"

A boltívek között műápoló gonddal korszerűsítettek. Steffek Albin a fali képeket festette. Minden oltárképnek, freskórészletnek, színes üveglablaknak volt már egyéni vagy társas adakozója. A megváltásban élen jártak a Gosztonyiak és a környék más földbirtokosai, valamint a templom közelében lakó Sárköziné, a föld és malomtulajdonos Vállus István. Ma is tudom melyik freskót váltották meg a tanítók. Fanyar cikkben számolt be a Jász Hírlap, hogy a rendfőnök Tirolból hozatta a vörösfenyőből készült dombormű 14 stációs (keresztúti) képet. Mire való ez a költekezés? A hívek itt is segítséget nyújtottak, szinte fillérenként, mégis összeadták.

Történelmi múltat viselt nemcsak a több száz éves templom, hanem a Barátok-tere, népiesen a Barát-pást is. Ez is újabb rendezés alá került az agilis rendfőnök jóvoltából. Lett a városnak egy olyan helye, ahol testben-lélekben felüdülhetett a lakosság. A történelmi múltat két domb képviselte még a 30-as években, egyiket közsobor, a másikat kőrözsa díszítette. A néphit és a márványtábla írása szerint itt feküdtek közös sírban magyarok, törökök a templomtéri csata után. A vallásos érzést ápolta a Lourdi barlang. Nekünk májusban volt a legszebb, a litániáról kiönlő matrózruhás lányokat már várták a gimnazisták. Azután az ajándék fenyőkkal, rózsákkal beültetett sétatér végén kapirgált újra a csirkehad, megjelenítve az akkori közállapotokat.

A sétány és a tér délután élénkült meg igazán. A középosztály ilyenkor ment teára, kártyapartira vagy csak egyszerűen társaságban sétálni. Az akkori szokások szerint mi köszöntünk előre a főszolgabírónak, bírósági elnöknek, gimnáziumi tanároknak, bankvezetőknek, akik errefelé laktak. Szerettük Szele Ambrus bácsit, feleségét, ők mindég a Monarchia boldog éveiről meséltek. Itt szóltak a nőegyletek, ha sorfalat kellett állnunk vendégfogadásnál a városháza előtt, vagy magyar ruhában a Lehel kürtjét őrizni. Kerültük a három kevésbé barátságos Ferenczy kisasszonyt, és szökdös-tünk a Kiss Erzszi elől, aki édeskés hangon századszor mesélte, hogy Pestre a rádiósoknak féldisznót küldött kóstolóba. Megcsodáltuk kúriáját a sétányon lakó Sárközi nemzetesasszonynak, aki vastag aranyláncát áldozta az új harangért, a Hatvani úti Sárközi lányt, aki férfiember módjára maga vezette az egész gazdaságot. A lélegzetünk elakadt, ha a fiatal, ábrándos kékszemű Vajtai gimnáziumi tanár úr irodalmi előadását hallgattuk. Hogy tudott beszélni Petőfiről, Gárdonyiról, Aranyról! Nagyon jól megfigyeltük a fiatal kedves nővérekre gyakorolt hatását is.

A Felvég életkilátásai

A 30-as évek elején mindenki hitelből élt, mindenki panaszkodott. A gazdálkodó, mert nincs ára a búzának, bornak, állatnak, az iparos, mert alig tud munkát kapni, a kereskedő, mert nem lát vásárlót a boltjában. Az elbocsátás rémével riogatott városi alkalmazottaknak sem rózsás a helyze-

tük, ha nincs adózás, nincs bérkifizetés. A bankos panasza, hogy az adósság kamatát is nehezen törlesztik, az orvos, ügyvéd, mert gyéren tudnak fizetni szolgáltatásaikért. Elkészült ugyan a városnál a szegénykataszter, de ez nem segített az alacsony napszámon, az élelem, tüzelő, ruházat hiányán.

Nagy a munkanélküliség is, ekkor a város közmunkával 40 utcát hozat rendbe, a mi felvégi negyedünkben a Szent Ferenc, Hableány és a Nádor utcát is. Ekkor esik le az álla a csodálkozástól a Hatvani útról nyíló kis Jedám utca lakóinak, hogy Baranyi József, hajdani jászberényi nyomdász hazaköltözött Dániából. Ő, aki éppen a munkanélküliség miatt vándorolt ki, ő, aki a modern új betűs nyomtatás tervezését Koppenhágában tanulta. Az ÁLLER Képes Családi Lap ottani magyar osztályának vezetője volt. Gyönyörű szőke dán feleséget hozott, aki nem bírt megszokni, s így végül visszatértek Dániába. Tovább haladva a Hatvani út baloldalán a Mányi-kert teljesen összeért a Horváth-kerttel. Mentünkön többnyire nádtetős, két ablakos házak, sorából a Horváth-ház emelkedik ki. A Hatvani út jobboldalát kísérő módos polgárházak ezen a részen már megszűntek.

A Göncöl utca és környéke

Két oldalról volt megközelíthető az utcánk, a Hatvani útról és a Szúnyogos felől. Ezt a kanyargós sétautat utcának akkor senki sem nevezte. A Barát-pástról nyílt, elején álltak a módos Mányi, Becsey, Pénzes-féle polgárházak, aztán már csak gyéren lakott fás, bokros, nádas résszel kanyargott a Göncöl utcáig. Földművelő gazdák éltek erre gazdaságukat családi vállalkozásban dolgozták, székéren jártak ki a földjeikre, általában 6-10 hold birtokukhoz tanya nem igen tartozott.

A Göncöl utcában három Fábrián-család lakott, szakértelemmel művelték földjeiket, boldogultak. Dolgoztak kora tavasztól földjeiken az őszi mélyszántásig. Takaros ház, tiszta környezet, innen hordtuk este a frissen fejt tejet. A tejhaszon a gazdaasszonyé volt, ebből vásárolt a boltban, ruházta a gyerekeket, esetleg iskolai tandíjat fizetett, tankönyvet vásárolt.

Általános gazdálkodó panasz volt, hogy a magyar ipar olcsó áron vette át terményeiket, állataikat, de drágán adta a kapát, kaszát. 1930-ban a rozsért 7-8 pengőt, a búzáért dupláját adták mázsánként. 1 liter borért 20 fillért, 1 liter tejeért 13-at fizettek. Nem volt elég, hogy a búza ára tovább esett, hogy az újonnan kivetett kutyaadótt könyörtelen behajtották. Nagy riadalom támadt a jászberényi tejesgazdák között, mikor a tejhordók átpártoltak a pusztamizsei Kohner báróhoz, aki naponta 700 liter tejet mért ki 16 fillérért literenként, míg a háznál 20 fillér is számított. Akinek az életén átsütött a pénztelenség, annak 4 fillér is számított. Már megszoktam, megszerettem a Göncöl, a Fiastyúk utcát, a Herkules gátat, a Kolos-híd környékét. Ha összevettem a város két utcaszegét, az Alvéget és a Felvéget, ez utóbbi javára billent a mérleg. Az Alvégben jóformán három családi név dominált: Mizsei, Bathó, Rác, addig itt színes volt a paletta: Sarankó, Kotán, Fekete, Sinka, Remete, Móczó, Dorok, Móra, Dudás stb. Jobban éltek a hagyományörző szokások is.

Ha leleményesek vagyunk, mindent kibírunk

Az itt élők megőrizték a település formáját, két kisablak az utcára, kettő a ház végén. Nádat a Zagyva adott, vályogot lehetett verni a Vashíd tövében. A fűrfal deszkája napsugaras mintájú, a szellőzőnyílás a nap és a fogyó hold alakját utánozta. Kis mélyedésben Mária szobrocska díszítette a falat.

Vasárnap ünneplő ruhába öltöztek az emberek, elmentek a Barátok templomába, de a hét napjaiban is igyekezett keresztény módjára élni. Kora hajnalban, decemberi hóesésben gyermekek szüleikkel igyekeztek a hajnali misére, egy tűt sem lehetett leejteni a zsúfolt templomban az éjféle misén. Nagy ünnepük volt Gyertyaszentelő február 2-án. Itt szenteltették meg azokat a gyertyákat,

amelyek a bölcsőtől a sírig elkísérték a hívő embert. Otthon a szalaggal átkötött gyertyát szentkép vagy a kereszt mellék akasztották. Meggyújtották házszenteléskor, égháború, betegség, keresztelő esetén és a haldokló mellett.

Népi hagyományukban gyökerezett az utolsó fagyos szent Orbán. A szőlőhegyi szobrához körmenet indult. Ha fagymentes volt Orbán napja, szobrát megkoszorúzták, ha elfagyott a szőlő, kővel vagy a kocsiútról felszedett egyebekkel dobálták a szobrot. A felvégi asszonyoknál elmaradhatatlan volt az Antal-napi cipósütés, melyet a templomajtóban ülő koldusok között osztottak szét.

A családi alapon működő kisgazdaságok jövedelmét, hogy megélhessenek, részaratás vállalással egészítették ki, de cséplőgép mellett is dolgoztak. Nyáron már délelőtt 10 óra körül indultak asszonyok, lányok, vitték az ebédet férjeiknek, apáiknak. Amerre elhaladtak, csirkepaprikás, húsleves, sonka, babfőzelék és kalácsillat úszott a levegőben. Kilométereket tettek meg gyalog, de ez hagyomány volt. A legnehezebb testi munkához dudált az erőt adó táplálkozás, hisz biztosította a család egész évi kenyerét. A Kolos hídjánál ilyenkor hosszú szalmával bélelt uradalmi szekér várakozott, az asszonyok ide rakták fel az ebédes kosarakat. Az uradalomból hozott aratókoszorú ott csüngött a ház lakószobájának mestergerendáján.

A gyógyítással kapcsolatos népszokások is eltértek az alvégiektől. Sarlóval levágott fodormentát, kakukkfűvet gyűjtöttek. Ebből főztek gyógyteát köhögésre, lábfájásra. A szárított növényből a beteg párnája alá, és a halott koporsójába is tettek. Erre is pusztított a tüdővész, az alföldi nép régi átka.

Ebből szerzett vagyonra itt nem igen volt példa, a felvégi kisparaszti réteg örült, ha megtartotta azt, amije van. Az apától földszeretetet örökölték a fiaik, az édesanyák átadták gazdaasszonyi tudásukat leányaiknak, s férjhezmenetelre készítettek fel őket. A legény, ha a kiválasztott lány háza kapujára májuszfát állított, udvarlási szándékát adta tudtul, ha pedig elérkezett a leánykérés napja, a tiszta szobában 11-es lámpa égett a mindennapi 3-as helyett.

A Felvég híres Porciunkulai búcsúján a gazdalányok lakkcipője, selyemharisnyája, Goldberger-féle, divatos szabású selyem ruhája nem maradt el más lányoké mellett. De megtaláltuk őket a Kultúrház színpadán a műkedvelő előadások szereplőjeként is. A gondok, bajok kibeszélésének gyógyító hatása volt. Szerették az utcai kispadon az esti beszélgetést. Jóízű mondataikat szólás, közmondás fűszerezte, itt nem kellett magyarázni, mit jelent a júdaskodás, tamáskodás, Illés szeke-re, Bálám szamara. Büszkén emlegették a jász-kun Redemptiót, a világháborút megjártak az ison-zói, a doberdói csatát idézték. Dicsérték a szép ezüst öt és két pengőseket. Mit ér, ha az egerek előbb léptek akcióba, és szétrágták a marha árara való papír bankómat - kesergett egy kárvallott. Számon tartották "ki tehene, ki borja" az illető. A környezetükben történő lopásokat enyhébben ítélték meg, ha a szegény egy kis szénalopásra, gallytörésre, almafa dézsmálására vetemedett, de a tyúklopást már jelentős büntettnek számították. A felvégi embernek is november hónapja volt a legkedvesebb: az új bor kiforrott, lakodalmak, disznóperzselés, disznótor, Márton-napi lúd. Volt egy Sinka nevű "szent embere" is a környékünknek. Prédikációt tartott a házában, hallgatósága is akadt.

Villa a Herkules-gát mellett

A két világháború közötti időszakban a polgári miliót képviselte Takáthsy Endre ügyvéd úr kerti villája. Valóságos birtok volt. A villához park, kertészet, gyümölcsös tartozott, sőt a Zagyva kanyar is szinte szerves része volt. A környék egyszerű emberei tisztelték, szerették az ügyvéd urat és családját, ismerték vendégeiket. Nagy társadalmi életet éltek: kártyapartik, nyáron fürdőzés, csónakázás, télen korcsolyázás. A város szellemi életének képviselői találkoztak itt, a nagybácsi, Réz

Kálmán múzeumigazgató, a családba nősült Blénessy János tanár, fiatal jogászok, ügyvédek, festőművészek. Éjszakába nyúló beszélgetés folyt arról, hogy mit tehetnének a Jászság gazdasági és kulturális életének felemelkedéséért. Az ügyvéd úr halála után felesége és gyermekei ragaszkodtak az ősi családi otthonhoz, pedig gyalog a városba bejutni nem kis távolság volt. A környék megszokta életvitelüket, csak én, mint új lakó álmélkoltam. A három ember nem egymás mellett ment, hanem libasorban, elől Dóczika, középen Etelka néni, hátul a tanár úr. Ha egy 3 éves utcán játszó gyereket a kertben dolgozó anya megkérdezett, hogy kik mentek itt, a gyerek csak azt felelte, Dóczikáék. Kihez jársz iskolába? Dóczikához. Mi matrózblúzban jöttünk az iskolából, ő matrózblúzban ment teniszezni. Ki gondolta volna, hogy a pólyás Fábián kislány, Dóczika, meg én egyszer még egy iskolában fogunk tanítani.

Érdekes vendég a Fiastyúk utcában

Móricz Zsigmond író a súlyos gazdasági válsággal küszködő Jászberényben gyűjtött élményeket 1934-ben. Arra kérte vendéglátóját, Blénessy Jánost, hogy ismertesse meg egy igazi jász parasztemberrel. A tanár úr készségesen vezette át a villa szomszédságában lévő nádtetős kis házba, ahol Sarankó József 6 holdas gazda feleségével és 5 gyermekével lakott. A délután alkonyatba fordult, de az író még hallgatta, hogy milyen keményen kell harcolni a mindennapi betevő falatért, hogy a 6 hold föld négy helyen szétszórtan van, hogy részaratást, alkalmi munkát vállal, hogy a gyermekeit fel tudja nevelni egyszerű tisztességben. S amikor a beszélgetés befejeződött, az író egy pompás elbeszélésre való anyagot őrzött pepita füzetében. Blénessy tanár úréknál pedig ezalatt Sarankó néni megfőzte az igazi jász birkapörköltet, melyhez jó homoki bort adtak. Büszkék voltak, hogy az író úr megköszönte a vacsorát.

Sarankó László kisgyerek volt, amikor Móricz Zsigmond náluk járt, ma a 77. születésnapját várta, amikor felkerestem a régi tőkeházban június 3-án. Parasztcsaládoknál nem küldték ki a gyerekeket, ha vendég jött. A Sarankó gyerekek is ott sorjáztak a kemencepadkán az író minden szavát figyelve, majd a portán szétnéző Móricz Zsigmondot lépésről-lépésre követték. Kinn ültünk a folyosón, a régi kanapén, sok a közös emlékünkhöz a 64 évvel ezelőtti időkből, mint hajdan egy környéken lakóknak. Megtehetette volna, hogy új házat építtet, de ő csak őrzi a régit magának, gyerekeinek, az unokáknak, testvéreinek.

Felvégi hangulat a múltból

Várj meg a piszeorrú szobornál, vagy a "Kata luka" köznél! - kiabált egyik felvégi asszony a másikkal. A török-magyar emlékmű vitézének letört az orra, ezért hívta a nép piszeorrúnak. A kis zsidó szatócsbolt Kata néniének a házoldala egy szűk sikátorra nézett, az utca nevének senki nem akadt fel. Nem szeretünk idejárni, mindég ott ült a boltban Lázár Kata a 120 kilós szappanfőző zsidóasszony, akiről az a hír járta, hogy nem egy csúfolódó legényt megvert. Volt még két fűszerüzlet, mi a főtéren, Jenőnél vásároltunk 10 fillérért diákabrakot.

Lakott itt a környéken kútfúrómester, szikvizes, bográr, kovács, cipész. Fazekas műhely is volt. Az egy szem takács elköltözött az Alvégbe. Itt is óbégatott a handlé, miatyánkat mormolt a koldus, nyáron a jeges-, a söröskocsik dübörögtek a macskaköves úton. Cséza túnt fel a Hatvani út vége felől, Sinka Jóska bácsi, a lócsiszár ment vásárra valahová, a Jászságban nem volt olyan hely, ahol ne ismerték volna. Nagy adakozó volt, adott a Barátok templomának külső, belső renoválására, a Zárdának is. Két lánya velünk járt a polgáriba.

Mit csinált Remete Paja a kevés földjéből? Ragyogó kertészetet, boszorkányos ügyes lánya Amálka meg piacolt. Egri Irénke a postától csomagszállítást vállalt, meg is élt belőle. Még jó, hogy

gimnáziumi tanár lánya létere nem ő ül a bakon! - károgták az irigyei. Még láttam Horváth István főgimnáziumi tanár csodás parkját, műemléknek is beillő házát. Igazi jász ember volt, igazi tanár, szaktudományát, a természetrajzot szerette. Sudár fenyőfák kiserdeje, sétatuk bukszussal szegélyezve, virágok, nyári lak díszítették életterét. Ma rokon utódok ápolják emlékét és kertjét, ami megmaradt.

A Barátok terén lakó gazdag Sárközi fia már csézán járt a tanyára, szőlőbe, hintón vendégségbe, tagja volt az Úri Kaszinónak. Álmétkodtak az egyszerű Hatvani útiak, amikor a fiatalúr sítalpat kötött, és a havas úton lóval röpíttette magát túl a Zagyva Kolos hídján is. A Szúnyogosban Ludányi kertészek nézték megrökönyödve, amikor egy fiatal jogász és ügyvéd korcsolyán érkezett a Szilvásig Dóczika udvarlására.

Akkor is volt, aki beleölte magát a kútba vagy a Zagyvába, tűzhalál, gyermekgyilkosság, bicskázás, pénzhamisítás, betörés is gyakran előfordult. Hiába volt a városszépítési terv, ha a Nagykő (Kőhíd) lábánál, a Nagytemplom mögött állati tetemek bomlottak, a sétányon kecskék, birkák legeltek. Szomszédunk, Fekete Panka néni kacsát nevelt. Reggel kidöcögtek a Zagyvára, délután ki kellett csalogatni őket a vízből. Éppen ezt próbáltuk, amikor jött a csösz Lajó Pista. Ráolvasta Panka néniére, hogy látta, amikor macskakölyköket dobott a Zagyvába. Ezeket a felpuffadt dögöket cibálják szét a kacsáid. Ősszel, mikor az asztalodra kerülnek, hogy eszel belőlük? Bizony itt fürödtek, halásztak a Zagyvában. Pista bácsi ha jókedvében volt elmondta, hogy itt volt az a titkos hely, ahol Pethes Imre bácsi rákászott. Ezen a szemet gyönyörködtető tájon a Külső-Zúgótól a Vashídig a csösz által védett volt növény, állat, folyó. Erre sétáltunk, a dülőúton nem volt agyonszúrt sündisznó, vakond, tépett bokor, csónakkal letarolt nád. Az Epres-kertben, a Tisztviselő Strandon vagy a Vashídnál tiszta vízben fürödhettünk.

Sok arca volt e tájnak, nem tudtunk választani, hogy a 4 évszak közül melyik a legszebb, így voltak ezzel a festőművészek is. A Herkules-hátnál Simon Ferenc, a Halastónál Benke László, a Sárkányszögnél Gy.Riba János, a Szilvásban Gálffy festőművész piktorodott. Ebben az időben még bizony az erre élő egyszerű nép csak olyan kasza-, kapakerülő embert látott íróban, festőművészen.

Gyermekváró otthon volt akkor a szülői ház, de megszabott időre otthon kellett lenni. Vacsora után egy 14 éves lány már nem mehetett sehová. Olvasgatás, rádióhallgatás zárta a napot.

Emlékezésem megírásához nem tartottam elegendőnek a félévszázadon is túl lévő emlékszlánkokat. Végigjártam a régi felvégi negyedtet. Strand van a Vízimalom helyén, a Margit-sziget már nem gyöngyszeme a városnak, a Bathó-kert eltűnt mindenestől. A Kultúrház elvesztette régi formáját kívül, belül, funkcióját is, ma tornaterem. Ki adna feleletet arra, hogy a történelmi Kőrözsa a Barát-pástról miért került a moziparkba? A kanyargó Szúnyogos változott a legtöbbet, új utcák nyíltak modern házsorokkal, de eltűnt a Szilvás-, a Mányi- és a Horváth-kert is. Egy árva fenyőfa szomorkodik egy utcasarkon, ezt valamikor a természetrajzos Horváth tanár úr ültethette. A Göncöl utcában új ház van a volt 5. számunk helyén, de utána a régiek sorakoznak. Csak nézem a 11. számú házat itt lakott hajdan Hamza Pál néptanító, nála töltötte unokája Hamza D.Ákos a nyári szünidőket. Ezt egész életében emlegette szóban, írásában. Feljutok a Herkules-gátra, innen látom, a Fiastyúk utcát s felfedezem, hogy a gondozott kertekben az őszi saláta épp úgy virít, mint hajdan. Még egy tekintet a Külső-Zúgó tájára, eltűnt a Takáthsy-villa, a régi Tisztviselő Strandnak nyoma sincs, de a régi Zagyvának sem. Az egykori szántók helyén gyár magasodik, közéje új városrészt épült. Megbékélve indulok haza, az Alvégbe.

Farkas Ferenc:

TAPASZTALATCSERE ÉS ÜDÜLTETÉS (Jászdózsza - Trebitz)

A kezdetek

A hatvanas évek közepén kezdődött. Az egykori Német Demokratikus Köztársaság mezőgazdasági szövetkezetei és a jászsági gazdasági egységek számos kapcsolatot alakítottak ki egymással. Elsősorban szakmai és országismereti, majd üdülési célok megvalósítására is vállalkoztak. (Ekkortájt már mód nyílhatott arra, hogy a szövetkezeti vezetők meglátogassák az úgynevezett szocialista országokat tapasztalatszerzés céljából, sőt a tsz arra is lehetőséget biztosított, hogy a nem szocialista országok (Dánia, NSZK, Hollandia, Finnország) mezőgazdaságát is megtekinthessék, ha nem is túl nagy számban. Ugyancsak rendszerszerűvé vált az említett országokban rendezett mezőgazdasági kiállítások megtekintése is. Ezeknek a látogatásoknak a hozadéka volt például a mezőgazdasági gépek modernizálása is.

Egyre több szakember látta be, hogy a más országokban megszerezhető tapasztalatok jelentős mértékben növelhetik a mezőgazdaság hatékonyságát.

A Jászságban először talán a jásztelki-alattyáni szövetkezet vezetői találták meg a módját annak, hogy NDK-s kapcsolatot alakítsanak ki. Ennek nyomán a Jászapátiin működő termelőség szövetkezet talált a jásztelkiek közvetítésével olyan német partnert Globigban, amely maradandó, szinte negyedszázados kapcsolat kialakítását tette lehetővé.

Az első lépések

A globigi szakmai delegáció Jászapátiról Jászszentandrásra is ellátogatott. Akkor ott Túri József volt a termelőség szövetkezet főkönyvelője. Elsősorban ő vette fel velük a kapcsolatot, és módja volt átvenni tőlük a Trebitzben működő szövetkezet magyar partnert kereső érdeklődését. Ennek alapján sikerült Jászdózsának partnert lelteni Trebitzben, majd az ehhez kapcsolódó gazdaságokkal (Bad Schmiedeberg, Pretzsch). Időközben ugyanis Túri szülőfaluja, Jászdózsza termelőség szövetkezetének főkönyvelője és jogtanácsosa lett.

1974 őszén kezdődött a nagyjából 1990-ig tartó együttműködés, amely szinte megtorpanás nélkül szolgálta a két táj más nyelvű embereinek szakmai és művelődésbeli gyarapodását, bizonyítván, hogy már ekkor kezdetét vette egy egységesülési folyamat, amelynek - ha látensen is - szinte minden falubeli részese lehetett. E folyamatot megelőzték azok a honi szakemberek, akik a modern gépek használatára készítették fel a szövetkezet szakembereit. A különböző termelési rendszerekhez való kapcsolódás ugyancsak megpezsdítette a lakosság érdeklődését, megértette velük a folyamatos fejlődés elkerülhetetlenségét. Ezért a lakosság ekkorra nyitottá vált az új vagy az újszerű befogadására.

Ebben a közegben a német szakemberek megjelenése természetes jelenséggé hatott. Az idegen nyelvűség arra készítette a tagság nem jelentéktelen hányadát, hogy kísérletet tegyen a német nyelv valamilyen szintű elsajátítására. A termelőség szövetkezet nyelvtanfolyamot szervezett, s annak munkájában kéttucatnyian vettek részt. Legtöbbször sajnos hamarosan megriadtak a feladattól, és idegen nyelvi jártasságuk egyáltalán nem lévén, inkább az averbális eszközökhöz folyamodtak, amikor

a hajdani vagy újonnan megszerzett német nyelvi ismereteiket alkalmazniuk kellett. Néhányan azonban felfrissítették egykor volt ismereteiket, és jó szolgáltatásokat tettek a német vendégek kalauzolása során. (Oroszul viszont nem szólaltak meg sem a magyarok, sem a németek. Hiába tanultak mindkét országban oroszul, nem tudtak, esetleg nem akartak olyan felkészültségre szert tenni, hogy a nyelvet kommunikációs eszközként használhatták volna.) Ugyanakkor néhány német hajlandó megtanulni magyar szavakat, fordulatokat, és a megértés tekintetében jelentős szintre jutott például Herbert Hruby, akinek nagyon jelentős szerep jutott a jászdózsaik nyaraltatásában.

Német vendégeink tanúi lehettek annak a vendégszeretetnek, vendégbarátságnak, amely százados hagyomány ezen a jászsági településen ma is. Nagyon kedvesen fogadták a másként beszélő vendégeket, akik nagyon kedves emlékekkel tértek vissza hazájukba. A másfél évtizedes cserekapcsolat eseményé vált a faluban. Azok is a vendégfogadás, a kiutazás részesei lettek, akiknek közvetlen kapcsolatuk nem volt a termelősövetkezettel. Érdekes színfoltja volt ennek a falu idős plébánosa, Boja Ferenc is. Életre kelt az a szellem, amely a háború előtti és a közvetlenül utána következő éveket jellemezte. A kulturális élet a színjátszástól a táncmulatságig mozgósította a falu szinte valamennyi lakóját. Közügy lett tehát a németek fogadása, vendégül látása. A falu szempontjából összetartó erővé alakult, és színesítette azokat az eseményeket, amelyek korábban csak "házon belül" bonyolódtak (augusztus 20., búcsú, olykor lakodalom stb.).

Ebből a szempontból jelentős szerepet játszott Erdős Istvánnak, a falu Svájcba szakadt szülöttének tevékenysége is. A második világháború vérzivatarra sodorta el szeretett szülőfalujától, de amint lehetett azonnal jelentkezett. Régi ismerőseit, diáktársait felkereste, majd meghívta őket svájci otthonába.

A jellegzetes jász falu tehát gazdája tudott lenni egy olyan cserekapcsolatnak, amely új látásmódot kívánt és alakított ki. Ekkor ugyan még nem lehetett látni azt, ami manapság már egészen nyilvánvaló: idegen nyelv vagy nyelvek ismerete nélkül igen nehéz lesz Európában egyenrangú társként, faktorként magunknak is szóló szerepet játszani. (HOLUNDARM vezetői és dolgozói számára mindez már a napi tevékenység megkerülhetetlen része!)

A tolmácskodás

A kapcsolat kialakításához és fenntartásához természetesen németül tudó szakemberre is szükség volt. Az a termelősövetkezet volt szerencsésebb helyzetben, amelyben akadt olyan vezető és munkatárs, aki jól beszélt németül. Az természetes, hogy a mindennapi társalgás viszonylag szerény nyelvi ismeretekkel is a siker reményében bonyolítható, azonban a szakmai jellegű eszmecserék már a szakismeretek idegen nyelvi birtoklását is megkívánták, illetve kikényszerítették. Meg kellett hát tanulni a szakmát is németül, hiszen rendszerint avatott, megszállott szakemberek eszmecseréjét kellett közvetíteni.

Ugyanakkor a tolmács megismerhette egy más munkaterület problémáit itthon és német földön egyaránt. Ez a nyelvtanár ismereteinek gazdagodását nemcsak a nyelvhasználat, hanem egyéb vonatkozásban is jócskán gyarapította. Ugyanakkor a segítségül hívó termelősövetkezet egyéb vonatkozásban is tudott segíteni az anyaintézetemnek (építkezés). Különösen az első tolmácsolási fázisok okoztak nehézséget, hiszen egy meghatározott nép- és köznyelvi németet kellett feldolgoznom, másrészt pedig akaratlanul is kialakult a vezetők társalgása közben valamelyes szakmai versengés. Ilyenkor aztán röpködtek az olyan kifejezések, mint vérvonal, nyomelem vagy az NDK-ban rendszerként működő agrokémiai központok szakkifejezései (Agrochemisches Zentrum). Előfordult olyan eset is, hogy az agronómusok szerkezeti képlettel siettek a tolmács segítségére, mert nem si-

került a többször elvont kategóriákat egyértelműbben megfogalmazni, közölni se magyarul, se németül igazán. (A jázságiak szerencséje, hogy ha itt érettségizett az ember, akkor mindenütt talál osztály- vagy iskolatársat, és ebben az esetben minden lehetséges segítséget megkaphat).

Nyitottan

Jászdózsa várta és igazán jól fogadta a cserekapcsolatot minden lehetőségével és nehézségével együtt. A történetiségben kialakult közösségi szellem jól gyümölcsözött majd új színekkel gyarapodott.

Ugyanakkor mozgósította mindazokat, akik már más nyelvterületen éltek, de elsősorban azokat, akiket német nyelvterületre vetett sorsuk. Ekkoriban nem kevesen voltak azok a szakmunkások vagy ipari tanulók, akik dolgozni, avagy dolgozni és mesterséget tanulni mentek az NDK-ba. Közülük egy-egy tolmácsként is feltűnt Trebitzben vagy egyéb településeken. Olyanokkal is találkoztunk, akik házasságkötés révén valamely településhez kötődtek.

A szakmai programok

Többszöri levélváltás és időpont-egyeztetés után 1974 őszén egy Volgával útnak indult a jászdózsai "Tarnamenti" MGT SZ delegációja az Elba melletti Trebitzbe, hogy személyesen is felvegye a kapcsolatot az ottani gazdaság vezetőivel.

Az őszi betakarítás időszaka volt. A szlovákiai meg csehországi részeken is javában folytak a munkák. A dózsai tsz akkori elnöke, Tajti István a mezőgazdaság megszállottja és értője volt. Ezért folyamatosan és "folyékonyan" kommentálta az egykori magyar területen folyó munkákat és állapotokat.

Egy út menti fogadóban kaptunk szállást: négyen három fekhelyet. Nem igazán pihenten folytattuk utunkat másnap reggel. Estefele érkezünk meg Trebitzbe. Az irodában asztalhoz ültünk, és kezdetét vette a bemutatkozás. Nem volt könnyű azonosítani a neveket a nyelvjárási, a köznyelvi ejtés miatt. Szerencsére vendéglátóink hamar megértették, hogy csak a megközelítően irodalmi némettel tudunk majd boldogulni. A bemutatkozást étkezés, poharazás követte. (Túri József gimnáziumi és egyéni stúdiumai jól hasznosultak.)

Másnap megtekintettük a mezőgazdasági üzemet. A növény- és az állattenyésztés egyaránt tartogatott meglepetéseket, tanulságokat. A gazdaság az Elba völgyében levő öntéstalajon szinte hihetetlen mennyiségű takarmányt és a magyarországgal vetekedő gabonatermést takarított be.

A burgonya és cukorrépa termesztése egy kissé másként folyt, mint nálunk. A burgonyát gépsorral takarították be, és azonnal szortírozták, s rendeltetésének megfelelően raktározták. (Itthon ez akkor még nem volt bevett szokás.) A cukorrépa minden részét tisztán takarították be, és remek silótakarmányt készítettek belőle. Az is hamar kiderült, hogy a szalma minden dekáját begyűjtik, megdarálják, majd pelletet készítenek belőle. Nálunk akkor a szalma egy részét elégették (Talán ma is.) Azonnal indult a vezetők és a szakemberek vitája? Miért így, miért úgy? Mindenki felvonultatta az érveit. Magam inkább a németek takarékosabb módszerére szavaztam volna, ha erre lett volna módom.

Az állattenyésztés nemkülönben takarosabb és célszerűbb módon és feltételek között folyt, mint nálunk. Másfajta szarvasmarhát tartottak, és a keresztezés, az erre épülő tenyésztés és tenyésztés előrehaladottabb szinten állott, mint - tapasztalataim szerint - nálunk.

Egyáltalán: a települések és a különböző objektumok rendje, tisztasága meglephette azokat, akik először vagy nem túl gyakran jártak német nyelvterületen. A trebitzi szövetkezet akkori elnöke, Otto Murche igen jó felkészültségű állattenyésztőnek számított. Olyannyira, hogy a hallei egyetem hallgatóinak rendszeresen tartott a képzés rendjébe illeszkedő előadásokat. Részesen volt annak a nagy állattenyésztési programnak, amely akkoriban kezdett igazán kibontakozni az NDK-ban. (Egy alkalommal a jászdózsai szakembereknek olyan telepet is megmutatott, amelyben mintegy kétezer szarvasmarhát tartottak, csaknem steril környezetben. (Az állattenyésztés fellendítését egyrészt a NSZK-val kialakított kapcsolatok, illetve az afrikai államok igényei indokolták a német vezetők vélekedése szerint.)

A gazdaság megtekintésében mindenki részt vett, noha Túri József érdeklődését elsősorban a könyvelés itteni gyakorlata érdekelhette. Elsa Medicus volt ennek a szakágazatnak a vezetője.

Megismerhettük a település állami és párvezetőit is természetesen. Boltokat, iskolát láttunk, remek éttermet a szövetkezet birtokában, gondozásában. A szövetkezet súlya tehát ugyanúgy meghatározó volt Trebitzben, mint Jászdózsán.

Mivel jórészt családoknál szállásoltak el bennünket, betekintheztünk a német otthonok atmoszférájába is. A vendéglátás itteni szokásaival is azonnal megismerkedhettünk.

Lipcsét, hazaféle Drezdát volt alkalmunk megtekinteni. Az első látogatás lehetőséget nyújtott arra, hogy a további program kontúrjait megalkothassák a delegáció felelős tagjai. Igen mondtak a szakmai és a szabadidős programra is. Még ebben az évben német delegáció jelent meg Jászdózsán, és ekkor megszületett az első szerződés is. Ezt minden évben megújították.

Mindkét találkozást baráti együttlét tette emlékezetesebbé. Tapasztalhatták a találkozó résztvevői, hogy a két nép vendéglátással kapcsolatos szokásai eltérnek egymástól, de az együttlét szándéka azonos, közös.

Az első trebitzi delegáció

A dózsai delegáció látogatásának viszonzásaként a partner szövetkezet elnöke (Otto Murche), főkönyvelője (Elsa Medicus) és a lengyel területről Trebitzbe került állattenyésztő érkezett Jászdózsára. A szövetkezet irodáján fogadták őket, de a jászberényi tanítóképzőben kaphattak szállást. Ekkor alakult ki az a tapasztalatcsere- és üdülési program, amely végül keretét adta a csaknem másfél évtizedes folyamatnak.

Minden évben kölcsönösen szakmai delegáció vett részt tapasztalatcserén. Az évek során minden szakágazat vezetői, majd munkatársai látogattak a partner gazdaságba, és apróra szemügyre vehették a tapasztalatokat, illetve ismerkedhettek azokkal az elméleti elképzelésekkel is, amelyek a termelőszövetkezetek vezetői körében megfogalmazódhattak. Tanulásként nagyon fontos megemlíteni, hogy a politikai kérdések nem hatották át az akciót, hanem inkább a szakma érdekelte azokat, akik a delegációkat vezették, és a vonatkozó programokat összeállították. Órákig meséltek egymásnak az állattenyésztők a különböző szarvasmarhafajtákról, a tartás és tenyésztés kérdéseiről, fárad-

hatatlanul. Az olykor kemény szakmai vitáknak az éjfél vagy a viccelésbe hajló iddogálás vetett véget. De hosszú órákon át folyt a diskurzus a könyvelés vagy a növényvédelem tárgyában is.

Ennek a kis létszámú delegációnak is alkalma nyílt arra, hogy hazánk jelentősebb városait, kultúrtörténeti emlékeit megtekintse. A szakmai igények kielégítésének még azon csoportok esetében is volt lehetősége, amelyek elsősorban üdülni érkeztek hozzánk. A megállapodásokba benne foglaltatott, hogy minden csoportnak tennie kell, vagy legalább lehet üzemlátogatást tapasztalatszerzés céljából. Tehát mindjárt az első találkozások esetén kirajzolódott egy szakmai és egy kulturális érdeklődésre építő elképzelés.

Városnézés, üdülés

A Jászdózsára, illetve a jászdózsaiak vendégeként Magyarországra ékező német csoportok megismerhették magát a települést, de természetesen a magyar főváros megtekintése is része volt magyarországi tartózkodásuknak. Minden delegáció vagy nagyobb csoport is ellátogatott Egerbe vagy Gyöngyösre is. A városnézést is a tolmács vezette rendszerint, illetve Budapesten városnéző busszal oldottuk meg. Német vendégeink nemcsak az általunk szervezett utazások alkalmával ismerkedhettek hazánkkal, hanem - mivel számosan személygépkocsival érkeztek - egyénileg is. Különösen azok vállalkoztak ilyenféle kirándulásokkal, akik többször is megfordultak nálunk.

Több éven át a Siótour szervezésében a Balaton mellett üdültek. Mikor ez már a téesz számára szinte megfizethetlenné vált, akkor Berekfürdön, illetve Jászszentandráson is volt lehetőségük szabadságuk eltöltésére. Berekfürdön családi házat bérelt a dózsai téesz, és azt saját tagjai és a németek egyaránt igénybe vehették a nyár folyamán. Ennek következtében német vendégeink megismerhették a magyar vidéki élet sajátosságait is. Igazában érdekelte őket, hogyan is élünk falunk, milyenek az életlehetőségek, hogyan boldogulunk.

Ahogy telt-múlt az idő, egyre több baráti kapcsolat is szövődött, és ekkor már nemcsak a szervezett üdülés-városnézés, hanem a családoknál történő vendégül látás is divatosá vagy legalább gyakoribb vált. Oly annyira, hogy néhányan még a rendszerváltás után is ápoltak kapcsolatokat, bár ez egyre ritkábban fordul elő.

A jászdózsaiak - évente mintegy harmincan - elsősorban Bad Schmiedebergben töltötték szabadságuk egy részét. A tsz erre vállalkozó tagjai - tehenésztől az agronómusig - közül legtöbben csak tíz napra vették igénybe a lehetőséget, mert a háztáji gazdaság alig "engedélyezett" még ilyen "kurta" időt is. Ott egy faház állt rendelkezésre. Innen kirándulást lehetett tenni a környékre, elsősorban Lipcsébe vagy Halléba, de a vállalkozóbb természetűek természetesen megfordultak Berlinben is. (Csak néhányan merték vállalni, hogy felkeresik Nyugat-Berlint is!) Bad Schmiedebergen kívül egyebütt is lehetett üdülni. Berlin közelében Sandkrug biztosított kellemes időtöltést, de a thüringiai Altenfeld is sokakban ébreszt mind a mai napig kellemes emlékeket.

Mindennek a hozadéka aligha mérhető fel. Ma is vannak sokan, akik nagyon szívesen emlékeznek az egykori repülő kirándulásokra, hiszen sok jászdózsai ekkor utazott először életében repülőgéppel. Ekkor látott először igazában külföldet, másként lakó és élő embereket. Ez minden biztonnal el nem múló nyomot hagyott mindazokban, akik ennek csereakciónak a részesei lehettek.

A városnézésen kívül az üzemekben tett látogatás során emléktárgyak révén igyekeztek emlékezetessé tenni az ott-tartózkodást. Az emléktárgyak mellett - elsősorban a vezetők - olykor kitüntetésben is részesültek. A német vendégek Máté György szobrászművész Jászdózsát megörökítő

érmét vihették magukkal számos egyéb dolgon kívül. A magyarok meg másféle kitüntetést nyerhettek. (L.Bényi András) Ehhez az oklevélhez kitüntetés is járt.

Emberek és esetek

Az információcsere kényszere sajátos jelbeszédet alakított ki. Elsősorban a fiatalok éltek ezzel a lehetőséggel, de ehhez folyamodtak azok az idősebb magyarok is, kik megjárták a világháború poklát, és kapcsolatba kerültek a németekkel. (Ők néhány szót még fel tudtak idézni a vendégek nyelvén.) Tanulságos volt látni és hallani a hadviselt generáció tagjainak találkozását, "beszédét". Találkozhattunk Harkov környékén megsebesült, rokkanttá vált tsz-elnökkel. Vele beszélgettünk a szovjet partizánok meg a Wehrmacht viszonyáról. Neki az volt a véleménye, hogy a viszony egyszerűen megfogalmazható: szemet szemért, fogat fogért.

Jászapátin szép szál német vezetők jelentek meg a község utcáin, és egy Buchenwaldot járt idősebb férfi meghallotta a német szót. Mivel előtte jócskán fogyasztott alkoholt, szeretett volna elégtételt venni ott és azonnal. Nem volt egyszerű meggyőzni arról, hogy a szóban forgó személyek nem lehettek a sérelmek okozói.

Találkoztunk egy olyan juhással is, aki latinul kezdett információkat közölni. Kiderült, hogy jeles biológus volt, de tanári tevékenységet az állampárti időkben nem folytathatott.

Elza néni (Else Madicus) rendkívül művelt, nagy empátiával rendelkező idősebb hölgy volt a kapcsolat kialakulása idején. Férjét a háborúban veszítette el, és a jól végzett munkában, gyermekei felnevelésében lelte meg önmagát. (Jó istápolója volt a külföldet alig ismerők táborának. Nagy tiszteletnek örvendett nyugdíjba menetelig, sőt azt követően is!)

Az elbai hód

Ahogy teltek a csere évei, egyre többet és részletesebben igyekeztek a vendéglátók megmutatni egymásnak szűkebb és tágabb pátriájukat.

Az azóta elhunyt Otto Murche elnök egyszer az Elbát mutatta meg vendégeinek. Bényi András elnök nyolcéves fiával volt részese a sétának. Nehezen értette meg mi is a Biber (hód). Amikor végre sikerült a szó jelentéstartalmát megérteni, kezdődött a történet. A hód, amely általában gyakran feltűnt a partszakaszon, nem akart mutatkozni. Bényi András cselhez folyamodott. Mondta fiának, hogy beledob majd követ a vízbe, ő, a fiú pedig vegye észre a "hódot". Úgy is történt. A vendéglátó elnök örömmel fedezte fel a megértő "Biber"-t.

Üzemanyag háztól

Történt egyszer, hogy nem éppen új mikrobusszal egy kisebb csoport indult Trebitzbe és környékére. Hajnalban keltek útra a nyaralni vágyók, és este érkeztünk, érkeztünk volna a vendéglátás színhelyére. Minthogy a benzinkutak akkoriban vasárnap délután négy órakor bezártak, nem juthattunk üzemanyaghoz, noha megállt alattunk a matuzsálemi korú járgány...

Nem volt mit tenni, be kellett zörgetni számos falusi házba, hogy nem túl távoli célunkat elérhessük. A negyedik háztól kaptunk segítséget, tíz liternyi benzint, és ezzel meg is érkeztünk... Az adakozó egy fillért sem fogadott el...

A rendszerváltás után

Még egyszer megfordultunk a körben a rendszerváltás után. A volt elnök gazda lett. Egyéni. Másfél száz szarvasmarha tulajdonosa az Elba gazdag legelőin. Több mint száz hektár föld birtokosa, gazdája. Javarészt szülői örökség. A gyermekek azonban - egy kivételével - elmentek mellőle. Nehéz, kemény élete támadt. Összeroppant. Hamarosan meghalt.

A termelőszövetkezet maradt. Vezetői az egykori vezetők. Boldogulnak. A földterület összeszuszorodott, de nagyon racionális gazdálkodással boldogulni tudtak. Akkor, amikor utoljára kint jártunk (1992-ben). A település megújult. A nagy "testvér"-től kapott pénz új vonásokat kölcsönzött a kisvárosnak. Az odaátról jött vállalkozók "megszedték" magukat, aztán visszazivárogtak - hallatszott akkor.

Az egykori párttitkár meg a szép inszeminátornő vendéglőt nyitottak. Hihetetlenül kemény munkával talán meg is gazdagodtak. De nehezen viselik. Egyedül. Gyermekeik elmentek, másutt igyekeznek boldogulni. Megszakadt a folytonosság... A gazdaság ára a rabság, a munka rabsága.

Jó lenne találkozni...újra újként... Összegyűjteni mindazt, ami közelünkbe került... a továbblépéshez, a többé váláshoz...

Kókai Magdolna

KERESZTELÉSI ÉS NÉVADÁSI SZOKÁSOK JÁSZÁROKSZÁLLÁSON

Munkámban a születési szokáskörhöz kapcsolódó keresztelési illetve névadási szokásokat kutattam. Megpróbáltam minél több forrást bevonni vizsgálatomba. Így például az adatközlők elmondásain túl felhasználtam az egyházi keresztelési, és az állami születési anyakönyvek témámhoz kapcsolódó részeit. Mindezek segítségével egy igen hosszú - 1800-1996-ig terjedő - időszakot tudtam áttekinteni.

NÉVADÁS

A név megkülönböztető jel, amely megszületése pillanatától a gyermeké lesz olyannyira, hogy távollétében őt magát jelenti, később kialakuló tulajdonságaival, jellemével együtt.

A keresztelés szokásköréhez sorolható a névadás kérdése.¹ A csecsemő keresztnevét általában a szülők választották a terhesség ideje alatt. A nagyszülők esetleg a fiúk névválasztásába szóltak bele. Különösen így volt ez a parasztsaládoknál, ezen belül a nagygazdáknál. A nagycsalád szervezetében élő parasztfiatalok, míg "el nem válakoztak" - azaz míg meg nem kapták részüket a közös földből - közösen gazdálkodtak a tanyán az apa, illetve a nagypapa irányításával. Ez a függőségi viszony a névadásban is megnyilvánult. A szülői tekintély, a nagyszülői tiszteletadás, a konzervativizmus alakította ki ezeknél a családoknál a névadási szokásokat is.

A családfeje nevének továbbvitele, továbbélése szimbolikusan jelentette a család folytonosságát.²

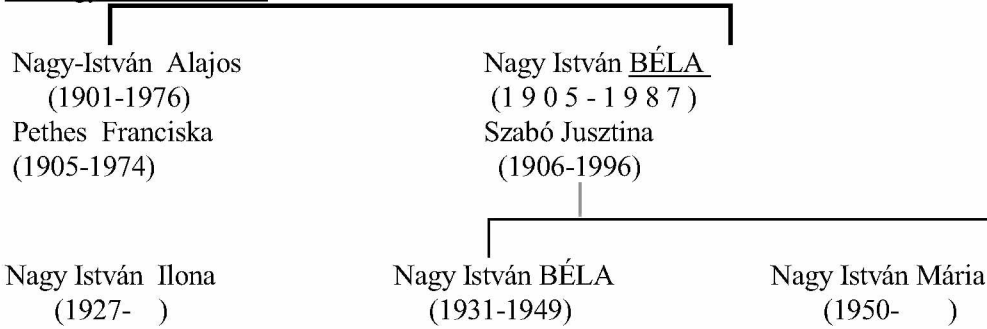
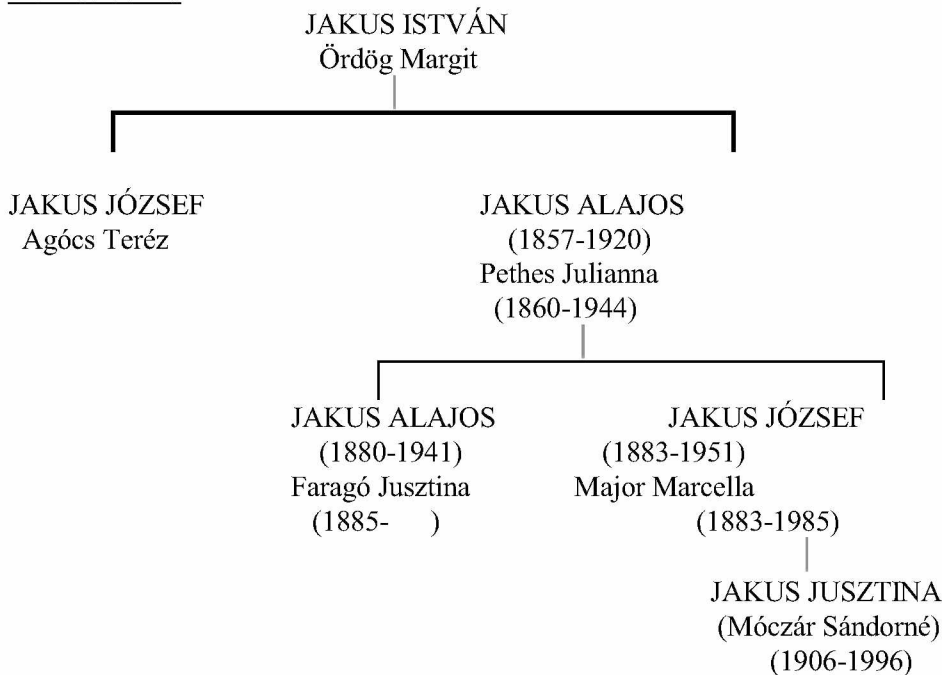
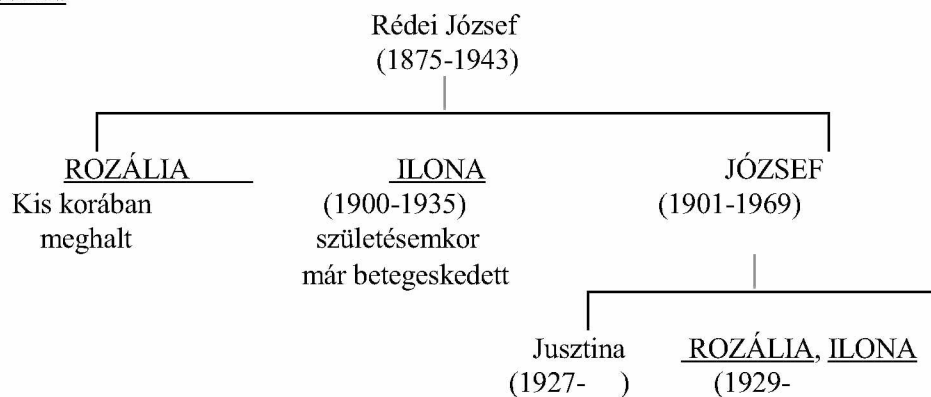
Néhány családfatörredék álljon itt bizonyítékkal Nagy Lajosné helytörténeti kutató családtörténeti dolgozatából. Régi jász redemptus család a Kóczián-család. Náluk a József név folytonosságát követhetjük nyomon négy generáción keresztül.

A Kóczián-család

¹ Kertész J. 1989. 65.

² Kapros M. 1986. 222.

A Nagy-István-családA Jakus-családA (Nagy) Rédei-család

A lányok névadásában nem fedezhető fel olyan szabályszerűség, mint a fiúk esetében. Nem mindig az anya nevét kapták. Általában főként a gazdacsaládoknál - az apai nagyanya, vagy az elhunyt apai nőrokon nevét örökölték.

"Apám egyik testvére is Terézia volt, így én is az lettem." (Ferencz Ignácné)

„*Én azé lettem Margit, mer édesapámnak vót három testvérje, oszt azok között vót egy Margit, akit elvitt a torokgyík.*” (Görbéné Ballagó Margit)

„*Én Amál lettem. Nem szerettem ezt a nevet. Az anyám és az apukám egyik testvéreinek a lánya is Amál vót, úgyhogy engemet mán csak Icának hívtak.*” (Éliás Béláné)

Gyűjtéseim során azt tapasztaltam, hogy az 1940-es évek végétől a lányok esetében előnyben részesítették a divatosabb neveket. A hagyományos névadási gyakorlat felbomlása talán az addig meglévő anyagi függőség megszűnésével magyarázható.

„*Nálunk, egy gyereknek seadtuk a szülők vagy a nagyszülők nevit. Azért, hogy ne legyen már olyan ósdi.*” (Bordás Alajosné)

„*A fiam az apja nevit kapta, de a lányom, aki 1949-be született mán Borbála lett, mer ez vót a divatos név abba az időbe.*” (Ferencz Ignácné)

Napjainkban már mind a fiúk, mind a lányok esetében sokszor az idegen, szokatlan hangzású neveket részesítik előnyben. Az idősebbek erről rosszállóan nyilatkoznak. „*Most mán nem kék se az anyja, se a nagyanyja neve. A Katié is olyan cifra, hogy ki se tudom mondani.*” (Rankasz Józsefné)

„*Az egyik unokám Boglárka és Boginak nevezik; Görbéné aszonta, hogy:> Milyen név az? Azt kutyának szokták mondani.<Hát én is azt mondtam nekik, hogy ha mán Boglárka, akkor legalább hívjátok úgy.*” (Bobák Antalné)

Árokszálláson is élt az a hiedelem, mely szerint elhalt gyerek nevére nem szabad a következőt keresztelni, mert elviheti. Ennek ellenére általános volt, hogy az elhalt csecsemő nevét kapta az őt követő, vele azonos nemű újszülött.

„*Az én édesanyám első családja Laci vót, aki meghalt. Oszt a harmadik gyerek is Laci lett. Kókai ángyomnak - a Mariskának - vót több kislyánya is, oszt kettőt is Mariskának kereszteltek. Igaz, hogy mind a kettő meghalt. Az első Mariska vót, tán lett egy kisfiú, az meghalt. A harmadik megint Mariska lett ő is meghalt, tán lett Lajos.*” (Rankasz Józsefné)

„*Apámék heten vótak testvérek, három Anna nevű lánytestvére közül a harmadik maradt meg.*” (Ferencz Ignácné)

A kettős keresztnévadás, valamint a születési nap szentje után való elnevezés szokása is élt. Ezt bizonyítják a keresztelési anyakönyvek bejegyzései, valamint az adatközlők elmondásai is. „*Az én apukám azt mondta, mikor én születtem, hogy jaj de kár, hogy nem fiú lettem, mert az ő apja nevét örököltém volna, Jóska lettem volna. Mer József napján születtem.*” (Bordás Alajosné)

Az általam vizsgált időszakban (1800-1996) elsősorban az 1800-as években gyakori a születési nap szentje utáni keresztnévadás. Ebből a szempontból szeptemberben a Mihály, novemberben az András, decemberben a Luca és Szilveszter, júniusban a Péter nevek fordulnak elő leginkább.

Az 1800-as évek közepéig igen gyakran fordul elő a Péter és Pál keresztnevek az ikrek esetében. De általában az ikrek névadási szokásában szabályszerűség nem tapasztalható.

Most nézzük meg részletesen, hogy az 1800-1996 közötti időszakban mely keresztneveket részesítették előnyben. Tíz, illetve húsz éves periódusokban vizsgáltam ebből a szempontból a keresztelési anyakönyvek bejegyzéseit. Aláhúzással jelzem az újonnan felbukkanó keresztneveket egy-egy időszokban.

1800-1820

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: József, János, Mátyás, Pál, Antal, Mihály, Imre, Ignác, András.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Apollónia, Ilona, Rozália, Erzsébet, Anna, Terézia, Ágnes.

1821-1830

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Ignác, Pál, János, Mátyás, József, Antal, István, Ferenc.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Ágnes, Anna, Rozália, Apollónia, Ilona, Terézia, Margit, Erzsébet, Veronika, Viktória.

1831-1841

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: János, József, Ignác, Ferenc, Antal, István, Viktor, Balázs.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Anna, Teréz, Erzsébet, Angéla, Apollónia, Veronika, Marcella.

1842-1852

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Ignác, János, József, Ferenc, Viktor, István, Emánuel, Alajos.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Terézia, Marcella, Veronika, Angéla, Anna, Viktória, Julianna, Franciska.

1853-1863

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: József, Ferenc, Emánuel, Alajos, János, Balázs, István, Ignác, Sándor.

(Ebben az időszakban többször is előfordul a Colomanus férfi keresztnév)

Leggyakrabban előforduló női nevek: Anna, Marcella, Julianna, Franciska, Angéla, Viktória, Veronika, Terézia, Amália.

1864-1874

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: János, József, Lajos, Ignác, Emánuel, Balázs, Ferenc, Sándor, István.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Veronika, Viktória, Julianna, Anna, Franciska, Angéla, Marcella.

1875-1885

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: János, József, Alajos, Emánuel, Ferenc, Balázs, István, Béla, Bálint.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Anna, Franciska, Marcella, Julianna, Angéla, Amália, Terézia, Mária, Veronika, Viktória, Erzsébet, Etelka, Jusztina.

1886-1896

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Ferenc, Sándor, Lajos, Balázs, Émán, István, Béla, József, László.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Amália, Mária, Marcella, Julianna, Anna, Franciska, Viktória, Erzsébet, Angéla, Terézia, Etelka, Jusztina.

1897-1907

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Lajos, József, Sándor, Béla, László, Balázs, Ignác, István, Émán, János, Ferenc.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Anna, Amália, Marcella, Mária, Terézia, Jusztina, Margit, Erzsébet, Julianna, Viktória, Angéla, Franciska.

1908-1918

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: János, István, József, Emánuel, Ferenc, Béla, Lajos, János, László, Sándor, Antal, Ignác.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Mária, Anna, Julianna, Amália, Marcella, Franciska, Jusztina, Erzsébet, Margit, Angéla, Ilona, Irén.

1919-1929

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Ferenc, József, János, Béla, Sándor, László, Lajos, István Gyula.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Mária, Amália, Erzsébet, Anna, Ilona, Franciska, Jusztina, Julianna, Irén, Magdolna.

1930-1940

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Sándor, Béla, László, János, József, István, Lajos, Ferenc, Gyula.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Margit, Mária, Erzsébet, Amália, Ilona, Anna, Magdolna, Julianna, Jusztina, Katalin, Sarolta.

1941-1951

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Sándor, József, János, László, Ferenc, Béla, István, Lajos, Zoltán.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Margit, Mária, Ilona, Anna, Katalin, Erzsébet, Magdolna, Zsuzsanna, Éva.

1952-1962

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: József, László, Béla, János, Sándor, István, Ferenc, Gyula, Zoltán, Tibor.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Mária, Anna, Katalin, Erzsébet, Zsuzsanna, Magdolna, Sarolta, Ilona, Éva, Margit.

1963-1973

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: László, Zoltán, Béla, József, István, Ferenc, Attila, Zsolt.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Mária, Erzsébet, Ilona, Margit, Éva, Katalin, Zsuzsanna, Erika, Ágnes, Judit, Edit, Krisztina.

1974-1984

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: Zoltán, József, Zsolt, László, János, Róbert, Béla, Csaba, Tamás, Gábor, Sándor, Krisztián.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Mónika, Krisztina, Edit, Ildikó, Anna, Melinda, Tímea, Gabriella, Anita, Anett, Zita, Renáta, Gabriella, Katalin, Ágnes, Szilvia, Judit, Mária, Zsuzsanna.

1985-1996

Leggyakrabban előforduló férfi nevek: József, Tibor, Gábor, György, László, Zoltán, Attila, Tamás, Péter, Béla, Norbert, Zsolt.

Leggyakrabban előforduló női nevek: Judit, Anita, Renáta, Tünde, Csilla, Ildikó, Krisztina, Katalin, Veronika, Mária, Beáta,
Anna, Erzsébet.

(Ebben az időszakban a: Katalin, Mária, Erzsébet, Zsuzsanna, már általában 2. névként fordul elő.
)

KERESZTELES

A hagyományos paraszti kultúrában a keresztelekhez kapcsolódó szokások tartalma összetett. Kiindulópontja a megtisztító célzatú, keresztény vallási szertartás. A néphit szerint ennek révén szabadul meg a csecsemő eredendő bűnétől, illetve a mágikus, ártó hatalmak veszedelmétől is.

Másrészt a vallási szertartás és egyéb befogadó rítusok révén az újszülöttből ekkor válik társadalmi lény: a család, a közösség, a keresztény egyház tagja. Elsőszülött esetében a keresztelek révén lép érvénybe a szülők és komák közti műrokonsági viszony.³

Adatközlőim elmondása szerint a gyereket igyekeztek minél előbb megkereszteni, nehogy pogányul haljon meg. Megpróbáltam nyomon követni a keresztelek anyakönyvek alapján a születés és keresztelek között eltelt időt.

1800 és 1865 között csupán a keresztelek időpontját tüntették fel. Ebből arra következtettem, hogy még aznap, esetleg másnap megkeresztelték a csecsemőt.

1865 és 1890 között már más, illetve harmadnapra kereszteltek.

1891 és 1910 között kettő - öt napra kereszteltek.

1911 és 1931 között kettő - hét napra kereszteltek.

1932 és 1957 között négy - tíz napra kereszteltek.

1958 és 1973 között hat nap - egy hónapra kereszteltek.

1974 és 1988 között egy - négy hónapra kereszteltek.

1989 és 1996 között egy - hét hónapra kereszteltek.

A család már a csecsemő megszületése előtt eldöntötte, hogy kit kér fel keresztszülőnek.

A keresztszülők személyének kiválasztásában az idők folyamán bizonyos változások történtek. 1750 - 1850-es évek anyakönyveit vizsgálva a keresztszülők családi neve egyszer sem egyezett meg a szülők vezetéknévvel. Feltehető tehát, hogy idegent, pl. legény, vagy lánybarátot kértek fel keresztszülőnek.

1863-tól már egyre gyakoribb a szülők és keresztszülők családi nevének egyezése. Elsősorban az anya testvére szerepel keresztszülőként. 1890-től szinte kizárólagossá válik a rokonok köréből történő keresztszülő -választás szokása.

A komaság, mint "műrokonság" tehát egybefonódott a vérrokonsággal. A baráti kapcsolatokat háttérbe szorította a vérrokonság.⁴ Ennek ellenére a komák sokáig komának szólították egymást. A keresztgyermek azonban keresztapának, illetve keresztanyának szólította keresztszüleit.

Volt rá példa, hogy legénybarát ajánlkozott erre a szerepre a következő szavakkal: *"Ha megszületik a baba híjjá meg keresztapának!"* (Rankasz Józsefné)

A keresztszülők - komák - felkérésének nem volt ünnepi formája. Adatközlőim elmondása szerint általános volt, hogy egy családon belül minden gyereket ugyanazon személy keresztelt. Ma már minden gyereknek más személyt választanak.

"A nővéremnek Iduskának négy családja vót, mind a négynek én lettem a keresztanyja."

(Rankasz Józsefné)

"A húgomnak mind a két lányát én kereszteltem." (Demény Béláné)

Előfordult, hogy más társadalmi rétegből kértek fel keresztszülőt, illetve bérma keresztszülőt. Ekkor sem illett visszautasítani. *"Vót olyan is, hogy a cseléd meghitta a gazdasszonyát keresztmamának."*

³ Kapros M. 1986. 231-232.

⁴ Örsi J. 1974. Ethnographia 356.

Még anyósomnak cigány keresztgyereke is vót. A cigányasszony meghítta. Csakhát aszonta, hogy kicsit sokba kerűt neki, mer túró, vaj, tyúkot adott. Nem akarta visszautasítani." (Móczár Sándorné)

" Sok úgy vót ám fiúk, hogy bérmakeresztapát jobb módút választottak. Például béres a gazdáját hívta. Ilyenkor jó viszony alakult ki köztük, mindig keresztapának hívta.

Nálunk is Kaszab Émány a keresztapámnak hívta apámat. És mikor mán nem szolgált nálunk pl. szüretre is visszajárt, többször kimutatta a jóviszonyt." (Nagy Lajosné)

A kereszteléssel kapcsolatos hiedelmek közül nem találkoztam azzal a máshol ismert tilalommal, mely szerint terhes, illetve menstruáló nő ne vigye a csecsemőt keresztelni.

A keresztelés időpontját a bába vagy a keresztanya beszélte meg a pappal. A keresztelő napja szombat vagy vasárnap volt mise közben, vagy a kilenc órás mise után. Idősebb adatközlőim elmondása szerint hétköznap is kereszteltek, ha kérték.

A gyermeket a bába, és a keresztanya vitték el a templomba. A keresztelő napján a babát a nagyszülők, a bába, vagy a keresztanya készítették fel. Megfürdették, bepelenkálták, ráadták a kis hímzett, slingolt ingecskét, a réklit. Fejére csipkés szélű főkötőt tettek. Bepólyázták a toledós, szélén fodros *hosszúduunnába* vagy más néven *keresztelőduunnába*, ami a hosszú pólyának felel meg. Az 1950-es években vált ez általánossá. Sok helyen azonban még hétköznapra a *sarkosdunyhát* használták. A pólyát szélén széles, rakott fodorral ellátott, hímzett, színes krepdesinből, selyemből, vagy csipkéből készült keresztelőpaplannal terítették le.

A keresztelőkelengyét az anyai nagymama készítette.

A templomig a gyermeket a bába vitte. Nem találkoztam olyan hiedelemmel, mely alapján - a templomig vezető úton - jósoltak volna a gyermek jövőjére vonatkozóan.

A szertartás a sekrestyében kezdődött. Itt zajlott le a keresztelés bevezető része. Ezután átvonultak a templomba a főoltárhoz, az 1940-es években a Szent János oltárhoz.

A pap előtt már a keresztanya tartotta a gyereket. A pap az imák elmondása után kérdéseket intézett a keresztanyához, aki válaszolt, és fogadalmat tett, hogy a gyermeket segíti akkor is, ha a szülőket *valami érné*.

A szertartás része volt a gyermek szájának sóval érintése, majd homlokának krizmával való megkenése.

„A krizma balzsammal kevert olaj, melyet a püspök szentel fel nagycsütörtökön a székesegyházakban. Értelme, hogy amikor egy új templomot szentelnek, 12 helyen szokták megkenni a falát, mert 12 apostola volt az Úr Jézusnak. Amikor megkeresztelünk valakit, az Istennek az élő temploma lesz. Nem kőből, fából, hanem testből és Lélekből." (Gyenes Gyula)

Az olajjal való megkenés után a pap a csecsemőt a keresztelőkútnál a következő szavakkal keresztelte meg: "X. Y. én téged megkeresztellek az Atya, a Fiú és Szentlélek nevében." A keresztanya kezében égő gyertyával imádkozott. A bába a szertartás alatt segédkezett a keresztanyának. Lehúzta a gyermek fejéről a főkötőt, előre hajtotta a fejét.

Régen választani lehetett, hogy a pap a szertartást *kis - vagy nagyruhában* végezze. A nagyruha azt jelentette, hogy a palástot is felvette, ez több pénzbe került. A kisruhás keresztelésnél nem volt rajta palást. A szertartást a keresztanya fizette.

Napjainkban már egy hónapban csak egy alkalommal, a hónap 2. vasárnapján keresztelnek, a kilenc órás mise közben egyszerre több gyermeket is. A szertartás a főoltár előtt zajlik. A szentek közbenjára

rásának kérését, az egyetemes könyörgéseket, a víz megáldását, a kérdésre adott válaszokat közösen végzik a jelenlévők, (szülők, keresztszülők, nagyszülők) de a krizmával való megkenés, és keresztvízzel való megszentelés egyéneként történik. A gyermek szájának sóval való érintése mára kimaradt a szertartásból. A pap a keresztvízzel való leöntés után a csecsemő pólyájára egy fehér hímzett ún. keresztelő ingecskét helyez.

"Értelme, hogy a gyermek a keresztségbe a lelki fehérséget kapja meg, illetve megszabadul eredendő bűnétől." (Gyenes Gyula) Legtöbbször egyházközségünk védőszentjének emblémáját a - Szent Háromságot - hímezik az ing elejére a helyi karitasz tagjai, mely az egyház ajándéka. Ugyancsak emlékebe kapja a család a szertartáson használt gyertyát, valamint az emléklapot. Mivel már napjainkban az anya is részt vesz a keresztelőn, így a szertartásba beépítették az anya és a gyermek megáldását egy könyörgés formájában. Ma már a keresztelés ingyenes.

Régen és ma is a keresztelést egy uzsonna vagy ebéd követte, követi. Egykor a bába is részt vett ezen a családi ünnepségen a keresztszülők, szülők, nagyszülők mellett. Az ebédet a gyerekágyas anyja, anyósa, illetve nagyanyja készítették. A menü a szegényeknél szerényebb, a gazdagoknál bőségesebb volt. Általában tyúkhúsleves, főtt hús, rántott csirke, kelt tészta, savanyúság, rétes, pörkölt, bor, pálinka került az ünnepi asztalra. Ma a sült tészták közül a rétest és a kelt tésztát a torták és az aprósütemények váltották fel.

A keresztelőről hazatérve, az ajtón belépve a keresztanya és a bába egy köszöntőt mondtak: *" Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk édesanyja, édesapja öröme, a Jézuska éltesse sokáig legyen nagyon boldog"* (Csikós Alajosné) Ezután odaadták a babát az anyának. A gyerekágyas általában még nem ült oda a megterített asztalhoz. Szalvétát és tálcát tettek elé és úgy *csipegetett* az ágyban.

Idősebb - 70 - 90 éves - adatközlőim még ismerték a *korozsma*-adás szokását, melyet a keresztszülők ajándékoztak a gyermeknek. Volt, aki már a keresztelőebédre vitte, de inkább 1-3 éves korában kapta meg a keresztgyermek. *" Kinek, hogy futotta az erszénye, mer vót aki rögtön megvette, vót aki Később."* (Budai Béláné)

Ez az ajándék a gazdagabbaknál pici, egy-, illetve háromfejes fülbevaló, szegényebbeknél pici rózsafüzér volt. A fiúk esetében néhány éves korban kisöltöny és korozsma kalap. A kalapot egy helyi kalaposmesternél - Szabó Emánuelnél - készítették. Később már babaholmit is ajándékoztak, csakúgy, mint napjainkban.

A NÉVADÓ ÜNNEPSÉG

Az 1960-as évektől a keresztelő mellett megjelenik a névadó ünnepség, melyet szombaton tartanak napjainkban is. A névadó szülőket az anya, illetve az apa részéről választják. Általában tehát a szülő testvére és annak házastársa lesz. A névadást az édesanya jelenti be a Polgármesteri Hivatalban. Az anyakönyvvezetővel megbeszélik az időpontot, és azt, hogy milyen műsort szeretnének. Régebben, ha kérték, meghívókat is adtak. Az ünnepség helyszíne a házasságkötő terem. A dobogón elhelyezett asztal előtt félkör alakban két széksor van. Az első sorban foglalnak helyet a szülők, és mellettük a névadó szülők. A hátsó széksorban pedig a nagyszülők. Az ünnepség magnóról szóló zenével kezdődik, melyet a beszéd közben lehalkítanak. Nézzünk meg egy forgatókönyvet az ünnepségről.

Üdvözlés: (az anyakönyvvezető részéről)

A résztvevők felállnak, az anyakönyvvezető megkéri az édesanyát, hogy gyermekét vegye a karjába, és a fogadalom-szöveget az édesapával együtt mondják utána.

Fogadalom szövege: "Ünnepélyesen fogadjuk, hogy gyermekünket minden erőnkkel, legjobb tudásunk és meggyőződésünk szerint családját, embertársait és magyar hazánkat szerető, igaz emberré neveljük."

Ezután az anya átadja a gyermeket a névadó szülőknek, és azok együttes fogadalomtétele következik.

"Ünnepélyesen fogadjuk, hogy..... életének alakulását figyelemmel kísérjük, igaz emberré neveléséhez szüleinek minden tőlünk telhető segítségét megadunk.

Aláírások:

Ezután a szülők és a névadó szülők aláírják az emlékkönyvet.

Beszéd:

Ezt követi az anyakönyvvezető beszéde, illetve előtte - ha kéri - valamilyen óvodás, iskolás műsor.

" A szülőkre és a névadó szülőkre vár a feladat, hogy az ünnepelt gyermekből egészséges, becsületos igazmondó, művelt, minden szép emberi tulajdonsággal rendelkező állampolgárt neveljenek. "

Kedves Szülők!

" Neveljétek gyermeketeket szeretettel olyanná, hogy mindenkor büszkén nézhessetek rá. Biztosítsatok számára meleg családi otthont! Oltsátok szívébe a gyengédséget, a szeretetet, a másokért is élni tudást! Neveljétek kötelességtudó emberré úgy, ahogy azt a fogadalmatokban vállaltátok!"

Kedves Névadó Apuka!

„Az imént elhangzott fogadalmával vállalta, hogy.....életének alakulását figyelemmel kíséri és segíti a szülőket abban, hogy a gyermeket felneveljék. Nagyon szép kötelességet vállalt. Kívánok hozzá erőt, egészséget és hosszú életet!

Kedves Kis !

"Kívánom, hogy erőben, egészségben növekedjél fel! Légy őszinte, boldog ember, szüleid előtted példaképek legyenek! Kívánom, viseld becsülettel a számodra választott szép nevet, és szerezz sok boldogságot szüleidnek, névadó szülőidnek, nagyszülőidnek! Jászárokszállás Polgármesteri Hivatala és magam nevében kívánom, hogy nevedet szeretet és megbecsülés övezze, hogy egészséggel és boldogsággal járd az élet útját, minél több örömet szerezve szüleidnek, nagyszüleidnek, névadóidnak.

Kívánok a szülőknek, névadó szülőknek és a nagyszülőknek is mindehhez elég erőt, hitet és egészséget!

Végezetül az anyakönyvvezető átadja az emléklapot, majd azt követi a pezsgős koccintás és a gratuláció.

Otthon a rokonság körében egy ünnepi ebédet tartanak, melynek étrendje a keresztlőebédhez hasonló. A keresztlők és a névadók arányát a következő táblázatok segítségével próbálom szemléltetni.

Év	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Keresztelesek száma	146	169	161	117	136	134	133	138	140	125	133	118
Névadó ünnepek	6	3	4	6	1	5	10	3	19	12	14	11

Év	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Keresztelesek száma	115	105	144	120	105	128	120	93	93	84	116	85
Névadó ünnepek	13	17	17	23	27	33	32	24	30	19	23	22

Év	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	
Keresztelések száma	74	75	80	100	113	152	143	106	114	84	90	
Névadó ünnepségek	19	32	19	27	7	5	7	6	4	1	4	

Előfordult olyan is, elsősorban az 1960-70-es években, hogy keresztelő és névadó ünnepet is tartottak. Az 1960-as évek végétől Árokszálláson megszűnt a szülőotthon, ezért ettől kezdve leginkább Jászberényben, Gyöngyösön szültek, illetve szülnek az árokszállási asszonyok.

A táblázatban feltüntetett adatok jól mutatják, hogy a keresztelések száma minden évben jóval meghaladja a névadó ünnepségek számát. Ez utóbbiak száma elsősorban az 1970- 1980- as években növekszik valamelyest, de a rendszerváltást követően ismét csökkenő tendenciát mutat.

Felhasznált irodalom

Kapros Márta

1986. A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén. Debrecen

Kertész Judit

1989. A születés és kisgyermekkor folklórja a Szuha-völgyében. Gömör Néprajza XV. Debrecen

Örsi Julianna

1974. A műrokonág egyik formája Karcag társadalmában.
Ethn. LXXXV. 354-366.

Mizsei Béla

HOGYAN LETTEM ELŐSZÖR ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ?

Akkoriban, mivel a békeszerződés előtt voltunk, tulajdonképpen nem volt ország, csak nemzet. Így nemzetgyűlési képviselőknek hívtak bennünket.

1945. február 16-án érkeztem haza a jászboldogházai tanyánkra, miután 1944. december 13-án Veszprémben a nyilasoktól szöktem meg, 1945. februárjában pedig kétszer az orosz fogságba induló menetből, s apámmal nekifogtunk a tavaszi munkák elvégzéséhez.

Május közepén kiüzentek a jászberényi kisgazda szervezetből, hogy menjek be hozzájuk. Be is mentem, s megegyeztünk abban, hogy bekapcsolódom a kisgazdapárti agitációba. Szívesen és örömmel vállalkoztam arra, hogy részt veszek a kommunista ellenes küzdelemben, annál is inkább, mert egyetemi tanulmányaim folytán bőven fel voltam vértézve érvekkel a kommunizmus ellen.

Akkoriban nem volt olyan könnyű népgyűléseket tartani, mint ma. A gyűlések nagyobb részt a szabadban folytak, s a kommunizmusban bízó agrárproletárok olyan ordítózást csaptak, hogy nagyon sok kisgazda szónokba beléfojtották a szót. Az én esetemben sohasem sikerült nekik belém fojtani a szót. Ha én megfogtam a szónoki emelvény két karját, ott mások számára mondanivaló nem maradt. Egyetlen esetben sem jelentettem ki, hogy az oroszok felszabadítottak bennünket.

Mindig részletesen foglalkoztam a munkások érdekeivel is. Elmondottam, hogy amennyiben a mezőgazdasági termelők termékeik feldolgozására üzemeket szerveznek, ez a munkások számára is munkaalkalmat teremt, és ha a termelők megkapják az élelmiszeriparból származó nyereséget, több munkabért tudnak fizetni. Ha a kisgazdák polgári életformát élnek, mint pl. a fűszerkereskedő, akkor alkalmazottaikat nem istállóban háló béreseknek, hanem segéd uraknak fogják szólítani.

Időközben a Madiszból (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) előbb kivált a Szociáldemokrata Ifjúsági Szövetség, ezen felbátorodva a Kisgazdapárt is megszervezte az ifjúsági szövetségét, vagyis megalakult a Független Ifjúság. Ennek megszervezésére is felkértek. A Kalot ifjúságával korábbi jó kapcsolataim voltak, így volt kikre alapoznom. Két szegényparaszt ifjúval, Szabó Józseffel és öccsével, Szabó Antallal szerveztem meg a kisgazda ifjúságot. Szabó József állattenyésztési ellenőr volt, s így széles körű kapcsolatai voltak a gazdákkal, öccsét pedig a front alatt magukkal hurcolták az oroszok, mert híradós anyagot találtak nála. Amikor hazakerült még kora tavasszal mondotta, hogy neki a kommunizusból elege van. A munkások munkásárulónak tartották. A szegényparaszt és jobb módú gazda között mindig volt, van és lesz ellentét. Ha az egyikre támaszkodunk, kimegy a másik. Így többektől azt a tanácsot kaptam, hogy a kisparasztokra támaszkodjak, mert a nagy úgyis ide szavaz, de a kicsik elmennek, ha azt látják, hogy nem karoljuk fel őket.

Egyik alkalommal nyár folyamán a városiak számára fonótanfolyamot akartunk szervezni. A plakátokat már ki is nyomták, s azt vettük észre, hogy a parasztfiatalok elmeredtek. Gyorsan kérdőre vontuk őket, hogy miért teszik ezt. Az volt a válasz, hogy ők nyáron a mezőgazdasági munkákkal vannak elfoglalva, s akik a tanfolyamon részt tudnak venni, azok megint előnyre tesznek szert velük szemben. A plakátokat gyorsan megsemmisítettük.

1945 Péter Pál napján a Kisgazdapárt óriási nagygyűlést szervezett a mostani Bundáskút mögötti téren a Pálinkás kereszt előtt (a mostani villanyrendőr és útkereszteződés helyén volt a ke-

reszt). A tömeg még a kereszt mögötti teret is megtöltötte egészen a középső sétányig. Délelőtt Nagy Ferenc akkori újjáépítési miniszter a Kisgazdapárt elnöke, B. Szabó István honvédelmi államtitkár, Csornoky Viktor és B. Rácz István a Független Ifjúság országos elnöke szóltak a tömeghez. Délután a Független Ifjúság jászberényi szervezete adott kultúrműsort. Ezen engem is megszólaltattak bevezetőként. Ez volt az első nyilvános szónoki szereplésem. Nagyon meglepődtem azon, hogy a legnagyobb tapsot az a kijelentésem kapta, hogy nekünk kisgazdáknak a legfőbb törvényünk a tisztességérzék törvénye.

A gyűlés után B. Rácz István meghívott a Központba dolgozni, de én elhárítottam a meghívást mondván, hogy én ebben a megyében akarok dolgozni. Szolnokon tartózkodtam és onnan irányítottam a Független Ifjúság szervezését.

Úgy augusztus hónapban lehetett, amikor Nagy Ferenc és Tildy Zoltán Tiszántúlról Budapest felé menve bejöttek a Kisgazdapárt helyiségébe, Szolnokon, ahol most a Konyhastúdió van. Éppen a megye parasztfiataljainak tartottam eligazítást, amikor bejöttek. Eléjük vágódtam és bemutatkoztam nekik. Behívtak a szomszéd szobába és érdeklődtek, hogyan halad a szervezés. Elmondottam nekik, hogy nehéz a helyzetünk, mert a Kalotban arra tanították a parasztfiatalságot, hogy ne politizáljanak, hanem tanuljanak. Próbálom nekik megmagyarázni, hogy most más a helyzet. A világ előtt az őszi választáson ki kell mutatnia a magyar népnek, hogy nem kell neki a kommunizmus. Hosszan beszélgettünk, majd elégedetten távoztak. Erről a találkozóról tanúskodik a mellékelt levél.

Én pedig folytattam a megyében az agitációt. Hirdettem azt a programot, amit az egyetemen tanultam, 23 éves voltam akkor, s a választhatóság és a választójog korhatára 24 év volt. Tehát senki sem foghatja rám, hogy azért gyűléseztem, mert országgyűlési képviselő akartam lenni. Azért vállalkoztam az agitációra, mert úgy éreztem, hogy akinek tehetsége van arra, hogy másokat is meggyőzzön a kommunizmus ellen, annak kötelessége az agitációt folytatni. 51 népgyűlést tartottam a megyében. Azért nem többet, mert nem volt jármű, ami elvitt volna a gyűlésekre. Sokszor kerékpárral mentem meg vonattal. Senkinek nem mondtam, hogy képviselő szeretnék lenni.

Közeledtek az őszi választások. A választás megyei és országos listás volt. Ezt azért szervezték így, mert a kommunisták fontosnak tartották, hogy a kisebbség is bekerüljön a Parlamentbe. Ha egyéni kerületek vannak, akkor csak ott tudtak volna bejutni, ahol többségben vannak. Többségben pedig sehol sem voltak. Ahányszor 12.000 szavazat esett egy-egy pártra, annyi képviselő jutott a párt listájáról. A töredék ment az országos listára. Augusztus 20-án Budapesten összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a választó és választhatóság korhatárát 24 évről levette 20 évre.

Ezt követően az ősz folyamán, Szolnokon is összeült a megyei választmány, hogy összeállítsa a listát. Abban egyetértés volt, hogy listavezetőnek egy minisztert kell jelölni. Ez Gyöngyösi János akkori külügyminiszter volt. Azután megkezdődött a marakodás azon, hogy ki hanyadik helyre kerüljön, vagyis ki legyen a második. Két virtigli kisgazda szerepelt akkor Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Guba Mihály és Z. Nagy Ferenc. Guba egy jóvágású kisgazda volt elég jó szótehetséggel. Keményen állta a sarat a népgyűléseken a proletárok kiabálásával szemben. Nem tudták belé fojtani a szót. Egyébként ő volt a megyei Nemzeti Bizottság elnöke. Z. Nagy Ferenc Budapesten tartózkodott, mert ott dolgozott a Földosztó Bizottságban, s onnan járt le gyűléseket tartani. Dévanyai gazda volt, s múltja miatt (állítólag csendőrökkel vitette a munkásokat a cséplőgéphez) arra felé ugyancsak akadályozták gyűléseit a proletárok. Guba ragaszkodott ahhoz, hogy ő legyen a második. Végül Z. Nagy Ferenc engedett. A negyedik helyre az egeri főispán került Baráth Endre a szolnoki főispán helyébe. Ugyanis akkor a megye első embere nem indulhatott abban a megyében, ahol a főispán volt. Így került a negyedik helyre Milasin Kornél egeri főispán. Azután következett az ötödik hely betöltése. Baráth Endre előadta, hogy a Jászsági Felsőjárásban a mostoha fia Sárközy

Sándor 12000 tagot szervezett be. Ez kiad egy mandátumot. Arról peresze senki sem beszélt, hogy ezekből mi jut az első négy helyre jelöltekre. Vagy azokat vigye a megye többi tagja. Kérésének helyt adtak.

Itt meg kell jegyezni, hogy Sárközy Sándor igen jó szervező volt. Kinyomozta, hogy egy-egy községben kinek van a legnagyobb népszerűsége és annak adott megbízólevelet a párt megszervezésére. A választás előtt a névjegyzékből kiírta a neveket és mindnek küldött értesítést, melyben értesítette őket, hogy milyen sorszám szerint szerepelnek névjegyzékben és felkérte őket, hogy szavazzanak a Kisgazdapártra.

Azután tovább folyt a marakodás, egészen addig, amíg a tizedik helyet be nem töltötték. Akkor megnyugodtak. Megjegyzem jól számítottam, mert az első kilenc helyen jelölt bejutott. Amikor megnyugodtak, Z. Nagy Ferenc, aki egyébként az ülést vezette, bizonyára azért mert utasítást kapott, hogy engem feltétlen jelöltesse a listán, bekiáltotta, hogy az ifjúságnak is adjunk már helyet. Éljen Mizsei Béla kiáltották. Így kerültem a tizenegyedik helyre. Gondoltam magamban pótképviselő leszek. Legalább befejezem jogi tanulmányomat, leteszem a doktorátust a jól végzett munka után.

A választás előtt néhány héttel egy este megérkezett a megyei központba Z. Nagy Ferenc. Homlokát törölgetve leteszi a Pártközpont által véglegesített listát az asztalra. Ránézek és a legnagyobb meglepetésemre látom, hogy a listán az ötödik helyre kerültem. Erre nekem fordult Z. Nagy mondván: te kölyök, pofázz annyit, amennyit csak bírsz. Rajta leszel a szavazólapon. (Az első öt jelölt volt rajta). Később tudtam meg, hogy Nagy Ferencnek az volt az álláspontja, hogy apa a fiát, férj a feleségét a listán ne vihesse be a Parlamentbe.

Egyébként a pártban szóbeszéd tárgya volt, hogy pl. Kerék Mihály szociális felügyelő igen jó parlamenti előadó, de nem jó népszónok. Tegyük mellé a gyűlésekre a Mizseit, majd az lendületet ad a gyűlésnek. Így is történt. Nekem egyébként nagyon kellemetlen volt ez az eset, mert sokan irigyek voltak rám. 23 éves fejjel a Parlamentbe bekerülni ezt soknak tartották.

Megtörtént a szavazás és a jászfényszarui, jásztelki, törökszentmiklósi választási bizottság tagjai közölték velem, hogy nagyon sok szavazólapra amellet, hogy betették a keresztet a kockába, még külön ráírták, hogy Mizseire szavazok. Ezekben a községekben közvetlenül a választás előtti napokban tartottam gyűlést. Ezt rajtam kívül egy jelölt sem kapta meg. Jásztelken 1945 nyarán három népgyűlést tartottam. Az ottani szervezet elnöke egy virágmagtermelő 5 holdas kisparaszt volt. 75 %-os kiscgazda szavazatot kaptunk.

Dr. Mizsei Béla

Selmeczi Kovács Attila

CSETE BALÁZS KALOTASZEG KUTATÁSAI

A budapesti Néprajzi Múzeum több mint félezer oldalnyi kéziratos anyagot és közel kétszáz rajzot őriz Csete Balázs kalotaszegi néprajzi gyűjtéseiből. Ez a jelentős munka annak a három nyári gyűjtőútnak az eredménye, amit 1942 és 1944 között tett meg, melynek során végigjárta a nevezetes tájegység minden egyes települését és több fontos néprajzi témakörben alapos adatfeltárást végzett. Amint a szép külalakú, gondos kézírással elkészített dolgozatai tanúsítják, a számára legkedvesebb témakörön: a népi díszítőművészet, a fafaragáson túl beható vizsgálatot végzett a szokások, a hiedelmek körében is.

De mielőtt rátérnék kalotaszegi kutatásainak részletesebb áttekintésére, szükségét érzem felvetni azt a kérdést, hogy mi vonzotta Csete Balázst az Alföld szívéből erre a távoli tájra, miért végzett ereje megfeszítésével olyan nagyszabású gyűjtőmunkát, ami egy egész munkaközösségnek is dicséretére válna? Kaposvári Gyula egyik visszaemlékezéséből tudjuk (Néprajzi Hírek XVII. 1998. 46), hogy Csete Balázs „művésszé érése idején jelentek meg Malanyay Dezső: A magyar nép művészete kötetei színes illusztrációkkal. Ez Csete Balázs figyelmét is magára vonta.” Amint azt a tanulóifjúságnak szóló, a nemzeti, a népi értékek megbeszélésére nevelő írásai tanúsítják, érdeklődése mind határozottabban a népművészet, a népi kultúra felé fordult, de ebben közrejátszott szülőföldjének, nevelésének hatása is. Nem véletlen, hogy az 1939-ben kiadott Faluról-falura, házról-házra című kötetének első írása a jászsági subákról szól. És talán az sem véletlen, hogy ennek a kötetnek, melyben az ország csaknem valamennyi jelentős néprajzi vidékéről nyújt értékes megfigyeléseket, az utolsó írása *Erdély szépségei* címet viseli, és a következő vallomást olvashatjuk benne: „Életem legszebb álmvilága, ahova mindig nagyon vágytam, de soha el nem juthattam: *Erdőelve!* ... Ahol a keletről jött vándorok édes kedvvel ürítették ki tarisznyájuknak egész tartalmát. S mindmegannyi csodálatos bőségszaru, kifogyhatatlanul ontották magukból napkelet dús ajándékait: napistent és imádatos szertartásait; regéket, mondákat; betűket, szavakat, dalokat; díszítőformákat, táncritmusokat; virtusokat, szokásokat; ruhadarabokat; ezermesterkedéseket, művészkedéseket - és még elbeszélhetetlenül sok más drága mirháját a székely léleknek... Bizony mindezekről sokat sügött-bügött nekem a historizáló könyvlégió. Sarkig tárult lelkemnek nekizúdult a székely szépségtenger és én képzeletem gályáján nekivágtam hullámos végtelenségének! Álmodok, regék ábrándos, rajongó vándora lettem: a jászkunsági rónáról elindulván naptámadottnak, A *Királyhágón* által: bejártam *Kalotaszeg* tündérszép harmincnégy faluját” (151, 153 l.).

Bizonyosak lehetünk abban, hogy ezt a megható vágyódást a különös művészkedési tehetséggel megáldott Kalotaszeg iránt - az általa említett könyvek légiói közül - az 1909-ben megjelent *Kalotaszeg népművészete* kötet ébreszthette fel, mely széles áttekintést nyújtott az elsőként felfedezett legszámottevőbb néprajzi tájegységünkről, annak sokrétű, látványos népművészetéről. Az a világ, ami ebből a kötetből Csete Balázs elé tárult, kezdettől magával ragadta, lelkének mélyéig hatolt, amint olyan meghatóan fogalmazta meg vonzalmát az elérhetetlen táj iránt.

A második bécsi döntés hatályba lépése, Észak-Erdély visszacsatolása után egy percre sem késlekedett élni a lehetőséggel: 1942-ben, amint a csepeli polgári iskolában megkezdődött a nyári vakáció, rögtön a kalotaszegi Nyárszóra utazott, és onnan járta be gyalog, szekérrel, kerékpárral a környező településeket, Kalotaszeg tündérszép harmincnégy faluját. Ahová az első évben nem jutott el, a következő nyáron pótolta. Mindkét évben a teljes vakációt itt töltötte, megszállott, lázas munkával készítette rajzvázlatait, gyűjtötte adatait, rögzítette a szóbeli hagyományt. Legkedvesebb témája természetesen a népi faragóművészet volt, félszáz kalotaszegi utcaajtó rajzát készítette el, kö-

zel ugyanannyi oszlopdíszítést rögzített, és számos település temetőjének fejfáit örökítette meg. A népi díszítőművészet ezen gazdag tárgyi világának alkotóit is számba vette, feljegyezte a fafaragás munkafogásait, összeszedte a legjellemzőbb motívumokat. Feldolgozására a szaktudomány is hamarosan felfigyelt. Cs. Sebestyén Károlyhoz 1951. augusztus 28-án írt levelében erre a következőképpen emlékezett vissza: „A kalotaszegi utcaajtók kiadását illetően Gunda Béla már megegyezett a kolozsvári Minerva nyomdával 1944 nyarán, de a háborús események miatt csakhamar a Dunántúlra kellett menekíteni a Kolozsvári Néprajzi Intézet anyagával együtt, hogy azután ott - pótolhatatlanul - elpusztuljon. De meglévén helyszíni anyagom, újra feldolgoztam kalotaszegi anyagom, még pedig szebben és bővebben” (EA 6430.9). Erre a munkára azonban már csak a háború után kerülhetett sor, amikor - utazási lehetőség hiányában - rendezte kalotaszegi gyűjtését, újrafogalmazta tanulmányait az utcaajtókról és fejfákról, melyet több mint száz lapnyi rajzzal dokumentált. Különösen az utcaajtókkal kapcsolatban bizakodott a kiadás lehetőségében, két példányban is elkészítette nagyméretű tusrajzait.

Rajzainak ismét viszontagságos sors jutott osztályrészül: egyik példányát, melyeket rajzlapokra készített, kézirataival együtt 1947-ben felajánlotta a Néprajzi Múzeumnak, remélve annak kiadását (EA 190515. 163.). A múzeum 1949-ben megvásárolta az anyagot, de megjelentetésre nem került sor (EA 954. Kalotaszegi fejfák 130 old. és 35 rajz; EA 955. Kalotaszegi utcaajtók 94 old. és 75 rajz). Rajzainak másik példánya, amit nagyobb méretű és jobb minőségű kartonlapokra készített, halála után külföldre került. Az 56 darabból álló kollekción a nyolcvanas évek végén a véletlen folytán felbukkant Ausztriában, és Ikvai Nándor közvetítésével visszakerült Csete Balázs szülőfalujába, a jászkiséri Helytörténeti Gyűjteménybe. Amikor 1990-ben lehetőség nyílt a *Kalotaszegi fafaragások* című kötet megjelentetésére, ez az anyag szolgált alapul az illusztrációk többségéhez. Ezekből a rajzokból rendezett kiállítás kísérte Csete Balázs születésének centenáriumi ünnepségét, és aratott nagy sikert 1992-ben a jászberényi Jász Múzeum önálló időszaki kiállításaként. Noha hosszú idő után, mégis megjelent a kalotaszegi faragóművészetéről készített munkája, melynek aktualitását és népszerűségét jelzi, hogy mindkét kiadása teljesen elfogyott.

Visszatérve kalotaszegi kutatásaihoz, kéziratai arról bizonykodnak, hogy a vidék szokásvilága, szóbeli hagyományai, társas élete, az emberélet fordulói is rendkívül érdekelték. Kalotaszegi gyűjtéséből a maga idejében egyetlen publikációja: *Temetés a kalotaszegi Nyárszón*, a szaktudomány központi folyóiratában, az *Ethnographia* 1942. évi kötetében (200-215. oldal) látott napvilágot. Ez a megjelenési időpont arról bizonykodik, hogy kalotaszegi gyűjtőmunkájának kezdetétől a tárgykultúra mellett a szokásokat is vizsgálta. A halotti szokások alapos leírásán túl csaknem félezer sírfeliratot is rögzített, amihez terjedelmes anyagként kapcsolta Balázs István nyárszói földműves 1895-ben lejegyzett kalotaszegi temetési énekeinek szövegét (EA 954.28 és 24 oldal).

Még 1942-ben publikálásra alkalmas formában elkészítette a nyárszói keresztelőről gyűjtött anyagát, melyet a következőképpen foglalt össze: „Egy gyermeknek 12-16 keresztszülője is lehet, és pedig elsősorban a jóbarátok, azután a rokonok közül. A komaság a rokonsággal egyenlő és kalákára (kölcsonös segítségre a munkában) kötelez. A díszesen pólyált és cifrakendőkkal letakart gyermeket a fő-keresztanya e szavakkal viszi a keresztelőre: Rosszat viszünk, jót hozunk.« Kis keresztelőn csak a fő-kompár van jelen, nagy keresztelőn pedig az összes keresztszülők, akik félkörben állnak a templom piacán. Keresztelés után az apa minden keresztszülővel kezét fog a templom előtt, s attól kezdve magázzák egymást, az esetben is, ha ezelőtt tegeződtek. A keresztelői lakomán dalolgatnak, s ha zene van, utána reggelig táncolnak. A keresztelői lakoma után a főkoma a *koma-tálba* gyűjti össze a komák pénzajándékait az újszülött, a bábaasszony és a szülők részére. Keresztelő után néhány hétig a komának különböző ételeket visznek a betegágyas anyának. A gyermeknek egy éves koráig a haját lenyírni és a körmét levágni nem szabad, mert tolvaj lesz” (EA 952).

Alapos adatgyűjtést végzett és részletes leírást készített a nyárszói esküvőről is. A 66 oldal terjedelmű kézirat szintén az 1942-es évszámot viseli (EA 953). Leírja az udvarlás, a párválasztás, az eljegyzés formáit, utal az időbeli változásokra, mint pl. arra, hogy korábban ezüst „fejes” gyűrűvel, manapság (1942-ben) aranygyűrűvel vagy „szőrkeszkenővel” (fejrevaló kendő) ajándékozza meg a legény a lányt. Az egész falut megmozgató lakodalom leírásában a személyes megfigyelésen túl hasznosította, és teljes terjedelmében közreadta Zentelki Péter Pál, „ki jó öreg násznagyos ember vót” 1905-ben Bánffyhunyadon kinyomtatott könyvecskéjének teljes szövegét, összevetve a maga által hallott és lejegyzett lakodalmi szövegekkel. A menyasszonytáncsal kapcsolatban írta „Olyan, mint az Alföldön: pénzért táncolnak a menyasszonnyal. Ennek végeztével reggelig táncolnak, állandóan csujogatnak, éspedig közölhetetlenül borsos rigmusokat” (EA 953. 62). Szemléletes leírása végén külön figyelmet érdemel a következő megjegyzése: „A csodálatosan szép kalotaszegi lakodalmat és a karácsonyi népszokásokat, méltóképpen, *színes, hangos filmen* lehetne csak megmenteni a magyar művelődés számára, mert a háborús idők nyomorúsága erősen koptatja néhai tündöklő színeit s hangfogozzó, a csujogató lelkendezését” (EA 953. 64).

Noha a nyárszói lakodalmi szokások kapcsán a táncmultság elmaradhatatlan csujogatósaiból csak az „enyhébbeket” írta le, ez a jelenség annyira megragadta, hogy 1943-1944-ben önálló gyűjtést végzett ebben a témakörben, amit a következő módon aposztrofált: „Táncszók s főleg lakodalmi kurjantások: a trágárság »költészetek«” (EA 2639). Itt már nemcsak az „enyhébb” csujogatókat írta le, hanem néprajzi hitelességgel, szövegű formában mindazon két és négysoros rigmusokat, melyeket „közölhetetlenek” nevezett. Lássunk a kevésbé drasztikusak közül néhányat:

„ - Három kicsi récetójás
Enyim vagy te kis rokolyás!

- Akinek most kedve nincs,
Annak egy csepp esze sincs!

- Akár milyen feszes nadrág,
Szépasszonynak letasszittyák!

- Három szekér szína, murva,
Ki van a menyasszony fúrva!

- A menyasszony irul-pirul,
Lába közé szorult a nyúl!”

A lakodalomhoz hasonló részletességgel írta le a nyárszói karácsonyi szokásokat. Szemléletes képet rajzolt a cifraszűrös legények szentestén tett *kántálásáról*, ami után a zenészek minden háznál muzsikaszóval köszöntötték Jézus születését. Karácsony első napján a lányokat táncmultságba hívogatták, a bál után a legények végigjárták az Istvánokat megköszönteni. Ennek végeztével muzsikaszó mellett vonultak reggel a templom elé, ahol eltáncolták a *kalotaszegi legényest*. Isten-tisztelet után ismét eljárták a legényest, utána a lányokkal táncoltak, majd délután ismétlődött a táncház, aminek hajnali végeztével a legények most a Jánosokat mentek reggelig köszönteni. A negyedik napon, Aprószentek napján csak a fiatalság számára tartottak táncmultságot. Az ötödik napon délelőtt még táncház volt, délután a legények és leányok muzsikaszó mellett kikísérték a faluból az öt napra fogadott zenészeket, majd dalolva hazatértek (EA 950. 23 old). Ezt a szemléletes bemutatást szintén 1942-ben vetette papírra, kiadásra kész formában, számos eredeti dalszöveggel. A

visszaemlékezések, és elbeszélések alapján rögzített leírása élményszerűen idézi fel a sajátos hagyományt, az öt napig tartó karácsonyi mulatozást.

Csete Balázs kalotaszegi kutatásainak eredményeit, kéziratait, rajzait a Néprajzi Múzeumban helyezte el. Noha csaknem mindegyik gyűjtési anyagát publikálásra alkalmas formában öntötte, az 1950-es években nem nyílt lehetőség annak megjelentetésére. Ennek ellenére mindvégig foglalkoztatták a kalotaszegi kutatóútjainak eredményei, amiről egyértelműen bizonyodik az 1957-ben Jászkiséren készített pályamunkája Kalotaszeg népművészete címmel (P. 32/1957. EA 9888). Ez a 8 oldalas kézirat mintaszerű összegzése mindannak az általa vizsgált népművészeti anyagnak, amit a viseletről, a faragóművészetről és a hímzéskultúráról saját maga feltárt. Kalotaszeg népművészetének lényegét a következő plasztikus, beleérző líraisággal fogalmazta meg: „Anyag, megmunkálás, forma és szín, mindig a legbensőbb és a legsokoldalúbb viszonyban vannak és ez a halhatatlanul nagy ereje és klasszicitása ennek a népművészetnek, amelynek örömittas színpárázatában uralkodó dallamként a pipacspiros harsan fel, különösen a viseletben. Égő hatását zsongítóan kíséri a lendületes hullámzású halmok zöldje. E két fő magyar népművészeti szín mellett e táj magyar nemzetiszínű jellegét kiteljesíti a fehér pendel, az ing és a gatyka. A kék szín - főleg hímzéseken, bútorokon és a hímes iga alapszínként - talán azért kap helyet a kalotaszegi színskálában, mert állandó igézet az ég kéken örvénylő ragyogásában, azon felül, hogy török hatás. Tüzes színei és derűs vonalvezetésű formái mellett is, ez a népművészet méltóságteljes, mint a kalotaszegi férfi és nő délceg testtartása és előkelő mozgásuk nemes üteme” (EA 9888. 3-4).

Végezetül arra a kérdésre, hogy miért érezte otthon magát Kalotaszegen, miért tudott olyannyira azonosulni a református jáász a református kalotaszegiekkel, saját maga adja meg a választ *Erdély szépségei* című írásának záró soraiban: „Jászkunsági lelkem összeforrott az övékével” Mert, ha mi magyarok vagyunk: jáások is, kiunok is, palócok is, székelyek is: nagyon mélyre nyúlnak a gyökerek, itt is, ott is! - Mind, mind, ősi veretű testvérek vagyunk! Magyarok!! - És összeölelkezünk: a magyarok ősi Istenében vetett hittel!”

Besenyi Vendel

ADATOK A KOSSUTH MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZET TÖRTÉNETÉHEZ

Ebben az évben félszázéves fennállását ünnepli Jászberény legrégebben működő mezőgazdasági szövetkezete a Kossuth Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, amely fontos helyet foglal el a város gazdaságtörténetében. Közleményünkben a hőskorszakot, az alapítást követő esztendőket, a kezdeti megpróbáltatásokat idézzük, azzal a megjegyzéssel, hogy terveink szerint az évkönyv következő számaiban a szövetkezet későbbi történetének egy-egy szakaszát is bemutatjuk.

1948. augusztus 26-án hirdették ki a 9000/1948-as kormányrendeletet a haszonbérletekről. E rendelet alapján igényelt földet Tóth D. János, akit nem sokkal később egy Budapestről érkezett párttagítátor keresett fel és termelőszövetkezet alapítására bízta őt. Ezt követően nyolcan - később ketten társultak hozzájuk - összefogtak és Borsóhalmán, a Barthal tanyán megalakították a város első termelőszövetkezetét, elnökké Tóth. D. Jánost választották. Röviddel ezután újabb csoport alakult a Csák tanyán, akik ugyancsak kishaszonbérleti földek megmunkálására társultak. Ők is tízen voltak. Kilencen Szovjetunióból hazatért hadifoglyok, egy pedig egyikük felesége. E csoport szervezését Deme János végezte. A két csoportnak a földön kívül alig volt más vagyona, így a III. típusú, ún. közösen termelőcsoport szövetkezeti formát választották. Választásukat az is befolyásolta, hogy az állam ezeknek a szövetkezeteknek helyezett kilátásba támogatást, hitelt és felszereléseket.

A két csoport alapító tagjainak névsora

A Barthal tanyán		A Csák tanyán	
Tóth D János elnök		Molnár Sándor elnök	
Dombai Pál	Inges Mihály	Kun János	Demény Ferenc
Sándor Ferenc	Mag Vendel	Telek László	Molnár Balázs
Lukács János	Bagó V.Imre	Tóth M.László	Tóth D.István
Sass Balázs	Sass László	Deme János	Sárközi István
Cserta Menyhért		Tóth M.Lászlóné	

Alakuláskor a Barthal tanyai csoport vagyona: egy hombár, 50 férőhelyes disznóól, 25 férőhelyes istálló, kocsiszín, baromfiól és 35 kh föld volt. A Csák tanyai csoport egy lakóházat, magtárat és 32 kh földet, melyből 6 kh legelő volt, tudhatott magáénak. Jóságállománnyal és gazdasági felszereléssel egyik csoport sem rendelkezett. Az őszi mezőgazdasági munkákat és a vetést kisparasztokkal végeztették el. A vetőmagot az államtól kapták. A Csák tanyai csoport később két ki-mustrált katonalovát, egy lószerszámot és boronát kapott, míg a másik csoport a vetőmagon kívül semmit. A két csoport 21 kh búzát vetett összesen 1948 őszén, a többi föld felszántva várta a tavaszt. Ezt a munkát 60 Ft/kh-ért végezte el egy magántraktoros.

1949. január 1-jén egyesült a két csoport. Az első zárszámadás idején még Gerő Ernő TSZ volt a gazdaság neve. Az 1949. évi zárszámadás alkalmával Tóth D. János javaslatára - Deme Jánost választották meg elnöknek. A tsz neve 1950-től Kossuth, azonban a hivatalos névadó ünnepséget csak 1956-ban tartották meg. Március 15-én 17 órakor a Hazafias Népfront Járási és Városi Bizottsága a tsz-el karöltve ünnepélyes névadási ünnepséget szervezett, melyet vacsora követett a tagság részvételével.

Az egyesült csoport első jegyzőkönyve 1949. március 26.-ról maradt fenn. A jegyzőkönyvben igen szűkszavúan ismertetik a földterület nagyságát, a jóságállomány kialakítását, szó van a

fejedagról, a munkacsoportok felállításáról, a csapatvezetők megválasztásáról, a szövetkezeti csoport működéséről és a soron következő feladatok, munkák elvégzéséről, valamint az állami segítyről. A jegyzőkönyvben egy érdekes rész szól a havi 150 Ft-os könyvvásárlásról. Visszaemlékezők szerint ez arra vonatkozott, hogy a szövetkezeti tagok tagkönyvre a Hangya Szövetkezetben havonta 150 Ft értékben hitelre vásárolhattak, ami a Hangya Szövetkezet megszűnéséig volt érvényben.

A tsz gazdálkodásának néhány mutatója 1949-56.

Év	Taglétszám	Földterület (kh)	Összes vagyon (Ft)	Egy munkaegység értéke (Ft)
1949	28	125	-	9,20
1950	74	572	736012	15,0
1951	103	583	1273400	17,20
1952	79	690	1545321	18,5
1953	94	751	2251139	21,0
1954	82	836	2969572	28,0
1955	99	853	3165320	31,0
1956	104	903	3798587	46,9

Küzdelmes évek következtek, kaptak újabb két kimustrált lovat, hozzá szerszámot, boronát, majd 6 db ökröt az államtól. Vásároltak 1 pár lovat, még 1950-ben létrehozták a Barthal tanyán a tehenészetet, a Zámár tanyán a sertéslepet, a tagok által beadott és vásárolt sertésekből.

Baromfit 1950-ben tartottak először. Tyúkfélével, libával és kacsával foglalkoztak elsősorban. A Necsön létesítettek egy 2000 fh-es baromfinevelőt, majd a Zámár tanya is baromfitelep lett. Az első két évben saját maguk keltették a csirkéket, majd utána már keltetőből vásároltak.

Az 1949-es jegyzőkönyv rizstelepről is említést tesz. Sárközi Ferenc szülész-nőgyógyász főorvos az 1940-es években a necsői birtokán rizstelepet létesített. Ezt a telepet 1949 tavaszán az egyesült csoport kapta meg.

A tsz állatállományának alakulása 1949-56.

Év	Szarvasmarha		Sertés		Juh		Törzsbarmfí	Ló
	Összes	ebből tehén	Összes	ebből koca	Összes	ebből anya		
1949	-	-	-	-	-	-	-	2
1950	59	16	91	21	-	-	450	14
1951	79	24	106	20	234	143	-	10
1952	86	29	181	41	246	114	200	25
1953	74	28	181	40	284	155	270	23
1954	73	21	96	30	318	130	450	21
1955	79	27	141	31	364	210	235	24
1956	82	28	129	31	338	188	281	22

A Csák tanyán kertészetet is létesítettek és azt 1951-ben áttelepítették a Koncsik tanyai részre. Ott 30 kh-nyi területen termeltek egész széles skálán kertészeti növényeket. A víz odavezetése érdekében több mint két km hosszú csatornát kellett kialakítani. A csatornát kézi erővel, igen nehéz fizikai munkával ásták ki. Az első évben: búzát, kukoricát, cukorrépat, napraforgót, csillagfürtöt, sárgaborsót, kendert és rizst termeltek. Visszaemlékezések alapján - mivel gép nem volt, a napraforgót, pl. a kerékpár hátsó kerekével csépelelték ki.

Az első két gépet az államtól, az ún. földalapról kapták. 1951-ben egy fogatos fűkaszához és egy szintén lóvontatású kéveköti aratógéphez jutottak ilyen módon. Jászberény környékén a gépál-

lomások 1949-ben alakultak meg, így 1949-ben a szántást már az alattyáni gépállomás végezte. A többi munkát azonban igaerővel és kézzel kellett elvégezni. Így az aratást és cséplést is nagyon hosszú ideig kézi erővel, ill. a cséplést cséplőgéppel végezték.

Először 1954-ben arattak kombájnnal. A terménybeszolgáltatást rögtön a betakarítás után kellett elkezdni. A cséplőgépnél megtörtént az elszámoltatás, a fejedagot és a vetőmagot lehetett visszatartani, a kötelező beadáson felüli mennyiséget pedig az állam felé kellett értékesíteni.

Az első két gazdasági év nem sok eredményt hozott, az egy tagra eső jövedelem 2-4 ezer forint volt. Kevés volt az ennivaló, előfordultak olyan esetek, hogy amikor eljött a reggeli idő, akkor az emberek egyik része reggeli helyett pihent, hasra feküdt, mert nem volt mit ennie. 1952. rendkívül aszályos év volt, az emberek egy része kukorica görhén meg málén élt aratás közben.

A vezetőség igen kemény munkát követelt. A munkafegyelem sértők ellen keményen felléptek, elég sok vezetőségi ülésen lehet találkozni fegyelmi ügyek tárgyalásával. Nem rettentek meg a kizárásoktól sem (bár ezt csak végső esetben alkalmazták), de a háztáji föld bizonyos mértékű megvonásától sem. Ha valaki kárt okozott, a kár megtérítésére kötelezték. Büntetésként legtöbb esetben munkaegység-megvonást alkalmaztak. A fegyelmi ügyek zöme italozásból, vagy munkából való távolmaradásból adódott. A szövetkezet fejlődésének egyik előbbrevívója talán ez a szigorú és fegyelmezett munka megkövetelése volt.

Függetlenített szakembert 1956-ig alig alkalmaztak, a termelés irányítását, szervezését elsősorban az elnök végezte. A kezdeti időszakban az elnök és a brigádvezetők is ugyanúgy dolgoztak, mint a kézi munkások, sőt az irodai dolgozók is munkájuk egy részét fizikai munkával töltötték.

A munkaszervezés érdekében a tagságot brigádokra osztották, a brigádokon belül pedig munkacsapatokat szerveztek. A brigádoknak és a munkacsapatoknak is nevet adtak. 1950-ben Petőfi, Előre, Dimitor, Micsurin, Élcspat, Repülő és Keleti Fény névvel illették a brigádokat ill. a munkacsoportokat.

Az 1953. évi kormányprogram némi enyhülést hozott, valamivel szabadabb lett a gazdálkodás, 10 %-kal csökkent a beszolgáltatás mértéke, ingyenes lett az állatorvosi kezelés. Lehetőség nyílt arra, hogy aki akart, kiléphetett a tsz-ből.

Az 1956.-os októberi események a tsz-t nem rengették meg, a termelés folyt tovább, úgy, mintha semmi sem történt volna. Időben elvetettek, a cukorrépaszedéssel november 1-jén végeztek. Az elnök folyamatosan járta a telepeket, talán sűrűbben, mint máskor. A tanyákat, az eszközöket, a takarmányt őrizték. Az ötágú csillagokat, itt is leverték. Az irodát átmeneti időre - egyrészt, mert a Kisgazdapárt igényt tartott rá (1949 előtt az övéké volt), másrészt biztonsági okokból, kiköltöztették a Koncsik tanyára. Itt készítették el az 1956. évi zárszámadást is. November 2-án közgyűlést tartottak és megalakították a munkástanácsot, ami lényegében nem volt más, mint a tsz vezetése. A szinte ugyanazokkal a személyekkel alakult munkástanács elnökének pedig Deme Jánost, az addigi elnököt választották meg.

Mellékletek

1. Jegyzőkönyv 1949-ből
2. A tsz működésének engedélyezési okirata
3. A munkástanács 1956. november 2-i ülésének jegyzőkönyve